

การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสัมภเวสีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
A STUDY OF THE CONCEPT OF SAMBHAVESI IN
THERAVADA BUDDHISM

พระปลัดปราโมทย์ จารุวณฺโณ (แก้วเกตุ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสัมภเวสีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระปลัดปราโมทย์ จารุณฺโณ (แก้วเกตุ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A STUDY OF THE CONCEPT OF SAMBHAVESI IN
THERAVADA BUDDHISM**

PHRAPLADPRAMOT JARUWUNNO (KAEOKET)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาภุชญาณี ตรีไฉน, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

กรรมการ

(ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม)

กรรมการ

(ดร.ศศิวรรณ กำลั้งสินเสริม)

กรรมการ

(ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.

ประธานกรรมการ

ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม

กรรมการ

ดร.ศศิวรรณ กำลั้งสินเสริม

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสัมภเวสีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระปลัดปราโมทย์ จารุณฺโณ

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสมบุรณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร. ป.ธ. ๙, พธ.บ, ศศ.บ., พธ.ด.

: ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโณม อบ., บศ. ๕, ศศ.บ., ศศ.บ., พธ.ม., พธ.ด.

: ดร. ศศิวรรณ กำลังสินเสริม กศ.บ., พธ.ม., พธ.ด.

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสัมภเวสีในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาให้ชัดเจนว่า สัมภเวสี เป็นใคร มาจากไหน เพื่อสงเคราะห์ชาวพุทธจะได้เข้าใจได้อย่างถูกต้อง ตามแบบคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

ผลของการวิจัยพบว่า แนวคิดเรื่องสัมภเวสีในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทราบว่า สัมภเวสีประกอบไปด้วย ชั้น อายตนะ ที่เรียกขานกันว่าร่างกายและจิตใจ ของคน สัตว์เทวดา รูปพรหม อรูปพรหม ซึ่งการที่จะเกิดมาเป็นคนสัตว์หรือเทวดาก็ด้วยอำนาจของกรรมดีและกรรมชั่ว การเป็นอยู่หรือกระบวนการแห่งความเป็นไปของสังสารวัฏมีธรรมชาติปรากฏขึ้น ด้วยการอิงอาศัยกันและดับไปด้วยเหตุปัจจัย เป็นสภาวะหมุนเวียนด้วยความเป็นทั้งเหตุและผล สามารถพัฒนา สัมภเวสี ให้พ้นจากภาวะการเป็น สัมภเวสี ด้วยการเจริญสติปัญญาทั้ง ๔ ได้

ในสังคมไทยระดับชาวบ้านกล่าวกันว่า ภูตผีปีศาจ เป็นความกลัวของโลกวิญญาน สัมภเวสี เป็นวิญญานที่เร่ร่อน สำหรับนักวิชาการมีแนวคิดว่า วิญญานมีหน้าที่รับรู้อารมณ์หรือคิดอ่านอารมณ์ต่าง ๆ ทางตา หู จมูก ลิ้น กายและสมอง โดยที่วิญญานนี้ จะต้องทำงานผ่านระบบประสาทสัมผัส จึงจะทำหน้าที่เห็นและได้ยิน เป็นต้นได้ ไม่ได้ทำให้หวาดกลัวในรูปแบบต่าง ๆ เช่นเป็น ผี ปีศาจ อสุรกาย เปรต ซึ่งเร่ร่อนอยู่ในโลกจะคอยซ้ำเติม ให้ได้รับความทุกข์ร้อน

เรื่องการสวดมนต์มีความเชื่อว่า เมื่อสวดมนต์แล้วจะคุ้มครองตนเองและลูกหลานให้พ้นจากภัยต่าง ๆ มีการเจ็บป่วย เป็นต้นได้

ดังนั้นการศึกษาเรื่อง สัมภเวสี จึงมีประโยชน์ต่อสังคมไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างความถูกต้องในการไหว้ทิศทั้ง ๖ มีเรื่องความกตัญญูเป็นต้น ของคนในสังคมไทย ที่มีความเชื่อเดิมเกี่ยวกับเรื่องสัมภเวสี ที่คลาดเคลื่อนที่จะมีผลกระทบต่อตนเอง และผู้อื่นทั้งในปัจจุบัน และอนาคตในด้านลบ ซึ่งไม่ตรงกับทางพระพุทธศาสนา ที่สอนว่า สัมภเวสี ไม่ใช่วิญญูณที่ล่องลอยหาที่เกิด สัมภเวสี คือ ปุณฺชนและเสขะบุคคล

Thesis Title : A Study of the concept of Sambhavesī in Theravāda Buddhism

Researcher : Phrapladpramot Jaruwunno (Kaeoket)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Somboon Vutthikaro, Dr. Pali VII, B.A., M.A, Ph.D.

: Dr. Kristsana Raksachome, Pali IX, B.A.,B.A.,M.A.,Ph.D.

: Dr.Sasiwan Kamlanginserm, B.A.,M.A.,Ph.D.

Date of Graduation : 10 May 2012

ABSTRACT

This research is of the purpose to study the concept of the matter of Sambhavesī in Theravāda Buddhism, to clearly study who the Sambhavesī is and from where he comes and to help the Buddhists to understand it rightly according to the Buddhist Scriptures.

From the research, it is found that the concept of Sambhavesī in Theravāda Buddhism is that Sambhavesī consists of Khandha and Āyatana all of which are generally called bodies and minds belonging to the human beings, the animals, the deities, Rupabrahma and Arupabrahma. The fact that one is born as a man, an animal or a deity is because of the power of action, both good one and bad one. The state of being or the process of being appear with the help of one another, and extinguishes with the cause and the factor. The Sambhavesīs can develop themselves to be away from the state of Sambhavesī with the development of the Four Foundations of Mindfulness all of which are the states of turning around and are the causes and the effects.

In Thai societies at the level of the villagers, it is said that the spirits, the ghosts and the monsters are the secreted worldly consciousness, but the Sambhavesīs are the wandering spirits

The academics are of the concepts that the consciousness (Viññāna) is of the duty to receive and know the temperaments or it thinks about the different temperaments through the eyes, the ears, the nose, the tongue, the body and the brain.

This consciousness is of the duty to acknowledge the temperaments or to think about the different temperaments through the eyes, the ears, the nose, the tongue, the body and the brain.

This consciousness must work through the system of the nervous touch which can cause one to see and to hear etc. It does not cause one to fear the various forms such as the ghost, Asurakāya (The frightened ghost) and the hungry ghost (Peta) which were roaming in the world and caused us to be in trouble. In the matter of chanting the Paritta or Montra, there is a belief that after chanting, the spirit will protect oneself, the sons, the daughters and the nephews to be away from various dangers

So, to study about the Sambhavesī is useful for the Thai people who believe in Buddhism to build up the righteousness in worshipping the six directions with the gratitude etc. possessed by the Thai people who believe in Sambhavesī wrongly. This point will be the minus effect to oneself and others both at present and in the futures. This fact is not in compliance with the Buddhist Teaching that Sambhavesī is not consciousness searching for the place to be reborn. Sambhavesī is the ordinary person and the Sekha person.

กิตติกรรมประกาศ

ขอน้อมน้อมบูชาสูงสุดแด่พระบรมศาสดาผู้เป็นพระบิดาทงพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ปราศจากกิเลส ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ ด้วยความกรุณาอนุเคราะห์อย่างยิ่งจากอาจารย์ที่ปรึกษาทุกท่าน คือ พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร., ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม, ดร. ศศิวรรณ กำลังสินเสริม ที่ได้กรุณาสละเวลามาตรวจสอบแก้ไข ให้คำแนะนำ ดักเตือนและติดตามให้ผู้วิจัยทำวิทยานิพนธ์จนเสร็จสิ้น โดยเฉพาะอาจารย์ทั้ง ๒ คือ อาจารย์ กฤษณา รักษาโณม ท่านได้ช่วยให้คำแนะนำตั้งแต่การเขียนหัวข้อโครงร่างวิทยานิพนธ์ ส่วนอาจารย์ ศศิวรรณ กำลังสินเสริม ได้ช่วยแนะนำแนวเสนอแนะการเขียนเนื้อหา จนกระทั่งเป็นกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ในขั้นตอนสุดท้าย

ขอกราบขอบพระคุณคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ที่ให้โอกาสทางการศึกษา และขอขอบพระคุณ พระสมุห์ชนพล กิตติโร กับพระมหาธงชัย วิสุทธโร บรรณารักษ์ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย ที่ช่วยให้ความสะดวกเกี่ยวกับการค้นหาในงานวิจัย รวมไปถึง พระมหาประสานชัย เทวังกโร พระมหาจรัล อุดมธมโม และ คุณसानุ มัทธนาคุลย์ ที่ช่วยแนะนำเกี่ยวกับการวิจัยและคอมพิวเตอร์

ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านที่กล่าวนามมาทั้งหมด ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง และขอเจริญพรมา ณ โอกาสนี้

ความดีและประโยชน์ที่เกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ขอนอบน้อมบูชาพระรัตนตรัย พระคุณของมารดาบิดาผู้ให้กำเนิด อุปัชฌาย์ อาจารย์ ตลอดถึง ผู้มีอุปการคุณของผู้วิจัยทุกท่าน

พระปลัดปราโมทย์ จารุณโณ

๑/๑๒/๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้าที่
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ค)
กิตติกรรมประกาศ	(จ)
สารบัญ	(ณ)
คำอธิบายและสัญลักษณ์ย่อ	(ญ)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ เป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่อง สัมภเวสี ที่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๗
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับสัมภเวสีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๗
๒.๑.๑ ความหมายของคำว่าสัมภเวสี	๗
๒.๑.๒ การเกิดขึ้นของสัมภเวสี	๑๐
๒.๑.๓ ประเภทของสัมภเวสี	๒๑
๒.๑.๔ ลักษณะของสัมภเวสี	๒๔
๒.๑.๕ ที่อยู่ของสัมภเวสี	๓๘
๒.๑.๖ ปัญหาของแนวคิดเรื่องสัมภเวสีกับแนวคิดบางประการ	๔๐
๒.๑.๗ ความหลุดพ้นจากการเป็นสัมภเวสี	๔๔
๒.๒ ความสัมพันธ์ของแนวคิดเรื่องสัมภเวสีกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	๔๖
๒.๒.๑ กรรมและสังสารวัฏฏ์	๔๖
๒.๒.๒ อิทัปปัจจยตากับปัจจุสมุปบาท	๕๐
๒.๒.๓ ไตรลักษณ์	๕๕
๒.๒.๔ จิต มโน วิญญาณ	๖๑
๒.๒.๕ ศรัทธา	๖๓

	(ข)
๒.๒.๖ กำเนิด ๔	๖๖
๒.๓ อิทธิพลของแนวคิดเรื่อง สัมภเวสี ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๖๘
๒.๓.๑ อิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรม	๖๘
๑) การสาธยายพระพุทธรมณฑ์	๖๘
(ก) กรณียเมตตาสสูตร	๖๙
(ข) รตนสูตร	๗๐
๒) พิธีกรรมการชำระเมือง (เวสาลี)	๗๑
๒.๓.๒ การปรับเปลี่ยนท่าทีต่อความเชื่อเดิม	๗๒
๒.๔ สรุปแนวคิดเรื่องสัมภเวสีในพระพุทธศาสนา	๗๓
บทที่ ๓ ลักษณะความเชื่อเรื่อง สัมภเวสี ในสังคมไทย	๗๖
๓.๑ ความเข้าใจทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทยระดับนักวิชาการ	๗๗
๓.๑.๑ พุทธทาสภิกขุ	๗๗
๓.๑.๒ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต)	๗๘
๓.๑.๓ วศิน อินทสระ	๗๙
๓.๑.๔ ศ.เสฐียรพงษ์ วรรณปก	๘๐
๓.๒ ลักษณะความเชื่อเรื่องสัมภเวสี ในสังคมไทยระดับชาวบ้าน	๘๔
๓.๒.๑ สัมภเวสีคือวิญญาณเร่ร่อน	๘๔
๓.๒.๒ สัมภเวสี คือภูตผีปิศาจ	๘๖
๓.๒.๓ ความเชื่อในสังคมไทยทั่วไป	๘๙
๑) ความเชื่อของพราหมณ์	๙๐
๒) ความเชื่อของชาวพุทธ	๙๑
๓) ความเชื่อดั้งเดิม	๙๓
๔) ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า	๙๔
๓.๓ อิทธิพลความเชื่อต่อแนวคิดเรื่องสัมภเวสีที่มีต่อสังคมไทย	๙๕
๓.๓.๑ อิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรม	๙๖
๑) อิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา	๙๙
ก) การสวดมนต์	๙๙
ข) การขึ้นบ้านใหม่	๑๐๐
ค) การเกิด	๑๐๑
ง) การตาย	๑๐๔

จ) การเจ็บป่วย	๑๐๕
๒) อิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์	๑๐๗
๓.๓.๒ อิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรม	๑๑๐
๑) รูปปั้นท้าวเวสสุวรรณ	๑๑๐
๒) รูปปั้นท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔	๑๑๒
๓.๓.๓ อิทธิพลต่อวรรณกรรม	๑๑๔
๑) เรื่องขุนช้างขุนแผน	๑๑๔
๒) เรื่องผีแม่่นาค	๑๑๖
บทที่ ๔ วิเคราะห์แนวคิดเรื่อง สัมภเวสี ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับสังคมไทย	๑๑๘
๔.๑ ความสอดคล้องเรื่องสัมภเวสีในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๑๘
๔.๒ ความคลาดเคลื่อน เรื่องสัมภเวสี ในสังคมไทย	๑๒๒
๔.๒.๑ การนั่งสมาธิเพื่อสื่อถึงเจ้ากรรมนายเวร	๑๒๒
๔.๒.๒ ด้านแนวคิด	๑๒๓
๔.๒.๓ ด้านการปฏิบัติ	๑๒๔
๔.๓ แนวทางในการสร้างความเข้าใจอย่างถูกต้องต่อแนวคิดเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทย	๑๒๖
๔.๔ ทำที่ของสังคมไทยต่อแนวคิดเรื่องสัมภเวสี	๑๒๘
๔.๕ คุณค่าจากการศึกษาเรื่องสัมภเวสีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับการประยุกต์ใช้ในสังคมไทย	๑๓๑
๔.๖ สรุป	๑๓๓
บทที่ ๕ บทสรุป และ ข้อเสนอแนะ	๑๓๔
๕.๑ บทสรุป	๑๓๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๓๗
บรรณานุกรม	๑๓๘
ประวัติของผู้วิจัย	๑๔๒

คำชี้แจงการใช้ตัวย่อและความหมายเลขย่อคัมภีร์

การใช้ตัวย่อ

ตัวย่อที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก – อรรถกถา ภาษาบาลี และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอรรถกถาภาษาไทย ใช้ฉบับมหาวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ดังนี้

พระวินัยปิฎก

ตัวย่อ	คำเต็ม		
วิ.มหา. (ไทย) =	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.มหา. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปรปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.นิ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิตานวรรค	(ภาษาไทย)
อ.จ.จตุกก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จู. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฎิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ป.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก	ปิฎฐาน	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ.	(ไทย) = วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
-----------	-------------------	---------------	-------------------	-----------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ม.อ.	(ไทย) = ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ปา.อ.	(ไทย) = ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	ปาฎีกวคคอนุชฎกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ.	(ไทย) = มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	มูลปิณณาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ.	(ไทย) = มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	มัชฌิมปิณณาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.อุ.อ.	(ไทย) = มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	อุปริปิณณาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.ส.อ.	(ไทย) = สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	สคาถวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.นิ.อ.	(ไทย) = สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	นิทานวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.สฟา.อ.	(ไทย) = สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	สพายตนวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.อ.	(ไทย) = อังคุตตรนิกาย	มโนรตปุรัมณี	เอกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.อ.	(ไทย) = อังคุตตรนิกาย	มโนรตปุรัมณี	จตุกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.อ.	(บาลี) = ขุททกนิกาย	ปรมัตตโชติกา	ขุททกปาฐอนุชฎกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย	ปรมัตตโชติกา	ขุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา		(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย	ปรมัตตทีปนี	อุทานอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย	ปรมัตตโชติกา	สุตตนินบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย	ปรมัตตทีปนี	เถรีคาถาอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.สัจฉี.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย	สัจฉีนิบาตชาดกอรรถกถา		(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ม.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย	มหานินบาตชาดกอรรถกถา		(ภาษาไทย)

(๑)

- บ.ม.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย สัทธัมมปิณฑิกา มหานิเทศอรรถถา (ภาษาไทย)
บ.จ.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย สัทธัมมปิณฑิกา จุฬนิเทศอรรถถา (ภาษาไทย)
บ.ป.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย สัทธัมมปกาสิณี ปฏิสัมภิตามรรคอรรถถา (ภาษาไทย)

อรรถถาพระอภิธรรมปิฎก

- อภิ.สง.อ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก ชัมมสังคณี อัญญาสาลินีอรรถถา (ภาษาไทย)
อภิ.วิ.อ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ สัมโมหวิโนทนีอรรถถา (ภาษาไทย)

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม ชื่อ หน้า ตามลำดับ เช่น บ.ข. (บาลี) ๒๕/๕/๑๔ หมายถึง ขุททกนิกาย ขุททกปาฐปาลี ภาษาบาลี เล่ม ๒๕ ชื่อ ๕ หน้า ๑๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐

การใช้หมายเลขอ้างอิงอรรถถา จะแจ้งเล่ม ชื่อ หน้า หรือเล่ม หน้า ที่จัดไม่เป็นลำดับเล่ม จะแจ้ง ชื่อ หรือหน้า เช่น บ.ข.อ. (บาลี) ๒๕/๕/๒๒๑ หมายถึง ขุททกนิกาย ปรมัตถุชิติกา ขุททกปาฐอรรถถา ภาษาบาลี เล่ม ๒๕ ชื่อ ๕ หน้า ๒๒๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย จะแจ้งเล่ม ชื่อ หน้า ตามลำดับ เช่น ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๒/๔๓๔ หมายถึง สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก์ เล่ม ๑๒ ชื่อ ๔๐๒ หน้า ๔๓๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕

การใช้หมายเลขอ้างอิงอรรถถาภาษาไทย จะแจ้งเฉพาะเล่ม หน้า เช่น ม.ม.อ. ๑๗/๕๕ (บาลี) หมายถึง มัชฌิมนิกาย ปัญจสุทนี มูลปิณณาสก์อรรถถา ภาษาบาลี เล่ม ๑๗ หน้า ๕๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๒๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมา และ ความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันชาวพุทธในสังคมไทยมักเข้าใจความหมายของ สัมภเวสี คลาดเคลื่อนจากความหมายที่ถูกต้องตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเถรวาท บางครั้งเข้าใจว่าเป็น ผีบ้าง บางครั้งก็ว่าเป็น สัตว์ที่ล่องลอย ไปในที่ต่าง ๆ บ้าง บางครั้งมีความเข้าใจว่าเป็น ภูต ผี ปีศาจ สา เหตุอาจมาจากการนำคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนามาใช้ในความหมายของคนไทย หรือเพื่อสื่อความเชื่อดั้งเดิมของสังคมไทย

พิน ดอกบัว แสดงทัศนะว่า วิญญาณเป็นผีที่ตายแล้ว เรื่องของวิญญาณ เป็นเรื่องของมนุษยชาติมาแต่ดึกดำบรรพ์ บรรพชนสมัยก่อนเชื่อถือกันว่า วิญญาณเป็นคนละส่วน กับ กาย แต่ต้องอาศัยกายเป็นเครื่องดำเนิน และแสวงหาประสบการณ์ เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมาย ปัจจุบันนี้คนส่วนใหญ่ เข้าใจกันว่าวิญญาณ หรือ ผี ที่ตายแล้วยังไม่ไปสู่สุคติและสวรรค์ จึงเวียนวนอยู่ในโลกมนุษย์ ยังไม่ไปเกิดเรียกว่า สัมภเวสี หรือ ผี ผี เป็นโอปปาติกะประเภทหนึ่ง ซึ่งเกิดจากวิญญาณ คือ เมื่อตายแล้วเกิดในโลกวิญญาณทันที แต่ฝ่ายพระอภิธรรมกล่าวว่า วิญญาณเป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์^๑

ท่านพุทธทาสกล่าวว่า วิญญาณ เป็นสัมภเวสีไม่เกิดเสียยังดีกว่า เพราะมันไม่เกิดทุกซ์^๒ สัมภเวสีรอนกว่าเมื่อไรจะเกิด? สัตว์เหล่านี้เตรียมพร้อมที่จะเกิด สัตว์เหล่านี้ควรกรวดน้ำให้^๓ คนธรรมดาสามัญ คือ สัมภเวสี กิเลสเป็นสัมภเวสี ตัวกู ของกู เป็นสัมภเวสี คุณก็เป็นสัมภเวสี ใคร ๆ ก็เป็น สัมภเวสี แถมยังเป็นสัมภเวสีสัตสตทัญญู^๔

ระสานนท์ กล่าวว่าผู้ที่ตั้งศาลพระภูมิหันหลังตาเห็นสัมภเวสี ผีจรต่าง ๆ เต็มไปหมด ตอนทำพิธีต้องเอาของสด ๆ มาให้พวกมันกิน และเมื่อตั้งศาลพระภูมิเสร็จแล้ว บรรดาสัมภเวสีก็ต้อง

^๑ พิน ดอกบัว, รศ., แนวคิดเรื่องสังสารวัฏ: การเวียนตายเวียนเกิดในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิลปประบรรณาการ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๘.

^๒ อภิ.วิ. (ไทย) ๓/๑๕/๑๐๓.

^๓ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ปฏิจอกสมุปบาท เรื่อง สำคัญที่สุดสำหรับพุทธบริษัท, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๒๔), หน้า ๕๖.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

ออกไปจากสถานที่นั้น

วัชระ งามจิตรเจริญ กล่าวว่า ชีวิตหลังความตาย จะยังไม่ไปเกิดในที่ แต่ยังมีชีวิตในช่วงสั้น ๆ เรียกอันตรภพ ท่านมีความเห็นว่า “คันธัพพะ” และ “สัมภเวสี” หมายถึงสัตว์ในอันตรภพ^๖

พระพงศกร กล่าวว่า สัมภเวสีไม่ใช่วิญญาณ หรือ ผี เร็วร้อนที่จะต้องล่องลอยไปในที่ต่าง ๆ อยู่ร่ำไปหลังจากตายแล้ว แต่หมายถึงสัตว์ หรือ คนเราทุกคนที่เป็นปุถุชนด้วยกันทั้งหมด และการเวียนตายเวียนเกิดซ้ำแล้วซ้ำเล่า ไม่มีวันสิ้นสุดของสัมภเวสีนี้เอง เรียกว่าการท่องเที่ยวในสังสารวัฏ^๗

อรกมล เกตุมาลา กล่าวว่า ภายหลังจากความตาย เมื่อวิญญาณออกจากร่างไปแล้ว มีความเชื่อว่าวิญญาณจะกลายเป็น ผี ปีศาจก็ได้ เป็นเทพเจ้าก็ได้ หรือ กลับมาเกิด เป็นมนุษย์อีกก็ได้^๘ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับ สัมภเวสี บางที่มีความขัดแย้ง ในเรื่องของความหมาย แต่ละที่ไม่เหมือนกัน บางที่คล้อยตามกัน จึงทำให้เกิดความสับสน และเข้าใจผิด

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ใน ขุททกนิกาย พระบาลีว่า “ภูตา วา สมภเวสี วา สพุพเสตตะตา กวนตุ สุจิตตตะตา”^๙ แปลว่า ขอสัตว์ทุกจำพวก ทั้งที่เป็นภูตะ ทั้งที่เป็นสัมภเวสี จงถึงซึ่งความสุขเกิด ในที่นี้ ภูต คือ อมนุษย์ (ผี), มหาภูตรูป, ร่างกาย, ชน, เทวดา, พระชินาสพ, พระอรหันต์^{๑๐}

ท่านพุทธโฆษาจารย์กล่าวว่า “สัมภเวสี” คือ สัตว์ที่แสวงหาที่เกิด ซึ่งหมายถึงพระเสขะ และ ปุถุชนทั้งหลาย ที่แสวงหาที่เกิด^{๑๑} สัมภเวสี ดำรงอยู่ด้วยอาหารดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ภิกษุทั้งหลาย อาหาร ๔ ชนิด มีเพื่อดำรงอยู่แห่งสัตว์ที่เกิดแล้วบ้าง เพื่อ

^๖ วัชระ งามจิตรเจริญ รศ. ดร., “แนวคิดเรื่องอันตรภพในพระพุทธศาสนาเถรวาท” งานวิจัย, (คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๕.

^๗ พระพงศกร พุทธสโร, สัมภเวสีการเวียนว่ายตายเกิด, (นครปฐม: โรงพิมพ์ดิฐธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๑.

^๘ อรกมล เกตุมาลา, “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและคำสอนเรื่องกรรมกับการเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^๙ พุ.พ. (บาลี) ๒๕/๕/๑๔. พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๕/๒๓.

^{๑๐} พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมไทย-มคธ, (กรุงเทพมหานคร: อารทการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๔๕.

^{๑๑} พุ.พ.อ. (บาลี) ๒๕/๕/๒๒๑ พุ.พ.อ. (ไทย) ๓๗/๓๔๕.

อนุเคราะห์เหล่าสัตว์ที่แสวงหาภพที่เกิดบ้าง”^{๑๒} การเกิดของสัมภเวสีใน ๓๑ ภูมิ จึงเปรียบเสมือนสถานที่รองรับการเกิดและการตาย และสิ่งที่น่าสนใจที่สัตว์ทั้งหลายต้องเกิดต้องตายนั่นก็เป็นด้วยอำนาจแห่งตัณหาและกรรม ชีวิตเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เพราะชีวิตเป็นอนิจจัง คือความไม่เที่ยง ความไม่เที่ยงย่อมนำมาซึ่งความไม่คงอยู่ของชีวิต ความไม่เที่ยงย่อมนำมาซึ่งความอยู่ไม่ได้ของความสุขต่าง ๆ เมื่อความปรารถนาในความสุขต่าง ๆ ให้คงที่อยู่กับชีวิตให้ยาวนาน แล้วเป็นไปไม่ได้อย่างที่ปรารถนา เพราะความเป็นอนิจจัง ชีวิตจึงเกิดทุกข์ เพราะมีชีวิตแล้วมีทุกข์ เหตุที่ทำให้มีชีวิต จึงเป็นเหตุให้เกิดทุกข์นั่นเอง และเรียกเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์นั้นว่า สมุทัย และสมุทัย ก็คือ ตัณหา นั่นเอง^{๑๓}

ในอรรถกถา รตนสูตร กล่าวว่า “กรรมนั้นใดของสัตว์ทั้งหลาย เกิดแล้วดับไป เป็นกรรมเก่า เป็นอดีตกาล ยังไม่สิ้นไป เพราะสามารถนำมาซึ่งปฏิสนธิ เพราะยังละตัณหาไม่ได้ กรรมนั้นของภิกษุจึงมาสพลินไป เพราะไม่ให้วิบากเกิดต่อไปคจพัสชที่ถูกลไฟเผาแล้ว คือตัณหาเหือดแห้งด้วยพระอรหัตมรรค”^{๑๔}

จากข้อมูลที่น่าเสนอมาทั้งหมด จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาในเชิงลึกจากแนวคิดในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพื่อตอบคำถามว่า ความหมายที่แท้จริงของ สัมภเวสี คืออะไร ถูกนำไปใช้ในบทย่างไรบ้าง รวมทั้งศึกษาแนวคิดของคนในสังคมเรื่อง สัมภเวสี เหมือนกันหรือแตกต่างจากพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ แนวคิดเรื่อง สัมภเวสี ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ ลักษณะความเชื่อเรื่อง สัมภเวสี ในสังคมไทย
- ๑.๒.๓ วิเคราะห์เรื่องสัมภเวสี ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับสังคมไทย

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

สัมภเวสี คือ สัตว์แสวงหาที่เกิดในกำเนิดทั้ง ๔ คือ สัตว์ที่เกิดในไข่ ที่เกิดในครรภ์ ยังไม่ทำลายเปลือกไข่ และรอกออกมาข้างนอก สัตว์ที่เป็นสังเสทชะเกิดในที่เปียกชื้น และสัตว์ที่เกิดเป็นโอปติกะ คือเกิดโตทันที สัตว์ที่เกิดในอริยาบถใดยังไม่เปลี่ยนอริยาบถนั้นเป็นสัมภเวสี ภูต คือ สัตว์ที่เกิดในไข่ และสัตว์ที่เกิดในครรภ์ ทำลายเปลือกไข่ และรอกออกมาข้าง

^{๑๒}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๒/๔๓๔.

^{๑๓} พระพงศกร พุทธสโร, สัมภเวสีการเวียนตายเวียนเกิด, (นครปฐม: โรงพิมพ์ธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๘๖.

^{๑๔}พ.พ.อ. (ไทย) ๓๕/๒๖๘.

นอกจากนี้ สัตว์ที่เกิดในที่เปียกชื้น และที่เกิดโตทันที เปลี่ยนอริยาบถ ในขณะที่แรกเป็นขณะที่สอง
ชีวิต คือ ทำให้สัตว์เป็นไปอยู่ กำลังเป็นไปอยู่ ดำเนินไปอยู่ ยังมีชีวิตอยู่ ยังรักษารูป
อยู่ กรรมรักษายอยู่ ชีวิตรูปยังรักษายอยู่

อภิธรรม คือ ธรรมที่ละเอียดลึกซึ้ง

ปฐมจิต คือ สัตว์ที่เกิดในไข่ สัตว์ที่เกิดในครรภ์ สัตว์ที่เกิดในที่เปียกชื้น สัตว์ที่เกิดโต
ทันที ในขณะที่คัมภีร์พระเวทถือปฏิสนธิในไข่ ในครรภ์ ในที่เปียกชื้น และโตทันที

ทุติยจิต คือ จิตที่ถือปฏิสนธิครั้งแรก เรียกปฐมจิต ดวงที่สองต่อจากดวงแรกเรียก
ทุติยจิต

๑.๔ ทบพวนเอกสาร และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๑ พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงเรื่อง สัมภเวสี ไว้ในหนังสือเรื่องสำคัญที่สุดสำหรับ
พุทธบริษัทสรุปว่า สัมภเวสี เมื่อเรากรวดน้ำเราว่า ภูตา วา สัมภเวสี วา สพฺเพ สตุตา ภวนตุ สุขิตตุตา
นี้หมายความว่า สัตว์ ๒ ประเภท คือ สัตว์ภูตาหรือสัตว์ที่เกิดแล้วหนึ่ง สัมภเวสี คือ สัตว์ที่กำลัง
แสวงหาที่เกิดหนึ่ง พวกเราที่นั่งอยู่ได้เรียก ภูตา คือ เกิดแล้ว ส่วนสัมภเวสีมันเป็นเพียงวิญญาณ
สัมภเวสีในความหมายของพระพุทธศาสนา มีความที่แตกต่างไปจากนั้น ไม่เหมือนกันเลย
สัมภเวสี คือ จิตของบุคคลที่เป็นปุถุชนธรรมดา ในเวลาที่ยังไม่มีต้นหาอุปาทาน ยึดมั่น ถือมั่น
เป็นตัวเป็นตน^{๑๕}

๑.๔.๒ พระพงศกร พุทธสโร ได้กล่าวไว้ในหนังสือ สัมภเวสี การเวียนตายเวียนเกิด
สรุปว่า สัตว์โลกทั้งหลายที่ยังไม่หมดกิเลสโดยสิ้นเชิงนั้น ล้วนแต่ยังต้องเกิดอีกทั้งสิ้น และผู้ที่ยัง
ต้องเกิดอีกทั้งสิ้นนั้น ชื่อว่าสัมภเวสี สัตว์ทั้งหลายเมื่อยังไม่หมดกิเลสสิ้น จะต้องเวียนว่ายตายเกิด
อยู่ในสังสารวัฏหรือภูมิต่าง ๆ ทั้ง ๓๑ ภูมินั้น การเกิดของสัตว์ก็เป็นด้วยอำนาจแรงเหวี่ยงแห่งกรรม
หากกุศลนำเกิด ก็จักได้ไปบังเกิดยังสุคติภูมิ หรือ หากอกุศลนำเกิด ก็จักต้องบังเกิดยังทุคติภูมิอย่าง
แน่นอน สุคติภูมิ ได้แก่ มนุษย์โลก ๑ เทวโลก ๖ และพรหมโลก ๒๐ ทุคติภูมิ ได้แก่ นรก ๑ เปรต ๑
อสุรกาย ๑ ตีรจันาน ๑^{๑๖}

๑.๔.๓ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๘) ได้กล่าวเรื่องกรรมไว้ในหนังสือ
กรรมที่ป็นสรุปว่า กรรมทุกชนิดไม่ว่า กรรมดี หรือ กรรมชั่ว เป็นเช่นกับเมล็ดพืช เพราะเป็นตัว
บันดาลให้สัตว์โลกไปเกิดอยู่ในภูมิต่างๆ เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร โดยไม่มีที่สิ้นสุด ครอบ

^{๑๕} พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาสภิกขุ), ปฏิจ্ঞสมุปปาท เรื่องสำคัญที่สุดของพุทธบริษัท,
(กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐.

^{๑๖} พระพงศกร พุทธสโร, สัมภเวสีการเวียนว่ายตายเกิด, หน้า ๑- ๓.

ใดสัตว์โลกยังมีกรรมติดอยู่ในสันดาน ก็จักต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารตราบนั้น ถ้าบุคคลเกิดดวงปัญญาเห็นทุกข์ภัย ปรารถนานำตนให้พ้นทุกข์ในวัฏสงสาร ก็จึงพยายามกำจัดกรรมอันเป็นตัวบันดาลเสีย เมื่อกรรมอันเป็นตัวบันดาลได้ถูกกำจัดให้สูญสิ้นจากสันดานแล้ว ก็จักถึงความบริสุทธิ์ผ่องแผ้วไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดให้ได้รับทุกข์ทรมานในวัฏสงสารอีกต่อไป^{๑๓}

๑.๔.๔ พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา (วันจันทร์) ได้กล่าวถึงเรื่องนรก สวรรค์ ไว้ในงานวิทยานิพนธ์ เรื่อง นรก สวรรค์ในพระพุทธศาสนาผลการวิจัยสรุปว่ามี ๒ สถาน คือเป็นสถานที่ และเป็นความลึกทางด้านจิตใจ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกกำหนดไว้ว่า นรก สวรรค์ ที่เป็นสถานที่ คือดินแดนสำหรับเสวยกรรมของสัตว์ผู้ทำความชั่วและความดีแต่ไม่ได้กำหนดว่านรกและสวรรค์ตั้งอยู่ที่ไหน มีเพียงข้อความที่แสดงโดยนัยว่านรกอยู่ข้างล่าง มนุสสภูมิอยู่ตรงกลางสวรรค์อยู่ข้างบน ในคัมภีร์โลกศาสตร์ ซึ่งได้รับอิทธิพลโดยตรงจากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกาและปกรณ์พิเศษบางเล่ม ได้กำหนดไว้แน่นอนว่าสวรรค์อยู่สูงเหนือพื้นดินนี้ขึ้นไปเป็นระยะทาง ๔๒,๐๐๐ โยชน์ จะถึงสวรรค์ชั้นแรกคือจามหาราชิกา และแสดงโดยนัยว่านรกข้างล่างใต้พื้นดินนี้ลงไปเป็นระยะทาง ๔๘,๐๐๐ โยชน์ ข้อเท็จจริงที่ปรากฏในคัมภีร์เหล่านี้ ทำให้เราทราบแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่นั้น ได้รับการยืนยันไว้ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาว่า “มีจริง” แต่กลับเป็นปัญหาถกเถียงกันในหมู่ของนักศึกษาคัมภีร์ศาสนานั้นๆว่า “มีจริงหรือไม่และตั้งอยู่ที่ไหน”^{๑๔}

๑.๔.๕ บรรจบ บรรณรุจิ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ปฏิจจสมุปบาท” สรุปว่ามนุษย์ทุกคน (รวมทั้งสัตว์ดิรัจฉานด้วย) ตายแล้วเกิดอีก ตามแรงผลักดันของตัณหา คือความอยากมีชีวิตอยู่ต่อไป ฉะนั้นการที่มนุษย์เกิดแล้วตายอีก ท่านจึงเรียกว่า “การท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ” หรือเรียกตามสำนวนไทยว่า การเวียนว่ายตายเกิดนั่นเอง มนุษย์เรานั้น เมื่อตายแล้วก็เกิดได้ต่างๆ เกิดเป็นเทวดา เกิดเป็นพรหม เกิดเป็นเปรต เกิดเป็นสัตว์นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกตามกรรม คือการทำดีได้ดี กรรมชั่วที่สะสมไว้ ส่งให้ไปเกิดตามผลของกรรม^{๑๕}

^{๑๓} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป. ๖.๘), **กรรมทีปนี**, (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๕๖๐.

^{๑๔} พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา, “นรก และ สวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๖๕.

^{๑๕} บรรจบ บรรณรุจิ, **ปฏิจจสมุปบาท**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕.

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ รวบรวมเอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยฉบับภาษาบาลี และฉบับภาษาไทย

๑.๕.๒ รวบรวมเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ วรรณคดี ฎีกา ปกรณ์วิเสศ ต่างๆ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง ตำราที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ งานที่ทำการศึกษาวิจัย

๑.๕.๓ รวบรวม และ วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ

๑.๕.๔ สรุปผลที่ได้จากการวิจัยและเสนอแนะประเด็นที่มีประโยชน์ต่อไป

๑.๖ ประโยชน์ที่ว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่อง สัมภเวสี ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๖.๒ ทำให้ทราบลักษณะความเชื่อเรื่อง สัมภเวสี ในสังคมไทย

๑.๖.๓ ทำให้ทราบเรื่อง สัมภเวสี ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับสังคมไทย

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องสัมภเวสีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษา แนวคิดเรื่องสัมภเวสีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่ปรากฏอยู่ใน พระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ต่าง ๆ โดยวางกรอบไว้ ๔ หมวด คือ ๑) แนวคิดเกี่ยวกับ สัมภเวสีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) ความสัมพันธ์ของแนวคิดเรื่องสัมภเวสีกับ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ๓) อิทธิพลของแนวคิดเรื่องสัมภเวสีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๔) สรุปแนวคิดเรื่องสัมภเวสีในพระพุทธศาสนา

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับสัมภเวสีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัยจะศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสัมภเวสีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยนำเสนอ ๗ ประเด็นคือ (๑) ความหมายของคำว่าสัมภเวสี (๒) การเกิดขึ้นของสัมภเวสี (๓) ประเภทของ สัมภเวสี (๔) ลักษณะของสัมภเวสี (๕) ที่อยู่ของสัมภเวสี (๖) ปัญหาแนวคิดเรื่องสัมภเวสีกับ แนวคิดบางประการ (๗) ความหลุดพ้นจากการเป็นสัมภเวสี ที่ปรากฏอยู่ใน พระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมายของคำว่าสัมภเวสี

งานวิจัยนี้จะนำเสนอ ความหมายของ สัมภเวสี โดยแบ่งออกเป็น ๒ คือ ๑) ความหมายตามรูปศัพท์ ๒) ความหมายตามอรรถหรือสภาวะของศัพท์มีอธิบายดังต่อไปนี้

๑) ความหมายตามรูปศัพท์

พันธุรี ป.หลงสมบุญ ให้ความหมายไว้ว่า สัมภเวสี มาจากศัพท์ว่า สมภว สัม บทหน้า ภู ธาตุ อ ปัจจัย = สัม+ภว+อ สำเร็จรูป สมภวติ สมภโว รูปวิเคราะห์ สมภวติ อเนน ผลนติ สมภโว แปลว่า ผลย่อมเกิดจากภพนี้ เหตุนี้ ชื่อว่า เป็นแดนเกิด

หรืออีกนัยหนึ่ง สมภวติ เอตสูมาติ สมภโว ผลย่อมเกิด จากภพนี้ เหตุนี้ ภพนี้ ชื่อว่า เป็นแดนเกิด สมภว หมายถึง การเกิดพร้อม, การเกิด, ความเป็นไปได้ด้วยดี, ความเกิด, แดนเกิดเหตุ, มูลเหตุ, น้ำสุกกะ, น้ำสมภว, น้ำกาม, น้ำอสุจิ, ความอุมัติ, สมภพ, พระราชสมภพ, สัมภเวสี หมายถึง สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด^๑

^๑ พันธุรี ป.หลงสมบุญ พจนานุกรมไทย-มคธ, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๗๒๐.

๒) ความหมายตามอรรถหรือสถานะ

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีความคิดเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่ว่าจะเป็น สัตว์เดรัจฉาน สัตว์นรก เปรต อสุรกาย มนุษย์ เทวดา พระพรหม การเวียนตายเวียนเกิด เรียกว่า สัมภเวสี มีหลักฐานปรากฏอยู่ในกรณีเมตสูตรว่า “ภูตา วา สมภเวสี วา สพฺเพ สตุตา ภวนตุ สฺขิตตฺตา” แปลว่า ภูตหรือสัมภเวสีก็ดี ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจะมีตนเป็นสุขเถิด^๒

ส่วน ภูต ในกรณีเมตสูตรอรรถกถา หมายถึง พระอรหันตปัจฉิมาสภ สัมภเวสี หมายถึง พระเสขะและปุณฺณ ผู้ยังแสวงหาที่เกิดอยู่อีกต่อไป เพราะยังละภวสังโยชน์ไม่สิ้น^๓

ในบาลี ปรมุตถโชติกา ขุททกนิกายภูทกคา ขุททกปาฐวณฺณนา กล่าวว่า

จตุสฺส โยนิสฺส อณฺฑชชลาภุชฺชา สตุตา ยาว อณฺฑโกสณฺจ วตฺติโกสณฺจ น ภินฺทนฺติ, ตาว สมภเวสี นาม, อณฺฑโกสณฺจ วตฺติโกสณฺจ ภินฺทิตฺวา พหิ นิกฺขนฺตา ภูตา นาม. สํเสทชา โอบปาติกา จ ปฐมจิตฺตกฺขณฺเณ สมภเวสี นาม, ทุตฺติยจิตฺตกฺขณฺโต ปภูติ ภูตา นาม.^๔

แปลว่า ในกำเนิด ๔ สัตว์ที่เกิดในไข่และเกิดในครรภ์ ถ้ายังไม่เจาะเปลือกไข่หรือคลอออกจากครรภ์ออกมา ชื่อว่า สัมภเวสี ต่อเมื่อเจาะเปลือกไข่หรือคลอออกมาข้างนอก เรียกว่า ภูต สัตว์ที่เป็นสังเสทชะ (เกิดที่ขึ้นแฉะ) และพวกโอบปาติกะ (เกิดผุดขึ้น) ชื่อว่า สัมภเวสี ในขณะที่จิตแรก ตั้งแต่ขณะจิตที่ ๒ ไป ชื่อว่า ภูต

พระพุทธโฆสาจารย์ ได้อธิบายความหมายของสัมภเวสีไว้ว่า

สัมภเวสี หมายถึง สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด คือ สัตว์ที่เกิดในกำเนิดทั้ง ๔ ได้แก่ (๑) อณฺฑชะ (เกิดในไข่) (๒) ชลาพุชะ (เกิดจากครรภ์) (๓) สังเสทชะ (เกิดในถ้ำไคล) (๔) โอบปาติกะ (เกิดผุดขึ้น) สัตว์จำพวกที่เป็นอณฺฑชะ และชลาพุชะ ท่านเรียกว่า สัมภเวสี เพราะยังอยู่ในไข่และในครรภ์ ถ้าออกจากไข่และครรภ์แล้วไม่เรียกว่า สัมภเวสี แต่ท่านเรียกว่า สัตว์ผู้เกิดแล้ว สัตว์จำพวกที่เป็นสังเสทชะ และโอบปาติกะนั้น ท่านเรียกว่า สัมภเวสี ในขณะที่จิตแรกที่เกิดขึ้น ตั้งแต่ขณะจิตที่ ๒ ไป ท่านเรียกว่า สัตว์เกิดแล้ว^๕

^๒ บ.พ. (บาลี) ๒๕/๕/๑๔ บ.พ. (ไทย) ๒๕/๕/๒๑.

^๓ บ.พ.อ. (ไทย) ๓๕/๓๔๕.

^๔ บ.พ.อ. (บาลี) ๑๓/๕/๒๒๑.

^๕ ส.นิ.อ. (ไทย) ๒/๑๑/๒๖.

อีกนัยหนึ่ง สัมภเวสี ความหมายว่า สัตว์เหล่าใด กำลังแสวงหาการเกิด สัตว์เหล่านั้น ชื่อว่า สัมภเวสี คำว่า สัมภเวสี นี้ เป็นชื่อ ของพระเสขะและปุถุชนผู้กำลังแสวงหาการเกิดต่อไป เพราะยังละสังโยชน์ในภพไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ในที่ทุกแห่ง (เนื้อความ) จึงคลุมถึงสัตว์ทุกชนิด^๖

ท่านพุทธทาส ให้ความหมายไว้ว่า สัมภเวสี คือ สัตว์ที่แสวงหาที่เกิด เพื่อจะเกิด โดยทั่วไปในเมืองไทยเขา อธิบายอย่างนี้ว่า สัมภเวสีนั้น เป็นเพียงวิญญาณ ไม่มีร่างกายเกี่ยว ล่องลอยอยู่ในอากาศธาตุ เป็นวิญญาณที่แสวงหาที่เกิด นั่นเขาเรียก สัมภเวสี^๗

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายสัมภเวสี คือ ผู้แสวงหาภพ^๘

พระราชพรหมยาน ท่านให้ความหมายเกี่ยวกับเรื่อง สัมภเวสีว่า คนที่ตายแล้วยังไม่ถึง อายุขัยเพราะว่ามีกรรม ที่เรียกว่าอุปมาตกรรมเข้ามาริดรอน ตัดรอนเสียตั้งแต่ยังไม่หมดอายุขัย ท่านพวกนี้เวลาตายแล้วทางรกไม่ต้องการ ทางสวรรค์ไม่ต้องการ บุญที่ทำไว้ยังไม่ให้ผล หรือว่าบาปที่เขาทำยังไม่ให้ผล ยังไม่ถึงเวลาที่เขาจะเรียกเข้าไปสอบสวนและจัดการลงโทษ มีสภาพ เหมือนกับคนออกจากบ้านนี้แล้ว เข้าบ้านโน้นไม่ได้ จะกลับเข้าบ้านนี้ก็ได้ เดินไปเดินมา แบบล่ำบากหาอะไรกินก็ไม่ได้ ผิประเทหนี่เราเรียกว่าสัมภเวสี แปลว่า พวกแสวงหาที่เกิด^๙

สัมภเวสี หมายถึง พวกที่ต้องแสวงหาพ่อแม่หรือแสวงหาที่เกิดนั้น พวกเราที่เป็น ปุถุชนก็เป็น “สัมภเวสี” ด้วยกันทั้งนั้น เพราะยังไม่นิพพาน ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดหรือตายแล้ว ต้องเกิด หรือแสวงหาที่เกิดกันทุกคน แต่ที่บอกว่าเป็นวิญญาณ ที่เร่ร่อนยังหาที่เกิดไม่ได้ และยังไม่ เกิดนั้นไม่ถูกต้อง ตามหลักพระอภิธรรมบอกว่า เวลาสัตว์ที่อยู่ใน ๓๑ ภพภูมินั้น กำลังตาย “จิต จิต” คือจิตขณะที่กำลังตายจะเกิดขึ้น และเกิดขึ้นขณะเดียวเท่านั้น “ปฏิสนธิจิต” ก็จะเกิดต่อทันที ไม่มีจิตดวงใดมาคั่น คือ “จิตจิต” คับ “ปฏิสนธิจิต” ต้องเกิดต่อทันที

ยกเว้นพระอรหันต์ที่ไม่มี “ปฏิสนธิจิต” เกิดต่อเพราะท่านไม่ต้องมาเกิดอีกแล้ว ดังนั้น ที่บอกว่าตายแล้วยังไม่ไปเกิดนั้นไม่ถูกต้อง ส่วนที่บอกว่า เป็นวิญญาณหรือมีแต่วิญญาณเร่ร่อนนั้น ก็ไม่ถูกต้อง เพราะที่พูดถึงกันนี้ เป็นสัตว์ที่เกิดในกามภูมิ มีอบายภูมิ ๔ มนุษย์ ๑ และ เทวดาอีก ๖

^๖ ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๕๖๗.

^๗ พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาสภิกขุ), ปฏิกิจสมบูรณ์เรื่องสำคัญที่สุดของ พุทธบริษัท, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๒๔), หน้า ๗๐.

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๒๕.

^๙ อสุรกายพวกที่ ๑-๒ และสัมภเวสี.... จากคำสอนพระราชพรหมยาน, www.luangporruesi.com/ 274. html-cacked-translate this page. (วันที่ ๕/๖/๕๔).

กามภูมินี้เป็นภูมิตี่มีชั้น ๕ ครอบ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่มีภูมิตี่ไหนที่ไม่มีรูปชั้น คั้งนั้น ที่บอกว่ามีแต่วิญญาณนั้นไม่ถูกต้อง

ส่วนภูมิตี่ไม่มีรูปชั้นนั้น คือ “อรูปภูมิตี่” เป็นภูมิตี่มีแค่ ๔ ชั้น คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (สังขารชั้นนั้นพระองค์หมายถึง เจตสิก ที่ปรุงแต่งจิตซึ่งเป็นนาม ไม่ใช่รูป) คั้งนั้น การที่บอกว่ามีแต่วิญญาณเร่ร้อนและยังไม่เกิดนั้นก็ไม่ถูกต้อง ที่ถูกคือ ตายแล้วต้องเกิดทันที ไม่มี ระหว่างคั้ง คำว่า “สัมภเวสี” นั้นหมายถึง เราทุกคนที่เป็นปุถุชนที่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดคั้งอยู่ ไม่ใช่ผีหรือวิญญาณเร่ร้อนอย่างคั้งใจคั้ง^{๑๑}

จากการวิจัยความหมายของสัมภเวสีสรุปได้ ๒ อย่าง คือ ๑) สัมภเวสีในระดับระยะเวลา ๒) สัมภเวสีในระดับสังสารวัฏฏ์ มีอธิบายคั้งนี้

๑) สัมภเวสีในระดับระยะเวลา คือ สัตว์ที่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่มีแสวงหาคั้งเกิด คือ สัมภเวสี เช่น สัตว์คั้งเกิดในไข่ และในครรภ์ ขณะคั้งอยู่ในไข่ และอยู่ในครรภ์ เป็นสัมภเวสี ออกมาข้างนอกเป็นภูต ส่วนสัตว์คั้งเกิดในถ้ำโคล และโอปปาดิกะ ในขณะจิตแรก หรือเกิดด้วย อิริยาบถใด ยังไม่เปลี่ยนเป็นอิริยาบถอื่น เป็นสัมภเวสี (เว้นพระอรหันต์เพราะท่านไม่ต้องเกิดอีก) ถ้าเปลี่ยนอิริยาบถเป็นอื่นเป็น ภูต เหมือนคั้งกับคั้งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ขอภูต และสัมภเวสี เหล่านั้นคั้งหมด จงมีคั้งเป็นสุขเกิด”

๒) สัมภเวสีในระดับสังสารวัฏฏ์ คือ สัมภเวสีคั้งยังท่องเที่ยวอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ คั้งยังมีความยินดี พอใจในการเกิด ด้วยอวิชา คือ ความไม่รู้เป็นคั้งปิดบังไว้ไม่รู้ตามความเป็นจริง ว่าการเกิดเป็นทุกข์ เห็นว่าการเกิดเป็นสุข สัมภเวสีคั้งจึงท่องเที่ยวไปในสัง สารวัฏฏ์ไม่มีคั้งสิ้นสุด

๒.๑.๒ การเกิดคั้งขึ้นของสัมภเวสี

การเกิดของสัมภเวสี จากหลักฐานในคัมภีร์ พระไตรปิฎก อรรถกถาและ คัมภีร์คั้งต่าง ๆ พอสรุปได้ว่ามี ๑) ชั้น ๕ ๒) อายุคั้งนะ ๑๒ มีอธิบายคั้งคั้งต่อไปนี้

๑) ชั้น ๕ การเกิดคั้งขึ้นครั้งแรกของพวก คั้งภพไสยคั้งสัตว์ นามคั้งกับรูปเกิดพร้อมคั้งกัน พระพุทธเจ้า ได้แสดงไว้ในสังยุตคั้งนิกาย สฬายคั้งนะวรรค เกี่ยวคั้งกับรูปว่า รูปเกิดเป็นคั้งกลละคั้งก่อน จาก กลละเป็นคั้งอัพพุทะ จากคั้งอัพพุทะเป็นคั้งเปลี (คั้งเนื้อเล็ก) จากคั้งเปลีเป็นคั้งขณะ (เป็นคั้งก่อน) จากคั้งขณะเป็น ๕ ปุ่ม คั้งต่อจากคั้งนั้น คั้งขณและคั้งเล็บคั้งจึงเกิดคั้งขึ้น^{๑๒} คั้งคั้งคั้งต่อมา ชั้น ๕ เกิดครอบ สัมภเวสี คั้งจึงยึดคั้งมั่นคั้งคือ

^{๑๑} อภิปรายสัมภเวสี, วิกิพีเดีย, th.wikipedia.org/wiki/สัมภเวสี [วันที่ ๒๑/๖/๕๕].

^{๑๒} คั้ง.ศ. (ไทย) ๑๕/๒๓๕/๓๓๓.

มันอย่างมั่นคงสิ่งเหล่านี้จึงเป็นเหตุ เป็นต้นตอ ให้สัตว์ยินดีพอใจ ผูกพันเกี่ยวคล้องไม่ให้หลุดพ้น เป็นที่เกิด เป็นการเกิดขึ้นของ สัมภเวสี

พระภิกษุกราบทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องชั้น ๕ ดังนี้ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้ รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น ปรากฏ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้รูปชั้นปรากฏ ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้เวทนาชั้นปรากฏ ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สัญญาชั้นปรากฏ ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สังขารชั้นปรากฏ นามรูปเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้วิญญาณชั้นปรากฏ^{๑๒}

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสจารย์ได้อธิบายเกี่ยวกับรูปชั้นไว้ดังนี้

(๑) **รูปชั้น** คือ ธรรมชาติที่มีความแปรผันเพราะวิโรธิปัจจัย มีความเย็น ความร้อน เป็นต้น เป็นลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมธรรมชาติเหล่านั้นทั้งหมดเข้าไว้ด้วยกัน แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ ก) มหาภูตรูป ข) อุปาทายรูป ในรูปทั้งสองนั้นจะกล่าวโดยพิสดารดังต่อไปนี้

ก) มหาภูตรูป นั้นจำแนกไว้ ๔ อย่าง คือ ปรฐวิธาตุ ๑ อาโปธาตุ ๑ เตโชธาตุ ๑ วาโยธาตุ ๑ ธาตุทั้ง ๔ นี้แยกจากกันไม่ได้ ต่างมีธาตุที่เหลือ ๑ เป็นปทัฏฐาน

ข) อุปาทายรูป นั้นจำแนกไว้ ๒๔ อย่าง คือ จักขุ ๑ โสตะ ๑ ฆานะ ๑ ชิวหา ๑ กาย ๑ รูป ๑ สัททะ ๑ คันธะ ๑ รสชะ ๑ อิตถินทรีย์ ๑ ปุริสินทรีย์ ๑ ชีวิตินทรีย์ ๑ หทัยวัตถุ ๑ กาย วิญญูติ ๑ วจิวิญญูติ ๑ อากาษธาตุ ๑ ลหุตารูป ๑ มหุตารูป ๑ กัมมัณฺญุตารูป ๑ อุปจยรูป ๑ สันตติรูป ๑ ชรตารูป ๑ อนิจจตารูป ๑ กวฬิงการาหาร ๑ รวมทั้งหมด ๒๘ รูปเป็นรูปชั้น^{๑๓} รูปทั้ง ๒๘ ย่อมเป็นที่รักที่น่าพอใจ ทำให้เกิดความกำหนัดยินดี สร้างความเร่าร้อน ความกระหาย ความทะยานอยากในรูป ทำให้สังสารวัฏยืดยาว จึงเป็นบ่อเกิดของสัมภเวสี

พระธรรมโกศาจารย์ กล่าวเรื่องรูปชั้นไว้ว่า รูปที่เป็นร่างกาย เขาแจกเป็นดิน น้ำ ลม ไฟ ประกอบกันเข้าเป็นส่วน ดิน เป็นเนื้อหนังร่างกาย แล้วมันประหลาดที่ว่า ในเนื้อหนังร่างกาย นั้นที่เรียกว่ากายนั้น มันมีสิ่งที่รู้สึกได้อยู่ด้วย คือ ประสาท ๆ ทั้งห้า นั้นมันมีส่วนที่เป็นประสาทรวมอยู่ในรูปกายนั้นด้วย มันไม่ใช่กายล้วน ๆ เหมือนก้อนดิน มันเป็นกายชนิดที่มีความรู้สึกเป็นประสาทรวมอยู่ด้วย แล้วมันยังมีอะไรประกอบอยู่ในส่วนที่เป็นรูป มีลักษณะอย่าง

^{๑๒} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๑๘๗/๕๕.

^{๑๓} พระพุทธโฆสจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดยพระเมธีวราภรณ์ (ชัช อุสนฺโต ป.ธ. ๕), (ราชบุรี: หจก. สามลดา, ๒๕๔๕), หน้า ๗๒๒.

นั่นอย่างนี้ มีภาพ มีอาการ มีเคลื่อนไหว มีอะไรอยู่ในสิ่งที่เรียกว่ารูปร่างนั้นด้วย รวมทั้งหมดเรียกว่า รูปร่าง^{๑๔}

พระธรรมปิฎกกล่าวว่า ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกายและพฤติกรรม ทั้งหมดของร่างกาย หรือ สสารพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติ และพฤติกรรมต่าง ๆ ของ สสารพลังงานเหล่านั้นเรียกว่า รูปร่าง^{๑๕} ปสาทรูป ๕ ที่อาศัยมหาภูตรูปเกิด มีความใสสามารถรับ อารมณ์ได้ เป็นปัจจัยให้เวทนาเสวยอารมณ์

(๒) เวทนาขันธ คือ ความสำราญทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่สำราญ เป็นสุขอันเกิดจากเจโตสัมผัส กิริยาเสวยอารมณ์ที่สำราญเป็นสุข อันเกิดจากเจโตสัมผัส ชื่อว่า เวทนาขันธ^{๑๖}

ในคัมภีร์มิลินทปัญหาปรากฏคำถามตอบระหว่างพระนาคเสนกับพระเจ้ามิลินทว่า พระเจ้ามิลินทได้ตรัสถามว่าพระนาคเสนว่า เวทนามีอะไร เป็นลักษณะ

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร เวทนามีการได้รับ รู้สึก และมีการเสวยอารมณ์ เป็นลักษณะ

ม. ขอท่านจงกระทำอุปมา

น. เหมือนอย่างบุรุษบางคนได้ทำความดีความชอบต่อพระราชา จนพระราชาพอพระราช ฤทัยได้รับพระราชทานบำเหน็จต่าง ๆ เขานั้น จึงเป็นผู้อับเอบเียบพร้อมด้วยกามคุณทั้ง ๕ เพราะบำเหน็จความดีความชอบนั้น เขานั้นได้เกิดความคิดอย่างนี้ว่า เราได้ทำความดี ความชอบต่อพระราชาไว้ พระราชาทรงบำเหน็จความดีความชอบต่อเรา เราได้รับเวทนาเห็น ปานนี้ ขอถวายพระพร ความอับเอบนั้นแลเป็นสุขเวทนา^{๑๗}

พุทธทาสกล่าวว่า เวทนา คือ การเสวยอารมณ์จากจิตมันทำหน้าที่นี้ได้เอง ตาม ธรรมชาติของจิต เวทนาจึงคือรู้อารมณ์ที่มากระทบเวทนานี้ แจกไปตามธรรมชาติของสิ่งที่มากระทบ เป็น สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ถ้าเวทนานั้น มันมีความเื่องว่าตัวกูเข้าไปจับขยเอา มันก็กูเวทนา กูเป็นผู้ทำเวทนา กูรู้สึกต่อเวทนา พุทธภาษิตคือ ๆ ก็กูเวทนาจึงแล้วกัน ไม่ใช่เวทนา

^{๑๔} พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาสภิกขุ), **ขันธเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา), หน้า ๑๒.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖.

^{๑๖} อภ.สจ. (ไทย) ๓๔/๖๐/๓๘.

^{๑๗} ไชยวัฒน์ กปิตถาจารย์, **มิลินทปัญหา**, เล่มที่ ๑: หน้า ๑๕๗-๑๕๘.

ของเวทนา ตามธรรมชาติของเวทนา คือตามธรรมชาติของจิต ที่มันรู้จักเวทนาได้ด้วยตัวเอง ตัวจิต มันรู้เวทนา อวิชชาเข้าครอบงำเข้าถึงเอาเป็นอุปาทาน ว่าคู่ต่างหาก เหมือนเวทนาไม่ใช่เวทนาตาม ธรรมชาติของจิต^{๑๘} ธรรมชาติที่จำได้หมายความว่าคู่เท่านั้น คือ สัญญาเจตสิกหรือสัญญาขั้น

(๓) สัญญาขั้น หมายถึง การจำได้ กิริยาที่จำได้ ภาวะที่จำได้ อันเกิดแต่สัมผัสแห่ง มโนวิญญาณธาตุที่เหมาะสม^{๑๙} เมื่อขั้นทั้งหลายมี สัญญาขั้น เป็นประธานว่า นั้นอรรถา แล้ว หมายรู้ขั้นที่เหลือด้วยสัญญา ย่อมมีความเข้าใจว่า เราย่อมหมายรู้ตัวเรา^{๒๐} ด้วยสัญญานี้

ในขุททกนิกาย มหานิเทศ อรรถกถา ได้อธิบายเรื่อง สัญญาที่เกิดขึ้นด้วยการกระทบ กันของวัตถุมี จักขุวัตถุเป็นต้น และอารมณ์มีรูปเป็นต้น ชื่อปฏิขัมมสัญญา เหมือนอย่างที่ตรัสว่า สัญญาเหล่านั้น ปฏิขัมมสัญญา คือ รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โผฏฐัพพสัญญา สัญญาเหล่านี้ เรียกว่า ปฏิขัมมสัญญา สัญญานั้น เป็น กุศลวิบาก ๕ เป็นอกุศลวิบาก ๕^{๒๑} สามารถ พิจารณาเหมือนพยับแดดได้

แม้สัญญา ชื่อว่า เป็นเช่นกับพยับแดด เพราะไม่มีสาระ และเข้าถึงความเป็นของอัน บุคคลถือเอาไม่ได้ เพราะใคร ๆ ไม่อาจถือเอาพยับแดดนั้นมาเพื่อดื่ม หรือเพื่ออาบ หรือเพื่อใส่ให้ เต็มภาชนะได้

อีกอย่างหนึ่ง พยับแดดย่อมเปลี่ยนแปลงไป คือย่อมปรากฏเหมือนกำลังคลื่นเกิดขึ้นเอง ฉับใจ แม้สัญญาอันต่างโดยสัญญาว่ามีสีเขียวเป็นต้น ก็ฉับนั้น ย่อมผันแปร เปลี่ยนแปลงไป เพื่อ ต้องการเสวยอารมณ์ของสีเขียวเป็นต้น

พยับแดด ย่อมลวงมหาชน ย่อมให้กล่าวว่า ที่นั่นดูเหมือนบึงเต็ม เหมือนแม่น้ำเปี่ยม ปรากฏอยู่ แม้สัญญาก็ยอมนลวง ย่อมให้กล่าวว่า นี่สีเขียว นี่สวยงาม นี่เป็นสุข นี่เที่ยง สัญญาชื่อ ว่าเป็นเช่นเดียวกับพยับแดด แม้ด้วยการลวงต่าง ๆ ด้วยประการฉะนี้^{๒๒} เมื่อเราพิจารณา สัญญา เหมือนพยับแดด มีการผันแปร เปลี่ยนแปลงไป เป็นการลดชาติ คือการเกิดของสัมภเวสีลงได้

ในมิลินทปัญหาปรากฏคำถามตอบเกี่ยวกับสัญญาขั้นดังนี้

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คู่ก่อนพระนาคเสน ก็สัญญามีอะไร เป็นลักษณะ พระนาค-เสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มีลักษณะจำได้

^{๑๘} พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อกุฑมิตฺตโกวิท), ขั้นเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว, หน้า ๑๕.

^{๑๙} อภ.สจ. (ไทย) ๒๔/๖๑/๓๘.

^{๒๐} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๑๖๕.

^{๒๑} ขุ.มหา.อ. (ไทย) ๖๕/๒๕๒.

^{๒๒} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๗๗/๗๕.

ม. จำอะไรเธอ

น. เช่นจำ สีแดง สีเขียว ว่ามีสีเป็นอย่างนั้น ๆ

ม. ขอท่านจงกระทำอุปมา

น. เปรียบเหมือน ขุนคลังของพระราชาก็เมื่อเข้าไปในพระคลังหลวง ย่อมเห็นรูปทั้งหลาย ซึ่งเป็นเครื่องใช้ของพระราชาก็หมายจำไว้เป็นอย่าง ๆ แม้ภายหลังจะไม่ได้เข้าไปดู ก็จำได้นึกได้ ขอถวายพระพร สัจญาก็เป็นเช่นนั้นแล ย่อมจำรูปเสียง เป็นต้นไปว่า มีชนิดมีลักษณะเป็นอย่างนั้น ๆ สัจญาขันธที่จำการปรุงแต่งทั้งที่ดีและไม่ดี^{๒๓}

(๔) **สังขารขันธ** คือ ผัสสะ เจตนา วิตก วิจาร์ ปิตี เอกกคตา สันธิทริย วิริยิทริย สตินทริย สมานิทริย ปัญญิทริย ชีวิตนทริย สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมานิพละ ปัญญาพละ หิริพละ โอตตปป์พละ อโลกะ อโทสะ อโมหะ อนภิชฌา อภัยปาทะ สัมมาทิฏฐิ หิริ โอตตปป์ปะ กายปัสสัทธา จิตตปัสสัทธา กายลหุตา จิตตลหุตา กายมุตตา จิตตมุตตา กายกัมมัณญุตตา จิตตกัมมัณญุตตา กายปาคุณญุตตา จิตตปาคุณญุตตา กายชุกตา จิตตชุกตา สติสัมปชัญญะ สมณะ วิปัสสนา ปักคาหะ อวิกเขปะ หรือนามธรรมที่อิงอาศัยเกิดขึ้นเมื่ออื่นใด มีอยู่ในสมัยนั้น เว้นเวทนาขันธ สัจญาขันธ วิญญาณขันธ นี้ชื่อว่า สังขารขันธ^{๒๔}

พระพุทธโฆสาจารย์ได้กล่าวเรื่องสังขารขันธไว้ว่า สังขารขันธ ได้แก่ ธรรมชาติที่มีการปรุงแต่งเป็นลักษณะ หรือธรรมชาติที่มีการทำเป็นกลุ่มเป็นลักษณะ อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งหมด เข้าร่วมด้วยกัน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติทั้งหลายที่ได้ปรุงแต่งสังขตธรรม จึงเรียกว่าสังขาร” สังขารเหล่านั้น มีการปรุงแต่งเป็นลักษณะ มีการประมวลมาเป็นรส มีการแผ่ไปเป็นปัจจุภูฏฐาน มีขันธ ๓ ที่เหลือ คือ เวทนา สัจญา และวิญญาณเป็นปทัฏฐาน

สังขารทั้งหลาย ว่าโดยลักษณะมีอย่างเดียว ที่มี ๓ อย่างนั้น ก็ด้วยอำนาจแห่งชาติคือ กุศล อกุศล และอัพยากถุต ในสังขาร ๓ เหล่านี้ สังขารที่สัมปยุตด้วยกุศลวิญญาณ จัดเป็นกุศลสังขาร สังขารที่สัมปยุตด้วยอกุศลวิญญาณ จัดเป็นอกุศลสังขาร สังขารที่สัมปยุตด้วยอัพยากถุตวิญญาณ จัดเป็นอัพยากถุตสังขาร^{๒๕}

^{๒๓} ไซยวัฒน์ กปิตกาญจน, **มิลินทปัญหยา เล่มที่ ๑**, หน้า ๑๕๕-๒๐๐.

^{๒๔} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๓/๓๘.

^{๒๕} พระพุทธโฆสาจารย์, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลโดย พระเมธีวราภรณ์ (ชู้ อุปสนุโต ป.ธ. ๘), หน้า

สังขารชั้น ๓ ถ้านับแต่ฝ่ายใจก็เป็นเรื่องที่ ๓ ถ้านับทั้งหมดก็เป็นเรื่องที่ ๔ สังขโรติ แล้วก็ สังขาร สังขารโ สังขารา จิตคิดนึกได้เองไปตามธรรมชาติของจิต แต่อุปาทานทำให้เกิดความรู้สึก กุศล กุศล ไม่ใช่จิตคิดตามธรรมชาติมันก็เกิดตัวกูเข้าครอบงำเอาสังขาร หรือความคิด นั้นเป็นตัวกูคิดหรือเป็นความคิดของกูก็ตาม สังขารเหล่านี้แจกไปตามคุณสมบัติของสิ่งนั้น ๆ จึงเกิด เป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอัพยากฤต สังขารนี้แจกเป็นสาม ตามคุณค่าของสิ่งที่มากระทบ มันก็เป็นสังขารชั้น และสังขารอุปาทานชั้น^{๒๖}

สังขาร มีองค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งแต่งจิตให้ดี หรือชั่วหรือเป็นกลาง ๆ ประงแต่งการตรัสรู้ก็คิดในใจ และการแสดงออกทางกายวาจา ให้เป็นไปต่าง ๆ เป็นที่มาของกรรม เช่น ศรัทธา สติ หิริ โอตตัปปะ เมตตา กุรุณา มุทิตา อุเบกขา ปัญญา โมหะ โลภะ โทสะ มานะ ทิฎฐิ อิสสา มัจฉริยะ เป็นต้น เรียกรวมอย่างง่าย ๆ ว่า เครื่องปรุงของจิต เครื่องปรุงของความคิด หรือเครื่องปรุงของกรรม^{๒๗} มีวิญญาณเป็นตัวรู้

(๕) **วิญญาณชั้น** คือ จิต มโน มนัส หทัย ปันชระ มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาณ วิญญาณชั้น และมโนวิญญาณธาตุที่เหมาะสมกัน^{๒๘}

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคแสดงทัศนะเกี่ยวกับวิญญาณว่า วิญญาณ คือ ธรรมชาติที่มีความรู้แจ้ง ดังที่พระสารีบุตรกล่าวไว้ว่า จะมีอย่างเดียวกันก็จริงอยู่ เป็นการกล่าวโดยสภาพแห่งลักษณะคือ ความรู้แจ้งเท่านั้น แต่ทว่าด้วยอำนาจแห่งชาติแล้ว ท่านกล่าวว่ามี ๓ อย่าง คือ กุศลวิญญาณ ๑ อกุศลวิญญาณ ๑ และ อัพยากฤตวิญญาณ ๑^{๒๙}

วิญญาณ แปลตามแบบว่า ความรู้แจ้ง คือ รู้แจ้งอารมณ์ หมายถึง ความรู้ประเภทขึ้น ฟันหรือความรู้ที่เป็นตัวขึ้น เป็นฐานและเป็นทางเดินให้แก่นามชั้นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับนามชั้นอื่นทั้งหมด เป็นทั้งความรู้ต้น และความรู้ตาม ที่ว่าเป็นความรู้ต้น คือเป็นความรู้เริ่มแรก เมื่อเห็น ได้ยิน เป็นต้น (เกิดวิญญาณขึ้น) กระแสความรู้ขึ้นพื้นซึ่งเกิดดับต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลาควบไปกับ นามชั้นอื่น ๆ หรือกิจกรรมทุกอย่างในจิตใจ นี้เรียกว่า วิญญาณ^{๓๐}

^{๒๖} พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาสภิกขุ), **ชั้นเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว**, หน้า, ๑๗-๑๘.

^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๑๖.

^{๒๘} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๓๑/๓๘-๓๙.

^{๒๙} พระพุทธโฆษาจารย์, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลโดย พระเมธีวราภรณ์ (ผู้ อุปสนฺโต ป.ธ. ๘), หน้า ๕๗๖.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๑๘.

วิญญาณ เมื่อทำหน้าที่วิชานาคี คือรู้แจ้งต่ออารมณ์นั้น ๆ โดยอาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย มันก็เป็นวิญญาณชั้น มันทำได้เอง เพราะตามันมีประสาทตา รูปร่างที่มากกระทบได้เอง หูมีประสาทหู รู้เสียงที่มากกระทบได้เอง จมูกมีประสาทจมูก รู้สิ่งที่มากกระทบจมูกได้เอง เป็นต้น จิต มันก็มีส่วนที่รู้ทำนองประสาทอย่างนั้น แต่เขาไม่เรียกประสาทก็มี จิตหรือใจก็ตามมันรู้ได้เอง นี้เรียกว่า วิญญาณชั้นมันรู้ได้ตามธรรมชาติของมันเอง^{๑๑}

บทสรุปที่ได้จากการศึกษาวิจัยขั้น ๕ พบว่า จิต เจตสิก กัมมชรูป ของสัมภเวสีย่อมปรากฏพร้อมกันไม่หลังไม่ก่อนกันในขณะปฏิบัติ ความสืบทอดแห่งรูป กล่าวคือ กลละที่ปรากฏในขณะนั้น เป็นของนิคหน้อยมีเพียงแมลงวันตัวน้อยจะฟุ้งได้ด้วยความพยายามครั้งเดียวเท่านั้น แล้วยังกล่าวอีกว่า มันก็ยังมากเกินไปคือ มันเป็นเพียงหยาดที่ไหลออกตรงปลายของเข็มละเอียดที่เขาจุ่มในน้ำมันแล้วยกขึ้นดังนี้ แม้หยาดน้ำมันนั้นท่านก็ปฏิเสธแล้วกล่าวว่า เมื่อเขาจับผมเส้นหนึ่งยกขึ้นจากน้ำมันแล้วก็ยังเป็นเพียงหยาดน้ำที่ไหลออกตรงปลายผมเส้นนั้น แม้หยาดน้ำมันนั้นท่านก็ปฏิเสธแล้วกล่าวว่า เมื่อผ่าเส้นผมของมนุษย์ชาวชนบทนี้ออกเป็น ๘ ส่วน เส้นผมของชาวอุดร-กรูทวีปมีประมาณเท่าส่วนหนึ่งแต่ ๘ ส่วนนั้น กลละนั้นก็เพียงหยาดที่ตั้งอยู่ตรงปลายผมของมนุษย์ชาวอุดรกรูทวีปนั้นที่เขายกขึ้นจากน้ำมันงาใส แม้น้ำมันงาใสนั้นท่านก็ปฏิเสธแล้วกล่าวว่า มันก็ยังมาก ธรรมดาขนทรายเป็นธรรมชาติละเอียด กลละนั้นเป็นเพียงหยาดที่ไหลออกตรงปลายของขนเนื้อทรายเส้นหนึ่งที่เขาจุ่มในน้ำมันงาใสแล้วยกขึ้น ก็กลละนั้น ใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว บริสุทธิ์ เสมอด้วย หยาดน้ำมันงาใส

แม้ชีวิตเราประกอบด้วยขั้น ๕ ซึ่งแบ่งซอยย่อยไปอีกมากมาย แต่ในทางปฏิบัติ คือการดำเนินชีวิตทั่วไป มนุษย์ไม่ได้เกี่ยวข้องกับส่วนประกอบเหล่านั้น ส่วนประกอบหลายอย่างมีอยู่และทำหน้าที่ของมันโดยมนุษย์ไม่รู้จัก แทบจะไม่ได้นึกถึงมันเลย เช่น ในด้านรูปธรรม อวัยวะภายในร่างกายหลายอย่าง ทำหน้าที่ของมันอยู่โดยมนุษย์ผู้เป็นเจ้าของไม่รู้และไม่ได้ใส่ใจที่จะรู้ จนบางคราวมันทำหน้าที่บกพร่องขึ้น มนุษย์จึงหันมาสนใจ ภายในร่างกายยังมีส่วนประกอบที่เรียกว่า อายตนะภายในและอายตนะภายนอก ซึ่งเป็นส่วนประกอบของขั้น ๕ ทำให้เกิดความชอบ ความชัง เป็นบ่อเกิดของ การเห็น การรู้เสียง การรับกลิ่น การรู้รส การสัมผัส ตลอดจนความคิดนึก ทำให้มีความกำหนัด ในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ ความเกิดข่อมมี ความแก่ข่อมมี ความเจ็บไข้ข่อมมี ความตายข่อมมี ความประจบด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่รักข่อมมีเป็นธรรมดา ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักข่อมได้รับ ปราบปรามสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น

^{๑๑} พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาสภิกขุ), ขั้นเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว, หน้า ๑๘.

ย่อมปรากฏ โดยอาศัยอายตนะ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของสัมภเวสีที่ท่องเที่ยวไปในวัฏฏะไม่มีที่สิ้นสุดมีการสืบต่อเชื่อมโยงผูกพันกันกับอายตนะ ของมนุษย์หรือสัมภเวสี

๒) อายตนะ มี ๑๒ คือ อายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ ได้แก่ (๑) จักขายตนะ (๒) โสตตยตนะ (๓) ฆานายตนะ (๔) ชิวหายตนะ (๕) กายายตนะ (๖) มนายตนะ (๗) รูปรายตนะ (๘) สัททายตนะ (๙) คันธายตนะ (๑๐) รสายตนะ (๑๑) โสรัพพายตนะ (๑๒) ฐัมมายตนะ^{๓๒}

ในขุททกนิกาย จูฬนิกาย ได้กล่าวเกี่ยวกับ อายตนะ ๆ คือ มนายตนะ เป็นที่อยู่อาศัย เป็นบ่อเกิด เป็นที่ประชุม เป็นแดนเกิดแห่งใจที่เกิดมาจากผัสสะ จิตเป็นธรรมชาติขุ่นมัว คือ เสวรา หมอง ยุ่งยาก รุนววย ห้วนไหว หมุนวน ไม่สงบ เพราะกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต เกิดจากราคะ โทสะ โมหะ โภคะ เป็นต้น กิเลสทุกชนิด ทุจริตทุกทาง ความกระวนกระวายทุกอย่าง ความเร่าร้อนทุกสถาน ความเดือดร้อน ทุกประการ อกุศลากิสังขารทุกประเภท^{๓๓} เกิดเพราะอาศัย อายตนะ

บ่อเกิดของสัมภเวสี คือ อายตนะโดยแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ ก) ความหมายของรูปศัพท์ ข) ความหมายตามอรรถหรือสภาวะของศัพท์มีอธิบายดังนี้

ก) ความหมายของรูปศัพท์

ป. หลงสมนุญ^{๓๔}ให้ความหมายของศัพท์ไว้ว่า อายตนะ แปลว่า ที่มาพร้อมกัน, ที่มาประชุมกัน, ที่เป็นที่มาพร้อมกัน, ที่ประชุม, ที่เป็นที่สุด, ที่เป็นที่มาต่อ, แดนที่ติดต่อกัน, เทวาลัย, ที่อยู่, ประเทศที่เกิด, บ้านเกิดเมืองนอน, บ่อ, บ่อเกิด, อากร, เหตุ, หมู, ฝูง, ชื่อว่า อายตนะ^{๓๕}

ข) ความหมายตามอรรถหรือสภาวะของศัพท์

ในอรรถกถาให้ความหมายโดยอรรถและสภาวะมี ๓ อย่าง คือ ๑) อายตนะ เพราะเป็นเครื่องต่อ ๒) อายตนะ เพราะการแผ่ธรรมอันเป็นบ่อเกิดแห่งอาสวะ ๓) อายตนะ เพราะนำไปสู่สงสาร มีอธิบายดังนี้

๑) อายตนะ มีจักขุและรูปเป็นต้น มีอธิบายไว้ว่า ธรรมทั้งหลายคือจิตและเจตสิก มีอารมณ์ตามทวารนั้น ๆ ย่อมเจริญขึ้น ย่อมตั้งขึ้น ย่อมสืบต่อ ย่อมขยายไปด้วยกิจ มีการเสวยอารมณ์ของตน ๆ

๒) อายตนะ ย่อมแผ่ไป คือ ย่อมยังธรรม อันเป็นบ่อเกิดแห่งอาสวะนี้ให้กว้างขวาง

^{๓๒} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๕๕/๑๑๓.

^{๓๓} จุ. (ไทย) ๓๐/๘/๖๘.

^{๓๔} พันตรี ป. หลงสมนุญ, พจนานุกรมไทย มจร, หน้า ๕๖.

๓) อายตนะ ย่อมนำไป คือ ย่อมสู่สังสารทุกข์อันยาวนานมาแต่อดีต เป็นไปล่วงไป ในสังสารอันมีเงื่อนไขเบื้องต้นและที่สุดอันรู้ไม่ได้ ให้หวนกลับมิได้

ธรรมทั้งหมด จึงเรียกว่า ชื่อว่า อายตนะ เพราะเป็นเครื่องต่อ เพราะเป็นการแผ่ธรรม อันเป็นบ่อเกิดแห่งอาสวะทั้งหลาย และนำไปสู่สังสารอันยาวนาน^{๓๕}

อายตนะใช้โวหารทางโลกที่เขาเรียก

อายตนะในประโยคเป็นต้นว่า อิศุสรายตน์ (ที่อยู่ของพระอิสฺร) วาสุเทวยตน์ (ที่อยู่ของพระवासุเทพ) อายตนะ คือ ที่อยู่อาศัย

อายตนะในประโยคเป็นต้นว่า สุวณฺณายตน์ (บ่อทอง) รตนายตน์ (บ่อรัตนะ) อายตนะ คือ บ่อเกิด

อายตนะในประโยคเป็นต้นว่า มโนรมอายตเน เสวนฺติ น วิหฺงฺกมา อายตนะคือ ที่ประชุมอันเป็นที่รื่นเริงใจ มีอยู่ พวกนกก็พากันไปอาศัยต้นไม้ นั่น อายตนะ คือ ที่ประชุม

อายตนะในประโยคเป็นต้นว่า ทกฺขิณาปโถ कुณฺนี อายตน์ (ทักขิณาบถ คือทางทิศใต้ของอินเดีย เป็นถิ่นเกิดของโคทั้งหลาย อายตนะ คือ ถิ่นที่เกิด

อายตนะในประโยคเป็นต้นว่า ตตฺร ตเตฺรว สกฺขิภพฺพตฺ ปาปฺณาติ สติสฺติอายตเน เมื่ออายตนะคือเหตุเป็นเครื่องระลึกมีอยู่ เธอก็จะบรรลุผลในจตุปปาดญาณนั้น ๆ โดยแน่นอน^{๓๖}

ในอังกุตตรนิกาย จตุกกนิบาต อรรถกถาได้แสดงเรื่องเกี่ยวกับอายตนะไว้ว่า

อายตนะ คือ รูป อายตนะคือ เสียง อายตนะคือ กลิ่น อายตนะคือ รส อายตนะคือ โผฏฐัพพะ เพราะเป็นอารมณ์ที่มาถึงแล้วรับไว้ ธรรมารมณฺ์ อารมณฺ์ คือ ธรรมมิสุข และทุกข์ แสวงหาหรือไม่แสวงหาก็กมาถึง มาถึงหรือยังไม่มาถึงก็แสวงหาแล้ว คิดค้นด้วยจิต รูปารมณฺ์ มิ สีเขียว สีเหลือง อันปรากฏในจักขุทวารของมนุษย์ พร้อมทั้งเทวโลก โลกนี้ ในโลกธาตุ อันหาประมาณมิได้ ตถาคตตรัสรูปารมณฺ์ นั้นอย่างนี้ว่า สัตว์นี้เห็นรูปารมณฺ์ในขณะนี้แล้ว เกิดดีใจ บ้าง เสียใจบ้าง เป็นกลางบ้าง สัททวารมณฺ์มีเสียงกลอง ปรากฏในโสตทวาร คันธารมณฺ์ มีกลิ่นที่ร่าก กลิ่นที่เปลือก ปรากฏในฆานทวาร รสารมณฺ์มีรสที่ร่าก รสที่ลำดั้น ปรากฏในชีวิตาทวาร โผฏฐัพพมณฺ์มีธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลม แฉ่ง อ่อน ปรากฏทางกายทวารของสัตว์ผู้ถูกต้อง โผฏฐัพพารมณฺ์ ในขณะนี้แล้ว เกิดดีใจบ้าง เสียใจบ้าง เป็นกลางบ้าง ธรรมารมณฺ์มีสุขและทุกข์ ปรากฏทางมนทวาร^{๓๗} ที่กล่าวมาเป็นหน้าที่ของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยอายตนะ

^{๓๕} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๗๗/๑๖๔.

^{๓๖} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๗๗/๑๖๕.

^{๓๗} อภ.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๖๗.

ในวิสุทธิมรรคให้ทัศนะของอายตนะไว้ว่า

ความงามและความเป็นตัวตน อายตนะภายนอกทั้งหลายพึงเห็นเหมือนโจรปล้นบ้าน เพราะได้กระทบอายตนะภายใน ข้อนี้สมด้วยพระบาลีที่ว่า ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ฎุกรูปที่ ชอบใจและไม่ชอบใจกระทบเข้าแล้ว

อีกนัยหนึ่ง อายตนะภายในทั้งหลายพึงเห็นเหมือนสัตว์ ๖ จำพวก อายตนะภายนอกทั้งหลายพึงเห็นได้เหมือนที่โคจรของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ดังนี้คือ จักขุเหมือนงู รูปเหมือนพื้นที่อันรกอันเป็นที่สอดถ่ายเข้าไปอาศัยอยู่ของงู โสตะเหมือนจระเข้ สัทตะเหมือนวังน้ำวนย่อมเป็นที่อยู่อาศัยของจระเข้ ฉานะเหมือนนก คันธะเหมือนท้องฟ้า ย่อมเป็นที่โอบยบินของนกทั้งหลาย ชิวหาเหมือนสุนัขบ้าน รัสะเหมือนหมูบ้าน ย่อมเป็นที่ที่เหยี้ยวชุกชุนหาสิ่งของอันสกปรกกินของสุนัขบ้านทั้งหลาย กายเหมือนสุนัขป่า โภจฐัพพะเหมือนป่าช้า ย่อมเป็นถิ่นฐานเป็นที่หากินซากศพต่าง ๆ ของสุนัขป่าทั้งหลาย มโนเหมือนลิง ชัมมารมณห์เหมือนป่าไม้เป็นที่กระโดดโลดเต้นไป ๆ มา ๆ จากต้นไม้โน้นไปสู่ต้นไม้โน้นของฝูงลิงในป่านั้น ๆ พึงทราบวินิจฉัยในอายตนะทั้งหลายเหล่านี้ โดยเป็นสิ่งที่พึงเห็น^{๑๘}

พระสัทธัมมโชติกะ ชัมมาจาริยะ ได้แสดงความเห็นเรื่องอายตนะไว้ว่า

อายตนะ คือ ธรรมชาติมีสภาพคล้ายกับความพยายาม เพื่อยังผลของตนให้เกิดขึ้นหมายถึง จักขายตนะกับรูปายตนะทั้ง ๒ เป็นเหตุให้การเห็นเกิดขึ้น การเห็นจึงเป็นผลของอายตนะทั้ง ๒ ในอายตนะอื่นก็เช่นเดียวกัน คือ โสตายตนะกับสัททายตนะ เป็นเหตุ การได้ยินเป็นผล ฯลฯ มนายตนะกับชัมมายตนะ เป็นเหตุ การรู้เรื่องราวต่าง ๆ เป็นผล เหตุกับผลที่กล่าวมาแล้วนี้ ย่อมเป็นไปตามสภาวะอนัตตาทั้งสิ้น อายตนะต่าง ๆ เหล่านั้น หาได้มีความพยายามขึ้นอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ แต่สภาพความเป็นไปของอายตนะต่าง ๆ เหล่านั้นคล้าย ๆ กับมีการขวนขวาย เพื่อให้ผลของตน ๆ เกิดขึ้น ดังมีพระบาลีรองรับว่า “อุสุสาหุนตา วิย โหนติ” คือ มีสภาพคล้ายกับว่ามีความพยายาม เพื่อให้ผลของตนเกิด^{๑๙}

^{๑๘} พระพุทธโฆสาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย พระเมธีวราภรณ์ (ผู้ย อูปสนโต ป.ธ. ๘), หน้า ๖๖๘.

^{๑๙} พระสัทธัมมโชติกะ ชัมมาจาริยะ, ปกิณณกสังคหะ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สอนองการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔๑.

พระธรรมปิฎกได้กล่าวเรื่องอายตนะไว้ว่า

อายตนะ แปลว่า ที่ต่อ หรือแดน หมายถึง ที่ต่อกันให้เกิดความรู้ แดนเชื่อมต่อให้เกิดความรู้ หรือแหล่งที่มาของความรู้ แปลอย่างง่าย ๆ ว่า ทางรับรู้ มี ๖ อย่าง ดังที่เรียกในภาษาไทยว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ที่ว่าต่อ หรือเชื่อมต่อ ให้เกิดความรู้ นั้น ต่อ หรือ เชื่อมกับอะไร? ตอบว่า เชื่อมต่อกับโลก คือ สภาพแวดล้อมภายนอก แต่โลกนั้นปรากฏลักษณะอาการแก่มนุษย์เป็นส่วน ๆ ด้าน ๆ ไป เท่าที่มนุษย์จะมีแดนหรือเครื่องมือสำหรับรับรู้ คือ เท่าจำนวนอายตนะ ๖ ที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น ดังนั้นอายตนะทั้ง ๖ จึงมีคู่ของมันอยู่ในโลกเป็นสิ่งที่ถูกรับรู้สำหรับแต่ละอย่าง ๆ โดยเฉพาะ สิ่งที่ถูกรับรู้หรือลักษณะอาการด้านต่าง ๆ ของโลกเหล่านี้ เรียกชื่อว่า อายตนะเหมือนกัน เพราะเป็นสิ่งที่เชื่อมต่อได้ ให้เกิดความรู้ หรือแหล่งความรู้เช่นเดียวกัน แต่ฝ่ายภายนอก เพื่อแยกประเภทจากกันไม่ให้สับสนท่านเรียกอายตนะพวกแรกว่า “อายตนะภายใน” (แดนต่อความรู้ภายใน) และเรียกอายตนะพวกหลังนี้ว่า “อายตนะภายนอก” (แดนต่อความรู้ฝ่ายภายนอก) อายตนะภายนอก ๖ อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่นรส สิ่งถูกต้อง และสิ่งที่ใจนึก โดยทั่วไปนิยมเรียกว่า “อารมณ์” แปลว่า สิ่งอันเป็นที่สำหรับจิตมาหน่วงอยู่ หรือสิ่งสำหรับยึดหน่วงของจิต แปลง่าย ๆ ว่าสิ่งที่ถูกรับรู้ หรือสิ่งที่รับรู้ นั่นเอง^{๔๐}

จากการศึกษาวิจัย การเกิดขึ้นของ สัมภเวสี จิต เจตสิก กัมมชรูป ย่อมปรากฏพร้อมกันไม่หลังไม่ก่อนกันในขณะปฏิสนธิ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ก็เกิดพร้อมด้วย ต่อจากนั้นอายตนะภายในเกิดจนครบ บางพวกอายตนะบกพร่องแล้วแต่กรรมของสัตว์นั้นที่กระทำมา พวกคัพไสยกะสัตว์พ้อออกจากครรภ์ อายตนะภายนอกเกิดครบ ส่วนโอปปาติกะอายตนะภายใน อายตนะภายนอก เกิดครบตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเกิดครั้งแรก สามารถรับรู้อารมณ์ได้ อายตนะภายในและอายตนะภายนอก ซึ่งเป็นส่วนประกอบของขันธ์ ๕ เป็นบ่อเกิดของ การเห็น การรู้เสียง การรับกลิ่น การรู้รส การสัมผัส ตลอดจนความคิดนึก และเป็นบ่อเกิดของธรรมทั้งหลาย มีจิตเจตสิก อารมณ์ ทำหน้าที่ต่อกันระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกที่ทำให้มีการ เห็นรูปด้วยตา หูรู้เสียง จมูกรู้กลิ่น ลิ้นรู้รส กายถูกต้อง ใจคิดนึก ล้วนต้องมีการเชื่อมต่อให้อารมณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้น ทำให้ความพอใจ ความชัง ในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ เกิดขึ้นเป็นต้นเหตุให้ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เกิดขึ้น สัตว์ทั้งหลายเกิดขึ้นด้วยเหตุ ๓ อย่างนี้ จึงแสวงหาอารมณ์ไม่มีสิ้นสุด เป็นเหตุเกิด เป็นบ่อเกิด ของ

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๔-๓๕.

การเกิด ของความแก่ ของความเจ็บไข้ ของความตาย ของความประจวบด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก ของความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นย่อมปรากฏ โดยอาศัยอายุตนะ ๑๒ อายุตนะก็อาศัย รูปขันธ์ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของสังขเวสี ที่ท่องเที่ยวไปในวัฏฏะไม่มีที่สิ้นสุด

๒.๑.๓ ประเภทของสังขเวสี

ประเภทของสังขเวสี คำว่า ประเภท มาจากศัพท์ว่า ปเภท แปลว่า การแยกออกเป็น ส่วน การแยกออกเป็น ส่วน ๆ การแตก การทำลาย ความแตกต่าง ความต่างกัน ชนิด อย่าง แผนก ส่วน^{๕๑}

ประเภทของสังขเวสี ถ้ากล่าวในเชิงพระสูตรแล้วมีมากมาย แต่ในที่นี้จะกล่าวในทาง พระอภิธรรมเพื่อสะดวกในการศึกษา ประเภทของสังขเวสีถ้ากล่าว โดยบุคคลมี ๑๐ จำพวก คือ ๑) ทุกคือเหตุบุคคล ๒) สุกคือเหตุบุคคล ๓) ทวิเหตุบุคคล ๔) ตติเหตุบุคคล ๕) โสดาปัตติ-มรรคบุคคล ๖) โสดาปัตติผลบุคคล ๗) สกทาคามีมรรคบุคคล ๘) สกทามีผลบุคคล ๙) อนาคามี-มรรคบุคคล ๑๐) อนาคามีผลบุคคล^{๕๒} มีอธิบายดังต่อไปนี้

๑) หมู่สัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วาจิทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด พวกเขาหลังจากตายแล้ว^{๕๓}อุเบกขาสันติธรรมะ อกุศลวิบากนำสัตว์เกิดในอบายปฏิสนธิ มีสัตว์นรก สัตว์ดิรัจฉาน เปต อสุรกาย การเกิดครั้งแรกของจิตดวงนี้ ทำหน้าที่ปฏิสนธิของพวกอบายสัตว์

๒) สุกคือเหตุบุคคล ได้แก่ บุคคลที่เกิดขึ้นด้วย อุเบกขาสันติธรรมะกุศลวิบาก ๑ ที่ทำหน้าที่ปฏิสนธิจิต ในเวลาถือปฏิสนธิของคนบอดแต่เกิด คนหนวกแต่เกิด คนใบ้แต่เกิด คนบ้าแต่เกิด เป็นอุกโตพญชกและเป็นกระเทยในมนุษยโลก^{๕๔}

๓) ทวิเหตุบุคคล ได้แก่ บุคคลที่ปฏิสนธิด้วยเหตุ ๒ ในขณะที่ประกอบกรรมบุคคลใด อโลกะ โทสะ โมหะ (ไม่มีความโลก มีความโกรธมาก มีความหลงมาก) มีกำลังแรง ส่วนธรรมที่ เหลือ (คือโลกะ อโทสะ และอโมหะ) มีกำลังอ่อน บุคคลนั้น ไม่มีความโลก มีความโกรธมาก มีความหลงมาก เขาเห็นแม้อรมนอันเป็นทิพย์ก็ไม่หวั่นไหว แต่เป็นผู้มักประทุษร้าย และมีปัญญา ทราม

^{๕๑} พันตรี ป.หลงสมบุญ, พจนานุกรมไทย-มคธ, หน้า ๔๕๐.

^{๕๒} พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจาริยะ, วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกะ และปฏิสนธิอตุกะ, หน้า ๑๓๘-๑๕๘.

^{๕๓} ที.ที. (ไทย) ๕/๔๗๘/๒๑๐.

^{๕๔} คุรยละเอียดใน อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๗๖/๗๐.

ในขณะที่ประกอบกรรมของบุคคลใด อโลภะ อโทสะ และโมหะ (ไม่มักได้ ไม่มีวามโกรธ มีความหลง) มีกำลังแรง ส่วนธรรมที่เหลือ (คือ โลภะ โทสะ และอโมหะ) มีกำลังอ่อน บุคคลนั้นเป็นคนไม่มักได้ เป็นคนมีความสุขเป็นปกติ แต่เป็นคนโง่เขลา

ในขณะที่ประกอบกรรมของบุคคลใด อโลภะ โทสะ และอโมหะ (ไม่มักได้ มีความโกรธ ไม่หลง) มีกำลังแรง ส่วนธรรมที่เหลือ (คือ โลภะ อโทสะ และโมหะ) มีกำลังอ่อน บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มักได้ มีปัญญาด้วย แต่เป็นคนมักประทุษร้าย มักโกรธ^{๔๕}

๔) ดิเหตุกบุคคล คือ บุคคลที่ปฏิสนธิด้วยเหตุ ๓ ได้แก่ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ที่ในมหาวิบาก ในเวลาถือปฏิสนธิของผู้มีบุญทั้งหลายเป็นดิเหตุกะ ในพวกมนุษย์ และในพวกเทพชั้นกามาพจร เมื่อปฏิสนธิจิตผ่านไปแล้ว ก็ให้ผลเป็นภวังค์ในปวัตติกาลตลอดอายุ ๖๐ ปีบ้าง ๘๐ ปีบ้าง ตลอดอสงไขยหนึ่งบ้าง พระสัพพัญญูโพธิสัตว์ แม้ทุกพระองค์ย่อมถือปฏิสนธิด้วยมหาวิบากจิตที่เป็นอสังขาริกสหระคด้วยโสมนัส เป็นดิเหตุกะดวงที่หนึ่ง ในการถือปฏิสนธิที่สุดท้าย^{๔๖} การปฏิสนธิด้วยดิเหตุกะ จะเกิดเป็นคนจันฑาล หรือแม้แต่เกิดเป็นเวมานิกเปรต ที่เป็นดิเหตุกะ ย่อมเป็นผู้บรรลุธรรมได้ คุจการบรรลุธรรมของยักษิณีผู้เป็นมารดาของปิยังกระเป็นต้น^{๔๗}

๕) โสดาปัตติมรรคบุคคล คือ พระเสาะผู้ศึกษาอยู่ ผู้ปฏิบัติทางตรงต่อองค์ที่เป็นไปในส่วนเบื้องต้น เพื่อให้เฉพาะโสดาปัตติมรรค คือ สัปปริสสังเสาะ (การคบสัตบุรุษ) สัทธัมมสวนะ (การฟังธรรมของสัตบุรุษ) โยนิโสมนสิการ (การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย) ฆัมมานุฆัมมปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม)^{๔๘}

โสดาปัตติมรรค อันเป็นเครื่องข้ามโอฆะ คือ ทิฎฐิ เพราะประกอบด้วยความไม่ประมาท คือ การกระทำที่ติดต่อกันด้วยการเจริญกุศลธรรม^{๔๙} มีการเจริญสติปัญญา ๔ เป็นต้น ผู้ปฏิบัติตรงย่อมถึงโสดาปัตติมรรค อันเป็นเครื่องทำกิเลสทั้งหลายให้สิ้นไป ธรรมชาติที่รู้ทั่วถึง (คืออัญญินทรีย์) อันยอดเยี่ยม ย่อมเกิดขึ้นในลำดับแก่ปฐมญาณนั้น^{๕๐}

มรรคนี้กำจัดกองโลภะ แต่อย่างเดียวก็น่ามิได้ แต่ยังทำกองทุกข์ในสังสารวัฏอันหาที่สุดและเบื้องต้นให้เหือดแห้งไปอีกด้วย ปิดประตูบายนทั้งปวง ทำอริยทรัพย์ ๗ ให้มีต่อหน้า ละมิฉลามรรคมืองค์ ๘ สงบเวรภัยทั้งปวง นำเข้าไปสู่ความเป็นบุตร คือ โอรสของพระสัมมา-

^{๔๕} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๗๖/๗๖.

^{๔๖} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๗๖/๗๗.

^{๔๗} พุ.จ.อ. (ไทย) ๖๗/๓๕๗.

^{๔๘} ส.น.อ. (ไทย) ๒๖/๑๑๗.

^{๔๙} ส.ส.อ. (ไทย) ๒๕/๔๔๔.

^{๕๐} พุ.อิติ.อ. (ไทย) ๔๕/๒๘๒/๖๕๐.

สัมพุทธเจ้า และได้รับอานิสงส์หลายร้อยอย่าง ญาณที่สัมปยุตกับโศคาปตติมรรคมีอานิสงส์หลายอย่าง

๖) โศคาปตติผลบุคคล คือผลที่ได้จากโศคาปตติมรรค

ภิกษุทั้งหลาย ก็ทิวฏฐอันไกลจากกิเลสเป็นข้าศึก เป็นนิยยานิกธรรมเป็นเครื่องนำออก ซึ่งบุคคลผู้ทำตามนั้นเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนต้นไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างเปล่าก็ดี ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า จิตอันพยาบาทกลุ่มรุม จิตอันถีนมิตถะกลุ่มรุม จิตอันอุทธัจจะกุกกุจจะ จิตอันวิจิกิจฉากลุ่มรุม เป็นผู้ชวนชวายในการคิดเรื่องโลกนี้ เป็นผู้ชวนชวายในการคิดเรื่องโลกหน้า และเกิดขัดใจ ทะเลาะวิวาท ทิ่มแทงกัน และกันด้วยหอกหรือปากอยู่ ก็ชื่อว่ามิจิตอันปริยฎฐานกิเลสกลุ่มรุมแล้ว ภิกษุนั้นย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า เรามีจิตอันปริยฎฐานกิเลสใดกลุ่มรุมแล้ว พึงรู้เห็นตามความเป็นจริง ปริยฎฐานกิเลสในภพในนั้นที่เราจะไม่ได้มิได้มีเลย จิตเราตั้งไว้ดีแล้ว เพื่อตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย นี้ ญาณ ที่ ๑ เป็นอริยะ เป็นโลกุตระไม่ทั่วไปกับพวกปุถุชน อันภิกษุนั้นบรรลุแล้ว

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมคาอันอริยะสาวก ผู้ประกอบด้วยองค์ธรรม ที่กล่าวแล้วในเบื้องต้น เหล่านี้ตรวจดูดีแล้ว ด้วยการทำให้แจ้งซึ่งโศคาปตติผล ภิกษุทั้งหลาย อริยะสาวกผู้ประกอบด้วยธรรมอย่างนี้ เป็นผู้เทียบพร้อมด้วยโศคาปตติผล ฉะนั้นแล^{๕๑}

๗) สกทาคามีมรรคบุคคล ชื่อว่ายังมีอุปกิเลสแห่งจิตของตน คือ กามราคะสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์ กามราคานุสัยส่วนหยาบ ๆ เป็นกิเลสอันสกทาคามีมรรคตัดขาดดีแล้ว จิตที่หลุดพ้นจากอุปกิเลส ๔ ประการนี้ พร้อมด้วยปริยฎฐานกิเลส เป็นอันพ้นแล้วด้วยดี ด้วยญาณ คือ ปัญญา ในการพิจารณาเห็นอุปกิเลสที่อันอริยะมรรคนั้น ตัดเสียแล้ว^{๕๒}

๘) สกทาคามีผลบุคคล บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำกามราคะและพยาบาทให้เบาบาง ชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งสกทาคามีผล บุคคลใดที่ทำกามราคะและพยาบาทให้เบาบางลงแล้ว บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสกทาคามี^{๕๓}

๙) อนาคามีมรรคบุคคล ในขณะแห่งอนาคามีมรรคญาณชื่อว่า สัมมาทิวฏฐิ เพราะเห็นชอบ ฯลฯ ชื่อว่าสัมมาสมาธิ เพราะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมออกจากกามราคะสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย ส่วนละเอียด ๆ เป็นมรรคญาณ^{๕๔}

^{๕๑}ม.ม. (ไทย) ๑๕/๕๔๓-๕๕๐/๔๑๓-๔๑๔.

^{๕๒}พ.ป.อ. (ไทย) ๖๕/๑๕๓/๗๒๒.

^{๕๓}อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๒/๑๕๖.

^{๕๔}พ.ป.อ. (ไทย) ๖๘/๑๕๐/๗๖๗.

๑๐) อนาคามีผลบุคคล บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อละกามราคะ และพยายามโดยไม่เหลือชื่อว่า ผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอนาคามีผล บุคคลใดละกามราคะ และพยายามโดยไม่เหลือบุคคลนี้ เรียกว่า ผู้เป็นอนาคามี^{๕๕}

จากการศึกษาวิจัยพบว่า บุคคลทั้ง ๑๐ ประเภทที่กล่าวมาเว้น พระอรหันต์ ยังมีเหตุปัจจัยที่ต้องแสวงหาภพอยู่ตลอดไปเพราะกิเลส คือ ตัณหาซึ่งทำหน้าที่เกิด ยังต้องท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏะเวียนไปเวียนมา เกิดแล้วตาย ๆ แล้วตายอีกของสัมภเวสีในภูมิต่าง ๆ จำเป็นจะต้องมีที่อยู่ใภพภูมินั้นจนกว่าจะทำกิเลสให้หมดไป

๒.๑.๔ ลักษณะของสัมภเวสี

คำว่า ลักษณะ มาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า ลक्षण มีความหมายว่า เครื่องหมาย กำหนดหมาย ธรรมชาติ สภาวะ เครื่องหมายรู้ รอย ชนิด ลักษณะ^{๕๖} สัมภเวสี หมายถึงคนเอาสัตว์ทั้งหมดยกเว้นพระอรหันต์ ได้แก่ ๑) สัตว์นรก ๒) สัตว์ดิรัจฉาน ๓) เปรต ๔) อสุรกาย ๕) มนุษย์ ๖) เทวดา ๗) พรหม สัมภเวสี มีลักษณะท่าทางต่างกันไปตามประเภทของสัตว์นั้น ๆ มีอธิบายดังนี้

๑) สัตว์นรก เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งเป็นชื่อของ สัมภเวสี มีลักษณะที่เต็มไปด้วยความทุกข์ล้วน ๆ เป็นโลกที่ปราศจากความสุขโดยสิ้นเชิง สัมภเวสีที่เกิดในนรกนี้ ไม่มีมีความสุขแม้สักชนิดหนึ่งเลย บัณฑิตกล่าวไว้แล้วว่า ก้าวล่วงได้ยาก เคลื่อนกล่นไปด้วยเหล่าสัมภเวสี ผู้มีกรรมหยาบช้า โดยเฉพาะนรกขุมหนึ่ง ๆ มีอุสสทนรก ๑๖ ขุม เป็นสถานที่ทำสัมภเวสีผู้กระด้างให้ร่าร้อนน่ากลัวมีเปลวเพลิงรุ่งโรจน์ มีภัยใหญ่ ขนลุกขนพองน่าสะพรึงกลัว มีภัยรอบข้าง เป็นทุกข์มี ๔ มุม ๔ ประตู จัดแบ่งไว้เป็นส่วน ๆ มีกำแพงเหล็กกันโดยรอบ มีฝาเหล็กครอบ ภาคพื้นของนรกเหล่านั้นล้วนแต่เป็นเหล็กแดงลุกโพลง ประกอบด้วยเปลวไฟลุกแผ่ไปตลอดที่ ๑๐๐ โยชน์ โดยรอบ ตั้งอยู่ทุกเมื่อ^{๕๗}

นรกใหญ่ ๘ ขุม มีบาลีว่า โย “มหานิรโย” ติวตุโต, โส อฏฐธา โหติ นรกที่เรียกว่า “มหานรก” มี ๘ ขุม คือ^{๕๘} (๑) สัตว์ชีวนรก (๒) กภาพสุตตนรก (๓) สังฆาฏนรก (๔) โรรวนรก

^{๕๕} อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๓/๑๕๖.

^{๕๖} พันตรี ป.หลงสมบุญ, พจนานุกรมไทย-มคธ, หน้า ๖๕.

^{๕๗} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๒/๑๓๓.

^{๕๘} พระมหาสมปอง มุทิโต, อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๘๕.

(๕) มหาโรจรวนรก (๖) ตาปนนรก (๗) ปตาปนนรก (๘) อเวจีมหานรก อันบัณฑิตทั้งหลายอธิบายไว้ดังต่อไปนี้

(๑) สัตว์ชีวนรก สัตว์ทั้งหลายหรือสัมภเวสีทั้งหลายที่ตกอยู่ในนรกนี้ อันนายนิรยบาลถืออาวุธต่าง ๆ อันลูกโพลงแล้ว ตัดให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ ย่อมมีชีวิตอยู่บ่อย ๆ (คือตายแล้วก็เกิดมารับกรรมอีก) ในนรกนี้^{๕๕}

(๒) กาฬสุดตนรก ชนเหล่าใดหรือสัมภเวสีเหล่าใดพยายามกล่าววาจาหยาบคาย บริภาษบุคคลผู้เจริญทั้งหลาย ชนเหล่านั้นหรือสัมภเวสีเหล่านั้น ไม่ใช่เหล่ากอ ไม่ใช่ทายาท เป็นเหมือนต้นตาลมีรากอันขาดแล้ว ผู้ใดมาบรรพชิตผู้ทำกิจเสร็จแล้ว ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ผู้นั้นจะต้องหมกหม้ออยู่ในกาฬสุดตนรกตลอดกาลนาน^{๖๐}

(๓) สังฆานุกรก นายนิรยบาลทั้งหลาย ให้สัตว์นรกหรือสัมภเวสีเข้าไปในแผ่นดินเหล็กที่ลูกโพลง ได้ ๕ โยชน์เพียงแหว ลำดับนั้นภูเขเหล็กอันลูกโพลง ลูกใหญ่ ๆ เกิดขึ้นแต่ด้านทิศบูรพาจรดทิศเหนืออยู่เหมือนเสียงอสณินบาด กลิ้งมาบดสัตว์เหล่านั้น ราวจะว่าบดจนกระทั่งทำให้เป็นผงแล้วไปตั้งอยู่ในทิศปัจฉิม แม้ภูเขเหล็กที่ตั้งขึ้นแต่ทิศปัจฉิม ก็กลิ้งไปตั้งอยู่ในทิศบูรพา อนึ่ง ภูเขทั้ง ๒ ลูกนั้นได้กลิ้งมาปะทะกันแล้ว บดขยี้สัตว์นรก คุบบีบล่าอ้อยในเครื่องยนต์ สัตว์นรกทั้งหลาย ย่อมเสวยทุกข์ในสังฆานุกรกนั้น ตลอดหลายแสนปีเป็นอันมาก^{๖๑}

(๔) โรจรวนรก เต็มไปด้วยเปลวไฟอันแดงคล้ายเลือด ดำรงอยู่ตลอดกับ เปลวไฟจะแทรกเข้าไปตามปากแผลทั้ง ๕ ของพวกสัตว์นรกหรือสัมภเวสีผู้หมกหม้ออยู่ในโรจรวนรกแล้ว ย่อมร้องดัง^{๖๒}

(๕) มหาโรจรวนรก หรือธุมโรจระ เต็มไปด้วยควันอันแสบแทรกเข้าไปตามปากแผลทั้ง ๕ ของเหล่าสัตว์นรกหรือสัมภเวสีผู้หมกหม้ออยู่ใน ธุมโรจระ แล้วจึงค่อยทำสรีระให้เป็นผงไหลออกคล้าย ดั่งแป้ง สัตว์นรกหรือสัมภเวสีผู้หมกหม้ออยู่ใน มหาโรจรวนรก^{๖๓}

(๖) ตาปนนรก พระราชาพระองค์ใด ตั้งอยู่ในอธรรมกำจัดชาวแวนแคว้น พระราชาพระองค์นั้น จะต้องหมกหม้ออยู่ตลอดแสนปีทิพย์ อันกองเพลิงห้อมล้อมเสวยทุกข์เวทนา เปลวไฟมีรัศมีชานออกจากกายของสัตว์นั้น สรรพวงค์กายพร้อมทั้งปลายขนและเล็บของสัตว์ผู้มีไฟเป็นภักษา มีเปลวไฟเป็นอันเดียวกัน สัตว์นรกหรือสัมภเวสีมีตัวถูกไฟไหม้ ทั้งข้างในและข้างนอกอยู่

^{๕๕} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๒/๑๘๐

^{๖๐} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๒/๑๗๕.

^{๖๑} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๒/๑๘๐.

^{๖๒} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๒/๑๘๑.

^{๖๓} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๒/๑๘๑.

เป็นนิตย์เป็นผู้อันทุกข์เบียดเบียน ร้องไห้คร่ำครวญอยู่เหมือนช้างถูกนายหัดดาจารย์แทงด้วยขอ
ละนั้น^{๖๔}

(๗) ปตาปนนรก หรือ มหาตปาปนนรก เหล่าสัตว์หรือเหล่าสัมภเวสีเกิดในนรกขุมนี้
ย่อมได้รับความทุกข์อันเกิดจากความร้อนแห่งไฟนรกเป็นที่สุด เผาสัตว์ทั้งหลายหรือสัมภเวสี
ทั้งหลายไม่ให้กระดิกได้ ย่อมยังสัตว์ทั้งหลายให้เร่าร้อนอย่างเหลือเกิน นายนิรยบาลทั้งหลาย
ย่อมให้สัตว์นั่งบนหลาวเหล็กที่ลุกโพลง มีประมาณเท่าลำตาล ย่อมเผาสัตว์ไม่ให้กระดิกได้^{๖๕}

(๘) อเวจีมหานรก เป็นสถานที่ใหญ่เปลวไฟตั้งขึ้นแต่ฝาด้านทิศบูรพา แล้วมากระทบ
ในฝาด้านทิศปัจฉิม ทะลุฝาก่อนแล้วจับข้างหน้าได้ ๑๐๐ โยชน์ เปลวไฟที่ตั้งขึ้นในเมืองต่ำย่อม
กระทบเบื้องบน เปลวไฟที่ตั้งขึ้นเบื้องบนย่อมกระทบเบื้องต่ำ ในอเวจีมหานรกสถานที่ที่มีประมาณ
๑๐๐ โยชน์ ภายในนรกนั้นเต็มไปด้วยสัตว์ทั้งหลายหรือสัมภเวสีทั้งหลายหาระหว่างกันไม่ได้
ประจุกตั้งทะนงเต็มไปด้วยน้ำนมและแป้งสัตว์หมกหม้ออยู่ ย่อมไม่มีอิริยาบถทั้ง ๔ สัตว์เหล่านั้น
ย่อมไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ย่อมใหม่ในที่เฉพาะของตนเท่านั้น ขึ้นชื่อว่าระหว่างแห่งสัตว์
ทั้งหลายในมหานรกนี้ย่อมไม่มี^{๖๖}

สัตว์นรก เต็มไปด้วยความทุกข์ล้วน ๆ เป็นโลกที่ปราศจากความสุขโดยสิ้นเชิง สัตว์ที่
ไปเกิดในนรกนี้ ไม่มีความสุขแม้สักชนิดหนึ่งเลย^{๖๗}

จากการศึกษาวิจัยพบว่า นรกทั้ง ๘ ขุมมีบริวารอีกขุมละ ๑๖ มียมโลกนรกอีก ๑๒๐ ขุม
ตั้งอยู่ใน ลำดับถัดไปต่ออุสสุทธรกทั้ง ๔ ในทิศบูรพาเบื้องหน้าแห่งสัตถุชีวนรก แม้ในทิศอื่น ๆ อีก
๓ ทิศ คือ ทิศหลัง ทิศซ้าย ทิศขวา อีกทิศละ ๑๐ ขุม จึงเป็นอันว่าในสัตถุชีวมหานรกมียมโลก
นรกเป็นบริวารชั้นนอก ๔๐ ขุม ในมหานรกขุมอื่น ๆ มีอีกขุมละ ๔๐ ขุม รวมเป็นยมโลกนรก
๑๒๐ ขุม ส่วนในโลกกัณตนรก เป็นนรกขุมพิเศษ อยู่ในระหว่างจักรวาลทั้ง ๓ โลกเหมือนกับประ
ทุมชาติ ๑ ดอก เอาตั้งชิดกันเข้าก็จะมีช่องว่างขึ้นในตอนกลาง จักรวาลต่าง ๆ ก็มีช่องว่าง
เช่นเดียวกัน เป็นที่ตั้งของโลกัณตนรก

๒) เปรต คือ สัตว์พวกหนึ่งหรือสัมภเวสีพวกหนึ่งที่ห่างไกลจากความสุข ถึงแม้จะมี
ความทุกข์น้อยกว่าสัตว์นรกก็จริง ก็ยังนับได้ว่าเป็นผู้ห่างไกลจากความสุขเป็นอันมาก กสิกรรมที่

^{๖๔} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๒/๑๓๖.

^{๖๕} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๒/๑๘๒.

^{๖๖} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๒/๑๘๑.

^{๖๗} พระพงศกร พุทธสโร, สัมภเวสีการเวียนว่ายตายเกิด, (นครปฐม: โรงพิมพ์ธรรม, ๒๕๔๖),

พวกเปรตจะอาศัยเลี้ยงชีพอย่างสบายไม่มีเลย ไม่มีโครัชกรรม ไม่มีพาลิชยกรรม แม้การซื้อขาย ด้วยเงินตรา อันจะเป็นเหตุให้ได้สมบัติไม่มี^{๖๘} อยู่อย่างปราศจากความทุกข์มีความทุกข์มากเหมือน

พระมหาโมคคัลลานะ ท่านลงจากเขากิษณภูฏได้เห็น อัญญิสังขลิกเปรต ลอยขึ้นสูง กลางอากาศ ผุ่งแรง นกกา นกเหยี่ยวพากันโฉบอยู่ขวักไขว่จิกทั้งข้อย่างเนื้อที่ติดอยู่ตามระหว่าง ซี่โครงสะบัดไปมาจนมันร้องครวญคราง นำอัสจรรย์จริงไม่เคยปรากฏ ที่มีสัตว์เช่นนี้ มียักษ์เช่นนี้ มีเปรตเช่นนี้ มีการได้อัตภาพเช่นนี้^{๖๙} ดังเช่นเปรตดังต่อไปนี้

มังสปีณฑเปรต นายพรานนก จับนกได้แล้ว เวลาขาย ได้ทำการถอนขนปีก และหนัง ออกหมดให้เป็นเพียงก้อนเนื้อแล้ว ขายเลี้ยงชีวิต ด้วยเหตุนี้ เวลาเคลื่อนจากนรกเขาจึงได้มีนิมิต คือ ก้อนเนื้อเท่านั้น เขาจึงเกิดเป็นมังสปีณฑเปรต

สุจิโลมเปรต เป็นคนทำการต่อเสียด ได้ยินว่า เขาทำลายมนุษย์ทั้งหลาย และพวกเดียวกัน และขยงในราชตระกูลว่า คนนี้มีความผิดชื่อนี้ คนนี้ทำผิดชื่อนี้ดังนี้ ครั้นขยงแล้วทำให้ ถึงความพินาศอดวาย ฉะนั้น เขาจึงเกิดเป็นสุจิโลมเปรต

เปรตมีอันทะใหญ่ เป็นอำมาตย์ผู้ตัดสินความ ได้มีอันทะเท่าหม้อ คือ มีขนาดเท่า หม้อใหญ่ เพราะเหตุที่รับสินบนในสถานที่ลับปกปิด ด้วยการตัดสินความโกง ได้กระทำพวก เจ้าของไม่ให้เป็นเจ้าของ เพราะฉะนั้น อวัยวะลับของสัตว์นั้นจึงบังเกิดเป็นของหนักอ้นไม่ควรจะ ทน จึงนั่งบนอวัยวะของตัวเอง

โอกิลินิหญิงเปรต เปรตนั้นนอนอยู่บนเชิงตะกอนบนถ่านเพลิงดินพลิกไปมาถูกไฟ ไหม มีสรีระสุกด้วยไฟกรด มีน้ำเหม็นหืด มีสรีระเปื่อยกหลุดออกจากสรีระของนางเปรตนั้น นางนั้นเป็นคนที่หึงเอากระทะถ่านเพลิงราดหญิงร่วมฝั้ว นางระบำคนหนึ่งของพระราชา วาง กระทะถ่านเพลิงไว้ในที่ใกล้ เช็ดน้ำจากตัวและอบด้วยฝ่ามือ พระราชาทรงสนทนากับนางระบำ นั้น และทรงแสดงอาการโปรดปรานมากไป พระอักรมเหสีทรงทนดูเหตุการณ์นั้นไม่ไหว ทรงหึง เมื่อพระราชาเสด็จออกไปไม่นาน ก็ทรงหยิบกระทะถ่านเพลิงนั้น ราดถ่านเพลิงลงเบื้องบนนาง ระบำนั้น ทำกรรมนั้นแล้ว บังเกิดในเปรตโลก เพื่อเสวยวิบากนั้น^{๗๐}

เมื่อกล่าวถึงชีวิตเปรตแล้วเป็นชีวิตที่น่าสมเพช เพราะต้องทนทุกข์ทรมานเพราะความ อดอยาก มีความหิวกระหายอย่างแสนสาหัส ย่อมประสบทุกขเวทนา เพราะความอดอยากอาหาร เป็นส่วนมาก แท้ที่จริงสัตว์ทั้งหลายในเปรตวิสัยนั้น บางพวกมิได้บริโภคอาหารเลยตลอดเวลา

^{๖๘}สุ.เปต.อ.(ไทย) ๔๘/๕๖.

^{๖๙}วิ.มहा.(ไทย) ๑/๒๒๘/๒๒๑.

^{๗๐}วิ.มहा.อ.(ไทย) ๒/๖๕๔-๖๕๕-๖๕๖.

๒ – ๓ พุทธานครก็มี ให้เสาร้อนในไส้ในท้องของตนยิ่งนัก เพราะถูกไฟในกายเผาไหม้เปรียบดังว่าไฟไหม้อยู่ในโพรงไม้ เปรตทั้งหลายย่อมเสวยทุกขเวทนาใหญ่ ความอดอยากนั้นเหลือที่จะคณานับได้^{๑๑}

จากการศึกษาวิจัยเปรตพบว่า เปรตหรือสัมภเวสีเป็นสัตว์ที่เกิดในเปรตดิวิสัยภูมิ นอกจากเสวยกรรมชั่วที่ตัวทำไว้ มีลักษณะต่าง ๆ ตามประเภทแห่งกรรมที่ชักนำมาให้เกิดเป็นเปรต ยังประสบความสำเร็จทุกขเวทนา เพราะความอดอยากอาหารเป็นส่วนมาก ตลอดเวลามิได้บริโภคอาหารเลย ต้องเสวยความทุกข์ทรมารถูกความหิวเข้าครอบงำอย่างเหลือประมาณ กรรมยังไม่สิ้นตราบไคก็ต้องได้รับความหิวอยู่ตราบนั้น เมื่อกว่าสัตว์ที่เกิดในเปรตดิวิสัยภูมิ คือประเภทแห่งเปรต ก็จำเป็นต้องกล่าวถึงสัตว์ประเภทหนึ่ง ซึ่งมีชีวิตความเป็นอยู่และการเสวยทุกขเวทนาคล้ายคลึงกับเปรตเป็นอันมาก สัตว์ประเภทนี้คือ อสุรกาย

๓) อสุรกาย เป็นชื่อของสัตว์ผู้เกิดในอบายภูมิพวก ๑ ใน ๔ พวก เป็นพวกที่ ๔^{๑๒} คือ สัตว์ที่ทำกรรมชั่ว ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ จึงเกิดความเดือดร้อนขึ้น พระพุทธเจ้าท่านเปรียบไว้ว่า

อสุรกายเหมือนไฟ ไฟ คือ รากะ ย่อมเผาสัตว์ผู้กำหนดแล้ว หมกมุ่นแล้ว ในกามทั้งหลาย ส่วนไฟ คือ โทสะ ย่อมเผาอรชนผู้พยายามปรกติกมาสัตว์ ส่วนไฟ คือ โมหะ ย่อมเผาอรชนผู้ลุ่มหลง ไม่ฉลาดในอริยธรรม ไฟ ๓ กองนี้ หมุ่สัตว์เมื่อไม่รู้จักไฟ ๓ กองนี้ จึงยินดีในสักกายะ ไม่พ้นจากบวงแห่งมาร เป็นการตั้งสมเพื่อการเกิดในอสุรกาย^{๑๓}

อบาย คือ อสุรกาย อันภิกษุผู้อยากจะให้ลาภเกิดขึ้น ควรทำอกุศลกรรมหน้อยหนึ่ง การกระทำทางกายเป็นหน้าที่ของเธอจะพึงทำ ด้วยว่าในกาลใดภิกษุทำการอกายบางอย่าง ในกาลนั้น ลาภย่อมเกิดขึ้นก็เมื่อภิกษุหย่อนมือลงตรง ๆ ในถาดข้าวปายาสทำให้งอแล้วยกขึ้น มือย่อมช้อนก่อนข้าวปายาสออกมาได้ ลาภและสักการะย่อมเกิดขึ้น ในคราวทำการอกายอย่างนี้ นี้จัดเป็นข้อปฏิบัติอันเข้าไปอาศัยลาภที่ไม่ชอบธรรม แต่ลาภที่เกิดขึ้นด้วยเหตุนี้^{๑๔}

กรรมชั่วชักนำไปไปเกิดเป็นอสุรกาย ย่อมไม่มีความร่าเริงเลยตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่ในโลกอสุรกายนี้ ไม่มีความสนุกสนานชื่นบาน ไม่มีการเล่นหัวให้ได้รับความบันเทิงในกาลบางครั้ง

^{๑๑} พระพงศกร พุทธสโร, สัมภเวสีการเวียนว่าย ตายเกิด, หน้า ๒๓-๒๔.

^{๑๒} พันตรี ป.หลงสมบุญ, พจนานุกรม ไทย-มคธ, หน้า ๗๕.

^{๑๓} พ.อ.อิ. (ไทย) ๒๕/๕๓/๔๖๗.

^{๑๔} พ.อ.อ. (ไทย) ๔๑/๒๘๑.

บางคราวเหมือนในโลกมนุษย์นี้ แม้แต่สัตว์ชนิดหนึ่งเลย จึงได้ชื่อว่า อสุรกายภูมิ คือ ภูมิที่อยู่ของสัตว์อันปราศจากความร่าเริงสนุกสนาน^{๓๕}

อกุศลกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำด้วยโลกเจตนา ย่อมส่งผลให้เกิดเป็นอสุรกาย เมื่อครั้งเป็นมนุษย์มีความโลภเป็นประจำใจ ประกอบทุจริตกรรมด้วยการ ปลิ้น ลักขโมย หรือการกระทำน้อ โกงทรัพย์สมบัติของคนอื่น ไม่รู้จักประกอบอาชีพ เห็นผู้อื่นมีทรัพย์สมบัติก็เกิด อิจฉา ริษยา ปรารถนาการทำลายล้าง หรืออยากจะเอามาเป็นทรัพย์สมบัติของตน แล้วลงมือประกอบอกุศลกรรมเพื่อจะให้ได้มาซึ่งทรัพย์อันตนปรารถนา หรือเป็นคนโลภมาก น้อ โกงเอาทรัพย์อันเป็นของสงฆ์ซึ่งมีผู้ศรัทธาอุทิศเป็นทานวัตรนับเข้าในสังฆทาน หรือไม่ให้ผู้อื่นใช้สอย ด้วยจิตริษยา เป็นพาลชนครั้นตายแล้วเกิดในนรก ครั้นพ้นจากนรกแล้วเศษกรรมยังไม่สิ้น จะต้องมาเกิดในอสุรกายได้รับทุกข์มากมาย^{๓๖}

จากการศึกษาวิจัยเรื่องอสุรกายพบว่า อสุรกายกับเปรต เป็นภูมิที่มีความเป็นอยู่เหมือนกันมาก เช่นสัตว์ที่เกิดเป็นเปรตต้องหิวกระหายตลอดเวลา หรือบางที่ตั้งแต่เกิดจนหมดอายุ ไม่ได้กินอาหารเลย ส่วนอสุรกายมีร่างกายใหญ่โตน่าเกลียดมาก มีตาเล็กเท่าตาปูตั้งอยู่ที่ศีรษะ มีปากเท่ารูเข็มตั้งอยู่ที่ศีรษะ เวลาจะมองอะไรก็แสนยาก เวลาจะกินแต่ละครั้งก็แสนที่จะลำบาก เพราะมีปากเท่ารูเข็มตั้งอยู่บนศีรษะ เวลากินต้องเอาเท้าขึ้นข้างบนแถมยังปากเท่ารูเข็มมีรูปร่างใหญ่กว่าจะอ้มต้องทนทุกข์มากมาย

๔) **ตรีจกานภูมิ** คือ ภูมิของเดรัจฉาน เพราะเคลื่อนไหวอวดภาพไปตามขวาง ไม่เหยียดตรงขึ้นไป^{๓๗} สัตว์นี้ เป็นผู้ไม่มีความคิดอันประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา ธรรมดาสัตว์เดรัจฉาน ทำผู้อื่นให้ปลอดโปร่งใจไม่ได้ เพราะไม่สามารถเป็นที่พึ่งอาศัยหรือทำการพำสอนให้ผู้อื่นเบาใจได้^{๓๘}

สัตว์ทั้งหลายมีสุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอก กา ไก่ เป็นต้น ที่ประชุมกันในที่นั้น เมื่อบุคคลจับท่อนไม้ หรือก้อนดินแสดงอาการขว้างปา สัตว์นี้ก็รู้ว่าเขาต้องประหารพวกเรา^{๓๙} ทุกข์หลาย

^{๓๕} พระศรีวิสุทธิโสภณ (วิลาส ป. ๘), **วรรณกรรมไทย ภูมิวิลาสินี**, (ธนาคารกรุงเทพ ตีพิมพ์เพื่อบำรุงและส่งเสริม วรรณกรรมไทย, ๒๕๑๓), หน้า ๑๗๕.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๗.

^{๓๗} อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๗๘/๗๓๓.

^{๓๘} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๕๘/๕๔.

^{๓๙} อภิ.สง.อ. (ไทย) ๗๕/๒๖๔.

อย่าง มีหวาดด้วยเส้ และแทงด้วยประดัก เป็นต้น ย่อมเกิดในไตรภพ^{๕๐} สัตว์ไตรภพย่อมหนีไปที่อื่นเพราะความกลัว ภิกษุทั้งหลาย อาสวะเป็นเหตุให้เกิดเป็นสัตว์ไตรภพ^{๕๑}

โลกแห่งสัตว์ไตรภพ เห็นได้โดยง่ายกว่า โลกนรก โลกปรต โลกอสุรกาย สัตว์ที่เกิดในไตรภพย่อมมีความชื่นชมยินดีบ้าง ไม่ต้องเสวยทุกขเวทนาจนหน้าดำคร่ำเครียดอยู่ตลอดเวลาเหมือนสัตว์นรก ปรต และอสุรกาย เพราะอกุศลเบาบาง แม้เขาจะประสบความลำบากยากแค้นประการใด ๆ ก็ดี ก็ยังมีเหตุให้ชื่นชมยินดีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. การกิน
๒. การนอน
๓. การสืบพันธุ์

เพราะเหตุที่สัตว์ทั้งหลาย ที่อุบัติเกิดในภุมินี ย่อมมีความยินดีในเหตุทั้ง ๓ ประการ จึงชื่อว่า ไตรภพภูมิ^{๕๒}

อีกอย่างหนึ่ง สัตว์ผู้ไปโดยส่วนขวาง เรียก ไตรภพภูมิ มีอธิบายว่าสัตว์ทั้งหลาย เช่น มนุษย์ เมื่อเดินไปย่อมไปโดยส่วนสูงคือศีรษะตั้งตรงขึ้นเบื้องบน แต่ไตรภพภูมินั้น เมื่อไปย่อมไปโดยส่วนขวาง คือ แขนทั้งสองข้างใช้เป็นเท้า ศีรษะอยู่ข้างหน้า และก้มลงเบื้องล่าง ส่วนไตรภพภูมิจำพวกนกนั้น ถึงแม้จะมีขาสองขาเหมือนมนุษย์ก็จริง แต่ในขณะที่เมื่อกำลังบินไม่ได้ตั้งตรงคงไปโดยส่วนขวางเช่นเดียวกัน ถึงแม้จะเป็นพระโพธิสัตว์แล้วก็ตาม ถ้าไปถือกำเนิดเป็นสัตว์ไตรภพภูมิจะต้องห่างจากมรรคผลนิพพานแน่นอน^{๕๓}

สัตว์ทั้งหลายที่ไปเกิดในภุมินี ถึงจะพยายามทำความดีสักเท่าไร จะมีจิตใจประเสริฐเลิศล้ำสักแค่ไหน มีวาสนาบารมีมาสักเพียงใด ก็ไม่สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานในชาติที่เป็นสัตว์ไตรภพภูมิได้เป็นอันขาด เพราะเป็นอภัพสัตว์จัดอยู่ในพวกอบายภูมิ จึงไม่สามารถที่จักได้บรรลุอมตะสมบัติ จะได้อะไรก็เพียงสวรรค์สมบัติเท่านั้น^{๕๔}

จากการศึกษาวิจัยสัตว์ไตรภพพบว่ามีสัตว์ที่เกิดเป็นสัตว์ไตรภพเป็นพวกอบายสัตว์ และอบายสัตว์เป็นส่วนหนึ่งของสัมภเวสี เพราะจะต้องเวียนตายเวียนเกิดอยู่รำไป หากยังไม่หมดกิเลสจึงเปรียบเสมือนบ้านเก่าของสัตว์ทั้งหลายที่ลี้ภัยแล้วแต่ได้เคยผ่านกันมาแล้วไม่รู้เท่าไร แม้แต่พระพุทธองค์เองก็เคยผ่านมาแล้วนับไม่ถ้วน ก่อนจะมาเป็นพระพุทธเจ้า

^{๕๐} บ.ม.อ.(ไทย) ๖๕/๑๕๒.

^{๕๑} อภ.สจ.อ. (ไทย) ๓๖/๔๑๓.

^{๕๒} พระศรีวิสุทธิโสภณ (วิลาส ป. ๘), วรรณกรรมไทย ภูมิวิลาสินี, หน้า ๑๘๕.

^{๕๓} พระสัทธัมมโชติกะ ธรรมาจารย์ชะ, วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกะ และปฏิสนธิจตุกะ, หน้า ๔๘.

^{๕๔} พระพงศกร พุทธสโร, สัมภเวสีการเวียนว่าย ตายเกิด, หน้า ๔๑.

๕) มนุษย์ การวิจัยนี้จะนำเสนอเรื่องมนุษย์ โดยแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ ก) ความหมายของรูปศัพท์ ข) ความหมายตามอรรถหรือสภาวะของศัพท์มีอธิบายดังนี้

ก) ความหมายของรูปศัพท์

พระมหาสมปองให้ความหมายของศัพท์ไว้ว่า มนุษย์มาจากศัพท์บาลีว่า (มน โภชน+อุสุต) มนุษย์, คน, วิเคราะห์ศัพท์ว่า หิตาหิต มนติ ชานาติติ มนฺสุโส ผู้รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ ชื่อว่า มนฺสสะ

อีกนัยหนึ่ง มโน อุสฺสนนฺมฺสฺสาคิ มนฺสุโส ผู้มีใจสูง ชื่อว่า มนฺสฺสสะ (มน+อุสุต ลบสระหน้า) มนฺโน อปจํ ปุคฺโตติ มนฺสุโส ลูกหลานของนายมนฺ ชื่อว่ามนฺสฺส (มน+อุสุต ลบสระหน้า)^{๔๕}

ข) ความหมายตามอรรถหรือสภาวะของศัพท์

ในอรรถกล่าวได้กล่าวเกี่ยวกับมนุษย์ไว้ว่า มนุษย์ เพราะเป็นเหล่ากอของพระมนุ มนุษย์ เพราะเป็นผู้มีใจสูง มนุษย์เหล่านั้นมี ๔ คือ ชาวชมพูทวีป ชาวอปรโคยานทวีป ชาวอุตตรกุรุทวีป ชาวปุพพิเทททวีป^{๔๖}

มนุษย์ เป็นเหล่ากอของ พระมนุ มีมนุษย์คั่นกัปเป็นคั่น แห่งการยึดครองโลก จัดประโยชน์และมีประโยชน์อยู่ในฐานะเป็นบิดาของสัตว์ทั้งหลาย ที่ในพระศาสนาเรียกว่า พระเจ้ามหาสมมต ชื่อว่า พระมนุ และเหล่าสัตว์ที่ตั้งอยู่ในโอวาทานุศาสน์ของ พระมนุนั้น สืบ ๆ ต่อกันมาโดยประจักษ์ ก็เลยเรียกกันว่า มนุษย์ เพราะเป็นเสมือนบุตร สัตว์เหล่านั้น เขาจึงเรียกว่า มานพ และมนุษย์ ผู้เป็นแล้ว เกิดแล้ว หรือถึงความเป็นมนุษย์ในหมู่มนุษย์^{๔๗}

ชื่อว่า มนุษย์ เพราะใจสูง คือมีใจอันสร้างสมโดยคุณ คือสติ ความกล้า ความประพฤติอย่างประเสริฐ การประพฤติพรหมจรรย์ ความเพียร ความมั่นคง มีจิตประกอบด้วยคุณอันอภิญญา มนุษย์เหล่านั้น คือ ชาวชมพูทวีป พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มนุษย์ชาวชมพูทวีป ย่อมชนะมนุษย์ชาวอุตตรกุรุทวีป และเทพชั้นดาวดึงส์ ด้วยฐานะ ๓ อย่าง คือ เป็นผู้กล้า เป็นผู้มั่งคั่ง การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระธรรมวินัยนี้ จริงอย่างนั้น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวก พระมหาสาวก พระเจ้าจักรพรรดิ และสัตว์ผู้มีอำนาจเหล่าอื่น ย่อมเกิดในชมพูทวีปนั้นแห่งเดียว ชาวทวีปใหญ่ กับชาวทวีปน้อย ก็รู้กันแล้วว่าเป็นมนุษย์เหมือนกัน เพราะมีรูป เสมอกับชาวชมพูทวีป ชื่อว่ามนุษย์ ก็เพราะใจที่ประกอบด้วยโลภะ เป็น

^{๔๕} พระมหาสมปอง มุทิตโต, อภิธานวรรณนา, หน้า ๓๐๑.

^{๔๖} พ.พ.อ. (ไทย) ๓๕/๑๖๕.

^{๔๗} พ.ว.อ. (ไทย) ๔๘/๒๕.

ต้น และอโลหะ เป็นต้น หนาแน่น สัตว์เกิดเป็นมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สัตว์ที่มีโลหะ เป็นต้น และอโลหะ เป็นต้น หนาแน่น ย่อมทำทางอบายให้เต็ม เพราะเป็นผู้มีโลหะ เป็นต้น หนาแน่น และทำทางสุคติและทางไปพระนิพพานให้เต็ม เพราะเป็นผู้มีโลหะ เป็นต้น หนาแน่น สัตว์วิเศษ ชาวทวีปใหญ่ทั้ง ๔ กับชาวทวีปน้อยทั้งหลาย เรียกกันว่า มนุษย์ เพราะใจที่ประกอบด้วยโลหะ เป็นต้น และอโลหะ เป็นต้น หนาแน่น^{๘๘}

ในทีฆนิกายกล่าวว่า อุตตรกรูทวิป เป็นรมณียสถาน มีภูเขาหลวงชื่อสินธุแลงดงาม ตั้งอยู่ที่ทิศใต้ พวกมนุษย์ซึ่งเกิดในอุตตรกรูทวิปนั้น ไม่ยึดถือสิ่งใดว่าเป็นของตน ไม่หวงแหนกัน มนุษย์เหล่านั้น ไม่ต้องหว่านพืช และไม่ต้องนำไถออกไถ หม่อมมนุษย์บริโภคข้าวสาลี อันผลิตผล ในที่ไม่ต้องไถ ไม่มีรำ ไม่มีเกลบ บริสุทธีมีกลิ่นหอมเป็นเมล็ดข้าวสาร หุงข้าวขึ้นในเตาอัน ปราศจากควัน^{๘๙}

คนชาวอุตตรกรูทวิป ย่อมเป็นใหญ่ เป็นผู้ประเสริฐ ผู้เจริญที่สุด ไม่มีคณาหา ไม่มีทุกข์ เว้นความหวงแหนว่าสิ่งนี้ของเรา มีอายุพันปีเท่ากันทั้งนั้น แม้คิดก็เท่ากัน ตายจากนั้นแล้ว ย่อม เกิดในสวรรค์เท่านั้น^{๙๐}

สตรีที่เป็นพระอัคมรเหสีโดยปกติที่มาจากอุตตรกรูทวิป หรือจากราชตระกูลมัททราช เว้นจากโทษ ๖ มิไม่สูงเกินไป ล่วงวาระของมนุษย์ แต่ไม่ถึงวาระทิพย์ ซึ่งสำหรับพระราชาก็จะมีกายอุ่นเมื่อยามเย็น จะมีกายเย็นเมื่อยามร้อน มีสัมผัสเหมือนปุยขนที่ชี้แล้ว ๗ ครั้ง กลิ่นจันทน์จะโชยออกจากกาย กลิ่นอุบลจะโชยออกจากปาก และเป็นผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติเป็นอันมาก มีดีนก่อนเป็นต้น^{๙๑}

หญิงชาวอุตตรกรูทวิปแต่ละคนเหมือนกัน ไม่สูง ไม่ดำ ไม่ขาว มีความงามเสมอกันนิ้วมือยาว เล็บแดง มีถันไม่หย่อนยาน มีตะโพกพาย เอวบาง มีพระพักตร์ราวกับดวงจันทร์ มีแขน ขา คอ อ่อนละมุน มีสัมผัสเป็นสุขควรแก่ฤดู มีถ้อยคำวาจาไพเราะอ่อนหวาน^{๙๒}

สำหรับบุพพิเททวิป และอปรโคยานทวิป ๒ ทวีปนี้ไม่มีอะไรพิเศษเท่ากับ อุตตรกรูทวิป มีชีวิตความเป็นอยู่ และความประพฤตินั้นไปคล้าย ๆ กับคนในชมพูทวีป ความเจริญ และ

^{๘๘} พ.ว.อ. (ไทย) ๔๘/๒๘-๒๙.

^{๘๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๒/๑๕๒.

^{๙๐} อ.นวก.อ. (ไทย) ๓๗/๗๙๑.

^{๙๑} พ.พ.อ. (ไทย) ๓๙/๒๓๘.

^{๙๒} พระสังฆมณฑลชดิกะ ธรรมจาริยะ, วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกะ และปฏิธานิจตุกะ, หน้า ๒๒๘.

ด้านจิตใจ ถึงจะสูงก็ไม่เท่าคนในชมพูทวีป ส่วนอายุของคนใน ปุพพิเทททวีป อายุ ๓๐๐ ปี อปรโคยานทวีปอายุ ๕๐๐ ปี^{๕๓}

มนุษย์มีปรากฏในทวีปทั้ง ๔ จิตใจของมนุษย์ในทวีปทั้ง ๔ แตกต่างกันดังนี้
จิตใจของคนที่อยู่ในชมพูทวีป และจิตใจของคนที่อยู่ในทวีปทั้งสามไม่เหมือนกัน คือ
คนที่อยู่ในชมพูทวีปเป็นผู้มีจิตใจกล้าแข็ง เป็นไปทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี

ฝ่ายที่ดีนั้นสามารถทำให้สำเร็จเป็น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า อัครสาวก
มหาสาวก ปกตีสาวก พระเจ้าจักรพรรดิ ฆานลาภิ อภิญาลาภิได้

ฝ่ายที่ไม่ดี เช่น ฆ่าบิดามารดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำโลหิตุปบาท คือ ทำให้พระโลหิต
หือ และทำสังฆเภท

ส่วนจิตใจของคนที่อยู่ในทวีปทั้งสามที่เหลือนั้น คือ มนุษย์ในอูดตรกูรทวีป ปุพพิ
เทททวีป และอปรโคยานทวีป ไม่สามารถทำเช่นนี้ได้ ไม่ว่าจะเป็ฝ่ายดี และฝ่ายไม่ดี^{๕๔}

จากการวิจัยเรื่องมนุษย์พบว่า การเกิดมาเป็นมนุษย์แสนที่จะยาก อุปมาเสมือนเต่าตา
บอดเกิดอยู่ในทะเล มีรูขโชนบ่วงลงไปทะเล ๑๐๐ ปี เต่าตาบอดโผล่ขึ้นมาเหนือน้ำครั้งหนึ่ง
๑๐๐ ปีครั้งหนึ่ง จนกว่า จะตรงบ่วงจึงจะได้มาเกิดเป็นมนุษย์ครั้งหนึ่ง^{๕๕} จึงยากแสนยาก ที่จะ
ได้มาเกิดเป็นมนุษย์ครั้งหนึ่ง เกิดมาแล้วอย่าให้เสียโอกาส ควรสร้างควมดีทั้ง กาย วาจา ใจ
เท่าที่เราได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ปรารถนาที่จะเป็น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า มหาสาวก ปกตีส
สาวก ก็ได้เพราะเป็นภูมิที่สร้างบารมี

๖) เทวดา ความหมายของ เทวดา มาจากศัพท์ว่า เทวดา, เทวดานิ

แยกศัพท์ (เทว+ตา, เทวดา+นิ)

สำเร็จรูป เทวดา, เทวดานิ

มีประโยคบาลีว่า เทวดา สทา ปญจวิสติวสุสุทเทสิยตดา นิรากตา ชรา เอสนติ นิชชรา
แปลว่า เทวดาผู้ไม่ปรากฏความแก่ เพราะดูเหมือนกับว่ามีวัยเบญจเพศตลอดไป ผู้อยู่บนสวรรค์
เกิดแล้วในเทวโลก^{๕๖} มี ๖ ชั้น คือ (๑) จาคุมหาราชิกา (๒) ดาวดึงส์ (๓) ยามา (๔) ดุสิตา (๕)
นิมมานรดีภูมิ (๖) ปรนิมมิตวสวัตตี มีอธิบายดังนี้

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๕.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

^{๕๕} คุุรายละเอียดยใน ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๑๑๗/๖๓๐.

^{๕๖} พระมหาสมปอง มุทิโต, อภิธานวรรณนา, หน้า ๓๗.

(๑) จากดาราศาสตร์ ในโควินทสูตรตรัสไว้ว่า ปัญจสิขะ ตายลงทั้งที่ยังเป็นหนุ่ม ร่างของเขานั้นเป็นร่างที่น่ารัก น่าใคร่ น่าชอบใจ ครั้นเขาตายแล้ว ก็ไปเกิดในเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกา มีอายุ ๕ ล้านปี ร่างของเขาล้ำกึ่งกับกบองทองมีขนาดเท่าสามคาวุต เขาประดับเครื่องประดับประมาณ ๖๐ เล่มเกวียน พรหมของหอมประมาณ ๕ หม้อทรงผ้าทิพย์สีแดงประดับดอกกรรณิกาทองแดง ในเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกา มีเทวดาผู้เป็นใหญ่ปกครองอยู่ ๔ องค์ คือ ก) ท้าวธตรฐ ข) ท้าววิรุพหก ค) ท้าววิรูปักษ์ ง) ท้าวเวสวัณ มีอธิบายดังนี้

ก) ท้าวธตรฐ เป็นราชาแห่งคนธรรพ์ อันพวกเทวดานักฟ้อนแสนโกฏิแวดล้อมประทับนั่งทางทิศตะวันออก ท้าวธตรฐเป็นใหญ่ทิศบูรพา

ข) ท้าววิรุพหก เป็นราชาแห่งกุมภกันท์ อันเหล่าเทพพวกกุมภกันท์แสนโกฏิแวดล้อมแล้ว ประทับนั่งทางทิศใต้ ท้าววิรุพหกเป็นใหญ่ทิศทักษิณ

ค) ท้าววิรูปักษ์ เป็นราชาแห่งนาค มีพวกนาคแสนโกฏิแวดล้อม ประทับนั่งทางทิศตะวันตก ท้าววิรูปักษ์เป็นใหญ่ทิศปัจฉิม

ง) ท้าวเวสวัณ เป็นราชาแห่งยักษ์ มีพวกยักษ์แสนโกฏิแวดล้อม ประทับนั่งทางทิศเหนือ ท้าวเวสวัณเป็นใหญ่ทิศอุดร^{๕๓}

(๒) ดาวดิงส์ ชนทั้งหลาย ๓๓ คน บังเกิดแล้วในเทวโลก จึงชื่อว่า ดาวดิงส์ (แปลว่า เทวโลกเป็นที่อยู่ของเทวดา ๓๓ คน) ก็เทวดาเหล่านั้นดำรงอยู่ที่ภูเขากัณฐิ ดำรงอยู่ที่อากาศก็มี อันดับแห่งเทวดาเหล่านั้น ก็ถึงภูเขจักรวาล

(๓) ยามาภูมิ เทวดาเหล่าใด ยังชีวิตให้ดำเนินไป ยังชีวิตให้เป็นไปทั่ว ยังชีวิตให้ถึงพร้อมซึ่งความสุขอันเป็นทิพย์ เทวดาเหล่านั้น จึงชื่อว่า ยามา

(๔) คุสติดาภูมิ เทวดาเหล่าใดเป็นผู้ยินดีแล้ว ไร้เรงแล้ว เทวดาเหล่านั้น จึงชื่อว่า คุสติ

(๕) นิมมานรติภูมิ เทวดาเหล่าใดเนรมิตแล้ว ๆ ย่อมยินดีในการบริโภคนาม (กาม-โภค) ตามชอบใจในเวลาที่ยังปรารถนาเพื่อยินดีอันยิ่ง โดยความเป็นอารมณ์อันตกแต่งตามปกติ เทวดาเหล่านั้น จึงชื่อว่านิมมานรติ

(๖) เทวดาเหล่าใด ทราบซึ่งอาจารย์แห่งจิตแล้วยังอำนาจให้เป็นไปอยู่ในโลกะทั้งหลาย อันผู้อื่นเนรมิตให้แล้ว เทวดาเหล่านั้น จึงชื่อว่า ปรนิมมิตวสวัตติ^{๕๔}

เทวภูมิ เป็นภูมิที่อาศัยแห่งสัตว์ผู้เป็นทิพย์ มีแสงรุ่งเรือง เป็นที่อยู่ของเหล่าเทวดาทั้งหลาย มีชีวิตความเป็นอยู่ในสรวงสวรรค์ มีรูปสวยงามนันทนา สรีระร่างกายเนื้อตัวบริสุทธิ์

^{๕๓} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘-๓๙.

^{๕๔} อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๗๘/๑๐๓๓.

สะอาดปราศจากมลทิน มีกลิ่นกายหอมกว่ากายของมนุษย์ เขาจะเนรมิตกายเล็กใหญ่ได้ตามความปรารถนา บริโภคสุทธาโภชนาอาหารอันเป็นทิพย์ บริสุทธิ์ปราศการถ่ายมูลครูดซึ่งมีกลิ่นเหม็นอย่างมนุษย์ อันตรายใด ๆ อันเกิดจากโรคภัยไข้เจ็บก็ดี หรือศัตรูราชูธต่าง ๆ ก็ดี ที่จะมาเบียดเบียน แม้แต่สักชนิดหนึ่งไม่มีเลย ย่อมมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างสุขสำราญขึ้นบานนัก ทรงผ้า และเครื่องประดับอสังการอันเป็นทิพย์ มีรัศมีรุ่งเรืองส่องสว่าง ผ้าทิพย์ภูษาอันเทวดาทิ้งหลายนุ่งนั้น เป็นผ้าทิพย์ผืนเล็กชนิดเดียวมีประมาณเท่าดอกปีบ ครั้นคล้อยออกปรารถนาจะนุ่งห่มก็จะปล้นเป็นผ้าอัศจรรย์ มีประมาณใหญ่ยาวกว้างพอร่างกายของเทวดาผู้เป็นเจ้าของ รัศมีแห่งอาภรณ์ต่าง ๆ ก็ดี รัศมีแห่งปราสาทที่ทวยเทพสถิตอยู่ก็ดี รัศมีแห่งกายของเทวดาเองก็ดี ย่อมส่องสว่างรุ่งเรือง เมื่อเทวโลกเต็มไปด้วยรัศมีส่องสว่างรุ่งเรืองเช่นนี้ ราตรีค้ำคั่นอันมีดมัวในสวรรค์เทวโลกจึงไม่เหมือนโลกมนุษย์ มีปรากฏจุกกลางวันเป็นนิจกาล^{๕๕}

จากการศึกษาวิจัยพบว่า เทวภูมิ เป็นภูมิที่มีความสุขความสบายทุกอย่าง เป็นผลมาจากการทำความดีในเมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์มีการบำเพ็ญคุณธรรม ๒ อย่าง คือ หิริ ความละอายต่อบาป โอตตัมปะ ความเกรงกลัวต่อบาป คุณธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา กระทำให้มาก บำเพ็ญให้มาก จะทำให้เกิดใน เทวโลก ในเมื่อเกิดเป็นเทวดาแล้วยังมีคุณที่สามารถให้บุคคลอื่นระลึกเป็นอนุสสติ ในอนุสสติ ๑๐ ในหัวข้อ เทวดาอนุสสติ ได้อีกด้วย จึงเป็นภูมิที่มีความสุขของตนเอง และผู้อื่น

๓) พรหม หมายถึง ประเสริฐ ใช้ในอรรถ ปชาปติ

แยกศัพท์ (ปชาสทุพูปท+ปา ปาลเน+ติ) = ปชาปติ

มีประโยชน์บาลีว่า ปชานัน สุตตานิ ปติ สามัญญโต ปชาปติ, ปชั ปาเลตีติ วา ปชาปติ แปลว่า พรหมผู้เป็นเจ้าของสัตว์ทั้งหลาย หรือผู้คุ้มครองหมู่สัตว์ ชื่อว่า ปชาปติ หรือ มหาพรหม-โน ปชาปติติ ทิฏฐภูฐาน ฐเปตวา แปลว่า แต่งตั้งท้าวมหาพรหมไว้ในตำแหน่ง ปชาปติ^{๕๖} พรหมมีทั้งหมด ๑๖ ชั้นดังนี้

(๑) ชื่อว่า พรหมปาริสังขา เพราะเป็นบริวารผู้บำเรอ มหาพรหม

(๒) ชื่อว่า พรหมปุโรหิตา เพราะตั้งอยู่ในความเป็นปุโรหิต (อาจารย์) ของพรหม

(๓) ชื่อว่า มหาพรหมา เพราะเป็นพรหมใหญ่โดยความเป็นผู้มีวรรณะงาม และความเป็นผู้มีอายุยืน

(๔) ชื่อว่า ปรีตคาภา เพราะมีรัศมีน้อย

(๕) ชื่อว่า อัปมาณาภา เพราะมีรัศมีหาประมาณมิได้

^{๕๕} ดูรายละเอียด พระศรีวิสุทธิโสภณ (วิลาส ป. ๕), วรรณกรรมไทย ภูมิวิลาสินี, หน้า ๒๘๕-๒๘๒.

^{๕๖} พระมหาสมปอง มุทิโต, อภิธานวรรณนา, หน้า ๔๒.

(๖) ชื่อว่า อากัสสรา เพราะรัศมีจากสรีระของพรหมเหล่านั้นเป็นราวกะเปลวไฟจากประทีปมีด้ามชานไป ชานออกไปสู่ที่ต่างๆ ราวกะถึงการเจาะทะลุไป

(๗) ชื่อว่า ปริตตสุภา เพราะความงามของพรหมเหล่านั้นน้อย

(๘) ชื่อว่า อัปปมาณสุภา เพราะความงามของพรหมเหล่านั้นไม่มีประมาณ

(๙) ชื่อว่า สุกกัณหา เพราะพรหมเหล่านั้น มีความงามเฉยรคากว้างขวาง มีรัศมีแห่งสรีระงดงาม มีสีแห่งกายเป็นอันเดียวกัน มีสิริจุกแห่งทองคำรุ่งเรืองสุกใสตั้งอยู่ในหีบทองคำ ฉะนั้น

(๑๐) ชื่อว่า อสังญสัจตพรหม เพราะมีรูปจันทรอย่างเดียวกัน ย่อมเกิดขึ้น พรหมเหล่านั้นเมื่อขึ้นเกิด ก็ย่อมขึ้นอยู่ เมื่อนั่งเกิด ก็ย่อมนั่งอยู่ เมื่อนอนเกิด ก็ย่อมนอนอยู่ เป็นดังเช่นรูปจิตรกรรม (รูปวาด) ดำรงอยู่ในภพนั้นตลอด ๕๐๐ กัป ในที่สุดแห่งพรหมเหล่านั้น

(๑๑) ชื่อว่า เวหัพผลา เพราะผลของเขาเหล่านั้นไปบุลย์

(๑๒) ชื่อว่า อวิหา เพราะย่อมไม่เสื่อม ไม่สูญไปจากสมบัติของตน

(๑๓) ชื่อว่า อคัปปา เพราะย่อมไม่ยังสัตว์ใดๆ ให้เดือดร้อน

(๑๔) ชื่อว่า สุกัสสา เพราะเห็นดี มีรูปงามน่าเลื่อมใส

(๑๕) ชื่อว่า สุกัสสี เพราะเทวดาเหล่านั้น ย่อมเห็นด้วยดี หรือว่า การเห็นของเทวดาเหล่านั้นดี

(๑๖) ชื่อว่า ออกนิฐฐา เพราะเป็นผู้เจริญที่สุด ด้วยคุณทั้งหมดที่เดียว และด้วยภวสมบัติสำหรับผู้ที่มียุทธธรรมน้อย ย่อมไม่มีในที่นี้^{๑๑๑}

พรหมโลก ตั้งแต่ชั้นที่ ๑ ถึงชั้นที่ ๑๖ เป็นรูปพรหม คือ พรหมที่มีรูป แต่เป็นรูปทิพย์ มนุษย์ธรรมดาสามัญไม่สามารถที่จะมองเห็นได้ ยังมีรูปพรหม แปลว่า พระพรหมที่ไม่รูปร่าง เพราะเบื้องหน้ารูปจันทร จึงเพิกถอนเสียซึ่งรูปจันทร เป็นพรหมที่วิเศษเพราะอุบัติเกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งรูปวิราคภวานามี ๔ ภูมิ

(๑) อากาसानัญจายตนะ เพราะก้าวล่วงรูปสัญญา ดับปฏิขสัญญา ไม่ใส่ใจงานัตตสัญญาได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าอากาसानัญจายตนะด้วยบริกรรมว่า อนนฺโต อากาโส อากาสไม่มีที่สุด

(๒) วิญญานัญจายตนะ เพราะก้าวล่วงอากาसानัญจายตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าวิญญานัญจายตนะด้วยบริกรรมว่า อนนฺโต วิญฺเณ วิญฺเณไม่มีที่สุด

^{๑๑๑} อภ. วิ. อ. (ไทย) ๓๘/๑๐๓๔-๑๐๓๖.

(๓) อากัญญาญายตนะ เพราะก้าวล่วงวิญญาญายตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าอากัญญาญายตนะด้วยปริกรรมว่า นตฺถิ กิณฺจึ นิคฺคหนึ่งหน้อยหนึ่งไม่มีอยู่

(๔) เนวสัณฺญาณาสัณฺญาตนะ เพราะก้าวล่วงอากัญญาญายตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง จึงเข้าเนวสัณฺญาณาสัณฺญาตนะอยู่^{๑๑๒}

พระศรีวิสุทธิโสภณ (วิลาส) ท่านให้ความเห็นเรื่องพรหมไว้ว่า พรหม ท่านผู้มีความเพียรกล้า ทรงไว้ซึ่งปัญญาเกินสามัญชน ประารถนาจะพ้นจาก กิเลสานุสัย เพราะเห็นว่ามันมีโทษพาให้ยุ่งยาก ใครจะหักห้ามจิตไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจกิเลส จึงสู้อุตสาหะพยายามบำเพ็ญสมถภาวนาตามที่ท่านบูรพาจารย์สั่งสอนสืบ ๆ กันมา บางพวกเป็น จีปาตบส บางพวกทรงพรตเป็นโยคีฤาษีในสมัยที่มีพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในโลก บางพวกก็เป็นพระภิกษุสามเณร ท่านเหล่านี้ใฝ่ใจบำเพ็ญสมถภาวนา จนได้สำเร็จฉฉาน ครั้นถึงแก่กาลกิริยาตายจากมนุษย์โลกเรานี้แล้ว ก็ตรงไปอุบัติบังเกิดในพรหมวิมาน ณ พรหมโลก ตามอำนาจแห่งฌานที่ตนได้บรรลุ เป็นพรหมผู้วิเศษล้วนแต่บุรุษเพศทั้งสิ้น ไม่ต้องกิน ไม่ต้องบริโภคอาหารเหมือนสัตว์ในภูมิอื่น ด้วยว่าพระพรหมทั้งหลายย่อมเข้มแข็งเอบอิมด้วยมีฌานสมบัติเป็นอาหาร ฉะนั้น การที่จะต้องวุ่นวายว่าด้วยการถ่ายมูลรูด คือ อุจจาระปัสสาวะ อันลามกเหม็นร้ายกาจต่าง ๆ อย่างมนุษย์เราไม่มีเลย^{๑๑๓}

สตรีระว่างกายหน้าตาแห่งพระพรหมทั้งหลายนั้น มีสัณฐานกลมเกลี้ยงสวยงามนัก มีรัศมีออกจากกาย ตัวเลื่อมประภัสสรรุ่งเรืองกว่ารัศมีแห่งพระอาทิตย์ และพระจันทร์ หลายหมื่นหลายพันเท่า เพียงแต่หัตถ์หนึ่งเล่า ที่พระพรหมทั้งหลายเหยียดยื่นออกไป หวังจะให้ส่องรัศมีไปทั่วห้องจักรวาล ก็ย่อมจักทำได้ อวัยวะร่างกายที่ต่อกันคือหัวเข่าก็ดี แขนก็ดี มีสัณฐานกลมเกลี้ยงเรียบงามนัก จักได้เห็นที่ต่อกันหาไม่ได้

เศเกล้าแห่งองค์พระพรหมเจ้าทั้งหลายนั้นงามนักปรากฏ โดยมากมีศีรษะประดับด้วยชฎา เช่นเดียวกับจีปาและโยคีผู้มีฤทธิ์ สถิตเสวยสุขพรหมสมบัติอยู่ ณ พรหมโลกที่ตนอุบัติบังเกิด ตราบจนกว่าจะสิ้นอายุ ซึ่งเป็นเวลานานแสนนาน^{๑๑๔}

จากการศึกษาวิจัยพบว่า การเกิดในพรหมโลกนี้ มิใช่อันิสงส์แห่งบุญกุศลอย่างสามัญธรรมดา ที่มีกรให้ทาน รักษาศีล หรือการบวชเป็น พระภิกษุ สามเณร ฤาษี แม่ชี ก็หาไม่ แต่เป็นอันิสงส์แห่งการเจริญภาวนา มี กถิน ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๒ อัปมัณฺญา ๔ อรูป ๔ จึงจะบังเกิดเป็นพรหมได้

^{๑๑๒} พ.ป.อ. (ไทย) ๖๘/๒๐๕.

^{๑๑๓} พระศรีวิสุทธิโสภณ (วิลาส ป. ๕), วรรณกรรมไทย ภูมิวิลาสินี, หน้า ๔๔๒.

^{๑๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๒.

๒.๑.๕ ที่อยู่ของสัมภเวสี

สัมภเวสี จำเป็นจะต้องมีที่อยู่ จะเลว จะประณีต สุดแล้วแต่ สัมภเวสี จะสร้างกรรมไว้เป็นผู้ชักนำไปให้เกิดตามภพภูมิ ที่ตนได้กระทำเอาไว้เอง แบ่งได้ ๗ ประเภท คือ ๑) สัตว์นรก ๒) เปรต ๓) อสุรกาย ๔) สัตว์เดรัจฉาน ๕) มนุษย์ ๖) เทวดา ๗) พรหม มีคำอธิบายดังต่อไปนี้

๑) มหานรก ๘ ชุม ตั้งอยู่ภายใต้มนุษย์โลกตรงข้ามกับชมพูทวีป ที่ติดต่อกับพื้นดินที่มนุษย์อาศัยอยู่นี้มีความหนาสองแสนสี่หมื่นโยชน์ ชั้นบนครึ่งเป็นแผ่นดินธรรมดามีความหนาแสนสองหมื่นโยชน์ ชั้นล่างครึ่งหนึ่งเป็นหิน มีความหนาแสนสองหมื่นโยชน์ มหานรกทั้ง ๘ ชุมนี้ตั้งอยู่ภายในดินธรรมดาดเฉพาะชุมหนึ่ง ๆ ห่างกัน ๑๕,๐๐๐ โยชน์โดยลำดับ มหานรกทั้ง ๘ ชุมนี้เป็นอุโมงค์อยู่ภายใต้ดิน คือ เมื่อถึง ๑๕,๐๐๐ โยชน์แล้วเป็นอุโมงค์ชั้นที่หนึ่ง ชั้นหนึ่ง ๆ ห่างกันชั้นละ ๑๕,๐๐๐ โยชน์เป็นลำดับไป^{๑๐๕}

๒) เปรต อาศัยอยู่ที่ภูเขา คือ เขาคิชฌกูฏ เขิงเขาหิมาลัย มีป่าอยู่แห่งหนึ่ง ชื่อว่า วิชฌาภูวี ริมฝั่งแม่น้ำคงคา บางพวกอยู่ใกล้กับมนุษย์ สามารถรับส่วนบุญได้ บางพวกอยู่ไกลจากมนุษย์ไม่สามารถรับส่วนบุญได้^{๑๐๖}

๓) อสุรกาย กาลกัญจิกเปรตอสุระ ไม่มีภูมิเป็นที่อยู่โดยเฉพาะ เทียวอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ในโลกมนุษย์นี้เอง เช่น อยู่ตามชายป่า ทะเล มหาสมุทร ภูเขา เกาะ และเหว วินิปาติกอสุระอยู่ตามชายป่า ภูเขาต้นไม้ และศาลที่เขาปลูกไว้ เวปจิตคืออสุระ มีนครภายใต้เขาสิเนรุ มีต้นปาฏลี (ต้นแคฝอย) ประจำเมือง^{๑๐๗}

๔) สัตว์เดรัจฉาน เป็นภูมิที่อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด มีรูปร่างปรากฏเป็นตัวเป็นตน มนุษย์หรือคนสามารถเห็นได้ อยู่ร่วมกันได้ ย่อมไม่อยู่เป็นที่ เพราะไม่มีที่อยู่ของตนเอง โดยเฉพาะเทียวอยู่ไปมาทั่ว ๆ ไปในพื้นที่นี้ บางทีอยู่ในน้ำ ในถ้ำ บนต้นไม้มีความเป็นอยู่อย่างลำบาก^{๑๐๘}

๕) มนุษย์ มีที่อยู่ในชมพูทวีป แบ่งออกเป็น ๒ คือ ปัจจันตชนบท มัชฌิมชนบท ทิศตะวันออกมีนิกม ชื่อ กชังคละ ถัดนิกมนั้นมาถึงมหาศาลนคร พ้นเขตนั้นออกไปเป็นปัจจันตชนบท ด้านในเป็นมัชฌิมชนบท

^{๑๐๕} พระสังฆมมโชติกะ ธรรมาจารย์, วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกกะ และปฏิสนธิจตุกกะ, หน้า ๑-๘.

^{๑๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕-๗๒.

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔-๗๘.

^{๑๐๘} ุรายนละเอียด พระศรีวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ป. ๕), วรรณกรรมไทย ภูมิวิธานี, หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

ทิศอาคเนย์ มีแม่น้ำ ชื่อ สัลลวตีเป็นขอบเขต พื้นแม่น้ำสัลลวตีออกไป เป็นปัจฉิม-
ชนบท ด้านในเป็นมัชฌิมชนบท

ทางทิศใต้ มีนิคม ชื่อ เสตกัณณิกะเป็นขอบเขต พื้นนิคมนั้นออกไป เป็นปัจฉิม-
ชนบท ด้านในเป็นมัชฌิมชนบท

ทางทิศตะวันตก มีหมู่บ้านพราหมณ์คาม ชื่อ ภูณะเป็นขอบเขต พื้นเขตนั้นออกไป
เป็นปัจฉิมชนบท ด้านในเป็นมัชฌิมชนบท

ทางทิศเหนือ มีภูเข ชื่อ อุสิรชชนะเป็นขอบเขต พื้นเขตนั้นออกไป เป็นปัจฉิม-
ชนบท ด้านในเป็นมัชฌิมชนบท^{๑๑๕}

๖) เทวดา มีที่อยู่หลายสถานที่ เช่น วิมานทองเป็นอันมากที่ได้นิรมิตไว้ ลอยอยู่ใน
อากาศ รุ่งเรืองดุจสายฟ้าส่องแสงเรือง ๆ อยู่ในระหว่างก้อนเมฆทิบ เหล่าเทพบุตรผู้มี
ฤทธิ์มาก ประดับด้วยอาภรณ์ทั้งปวงมีหมู่เทพอัปสรห้อมล้อมผลัดเปลี่ยนเวียนวนกัน อยู่ในวิมาน
เหล่านั้นโดยรอบ^{๑๑๖}นอกจากเทวดาจะมีวิมานอยู่แล้ว บางพวกก็อยู่ตามต้นไม้เหมือนที่

พระพุทธเจ้า ทรงตรวจดูสถานที่อยู่ของเทวดา ทรงทอดพระเนตรเห็นสถานที่อยู่อัน
สมควรแล้วจึงตรัสว่าไปเกิดเทวดา ณ ที่โอกาสโน้นมีต้นไม้ว่างอยู่ เธอจงเข้าไปอยู่ที่ต้นไม้
นั้น ได้ยินว่าต้นไม้ที่นั้นไม่มีอยู่ในแคว้นอาฬวี มีอยู่ภายในกำแพงเครื่องล้อมแห่งพระเชตวัน ซึ่งมีเทพบุตร
ผู้เป็นเจ้าของได้จัดไปแล้ว จึงตรัสว่า ว่างแล้ว^{๑๑๗} ที่อยู่ของเทวดาบางพวกเกิดจากต้นไม้กลุ่พฤษ
ไม้มิละอองหรือมณฑิน^{๑๑๘} บางคราวท้าวสักกเทวราช เชิญพระมหาสัตว์ให้เสวยทิพย์กามารมณ
วิมาน เป็นต้น และเชิญให้ประทับบนทิพย์อาสน์^{๑๑๙}จึงทำให้เข้าใจได้ว่าเทวดามีที่อยู่หลายสถานที่

๗) พรหม มีความเป็นอยู่ เมื่อพรหมจุติจากพรหมโลกชั้นอภัสสระ เพราะสิ้นอายุหรือ
สิ้นบุญ มาเกิดที่วิมานพรหม เป็นผู้อยู่ร่วมกับพรหมนั้น แม้พรหมพวกนั้นก็คิดอะไรก็สำเร็จได้
ตามปรารถนา มีปติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัจจรไปในอากาศ อยู่ในวิมาน
อันงดงามสถิตอยู่นานแสนนาน^{๑๒๐}พรหมโลก ๕ ชั้นอันเป็นที่อยู่ของพระอนาคามี และพระฉินาสพ
ผู้หมดจด คือ ชั้นสุทธาวาส พระพรหมได้มีคำดำริว่า ทำไมพรหมจึงไม่มี ได้ยินว่าในครั้งนั้น
พวกพรหมเหล่านั้น เข้าสมาบัติแล้วออกตามกำหนด เมื่อมองดูที่อยู่ของพรหมโลกก็เห็นว่าง

^{๑๑๕}วิ.มหา. (ไทย) ๕/๒๕๕/๓๘-๓๙.

^{๑๑๖}บุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๕๖๑/๒๖๕.

^{๑๑๗}วิ.มหา.อ. (ไทย) ๔/๒๗๑.

^{๑๑๘}บุ.สุ.อ. (ไทย) ๔๗/๖๓๒.

^{๑๑๙}บุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๓/๓๐๐.

^{๑๒๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๘/๒๘.

เหมือนโรงอาหารในเวลาหลังอาหาร แต่นั่นเมื่อใคร่ครวญดูว่า พวกพรหมโลกไปไหน ก็ทราบว่า
ไปที่ประชุม^{๑๑๕}

ที่อยู่ของสัมภเวสี แต่ละสถานที่ไม่เหมือนกัน แล้วแต่บุคคลแต่ละประเภทจะไปเกิด
แล้ว ปรารถนาต่างกัน ในสถานที่ของคนอยู่ มีลักษณะรูปร่างหน้าตาไม่เหมือนกัน ตามประเภทของ
บุคคล มีอายตนะเกิดต่างกัน บางประเภทมีอายตนะเกิดสมบูรณ์ บางประเภทบกพร่องมีร่างกาย
ไม่สมบูรณ์ แล้วแต่บุญกรรมนำแต่ง ตามกรรมที่สัตว์ได้สร้างไว้ ทำกรรมดีก็ได้รับรูปร่างที่อยู่ที่ดี
ตามกรรมที่จัดสรรให้อย่างเที่ยงแท้แน่นอน ทำกรรมไม่ดีก็ได้รับผลตรงข้ามกับความดี คือ ได้รูป
ไม่ดีที่อยู่ไม่ดี ตามกรรมของตน ส่วนโอปปาติกะ เปรต อสุรกาย อมนุษย์ มีปัญหาเกิดขึ้นเพราะ
มองเห็นไม่ได้ สัมผัสไม่ได้ เกี่ยวกับการศึกษา และความเข้าใจ พิสูจน์ไม่ได้เกิดเสียงกันขึ้น บาง
คนเชื่อว่ามีจริง บางคนไม่เชื่อว่ามีจริงหาข้อยุติไม่ได้จึงมีปัญหาแนวคิดบางประการเกี่ยวกับ
สัมภเวสี

๒.๑.๖ ปัญหาของแนวคิดเรื่องสัมภเวสีกับแนวคิดบางประการ

ผู้วิจัยปัญหาของแนวคิดเรื่องสัมภเวสีกับแนวคิดบางประการ โดยแบ่งการวิจัยออกเป็น
๓ ประเด็น คือ ๑) แนวคิดเรื่องสัมภเวสีกับโอปปาติกะ ๒) แนวคิดเรื่องสัมภเวสีกับอมนุษย์ ๓)
แนวคิดเรื่องสัมภเวสี กับเปรต อสุรกาย มีอธิบายดังนี้

๑) แนวคิดเรื่องสัมภเวสีกับโอปปาติกะ

โอปปาติกะ คือสัตว์ที่เกิดโตนันที และไม่สามารถที่จะมองเห็นได้ด้วยตาเนื้อ จึงสร้าง
ปัญหาในการคิดว่ามีจริงหรือไม่ ตามหลักวิชาของพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าได้มาด้วย
การตรัสรู้ ด้วยการรู้แจ้งเห็นจริงได้ด้วยตนเอง ไม่ใช่ได้มาด้วยการจำหรือลอกตำรามาจากคนอื่น
ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า ฝิและเทวดาเป็นชีวิตอีกประเภทหนึ่งซึ่งมีอยู่จริงเช่นเดียวกับมนุษย์และสัตว์ ฝิ
สง นางไม้ เทวดา พรหม ตลอดจนทั้งพวกเปรต และพวกอบายภูมิต่าง ๆ ทั้งหมด ทาง
พระพุทธศาสนารวมเรียกว่า โอปปาติกะ ผู้ที่ตายไปเกิดเป็นโอปปาติกะนั้น ถือว่าเป็นชีวิตที่เกิด
ใหม่ ไม่ใช่เป็นชีวิตที่ยังไม่เกิด ตามความจริงเขาเกิดแล้ว คือเกิดเป็นโอปปาติกะ ชีวิตในแบบของ
คน และสัตว์จะเกิดได้ต้องอาศัยมารดาบิดา อาศัยการผสมพันธุ์ อาศัยธรรมชาติ อาศัยอาหาร เป็น
ชีวิตที่ประกอบขึ้นด้วยวัตถุต่าง ๆ มีน้ำหนักมีขนาดจำกัดตามแบบ ของตน กินเนื้อที่ตายแล้ว มีซาก
เหลืออยู่ ส่วนชีวิตของโอปปาติกะทั้งหลายตรงกันข้ามจากนี้ ชีวิตของโอปปาติกะทั้งหมด เกิดขึ้น
ด้วยอำนาจของวิญญาณ ด้วยอำนาจการปรุงแต่งหรือเช่นบวงทรวงบูชาไหว้ เพราะชีวิตของ

^{๑๑๕}ที.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๕.

โอปปาติกะไม่ได้เกิดด้วยวัตถุธาตุ เหมือนกับมนุษย์ และสัตว์โอปปาติกะตายแล้วไม่มีซากเหลืออยู่ แต่โอปปาติกะทั้งหลายก็มีอวัยวะต่าง ๆ ซึ่งเมื่อมองดูจากภายนอกจะเห็นได้ว่ามีความครบทุกอย่าง มีมือ มีขา มีตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งทำหน้าที่ได้เช่นเดียวกับมนุษย์ และสามารถรู้ได้อย่างมนุษย์ เช่นมนุษย์เห็นอะไร ซึ่งสิ่งที่เห็นนั้นมีรูปร่างลักษณะอย่างไร พวกโอปปาติกะก็จะเห็นตรงกับที่มนุษย์เห็น ในเรื่องเสียงกลิ่นรส และสัมผัสสามารถบอกได้อย่างเดียวกับมนุษย์ และสวมเสื้อผ้าแต่งตัว แต่บางพวกไม่สวมเสื้อผ้าก็มี ทั้งนี้สุดแล้วแต่ใครจะกระทำความกรรมอย่างไร รูปร่างของโอปปาติกะไปจากชีวิตในโลกนี้ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ตนเองมีรูปลักษณะอย่างไร เมื่อตายไปเกิดเป็นโอปปาติกะ โดยมากจะมีรูปลักษณะอย่างนั้น

โลกของโอปปาติกะ คล้ายกับโลกของความฝัน เช่นเวลาเรานอนหลับแล้วฝัน ภาพของตัวเองและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในฝันนั้นเกิดขึ้นทันที เวลาภาพนั้นหายไป ก็หายทันที ทุกอย่างในความฝันเกิดจากความคิดนึกทั้งสิ้น คนเราเมื่อตายแล้วถ้าไปเกิดเป็นโอปปาติกะ ก็จะเหมือนเสมือนเรานอนหลับแล้วฝันไป พอตื่นใจ วิญญาณในชีวิตนี้ดับก็จะปรากฏว่า มีตนเองเกิดขึ้นทันทีคล้ายกับฝันไป ทั้งรูปร่างและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นมา จะเป็นอย่างไร ก็สุดแล้วแต่สภาพของวิญญาณก่อนสิ้นใจนั้นเป็นอย่างไร และนิสัยสันดานเป็นอย่างไร คนที่ทำความดีไว้มาก มีนิสัยสันดานดี นึกคิดแต่ในทางที่ดีอยู่เสมอ สิ่งปรากฏภายหลังในโลกของโอปปาติกะจะมีแต่สิ่งที่ดี แต่ถ้าทำชั่วไว้มาก อำนาจแห่งการทำชั่วที่มีอยู่ในสันดาน จะบันดาลให้เกิดแต่สิ่งที่ไม่ดี เหมือนกับคนที่นอนหลับแล้วฝันร้าย ชีวิตของโอปปาติกะทั้งหลาย แม้จะมีอะไรหลายอย่างเหมือนภาพในฝันก็ตาม แต่ก็ยังเป็นชีวิตที่มีอยู่จริง และที่สำคัญสามารถที่จะติดต่อกับมนุษย์ พูดยากันได้ เห็นกันได้ ถ้าเราได้ฉานขึ้นสูง ก็สามารถที่จะเข้าสมาธิไปติดต่อกับเขาได้^{๑๑๖}

จากศึกษาวิจัยพบว่า พวกโอปปาติกะ พวกอมมนุษย์ เปรตกับอสุรกาย มีปัญหาหลายอย่างเกี่ยวกับการศึกษา เพราะมองเห็นด้วยตาเนื้อไม่ได้ ไม่สามารถพิสูจน์ได้ จึงทำให้คนในยุคปัจจุบันลดความเชื่อลง แต่ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับ พวกโอปปาติกะ โดยสรุปว่า โอปปาติกะ คือ พวกสัตว์ที่เกิดโดยทันที เช่น พรหม เทวดา เป็นต้น มีความเป็นอยู่สุขสบาย มีอาหารอันเป็นทิพย์เสวย มีวิมานอยู่อันสวยงาม เป็นต้น

^{๑๑๖} พร รัตนสุวรรณ, ผีและเทวดามีจริง, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕-๑๘.

๒) แนวคิดเรื่องสัมภเวสีกับอมนุษย์

บาลีในอรรถกถากล่าวว่า อมนุษย์สาม ได้แก่ อมนุษย์ มียักษ์ และปีศาจเป็นต้น^{๑๑๖} ยักษ์มี ๒ จำพวก จำพวกหนึ่งมีรูปร่างสวยงาม และมีรัศมีเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่ไม่ใช่คน เป็นพวกเทวดายักษ์ อีกพวกหนึ่งมีรูปร่างน่าเกลียด ไม่มีรัศมีพวกนี้ เป็นดิรัจฉานยักษ์ เทวดายักษ์ บางทีก็มีความพอใจในการเบียดเบียนสัตว์นรกให้เกิดความเดือดร้อน

เมื่อมีจิตคิดอยากจะเบียดเบียนสัตว์นรกขึ้นมาในเวลาใด เวลานั้นก็เนรมิตตัวเป็นนายนิรยบาลลงไปสู่นิรยโลก เทียวลงโทษสัตว์นรกตามความพอใจของตน หรือเวลาอยากกินสัตว์นรกขึ้นมา เนรมิตตัวเป็นแร้งยักษ์ กายักษ์ แล้วพาจับสัตว์นรกนั้นกินเสีย เทวดายักษ์เหล่านั้นอยู่ในความปกครองของท้าวกุเวระหรือท้าวมเวสสุวรรณ^{๑๑๗} พวกยักษ์เรียกอมนุษย์ เช่น

อมนุษย์ที่สิงในป่าจันทน์โกธร พวกกันคิดว่า คนพวกนี้มันทำป่าจันทน์ของพวกเราให้ฉิบหายแล้ว พวกเราจะฆ่าพวกมัน แล้วพูดว่า เมื่อพวกมันถูกฆ่าในที่นี้ ป่าทั้งหมดก็จะกลายเป็นซากศพไปหนึ่งป่าทีเดียว^{๑๑๘} อมนุษย์อีกพวกหนึ่งต้องการจะชดจิดของคน มันก็เนรมิตอภภาพที่น่ากลัว ให้มีหน้าขาว ท้องเขียว มือและเท้าแดง ศีรษะโต นัยน์ตาลน แสดงแก่คนเหล่านั้น ส่งเสียงที่น่ากลัว ชัดมือเข้าไปในปากของพวกคนกำลังพูด ขยี้หัวใจสัตว์เหล่านั้นทำให้เป็นบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน^{๑๑๙} อมนุษย์รักษสน้ำ อาศัยอยู่ที่บ่อน้ำ มีหน้าแดง ท้องเขียว มือเท้าแดง เขี้ยวใหญ่ เท้าคด รูปร่างน่าเกลียด คอยจับสัตว์กินอยู่ได้กล่าวกับวานรว่า เพราะเหตุไร พวกเจ้าจึงไม่ดื่มน้ำเล่า น้ำอร่อย จงดื่มซิ พวกเจ้าเชื่อคำของพญาวานรนั้นหรือ มหาสัตว์ถามว่า เจ้าเป็นอมนุษย์สิงอยู่ในสระนี้หรือ ยักษ์บอกว่า ถูกแล้วท่านจักดื่มน้ำหรือ มหาสัตว์ตอบว่า ถูกแล้วเราจักดื่ม ยักษ์กล่าวว่ามีเมื่อเป็นอย่างนั้น แม้แต่วานรตัวเดียวก็จักไม่พินเราไปได้ พญาวานรกล่าวว่า เราจักดื่มน้ำและจักไม่ไปสู่อำนาจของท่านดังนี้ แล้วจึงให้วานรนำไม้้อลำหนึ่งมาจับที่ปลายแล้วเป่าไป ไม้้อได้เป็นช่องเดียวตลอด นับบนฝั่งดื่มน้ำ พญาวานรได้ให้วานรที่เหลือนำไม้้อมาเฉพาะตัว เป่าแล้วส่งให้เมื่อยักษ์แลดูอยู่นั่นเอง วานรทุกตัวก็ได้ดื่มน้ำ^{๑๒๐} อมนุษย์ไม่สามารถจะกินวานรได้

จากศึกษาวิจัยพบว่า พวกอมนุษย์ คือพวกยักษ์ทั้งหลายมีกายเป็นทิพย์ นับเนื่องในเทพชั้นต่ำแห่งสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกามีปรากฏอยู่คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามากมาย บางคนเป็น

^{๑๑๖} อ.จ.เอกก.อ. (ไทย) ๓๔/๒๖๔.

^{๑๑๗} พระสัทธัมมโชติกะ ธรรมจารีระ, วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกะ และปฏิสนธิจตุกะ, หน้า ๑๐๕.

^{๑๑๘} ม.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๔๔๖.

^{๑๒๐} ส.ส.อ. (ไทย) ๒๕/๓๕๓.

^{๑๒๑} ม.ม.อ. (ไทย) ๒๐/๒๖๔.

พวกยักษ์ร้าย บางคนเป็นพวกยักษ์ดี มีสันดานต่างกัน แต่อย่างไรก็ตาม บรรดาพวกยักษ์ ย่อมมี ชีวิตความเป็นอยู่อย่างสบายตามสมควรแก่อัธยาศัย เพราะพวกเขามีความจงรักภักดี และมีความ เคารพยำเกรงต่อท้าวเวสุวัณมหาราช ผู้ทรงเป็นอธิบดีแห่งพวกตนเป็นอย่างยิ่ง

๓) แนวคิดเรื่องสัมภเวสี กับเปรต อสุรกาย

เปรตกับอสุรกาย มีภาวะที่ละม้ายคล้ายกันเป็นส่วนมาก ทั้งชีวิตความเป็นอยู่ และ อกุศลกรรมที่ได้ทำไว้แต่ชาติปางก่อน ภูมิทั้ง ๒ นี้ใกล้เคียงกันมากที่สุดจึงมีชื่อเรียกกันคิดไปว่า “เปรตอสุรกาย” เปรตกับอสุรกายก็ยังมีความแตกต่างกัน พอจะสังเกตได้คือ

๑. ในเปรตวิสัยภูมินั้น สัตว์ทั้งหลายที่เกิดในโลกนี้ นอกจากต้องเสวยผลแห่งกรรมชั่วที่ ตนได้ทำไว้ มีลักษณะต่าง ๆ ตามประเภทแห่งกรรมที่ชักนำไปมาเกิดเป็นเปรตแล้ว ยังต้องประสบ ทุกขเวทนา เพราะความอดอยากอาหารเป็นส่วนมาก ตลอดเวลาไม่ได้บริโภคโภชนาหารเลย ต้อง เสวยความทุกข์ทรมานถูกความหิวโหยเข้าครอบงำอย่างเหลือประมาณ กรรมยังไม่สิ้นตราบใด ก็ ต้องรับความหิวโหยตราบนั้น

๒. ในอสุรกายภูมินั้น สัตว์ทั้งหลายที่ไปบังเกิดในโลกอสุรกายภูมินี้ ย่อมประสบ ทุกขเวทนา เพราะความกระหายน้ำเป็นส่วนมาก แท้จริงสัตว์ในโลกอสุรกายภูมินั้น มีวิบากแห่ง อกุศล มีการกระหายน้ำ กว่าจะได้ น้ำหยดถูกปลายลิ้นให้เปียกสักนิดไม่มีเลย ตลอดเวลา ๒-๓ พุทธานดร บางทีเห็นบ่อบึง และแม่น้ำก็ยืนคิดว่าจะได้ดื่มกินซึ่งน้ำ พยายามตะเกียกตะกายไปแต่พอ ไปถึงแม่น้ำ ก็มีแต่ทรายในท้องแม่น้ำกลับกลายเป็นเพลิงลุกไหม้เผาตนเอง หรือบางทีกลับ กลายเป็นแผ่นหินอันแห้งผาก อสุรกายมีจิตเหือดแห้งเพราะกระหายน้ำ ต้องเสวยทุกขเวทนา เพราะความกระหายน้ำอยู่อย่างนี้ จนกว่าอกุศลกรรมจะสิ้น^{๑๒๒}

ส่วนเปรตกับอสุรกายนี้ จะชีวิตความเป็นอยู่เหมือนกันก็จริง ก็ยังพอมีภาวะที่ต่างกัน พอที่จะสังเกตได้คือ เปรตทั้งหลายมีความอดอยากเป็นเครื่องทรมาน แต่ อสุรกายทั้งหลาย มีการ กระหายน้ำเป็นเครื่องทรมาน สัตว์ในภูมิทั้ง ๒ นี้ ต้องประสบความลำบากในการครองชีวิตอย่าง แสนสาหัส เพราะเขาเป็นสัตว์ในอบายภูมิ เป็นภูมิที่มีแต่ความฉิบหายไม่มีความสุข เมื่อหมดกรรม จากภูมิทั้ง ๒ ก็กลับมาเกิดในภูมิต่าง ๆ ได้ มีมนุษย์เป็นต้น เพราะยังต้องแสวงหาการเกิดอยู่ เมื่อ เกิดแล้วกระทำบาปกรรมอีก มีปานาติบาต เป็นต้น และสร้างกุศลกรรม มีการทำบุญให้ทาน รักษา ศีล เจริญกรรมฐาน เป็นเหตุให้เกิดเป็นสัมภเวสี สามารถที่จะพัฒนาตนเพื่อให้พ้นจากเป็นสัมภเวสี ได้ ทางพระพุทธศาสนาสอนว่า ถ้าบุคคลฆ่าสัตว์ไว้ จะต้องทำบุญกุศลให้มากกว่าการฆ่าสัตว์ที่ได้

^{๑๒๒} พระศรีวิสุทธิโสภณ (วิลาส ป. ๕), วรรณกรรมไทย ภูมิวิลาสินี, หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

ทำให้ กรรมนั้นจะได้เป็นอโหสิกรรมเหมือนกับเรื่อง องคุลิมาล ท่านได้ฆ่าคนมาแล้ว ๕๕๕ คน^{๑๒๓} การกระทำอย่างนี้ องคุลิมาล จะต้องตกรอกอย่างแน่นอน ถ้าพระพุทธเจ้าไม่ไปแสดงธรรมให้ฟัง ฟังธรรมแล้วทำให้องคุลิมาล กลับใจบวชในพระพุทธศาสนา กระทำความเพียรจนได้บรรลุเป็น พระอรหันต์ ทำให้กรรมนั้นเป็นอโหสิกรรมไป การเดินตามปฏิบัติทาของ องคุลิมาล เพื่อจะบรรลุ พระอรหันต์ และหลุดพ้นภาวะการเป็นสัมภเวสีนั้น จะต้องเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔

๒.๑.๗ ความหลุดพ้นจากการเป็นสัมภเวสี

การเจริญสติปัฏฐาน ๔ เป็นการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากการเป็น สัมภเวสี หรือพ้น จากภาวะการเป็น สัมภเวสี สติปัฏฐาน ๔ ธรรมที่ไหน ?

ถามว่า เหตุไฉน พระพุทธเจ้าจึงตรัส สติปัฏฐานนี้ ในแคว้นกุรุรัฐนั้น?

ตอบว่า เพราะชาวกุรุสามารถจะรับเอาพระธรรมเทศนาที่ลึกซึ้งได้ ได้ทราบว่ามี กิษุ กิษุณี อุบาสก และอุบาสิกาทั้งหลาย ชาวกุรุรัฐ เป็นผู้มั่งมีร่างกายและจิตใจเหมาะสมเป็นนิจ ด้วยสามารถแห่งปัจฉัย คืออดุเป็นที่สบาย เพราะรัฐนั้น สมบูรณ์ด้วยปัจฉัยคืออดุ คน เหล่านั้นมีกำลังปัญญา อันเหมาะสมแห่งจิตใจและร่างกายอนุเคราะห์แล้วจะเป็นผู้ สามารถรับ (ฟัง) ถ้อยคำที่ลึกซึ้งได้ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้า เมื่อทรงเล็งเห็นว่าคน เหล่านั้นสามารถจะรับ (ฟัง) พระธรรมเทศนาอันลึกซึ้งนี้ได้ จึงได้ตรัส สติปัฏฐานที่มี อรรถลึกล้ำนี้^{๑๒๔}

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐาน ๔ ประการ มีอะไรบ้าง

๑. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้

๒. ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด อภิชณาและโทมนัสในโลกได้

๓. ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและ โทมนัส ในโลกได้

๔. ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัด อภิชณาและโทมนัส ในโลกได้^{๑๒๕}

ภิกษุมีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ

^{๑๒๓}ม.ม.อ. (ไทย) ๒๑/๑๕๗.

^{๑๒๔}ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๖๓๔.

^{๑๒๕}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

๑. มีสติเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐานในกาย

๒. มีสติเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานในเวทนา

๓. มีสติเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานในจิต

๔. มีสติเจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานในธรรม

มีสติ เพราะพุทธานุสสติ เพราะธัมมานุสสติ เพราะสังฆานุสสติ เพราะสีลานุสสติ เพราะ จาคานุสสติ เพราะเทวดานุสสติ เพราะอานาปานัสสติ เพราะมรณานุสสติ เพราะ ภายคตา-สติ เพราะอุปमानุสสติ สติ ๑๗๙ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ เอกายนมรรค นี้ เรียกว่าสติ ภิกษุเป็นผู้เข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม ประกอบด้วยสตินี้ ภิกษุนั้นเรียกว่า มีสติ^{๑๒๖}

อารมณฺ์เป็นที่ตั้งแห่งการกำหนดคตินั้นก็ คือ ขันธ์ ๕

๑. รูปขันธ์ เป็นอารมณฺ์อันเป็นที่ตั้งแห่งการกำหนดสติ เรียก กายนุปัสสนาสติปัฏฐาน

๒. เวทนาขันธ์ เป็นอารมณฺ์อันเป็นที่ตั้งแห่งการกำหนดสติ เรียก เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๓. วิญญาณขันธ์ เป็นอารมณฺ์อันเป็นที่ตั้งแห่งการกำหนดสติ เรียก จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๔. สัตถุขันธ์และสังขารขันธ์ เป็นอารมณฺ์อันเป็นที่ตั้งแห่งการกำหนดสติ เรียก ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน^{๑๒๗}

ลักษณะอันเป็นนิमितที่ปรากฏขึ้นจากการกำหนด คือ

๑. การใช้สติไปกำหนดที่กาย แล้วกำหนดพิจารณาภายในกายนั้นเนื่อง ๆ เป็นเหตุให้ได้ อสุกัลักษณะปรากฏขึ้น

๒. การใช้สติไปตั้งไว้ที่เวทนา แล้วกำหนดพิจารณาเวทนาในเวทนานั้นเนื่อง ๆ เป็นเหตุให้ทุกขลักษณะปรากฏขึ้น

๓. การใช้สติไปตั้งที่จิต แล้วกำหนดพิจารณาจิตในจิตนั้นอยู่นั่นเนื่อง ๆ เป็นเหตุให้อนิจจลักษณะปรากฏขึ้น

๔. การใช้สติไปตั้งที่ธรรม แล้วกำหนดพิจารณาธรรมในธรรมนั้นอยู่นั่นเนื่อง ๆ เป็นเหตุให้อนัตตลักษณะปรากฏขึ้น^{๑๒๘}

^{๑๒๖} บ.จ. (ไทย) ๓๐/๘/๗๐.

^{๑๒๗} กิตติวุฑฒโฆภิกขุ, สติปัฏฐานสูตร ตอนกายานุปัสสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยง เชียงจางเจริญ, ๒๕๑๓), หน้า ๕.

^{๑๒๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕.

วิปัสสนธรรมถูกประหารด้วยธรรมทั้ง ๔ คือ

๑. เมื่ออสุภลักษณ์ปรากฏขึ้น ย่อมประหารสุภวิปัสสนาให้หมดไป
๒. เมื่อทุกขลักษณ์ปรากฏขึ้น ย่อมประหารสุขวิปัสสนาให้หมดไป
๓. เมื่ออนิจจลักษณ์ปรากฏขึ้น ย่อมประหารนิจวิปัสสนาให้หมดไป
๔. เมื่ออนัตตลักษณ์ปรากฏขึ้น ย่อมประหารอัตตวิปัสสนาให้หมดไป^{๑๒๕}

สติ กำหนดที่กายละสุภสัญญาวิปัสสนา ย่อมสำเร็จได้ด้วยมรรค ดังนั้นจึง ชื่อว่ากายา-
นุปัสสนา สติ กำหนดที่เวทนา ละสุขสัญญาวิปัสสนา ย่อมสำเร็จได้ด้วยมรรค ดังนั้น จึงชื่อว่า
เวทนานุปัสสนา สติ กำหนดที่จิต ละนิจสัญญาวิปัสสนา ย่อมสำเร็จได้ด้วยมรรค ดังนั้น จึงชื่อว่า
จิตตานุปัสสนา สติ กำหนดที่ธรรม ละอัตตสัญญาวิปัสสนา ย่อมสำเร็จได้ด้วยมรรค ดังนั้น
จึงชื่อว่า ธรรมมานุปัสสนา

สัมภเวสี ได้แก่ สัตว์เดรัจฉาน สัตว์นรก เปรต อสุรกาย มนุษย์ เทวดา พระพรหม
ซึ่งตายแล้วจะต้องเกิดทันทีใน ๓๑ ภูมิ สามารถเปลี่ยนภพภูมิตามเหตุตามปัจจัยที่สร้าง ทาง
พระพุทธศาสนา ที่สอนให้คนทำดี เว้นการทำชั่ว ทำดีจะได้เกิดเป็น มนุษย์ เทวดา และพระพรหม
คำสอนที่กล่าวมาเป็นฝ่ายโลกียะ สัมภเวสีสามารถพัฒนาให้หลุดพ้นจากการเป็น สัมภเวสีได้ด้วย
การกำหนดสติปัญญา ๔ ที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่ชาวกรุงรัฐ หรืออีกนัยหนึ่ง สติปัญญาจึงเป็น
แนวทาง เพื่อออกจากภาวะการเป็นสัมภเวสี

๒.๒ ความสัมพันธ์ของแนวคิดเรื่องสัมภเวสีกับหลักธรรมพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยจะศึกษา ความสัมพันธ์ของแนวคิดเรื่องสัมภเวสีกับหลักธรรมพระพุทธศาสนา
โดยนำเสนอ ๖ ประเด็น คือ ๑) กรรมและสังสารวัฏฏ์ ๒) อิทัปปัจจยตา กับปฏิจสมุปบาท
๓) ไตรลักษณ์ ๔) จิต มโน มนัส ๕) ศรัทธา ๖) กำเนิด ๔

๒.๒.๑ กรรมและสังสารวัฏฏ์ แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ ก) กรรม ข) สังสารวัฏฏ์ มี
อธิบายดังนี้

ก) กรรมเป็นคำกลาง ๆ แปลว่า การกระทำ การประพฤติดี ทางกาย ทางวาจา และ
ทางใจ เรียกว่า การกระทำกรรมดี หรือกุศลกรรม การประพฤติชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ
เรียกว่าการกระทำความชั่ว หรืออกุศลกรรม การสร้างกุศลกรรมมีผลเป็นบุญ การสร้าง
อกุศลกรรมมีผลเป็นบาป สัตว์ทั้งหลายสร้างกรรมดี กรรมที่ได้รับคือเสวยสุขเวทนา เรียกว่า
ได้รับผลของกุศลกรรม ถ้าหากสร้างกรรมชั่วกรรมผลที่ได้รับ คือเสวยทุกข์เวทนา เรียกว่า ได้รับ

^{๑๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

ผลของอกุศลกรรม “กรรม” หมายถึง สภาวะที่สัตว์ทั้งหลายกระทำ กรรมมีลักษณะ ๔ อย่าง^{๑๑๐} อธิบายดังนี้

- ๑) กรรมดำ มีวิบากดำ
- ๒) กรรมขาว มีวิบากขาว
- ๓) กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว
- ๔) กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว

กรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ หมายถึงการกระทำทั้ง ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทั้งดี และไม่ดี การกระทำดี เรียก กรรมขาว การกระทำไม่ดีเรียกรกรรมดำ พระพุทธเจ้าทรงแสดงความหมายของกรรมขาวมี วิบากขาวไว้ว่า

กรรมขาวมีวิบากขาว มีการปรุงแต่งกายสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน ปรุงแต่งวจีสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน และปรุงแต่งมโนสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน เขาครีนปรุงแต่งแล้วยอมเข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน ศัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียน ย่อมถูกต้องบุคคลผู้เข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียนนั้น เขาถูกศัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียนกระทบเข้า ย่อมเสวยเวทนาที่ไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุขโดยส่วนเดียวเหมือนเทพทั้งหลายชั้นสุภกนิหะ^{๑๑๑}

พระพุทธเจ้าได้ตรัส กรรมขาว มีวิบากขาว ทำให้เราได้ทราบ กรรมดำ มีวิบากดำ เพราะตรงกันข้ามกับ กรรมขาว มีวิบากขาว ส่วนกรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว มีอธิบายดังนี้

กรรมทั้งดำและขาวมีวิบากทั้งดำและขาว มีการปรุงแต่งกายสังขารที่มีความเบียดเบียน บ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ปรุงแต่งวจีสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง และปรุงแต่งมโนสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง เขาครีนปรุงแต่งแล้วยอมเข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ศัสสะที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ย่อมถูกต้องบุคคลผู้เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้างนั้น เขาถูกศัสสะที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง กระทบเข้ายอมเสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความ

^{๑๑๐} อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓๒/๓๕๔.

^{๑๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๑/๘๐.

เบียดเบียนบ้าง มีสุขและทุกข์ระคนกันเหมือน มนุษย์ เทวดาบางพวก ๑ และวินิปาติกะ ๒^{๑๑๒}

พระพุทธเจ้าได้ตรัส กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว ทำให้เราได้ทราบ กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เพราะตรงกันข้ามกับกรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว เพราะกรรมความเกิดขึ้นของสัตว์จึงมีได้ สัตว์ย่อมเกิดขึ้นเพราะกรรมที่ทำไว้ ผัสสะย่อมถูกต้องสัตว์ผู้เกิดแล้วนั้น เราจึงกล่าวอย่างนี้ว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้รับผลกรรม เรียกว่า กุศลกรรม และอกุศลกรรม เป็นตัวก่อให้เกิดภพ ถ้าทำลายเสียได้ จะได้รับความสุข เหมือนที่พระพุทธองค์ปลงเสียได้

“มนิปลงได้เสียแล้วซึ่งกรรมที่ชั่งได้ และกรรมที่ชั่งไม่ได้ อันเป็นเหตุก่อกำเนิด เป็นเครื่องปรุงแต่งภพ และมีความยินดีภายใน มีจิตตั้งมั่น ทำลายกิเลสในตนได้ เหมือนนักรบทำลายเกราะได้ฉะนั้น”^{๑๑๓}

“เรือน คืออรรถภาพที่เกิดในภพนั้นบ่อย ๆ เป็นของไม่เที่ยงเราแสวงหานายช่าง คือค้นหา ผู้สร้างเรือน จึงท่องเที่ยวไปสู่สงสารสิ้นการประมาณเท่านี้ การเกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์”

“แนะนำนายช่าง ผู้สร้างเรือน บัดนี้ เราพบท่านแล้ว ท่านไม่ต้องสร้างเรือน ให้เราอีก เราหักสิ้นแล้วซึ่ง ช่อฟ้า คืออวิชาแห่งเรือนที่ท่านสร้าง เราทำลายแล้ว จิตของเรา เราทำให้สิ้นสุด จักดับอยู่ในภพนี้เอง”^{๑๑๔}

กรรมที่ชั่งได้ ได้แก่ กามาวจรกรรม ชื่อว่า ตูละ เพราะชั่งได้ คือกำหนดได้โดยภาวะ ประจักษ์แม้แก่สุนัขบ้าน และสุนัขจิ้งจอก เป็นต้น กามาวจรกรรม หรือรูปาวจรกรรม ชื่อ ตูละ หรือกรรมที่มีวิบากน้อย ชื่อ ตูละ^{๑๑๕}

กรรมที่ชั่งไม่ได้ ได้แก่ มหัคคกรรม ชื่อว่า อตุละ เพราะชั่งไม่ได้ หรือรูปาวจรกรรม ชื่อ อตุละ กรรมที่มีวิบากมาก^{๑๑๖} ได้แก่ อากาसानัญญาตณฺณณ วิญญานัญญาตณฺณณ อากิญจัญญาตณฺณณ เนวสัญญานาสัญญาตณฺณณ

ข) สังสารวัฏฏ์ คือ ความยึดยวของการเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงอุปมา กับด้วยภูเขาหิน พึงเอาผ้าจากแคว้นกาลิ มาแล้วปิดภูเขาขึ้น ๑๐๐ ปีต่อครั้ง ภูเขาหินลูกใหญ่นั้น พึงถึงการหมดไปสิ้นไป เพราะความพยายามนี้ ยัง เร็วกว่ากับหนึ่ง ยังไม่ถึงการหมดไปของกัปนานอย่างนี้

^{๑๑๒}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๑/๘๐-๘๑.

^{๑๑๓}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๕/๑๑๖.

^{๑๑๔}พ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๘๓-๑๘๔/๑๑๖.

^{๑๑๕}พ.อุ.อ. (ไทย) ๔๔/๕๕๕.

^{๑๑๖}พ.อุ.อ. (ไทย) ๔๔/๕๕๕.

พวกเธอท้องที่เียวไปแล้ว มิใช่หนึ่งกับ มิใช่ร้อยกับ มิใช่พันกับ มิใช่แสนกับ^{๑๓๗} เพราะสังสารวัฏฏ์นี้ ประกอบด้วยน้ำตา น้ำนม และน้ำเลือด โดยความเป็นสังสารวัฏฏ์ ที่เจือปนเจือปนปลายตามไปรู้ไม่ได้

ทรงระลึกถึงแผ่นดินชมพูทวีป นำแผ่นดินทั้งหมดทำเป็นก้อนขนาดเมล็ดพุทรา ก็มากไม่พอกับจำนวนแม่ และขยายทั้งหลาย หรือนาหญา ไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ ทำเป็นท่อนมีขนาด ๔ องคุลี ก็มากไม่เท่ากับจำนวนบิดา และปู่ทั้งหลาย^{๑๓๘}

ภูมิ คือ ที่อยู่ของสัตว์ทั้งหลาย ภูมิตามหลักคำสอนต้องเป็นสถานที่ ๆ มีอยู่จริง ต้องมีปรากฏจริง ๆ สถานที่ทั้งหมดปัจจุบันสามารถพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ได้เพียง โลกมนุษย์ และสัตว์บางประเภทเท่านั้น ส่วนยั้งที่ค้นหายังไม่พบคือ นรก สวรรค์ และพรหมยังสำรวจไม่ได้ทางวิทยาศาสตร์^{๑๓๙}

อีกนัยหนึ่ง ภูมิ แปลว่า แผ่นดิน พื้นที่ แผ่นดินที่มีสิ่งมีชีวิตอยู่ แผ่นดินที่รองรับสัตว์โลกทั้งปวง หรือ แผ่นดินเป็นสถานที่ที่เียวไปของสัตว์^{๑๔๐} แต่ในที่นี้หมายถึง สถานที่รองรับที่สัตว์ทั้งหลายจะไปเกิดมี ๓๑ ภูมิ

เมื่อกล่าวโดยสรุปว่า ภพภูมิ คือ ถิ่นที่อาศัยเกิดของสัตว์ที่จะไปถือกำเนิดเป็นสิ่งเดียวกันกับภพภูมิ เพียงแต่จำแนกขยายรายละเอียดออกเป็นชั้น ๆ รวม ๓๑ ภูมิ โดยแบ่งย่อยออกเป็น ๓ ภูมิ คือ ๑) กามภูมิ ๒) รูปภูมิ^{๑๔๑} ๓) อรูปภูมิ^{๑๔๒} มีอธิบายดังนี้

๑) กามภูมิ ๑๑ หมายถึง ที่อยู่ของสรรพสัตว์ที่ยังข้องอยู่ในกามทั้งหลาย แบ่งออกเป็น ภูมิ ๑๑ ชั้น ซึ่งแบ่งย่อยเป็น ๓ ชั้น คือ (๑) อบายภูมิ ๔ (๒) มนุษย์ภูมิ ๑ (๓) เทวภูมิ ๖^{๑๔๓}

^{๑๓๗} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒๓/๒๑๕.

^{๑๓๘} บุญเถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๕๐๖.

^{๑๓๙} พระสังฆมิม ไชติกะ ธรรมจาริยะ, ภูมิจตุกะและปฏิสนธิจตุกะ, หน้า (๕).

^{๑๔๐} พระมหาสมปอง มุทิโต, อภิธานวรรณนา, หน้า ๒๔๑-๒๔๔.

^{๑๔๑} เป็นแดนเกิดของพรหมที่มีรูป ๑๖ ชั้น พรหมนี้ยังมีกิเลสอยู่ แต่น้อยกว่าผู้ที่เกิดในแดนกามภูมิ พรหมที่เกิดในภูมิทั้ง ๑๖ นี้เป็นผลของการได้รูปฌานในระดับต่าง ๆ เช่น รูปพรหมชั้นแรกสุดมี ๓ ชั้นมีพรหมปาริสัชชา พรหมปุโรหิตา และมหาพรหมา เป็นผู้ได้ฌานชั้นที่หนึ่งจึงไปเกิดในรูปพรหมทั้ง ๓ ชั้นนี้.

^{๑๔๒} เป็นแดนเกิดของพรหมที่ไม่มีรูป เป็นพวกปราสาครูปว่าง การที่จะมาเกิดในพรหมทั้ง ๔ ชั้นนี้ จะต้องได้รูปฌานทั้ง ๔ มาก่อน.

^{๑๔๓} อรกมล เกตุมาลา, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและคำสอนเรื่องกรรมและการเกิด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑, หน้า ๓๕.

๒) รูปภูมิ คือ พรหมที่มีรูป แต่มีรูปเป็นทิพย์ มนุษย์สามัญไม่สามารถที่จะมองเห็นได้ จักเห็นโดยทิพย์วิสัยเท่านั้นมีทั้งหมด ๑๖ ภูมิ^{๑๔๔}

๓) อรูปภูมิ คือ พรหมที่ไม่มีรูปร่าง มีทั้งหมด ๔ ภูมิ^{๑๔๕}

จากศึกษาวิจัย กรรม สังสารวัฏฏ์ พบว่า กรรม คือ การกระทำทางกาย เรียก กายกรรม การกระทำทางวาจา เรียก วาจากรรม การกระทำทางใจ เรียก มโนกรรม มีเจตนาเจตสิก เป็นตัวนำกระทำสำเร็จลง ย่อมส่งผลให้สัมภเวสีที่กระทำกรรมนั้น ๆ ไปสู่สังสารวัฏฏ์แล้วแต่ สัมภเวสีที่ได้กระทำกรรมนั้น ๆ จะเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่ว สุดแล้วแต่ที่สัมภเวสีกระทำไว้ ท่องเที่ยวไปไม่มีวันสิ้นสุด จนกว่าจะกระทำให้แจ้งซึ่ง พระนิพพาน ภูมิเป็นที่อยู่ของสัมภเวสี มี ๓๑ ภูมิ บางภูมิไม่ได้ความสุขเลยแม้แต่น้อย มีแต่ความทุกข์อย่างเดียวเหลือที่จะประมาณ แต่ก็ ต้องทนรับทุกข์โดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะกรรมของสัมภเวสีที่กระทำไว้ บางภูมิมีความสุขเหลือ ประมาณ ไม่ต้องกินไม่ต้องทานอยู่ด้วยปีติ เกิดจากบุญที่กระทำไว้ สัมภเวสีทั้งหลาย ที่ยังไม่พ้นจากการเกิดในสังสารวัฏฏ์ จะต้องรับกรรมจนกว่าจะกระทำนิพพานให้แจ้ง กรรมและสังสารวัฏฏ์ สัมภเวสี สัมพันธ์กันดังนี้

๒.๒.๒ ปฏิจสุมุปบาท กับ อิทัปปัจจยตา

ปฏิจสุมุปบาท เป็นหลักธรรมอีกหมวดหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้ในรูปของ กฏธรรมชาติ หรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดา ไม่เกี่ยวกับการอูบัติของพระศาสดาทั้งหลาย^{๑๔๖} สรุปได้ ๔ ประการ คือ ๑) พระพุทธเจ้าแสดงปฏิจสุมุปบาทตามกฏธรรมชาติ ๒) ความหมายของปฏิจสุมุปบาท ๓) ไวพจน์ของคำว่าปฏิจสุมุปบาท ๔) ความสำคัญของปฏิจสุมุปบาท มีอธิบายดังนี้

๑) พระพุทธเจ้า แสดงปฏิจสุมุปบาทตามกฏธรรมชาติ

พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เสด็จอุบัติขึ้นก็ตามไม่เสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ชาติอนันัน คือ ความตั้งอยู่อย่างธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ความมีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าตรัสรู้ บรรลุชาตุนัน ครันบรรลุแล้ว จึงบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำให้ง่าย^{๑๔๗} แล้วทรงแสดงแก่พุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

^{๑๔๔} พระศรีวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ป. ๘), วรรณกรรมไทย ภูมิวิลาสินี, หน้า ๔๖๕-๔๖๖.

^{๑๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๗-๔๗๒.

^{๑๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๗๕.

^{๑๔๗} ศ.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๔.

๒) ความหมายของปฏิจสมุปปาท

ปฏิจสมุปปาท มาจากคำบาลีว่า “ปฏิจสมุปปาท” ซึ่งประกอบด้วยคำ ปฏิจ กับคำ สมุปปาท

ปฏิจ แปลว่า อาศัย

สมุปปาท (แยกเป็น สัม + อุป + ปาท เกิดขึ้น) แปลว่า การเกิดขึ้นร่วมกัน เมื่อรวมคำ ทั้ง ๒ เข้าด้วยกัน จึงแปลว่า การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกัน

พระพุทธเจ้า เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ฌานโพธิพฤกษ์ทรงพิจารณาปฏิจสมุปปาท (ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น) โดยอนุโลมอย่างละเอียด ตลอดปฐมยามแห่งราตรีว่า^{๑๔๘} “การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันของอะไร คำตอบก็คือ การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันของ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรามรณะ ธรรม ทั้ง ๑๒ ประการนี้ ต่างเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันเกิด

๑) ไวพจน์ของคำว่าปฏิจสมุปปาท

ปฏิจสมุปปาท กับอิทัปปัจจยตา เป็นคำใช้แทนกันได้ อิทัปปัจจยตา คือ ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ ครั้นรู้แล้วจึงบอก เพราะชาติเป็นปัจจัย ชราและมรณะจึงมี ฯลฯ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ชาตุนั้นนั้น คือ ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุชาตุนั้น บรรลุแล้วกล่าวว่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารทั้งหลายจึงมี อิทัปปัจจยตา (ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้)^{๑๔๙}

๔) ความสำคัญของปฏิจสมุปปาท

พระพุทธเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ไว้ว่า “ผู้ใดเห็นปฏิจสมุปปาท ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นปฏิจสมุปปาท”^{๑๕๐}

ภิกษุทั้งหลาย แท้จริง อริยสาวกได้เรียนรู้แล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ในเรื่องนี้ โดยไม่ ตั้งใจ เชื่อผู้อื่นว่า เมื่อมีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น ฯลฯ

เมื่อใด อริยสาวกทั่วถึงความเกิด และความดับของโลกตามที่มันเป็นอย่างนั้น อริยสาวก เรียกว่า เป็นผู้ที่มีทิวฐิสมบุรณบ้าง ผู้มีทศนะสมบุรณบ้าง ผู้ถึงตัทธธรรมบ้าง ผู้

^{๑๔๘} พ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑/๑๗๑.

^{๑๔๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๔.

^{๑๕๐} ม.ม. (ไทย) ๑๘/๓๔๖/๕๒๖.

ประกอบด้วยเสกขญาณบ้าง ผู้ประกอบด้วยเสกขวิชชาบ้าง ผู้บรรลุกระแสธรรมแล้วบ้าง พระอริยผู้มีปัญญาชำแรกกิเลสบ้าง ผู้อยู่ประชิดประค่อมตะบ้าง^{๕๑}

สมณะ หรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้จักธรรมเหล่านี้ รู้จักเหตุแห่งธรรมเหล่านี้ รู้จักความดับแห่งธรรมเหล่านี้ รู้จักทางดำเนินถึงความดับแห่งธรรมเหล่านี้ ฯลฯ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านี้ จึงควรแก่การยอมรับว่า เป็นสมณะในหมู่สมณะ และยอมรับได้ว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ ได้ชื่อว่า ได้บรรลุประโยชน์ของความเป็นสมณะและประโยชน์แห่งความเป็นพราหมณ์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน^{๕๒}

ปฏิบัติสมุปปาตแบ่งออกเป็น สายเกิด (สมุทฺถยวาระ) และสายดับ (นิโรธวาระ)

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ พระพุทธเจ้าได้ประทับนั่ง เสดยวิมุตติสุขอยู่เป็นเวลา ๗ วัน ทรงพิจารณาปฏิบัติสมุปปาต (ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น) แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ ๑) แสดงอนุโลม โดยอย่างละเอียด ๒) แสดงปฏิโลมโดยละเอียด มีอธิบายดังนี้

๑) แสดงอนุโลมโดยอย่างละเอียด เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น คือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ฯลฯ เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสจึงมี กองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีการเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้

๒) แสดงโดยปฏิโลมโดยละเอียด เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ ฯลฯ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส จึงดับกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีการดับด้วยอาการอย่างนี้^{๕๓}

แสดงปฏิบัติสมุปปาตโดยย่อ

สายเกิด มีพุทธพจน์แสดงว่า

“อิมสฺมี สติ อิทํ โหติ	เมื่อมีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงมี
อิมสฺสุปปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ	เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น”

สายดับ

“อิมสฺมี อสติ อิทํ น โหติ	เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี
อิมสฺส นโรธา อิทํ นโรชฺชติ	เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ” ^{๕๔}

ปฏิบัติทาในปฏิบัติสมุปปาต

^{๕๑} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๕๐/๕๘.

^{๕๒} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๔/๒๓.

^{๕๓} พ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑/๑๗๑-๑๗๒

^{๕๔} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๑/๓๗.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มิจฉาปฏิบัติเป็นอย่างไร คือ เพราะอวิชา เป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้ นี้เรียกว่า มิจฉาปฏิบัติ”

“ภิกษุทั้งหลาย สัมมาปฏิบัติเป็นอย่างไร คือ เพราะอวิชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการนี้ นี้เรียกว่า สัมมาปฏิบัติ”^{๕๕}

ปฏิบัติสมุปบาทเป็นทางสายกลาง

พระพุทธเจ้า ตรัสว่า กัจจานะ ที่สุดอย่างที่ ๑ นี้คือ สิ่งทั้งปวงมีอยู่ ที่สุดอย่างที่ ๒ นี้คือ สิ่งทั้งปวงไม่มี ตถาคต ไม่เข้าไปใกล้ที่สุด ๒ อย่าง แสดงธรรมโดยสาย กลางว่า เพราะอวิชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการอย่างนี้ เพราะอวิชานั้นแหละดับไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการ อย่างนี้^{๕๖} นี้เป็นทางสายกลาง

การแสดงปัจจัยของอวิชา

อวิชา ที่เป็นประธานในปฏิบัติสมุปบาท ถามว่า มีอะไรเป็นปัจจัย? แก้วว่า การเกิดขึ้นแห่งอวิชา มีเพราะการเกิดขึ้นแห่งอาสวะ การเกิดขึ้นแห่งอาสวะก็มี แม้เพราะการเกิดขึ้นแห่งอวิชา อาสวะเป็นปัจจัยของอวิชา ถึงอวิชาก็เป็นปัจจัยของอาสวะ^{๕๗}

การแสดงเหตุผลในปฏิบัติสมุปบาท

การแสดงเหตุผลในปฏิบัติสมุปบาท ให้รู้ถึงความต่างกันระหว่างนัยทั้ง ๒ คือ ๑) การแสดงเหตุตามนัยแห่งปฏิบัติสมุปบาท ๒) การแสดงผลตามนัยแห่งปฏิบัติสมุปบาท มีอธิบายดังนี้

๑) การแสดงเหตุตามนัยแห่งปฏิบัติสมุปบาท หมู่แห่งเหตุอันใด มีอวิชาเป็นต้น จนถึงชาติ ย่อมทำให้ผลธรรมมีสังขาร เป็นต้น จนถึงอุปายาสเกิดขึ้นสมำเสมอพร้อมกัน โดยอาศัย ความพร้อมเพียงแห่งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเหตุ นั้น ๆ ฉะนั้น หมู่แห่งเหตุอันนั้น จึงชื่อว่า ปฏิบัติสมุปบาท

^{๕๕} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓/๕.

^{๕๖} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๕๐/๑๗๔.

^{๕๗} ม.ม.อ (ไทย) ๑๗/๖๐๑.

๒) การแสดงผลตามนัยแห่งปฏิจสมุปปาท ผลธรรมมีสังขารเป็นต้น เมื่อได้อาศัยการประชุมร่วมกันแห่งปัจจัยแล้ว ย่อมเกิดขึ้นสม่าเสมอพร้อมเพรียงกัน เพราะอาศัยเหตุนั้น ๆ มีอวิชา เป็นต้น ฉะนั้น เหตุต่าง ๆ มีอวิชาเป็นต้น เหล่านั้น จึงชื่อว่า ปฏิจสมุปปาท^{๕๔}

การรู้เหตุและผล แสดงให้เห็นว่าสัตว์ทั้งหลายที่ปรากฏอยู่ในโลกนี้ ล้วนแต่เป็นผลที่เกิดมาจากกรรมที่เป็นเหตุทั้งสิ้น ที่จะเกิดขึ้นเอง หรือมีผู้สร้างให้เกิดโดยไม่อาศัยกรรมที่เป็นเหตุนั้นไม่มีเลย เมื่อมีเหตุมีปัจจัยครบบริบูรณ์แล้ว ผลก็ย่อมเกิดเป็นธรรมดา

การแสดงปฏิจสมุปปาทของพระพุทธเจ้ามี ๔ อย่าง คือ

- ๑) ทรงแสดงตั้งแต่ต้นไปจนถึงปลาย
- ๒) ทรงแสดงตั้งแต่ท่ามกลางไปจนถึงปลาย
- ๓) ทรงแสดงตั้งแต่ปลายไปจนถึงต้น
- ๔) ทรงแสดงตั้งแต่ท่ามกลางไปจนถึงต้น

ถามว่า เพราะเหตุไร พระองค์จึงแสดงเช่นนี้

ตอบว่า เพราะปฏิจสมุปปาทเป็นธรรมเจริญรอบด้าน และพระพุทธเจ้าท่านทรงถึงความเป็นผู้สงัดด้วยเทศนา^{๕๕}

รายละเอียดของปฏิจสมุปปาททั้ง ๑๒ หัวข้อ มีดังต่อไปนี้

๑. อวิชา คือ ความไม่รู้ทุกข์ ไม่รู้ทุกขสมุทัย ไม่รู้ทุกขนิโรธ ไม่รู้ทุกขนิโรธคามินี-ปฏิบัติ ไม่รู้ที่สุดเบื้องต้น ไม่รู้ที่สุดเบื้องปลาย ไม่รู้ทั้งที่สุดเบื้องต้นทั้งที่สุดเบื้องปลาย ไม่รู้ในธรรมอันอาศัยกันเกิดขึ้น

๒. สังขาร คือ ปุณฺณิกสังขาร อปุณฺณิกสังขาร อาเนญจิกสังขาร กายสังขาร วจิตสังขาร จิตตสังขาร กามาวจรกุศลเจตนา ๘ รูปาวจรกุศลเจตนา ๕ ชื่อว่า ปุณฺณิกสังขาร อกุศลเจตนา ๑๒ ชื่อว่า อปุณฺณิกสังขาร อรูปาวจรกุศลเจตนา ๔ ชื่อว่า อาเนญจิกสังขาร กาย-สัตถุเจตนา ชื่อว่า กายสังขาร วจิตถุเจตนา ชื่อว่า วจิตสังขาร มโนสัตถุเจตนา ชื่อว่า จิตตสังขาร^{๕๖}

๓. วิญญาณ คือ วิญญาณ ๖ อย่าง มีจักขุวิญญาณ เป็นต้น ในวิญญาณ ๖ อย่างนั้น จักขุวิญญาณมี ๒ อย่าง คือ กุศลวิบาก ๑ อกุศลวิบาก ๑ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหา-วิญญาณ กายวิญญาณ ก็มีอย่างละ ๒ คือ กุศลวิบาก ๑ อกุศลวิบาก ๑ ส่วนมโนวิญญาณมี ๒๒

^{๕๔} พระสังฆธรรมโชติกะ ฐัมมาจาริยะ, ปฏิจสมุปปาทที่ปณี, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท วิ. อินเตอร์ พรีนซ์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

^{๕๕} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๗๗/๔๔๓.

^{๕๖} บ.ป.อ. (ไทย) ๖๘/๕๘๕.

อย่าง คือ มโนธาตุ ๒ ที่เป็นกุศลวิบาก และเป็นอกุศลวิบาก มโนวิญญาณธาตุที่เป็นเหตุละ ๓ กามาวจรวิบากจิตฝ่ายสเหตุละ ๘ รูปาวจรวิบาก ๕ อรูปาวจรวิบาก ๔ ดังนี้ จึงเป็นอันร่วมวิบาก วิญญาณฝ่ายโลกียะเข้ากับวิญญาณ ๖ ร่วมเป็นโลกียะวิปากจิต ๑๒^{๑๖๑} กัมมวิญญาณ ได้แก่ อกุศลจิต มหากุศลจิต รูปาวจรกุศลจิต ที่ประกอบกุศลอกุศลเจตนาที่ในอดีตภพ^{๑๖๒}

๔. นามรูป คือ พุทธภายิตที่กล่าวไว้ว่า เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิกาโร คือ นาม มหาภูตรูป ๔ และอุปาทายรูป ที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ นั้น คือ รูป ๆ ที่เป็นเนื้อหนังมังสา หรือเลือดลมในกายนี้ เรียกว่า มหาภูตรูป แล้วภาวะต่าง ๆ ที่อาศัยมหาภูตรูป เช่น ภาวะที่สวย ภาวะที่ไม่สวย ภาวะหญิง ภาวะชาย เป็นต้น ภาวะต่าง ๆ นี้ เรียกอุปาทายรูป รวมกันทั้ง ๒ รูป เรียกว่า รูป^{๑๖๓}

๕. สฬายตนะ คือ แต่ละชีวิตที่จะต้องตอบสนองความต้องการของตัวเอง และพร้อมที่จะกระทำการต่าง ๆ ได้ตอบต่อโลกภายนอก จะต้องมีความติดต่อกับโลกภายนอก สำหรับให้ กระบวนการรับรู้ดำเนินงานได้ดังนั้น อาศัยนามรูปเป็นเครื่องสนับสนุนกระบวนการ การแห่งชีวิตจึง ดำเนินต่อไปตามพลังแห่งกรรม ถึงขั้นเกิดอายตนะทั้ง ๖ คือ ประสาท ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ เครื่องรับรู้อารมณ์ภายใน คือ ใจ

๖. ผัสสะ คือ กระบวนการแห่งการรับรู้ที่ดำเนินงานได้ โดยการเข้ากระทบหรือ ประจวบกันระหว่างองค์ประกอบ ๓ ฝ่าย คืออายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ) กับ อารมณ์ หรืออายตนะภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์) และวิญญาณ (จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และมโนวิญญาณ เมื่อรับ อารมณ์ครั้งใด^{๑๖๔}

๗. เวทนา คือ ดูก่อนอานนที เวทนา ๒ พึงทราบด้วยสามารถทางกาย และทางจิต คือ สุขทางกาย สุขทางใจ แม้เวทนา ๓ ด้วยสามารถสุข มีสุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา เวทนา ๕ มีสุขินทรีย์ ทุกขินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์ อุเบกขินทรีย์ ด้วยสามารถ อินทรีย์ เวทนา ๖ มีจักขุสัมผัสสชาเป็นต้นด้วยสามารถทวาร เวทนา ๑๘ คือ เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว

^{๑๖๑} พระพุทธโฆษาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดยพระเมธีวราภรณ์ (ชัย อุปลนฺโต ป.ธ. ๘), หน้า ๗๖๘.

^{๑๖๒} พระสังฆธรรมโชติกะ ฐัมมาจาริยะ, ปฏิกิจสมุปปาททีปนี, หน้า ๕๑.

^{๑๖๓} พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาสภิกขุ), ปฏิกิจสมุปปาท, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์โดยธรรมสภาและสถาบันบันฑิตธรรม, ๒๕๑๔), หน้า ๑๔.

^{๑๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๐๐.

ย่อมไตร่ตรองซึ่งรูป อันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสด้วยสามารถการไตร่ตรอง ฟังทราบ เวทนา ๓๖
 อย่างนี้ คือ โสมนัสอาศัยเรือน ๖ อาศัยเนกขัมมะการออกจากกาม ๖ โทมนัสอาศัยเรือน ๖ อาศัย
 เนกขัมมะการออกจากกาม ๖ อุเบกขาอาศัยเรือน ๖ อาศัยเนกขัมมะการออกจากกาม ๖ ฟัง ทราบ
 เวทนา ๑๐๘ อย่างนี้ คือเวทนาเหล่านั้น ในอดีตมี ๓๖ ในอนาคตมี ๓๖ ในปัจจุบันมี ๓๖^{๑๖๕}

๘. ตัณหา คือ สภาพความอยาก คือ อยากได้ อยากได้ยิ่งขึ้น ในตัณหามี ๖ รูปตัณหา
 ตัณหาในรูป สัทตตัณหา ตัณหาในเสียง คันธตัณหา ตัณหาในกลิ่น รสตัณหา ตัณหาในรส
 โผฏฐัพพตัณหา ตัณหาในสัมผัสผิวหนัง ชัมมตัณหา ตัณหาในชัมมารมณ^{๑๖๖}

๙. อุปาทาน คือ การยึดมั่นและยึดติดอย่างเหนียวแน่น หมายถึง อุปาทานที่ปรุงแต่ง
 จิตหรือวิญญาณให้เพติดเพติดยินดีอย่างหนักหน่วงและต่อเนื่องจนปล่อยวางไม่ได้ อาการของจิต
 หรือวิญญาณเกิดจากตัณหา ตัณหากับอุปาทานต่างเป็นเงาของกันและกัน เมื่อตัณหาเกิดอุปาทานก็
 เกิดขึ้นตามด้วยเสมอ เพราะอุปาทานเป็นความยึดมั่นที่เกิดจากตัณหา ท่านเปรียบเทียบเหมือนมือ
 ที่กำลังควานหาสิ่งของที่ต้องการในที่มืด และเปรียบอุปาทานเหมือนมือที่จับสิ่งของที่ควานหาพบ
 แล้วกำไว้อย่างเหนียวแน่น^{๑๖๗}

๑๐. ภพ คือ การเกิดขึ้น เป็นขึ้น ภพนั้นมี ๒ อย่าง คือ กรรมภพ ๑ อุปัตติภพ ๑
 กรรมภพ ได้แก่ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อนัญญาภิสังขาร ปุญญาภิสังขาร ได้แก่
 เจตนา ๑๓ ดวง คือ ปุญญาภิสังขาร ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ รูปาวจรกุศลจิต ๕ อปุญญาภิสังขาร
 ได้แก่ เจตนา ๑๒ ดวง คือ โลภะมูลจิต ๘ โทสะมูลจิต ๒ โมหะมูลจิต ๒ อนัญญาภิสังขาร ได้แก่
 เจตนา ๔ คือ อรูปาวจรกุศล ๔ อุปัตติภพ ได้แก่ กามภพ ๑ รูปภพ ๑ อรูปภพ ๑ สัตถุญาณภพ ๑
 อสัตถุญาณภพ ๑ เนวสัตถุญาณาสัตถุญาณภพ ๑ เอกโวการภพ ๑ จตุโวการภพ ๑ ปัญจโวการภพ ๑^{๑๖๘}

๑๑. ชาติ คือ ความเกิดขึ้นแห่งโลกียวิปากจิต เจตสิก และกัมชรูป ปรากฏเกิดขึ้น
 โดยธรรมาริฏฐานมี ๒ อย่าง คือ

- ๑) นามชาติ การเกิดขึ้นของวิปากนามจันทร์ ๔
- ๒) รูปชาติ การเกิดขึ้นของกัมชรูป

^{๑๖๕} ส.สพ.อ. (ไทย) ๒๕/๔๔.

^{๑๖๖} พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาสภิกขุ), ปฏิจ্ঞสมุปปาท, หน้า ๓๕.

^{๑๖๗} บรรจบ บรรณรุจิ, ปฏิจ্ঞสมุปปาท, หน้า ๖๑.

^{๑๖๘} พระพุทธโฆษาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดยพระเมธีวราภรณ์ (ชู้ อุปสนฺโต ป.ธ. ๘), หน้า
 ๘๑๑-๘๑๒.

โดยกาลมี ๓ คือ

- ๑) ปฏิสนธิชาติ
- ๒) สันตติชาติ
- ๓) ขณิกชาติ

ในชาติ ๓ อย่างนี้ การเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในภพใหม่ของสัตว์ทั้งหลายที่ตายจากภพเก่า ชื่อว่า ปฏิสนธิชาติ และเมื่อว่าโดยธรรมาธิฐานแล้ว ก็ได้แก่ปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมช-
กလာป ๓-๗-๔ ที่เกิดในปฏิสนธิกาล

ต่อจากปฏิสนธิกาลแล้ว นามธรรมละรูปธรรมที่เกิดใหม่ ๆ ติดต่อกันไม่ขาดสาย ตลอดวัน ตลอดเดือน ตลอดปี จนกระทั่งตลอดชีวิต ชื่อว่า สันตติชาติ ว่าโดยองค์ธรรมการเกิดขึ้นขณะหนึ่ง ๆ ของจิตดวงหนึ่ง ๆ และการเกิดขึ้นขณะหนึ่ง ๆ ของรูปกလာปอันหนึ่ง ๆ ชื่อว่า ขณิกชาติ ได้แก่ การเกิดขึ้นขณะหนึ่งของจิต เจตสิก รูปทั้งหมด^{๑๖๕}

๑๒. ชรามรณะ

ชรามีลักษณะทรุดโทรมโดยสภาวะ ความมีพินหลุด เล็บหลุด ความมีผม และขนทั้งหลายหงอก มีหนังขุ่นเป็นเกลียว เนื้อเหี่ยว ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย เพราะอายุของบุคคลผู้ถึงความแก่แล้ว ย่อมเสื่อมลง ชรามี ๒ อย่าง คือ ปากฎชรา (ชราปรากฏ) ปฏิจันนชรา (ชราปกปิด) ปากฎชรา คือ ชราในอวัยวะมีพินหัก เป็นต้น ปฏิจันนชรา เพราะไม่แสดงพิการเช่นนั้น^{๑๖๖}

มรณะ มีลักษณะจู่ไป คำว่า จุตี ท่านกล่าวด้วยอำนาจการเคลื่อนจากภพ (เดิม) นั้น ชั้น ๑ ชั้น ๔ ชั้น ๕ และอายตนะ ถึงความแตกดับไปแห่งจุตี ภาวะของสิ่งที่วิโรจิจัยกระทบแตกไปของจุตีชั้น ที่แตกไปโดยอย่างไรอย่างหนึ่ง ชื่อว่ามรณะ^{๑๖๗} กล่าวรวมทั้งสองเข้าเป็นอันเดียวกันว่า ชรามรณัง ดังนี้

ความเป็นปัจจย

ปัจจย หมายถึง เครื่องเกื้อหนุน หรือ สิ่งเกื้อหนุน คือเกื้อหนุนสรรพสิ่งให้เกิดขึ้น ตั้งอยู่และเปลี่ยนแปลง หรือ ปัจจยช่วยอุปการะมี ๒ อย่าง คือ

๑. ช่วยอุปการะแก่ปัจจยูปันธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้นอย่างหนึ่ง
๒. ช่วยอุปการะแก่ปัจจยูปันธรรมที่เกิดแล้ว ให้ตั้งมั่นและเจริญขึ้นอย่างหนึ่ง

^{๑๖๕} พระสังฆม ไชติกะ ธรรมาจริยะ, วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกกะ และปฏิสนธิจตุกกะ, หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

^{๑๖๖} อภิ.สง.อ. (ไทย) ๗๖/๒๕๔.

^{๑๖๗} ส.นิ.อ. (ไทย) ๒๖/๒๕.

มีตัวอย่าง เช่น ผู้ใหญ่ที่อุปการะแก่ผู้น้อย ซึ่งการอุปการะของผู้ใหญ่นี้ก็มีอยู่ ๒ อย่าง คือ ช่วยอุปการะแก่ผู้น้อยที่ยังไม่มีหลักฐาน ให้มีหลักฐานขึ้นประการหนึ่ง และช่วยอุปการะแก่ผู้น้อยที่มีหลักฐานอยู่แล้วนั้น ให้ตั้งหมั้นถาวรตลอดไป และเจริญขึ้นประการหนึ่ง^{๑๖๒}

ปัจฉิมมี ๒๔ ปัจฉิม คือ

๑. เหตุปัจฉิม ธรรมที่ช่วยอุปการะ โดยความเป็นเหตุ เป็นต้น ฯลฯ ๒๔ อวิคตปัจฉิม ธรรมที่ช่วยอุปการะ โดยความเป็นผู้ยังไม่วางจากไป^{๑๖๓} เป็นที่สุด

แสดงปัจฉิม ๒๔ โดยย่อ จำแนกปัจฉิม ๒๔ ออกเป็นพวก ๆ คือ

นาม เป็นปัจฉิมช่วยอุปการะแก่นาม มี ๖ ปัจฉิม

นาม เป็นปัจฉิมช่วยอุปการะแก่นามรูป มี ๕ ปัจฉิม

นาม เป็นปัจฉิมช่วยอุปการะแก่รูป มี ๑ ปัจฉิม

รูป เป็นปัจฉิมช่วยอุปการะแก่นาม มี ๑ ปัจฉิม

บัญญัตินามรูปทั้ง ๓ เป็นปัจฉิมช่วยอุปการะแก่นาม มี ๑ ปัจฉิม

นามรูปทั้ง ๒ เป็นปัจฉิมช่วยอุปการะแก่นามรูปทั้ง ๒ มี ๕ ปัจฉิม

การแสดงปัจฉิมโดยย่อ ปัจฉิมทั้งหมดเหล่านี้ย่อมรวมลงใน อารัมมณปัจฉิม อุปนิสสย-ปัจฉิม กัมมปัจฉิม อัคคิปัจฉิม ทั้งสิ้น^{๑๖๔}

การศึกษาวิจัยพบว่า ปฏิจจนสมุปปาท เป็นธรรมที่เป็นเหตุ เป็นผลของกันและกัน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสัมภเวสี โดยไม่มีผู้ใดสร้าง เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจฉิม ไม่มีใครบันดาล มี อวิชา เป็นต้น ทำให้ไม่รู้ทุกข์เป็นต้น สังขารจึงมี สังขาร คือ ปุณฺณุกาสังขารเป็นต้น คือ มหากุศลจิต ๘ เป็นปัจฉิมให้เกิดเป็น มนุษย์ เทวดา เมื่อหมดกรรมที่ทำให้เกิดเป็น มนุษย์ เทวดา ก็จะต้องเป็นไปตามยถากรรม ไม่มีใครเป็นผู้สร้าง จะต้องหมุนเวียนอย่างนี้ เกิดเป็น พรหมบ้าง เทวดาบ้าง มนุษย์บ้าง สัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน ซึ่งเป็นสัมภเวสีทั้งหมด โดยปฏิเสธเหตุปัจฉิมไม่ได้ ปฏิจจนสมุปปาทกับ อิทัปปัจจยตา เป็นชื่อเดียวกันแต่เป็นไวพจน์ของกันและกันจะใช้คำไหนก็ได้ มีองค์ธรรมอย่างเดียวกัน ปฏิจจนสมุปปาทแสดงทั้ง ๓ ชาติ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ไม่ใช่แสดงแต่ปัจจุบันเท่านั้น ปฏิจจนสมุปปาทกับอิทัปปัจจยตา และสัมภเวสีมีความสัมพันธ์กัน

^{๑๖๒} พระสังฆมณฑลชวตตะ อัมมาจารย์, ปฏิจจนสมุปปาททีปนี, หน้า ๘-๙.

^{๑๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘-๑๘๙.

^{๑๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

๒.๒.๓ ไตรลักษณ์

สิ่งทั้งหลายเกิดจากส่วนประกอบต่าง ๆ มาประชุมกันเข้า หรือมีอยู่ในรูปของการร่วมตัวเข้าด้วยส่วนประกอบต่าง ๆ นั้น มิใช่หมายความว่า เป็นการนำส่วนประกอบที่เป็นชิ้น ๆ อัน ๆ อยู่แล้วมาประกอบเข้าด้วยกัน และเมื่อประกอบเข้าด้วยกันแล้วก็เกิดเป็นรูป เป็นร่างกุมกันอยู่เหมือนเอาวัตถุต่าง ๆ มารวมกันเป็นเครื่องอุปกรณ์ต่าง ๆ ความจริงที่กล่าวมา สิ่งทั้งหลายเกิดจากการประชุมกันของส่วนประกอบต่าง ๆ นั้น เป็นเพียงคำกล่าวเพื่อเข้าใจง่าย ๆ ในเบื้องต้นเท่านั้น แท้จริงแล้วสิ่งทั้งหลายมีอยู่ในรูปของกระแสส่วนประกอบแต่ละอย่าง ๆ ล้วนประกอบขึ้นจากส่วนประกอบอื่น ๆ ย่อยลงไป แต่ละอย่างไม่มีตัวตนของมันเองเป็นอิสระ ล้วนเกิดดับต่อกันไปเรื่อยไม่เที่ยง ไม่คงที่กระแสนี้ ไหลเวียนหรือดำเนินต่อไปอย่างที่คุณคล้ายกับการรักษารูปแนวและลักษณะทั่วไปไว้ได้อย่างค่อยเป็นค่อยไป ก็เพราะส่วน ประกอบทั้งหลายมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันอย่างหนึ่ง และส่วนประกอบเหล่านั้น แต่ละอย่างล้วนไม่มีตัวตนของมันเอง และไม่เที่ยงแท้คงที่ เป็นลักษณะของไตรลักษณ์

มีพุทธพจน์ที่แสดงเรื่องไตรลักษณ์ไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณเป็นอนัตตา หากรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ จักเป็นอัตตา (ตัวตน) แล้วไซ้ มันก็จะไม่เป็นไปเพื่อ อ า พ า ษ ทั้งยังจะได้ตามความปรารถนาในรูป ฯลฯ ในวิญญาณว่า ขอรูป...ขอเวทนา...ขอ สัญญา...ขอสังขาร...ขอวิญญาณของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่รูป ฯลฯ วิญญาณเป็นอนัตตา ฉะนั้น รูป ฯลฯ วิญญาณเป็นไปเพื่อ อ า พ า ษ และใคร ๆ ไม่อาจได้ตามความสามารถในรูป ฯลฯ วิญญาณว่า ขอรูป...ขอเวทนา... ขอสัญญา..ขอสังขาร ขอวิญญาณของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายมีความเห็นเป็นโงน รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง”(ตรัสถามทีละอย่างจนถึงวิญญาณ)

ไม่เที่ยงพระเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ หรือเป็นสุข

เป็นทุกข์พระเจ้าข้า

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะเฝ้าเห็นสิ่งนั้นว่า นั้นของเรา เราเป็นนั้น นั้นเป็นตัวตนของเรา

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลายเพราะเหตุนี้แลรูป..เวทนา..สัญญา..สังขาร..วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ทั้งภายใน และภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือ

ประณีต ทั้งที่ใกล้และที่ไกล เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันถูกต้อง ตามที่มันเป็นว่า
นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั้น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา^{๑๕}

พระพุทธเจ้าตรัสอีกว่า ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์สิ่งใดเป็น
ทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา เธอทั้งหลาย พึงเห็นสิ่งนั้น ด้วยปัญญา อันชอบ
ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา เมื่อเห็น
ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ จิตย่อมคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะ
ทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น เวทนาไม่เที่ยง....สัญญาไม่เที่ยง....สังขารไม่เที่ยง....วิญญาณไม่
เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา เธอ
ทั้งหลายพึงเห็นสิ่งนั้นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่น
ไม่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา เมื่อเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ จิตย่อม
คลายกำหนด ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น อะไร ๆ ในโลก^{๑๖}

ไตรลักษณ์ คือ ลักษณะที่เสมอกันแก่สังขารทั้งปวง เรียกสามัญญลักษณะก็เรียก มี ๓
อย่าง คือ ๑) อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ๒) ทุกขตา ความเป็นทุกข์ ๓) อนัตตา ความเป็น
ของไม่ใช่ตัวตน มีอธิบายดังนี้

๑) อนิจจตา เป็นชื่อของอนิจจังโดยความหมายว่าเป็นของสิ้นไป เกิดที่ไหนเมื่อใดก็ดับ
ไปที่นั่น เช่น รูปธรรมในอดีต ก็ดับไปในอดีต ไม่มาถึงขณะนี้ รูปในขณะนี้ ก็ดับไปที่นี้ ไม่ไป
ถึงข้างหน้า รูปในอนาคต จะเกิดถัดต่อไป ก็จะดับ ณ ที่นั่นเอง ไม่ยืนอยู่ถึงเวลาต่อไปอีกดังนี้เป็น
ต้น ทุกขตา ชื่อว่าเป็นทุกข์ โดยความหมายว่า เป็นของมีภัย หรือน่ากลัวก็ได้ ทั้งนี้โดยเหตุผลว่า
สังขารทั้งปวงเป็นสภาพที่ผุพังแตกสลายไป จะย่อยยับมลายสิ้นไป จึงไม่มีความปลอดภัย ไม่ให้
ความปลอดภัยโปร่งโล่งใจ หรือความเบาใจอย่างเต็มที่แท้จริง ตัวมันเองก็มีภัยที่จะต้องเสื่อมโทรมสิ้น
สลายไป มันจึงก่อให้เกิดภัย คือ ความกลัว และความน่ากลัวแก่ใครก็ตามที่เข้าไปยึดถือ
เกี่ยวข้อง^{๑๗}

๒) ทุกขตา เป็นชื่อของทุกข์ เพราะมีสภาพเป็นภัย มีความบีบคั้นตลอดเวลาด้วย
ความเกิดขึ้น และความเสื่อมสลาย เป็นสภาพที่ทนได้ยาก คงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ จะต้อง
เปลี่ยนแปลง จะต้องหมดสภาพไป เพราะความเกิดขึ้นและความเสื่อมโทรม เป็นที่ตั้งแห่งความ

^{๑๕} ตี.ข. (ไทย) ๑๗/๑๒๗/๘๒.

^{๑๖} ตี.ข. (ไทย) ๑๗/๔๕/๖๒-๖๓.

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ไตรลักษณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
พระพุทธศาสนาธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๒๘-๒๙.

ทุกข์ เป็นที่รองรับความทุกข์ ทำให้เกิดทุกข์มากมายหลายอย่าง ขัดแย้งต่อความสุข สภาพของ
 มั่นเองปฏิเสธความสุข สภาพะที่มีเป็นพื้นได้แก่ ทุกข์ คือ ความบีบคั้นกดดันขัดแย้งที่เป็นลักษณะ
 หนึ่งของสังขารทั้งหลาย ความบีบคั้นกดดันนี้ ก่อให้เกิดความรู้สึกบีบคั้นกดดันขัดแย้ง ที่เรียกว่า
 ความรู้สึกทุกข์ (ทุกข์เวทนา) ด้วย เมื่อใดทุกข์คือความกดดันบีบคั้นนั้นผ่อนคลายหายไป หรือพ้น
 จากความทุกข์นั้น ก็เรียกว่าความสุข หรือรู้สึกสุข เกิดอย่างนี้เป็นประจำตลอด^{๑๗๘}

๑) อนัตตตา เป็นชื่อของอนัตตา โดยความหมายว่าไม่มีสาระ ที่ว่าไม่มีสาระเพราะไม่
 มีแก่นสาร หมายความว่า ไม่มีสิ่งที่เป็นตัวแท้ที่ยืนยงคงตัวอยู่ตลอดไป โดยมีความหมายว่าไม่มี
 สาระ คือ ตัวตนที่เป็นแก่น ที่คาดคิดเอาว่าเป็นอาตมัน (อัตตา ตัวตน) เป็นผู้สิงอยู่ หรือครองอยู่
 เป็นผู้สร้างหรือสร้างสรรค์บันดาล เป็นผู้เสวย เป็นผู้มีอำนาจในตัว เพราะสิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้น
 ย่อมเป็นทุกข์ มันไม่สามารถห้ามความไม่เที่ยงหรือความบีบคั้นด้วยความเกิดขึ้น และความเสื่อม
 ลื่นไป แม้ของตัวมันเองได้ แล้วความเป็นผู้สร้างผู้บันดาลเป็นต้น ของมัน จะมีมาจากที่ไหน
 เพราะเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้ารูปนี้จักได้เป็นอัตตาแล้วไซ้ รูปนี้ก็ไม่
 พังเป็นไปเพื่ออาหาร” ดังนี้^{๑๗๙}

จากการศึกษาวิจัย พระไตรลักษณ์ พบว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เหล่าสัตว์
 (สัมภเวสี) ที่แสวงหาที่เกิด โดยท่านแสดงว่าการเกิดเป็นทุกข์ แต่โดยส่วนใหญ่แล้วเห็นว่าการเกิด
 เป็นสุข สัมภเวสีจึงปรารถนาการเกิดซึ่งเป็นความเห็นผิดจากไตรลักษณ์ เช่น อนิจจัง ความไม่
 เที่ยงว่าเที่ยง ทุกขัง เป็นทุกข์ ว่าเป็นสุข อนัตตา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตน ว่าเป็นสัตว์บุคคลตัวตน
 เพื่อจะได้ถอนความเห็นผิด ว่าเรามีตัวตนสัตว์บุคคล แต่ที่จริงแล้วความเป็นตัวตนเราเขาไม่มี
 ที่เห็นเป็นสัตว์บุคคล เพราะโมหะปิดไว้ ไม่ให้รู้ตามความเป็นจริง ทำให้เหล่าสัตว์ (สัมภเวสี)
 ท่อง เทียวไปในภพภูมิต่าง ๆ เพราะจิตทำหน้าที่อื่นดี ผูกไว้ มัดไว้ ดึงสัมภเวสีไว้ให้ติดข้องในกาม
 คุณอารมณ์

๒.๒.๔ จิต มโน วิญญาณ

จิต ชื่อว่า ใจ คำว่า ใจ คือ มโน วิญญาณ หทัย ปิณฑระ มนายตนะ มนินทรีย์
 วิญญาณชั้น มโนวิญญาณธาตุ ที่เกิดแต่ผัสสะ เป็นต้นนั้น เรียกว่าใจ ใจนี้เป็นไปพร้อมกัน คือ เกิด
 ร่วมกัน ระคนกัน เกี่ยวเนื่องกัน เกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน มีวัตถุเดียวกัน มีอารมณ์อย่าง
 เดียวกัน^{๑๘๐}

^{๑๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑-๓๔.

^{๑๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

^{๑๘๐} บ.ม. (ไทย) ๒๕/๑/๓.

ในสังยุตตนิกาย นิทานวรรคกล่าว จิต มโน วิญญาณ ใช้ในความหมายเดียวกัน “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติใดที่เรียก จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง ธรรมชาตินั้นขณะที่ดวงแก้วกำลังดับ ดวงใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นเป็นอย่างนี้เรื่อยไปตลอดทั้งวันทั้งคืน”^{๑๑๑} “วิญญาณมีลักษณะรู้ อารมณ์^{๑๑๒} อารมณ์ได้แก่ สิ่งที่จิตรู้สึกนึกคิดเป็นที่ยึดเหนี่ยวของจิตมี ๖ อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส^{๑๑๓} และธัมมารมณ์ (เรื่องราวต่าง ๆ ที่ใจคิด) จิตจะเกิดขึ้นเมื่ออารมณ์ ๖ อย่างมากระทบอายตนะทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นการรู้สึกตัวที่กำลังได้เห็นรูป (หมายถึงสิ่งที่เห็นด้วยตาได้) ได้ยินเสียง ได้กลิ่น เป็นต้น เพราะเหตุปัจจัยประชุมรวมกัน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูปารมณ์ประชุมรวมกัน เรียกว่า จักขุวิญญาณ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยโสตและสัทธารมณ์ เรียกว่า โสตวิญญาณ ฯลฯ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยมโนและธรรมารมณ์ เรียกว่า มโนวิญญาณ”^{๑๑๔}

พระสารีบุตรได้กล่าวไว้ว่า จิต มโน วิญญาณ อันเกิดจากผัสสะเป็นต้นนั้น จิตย่อมขุ่นมัว เสรำหอง ยุ่งยาก วุ่นวาย หวั่นไหว หมุนวน ไม่สงบด้วยกายทวารจิต ไม่สงบด้วยวจีทวารจิต มโนทวารจิต ราคะ โทสะ โมหะ ฯลฯ ปมาทะ กิเลสทุกชนิด ทวาริตทุกทาง ความกระวนกระวายทุกอย่าง ความเร่าร้อนทุกสถาน ความเดือดร้อนทุกประการ อกุศลาสังขารทุกประเภท ภิกษุผู้แจ้งความขุ่นมัวแห่งใจ ด้วย จิต มโน วิญญาณ^{๑๑๕}

จิต มีสภาวะเพราะจิตวิจิตร มีประโยชน์เป็นต้นว่า อาการที่ร่าเริง ความปลื้มใจ ของคนมีทรัพย์ เพราะอาศัยทรัพย์ ความโสมนัสย่อมเกิดขึ้นแก่คนมีปิติ เพราะอาศัยปิติ สภาวะแห่งความยินดี มีความชื่นใจ เพราะมีกายและจิตเป็นที่ชื่นใจ บุคคลผู้มีใจเป็นของตน ชื่อว่า มีความพอใจมิใช่ชอบใจของใคร ๆ อื่น แต่เป็นเจตสิกธรรมที่เป็นความงามแห่งจิตเท่านั้น ฉะนั้น พระสารีบุตรเถระจึงกล่าวว่า อุดมมตา จิตตสฺส ดังนี้ ชื่อว่า จิต เพราะมีจิตวิจิตร^{๑๑๖}

มโน มีสภาวะเพราะรู้อารมณ์^{๑๑๗} มีประโยชน์เป็นต้นว่า ธรรมารมณ์ที่หยาบ ซึ่งจะพึงทราบชัดด้วยมโน ผ่านมาสู่คลองใจของภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วโดยชอบ ก็ไม่ครอบงำจิตของภิกษุ

^{๑๑๑}ดูรายละเอียด ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๑/๑๑๖.

^{๑๑๒}ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๒๖๓.

^{๑๑๓}ขุ.ม. (ไทย) ๒๕/๒๐๓/๕๕๓

^{๑๑๔}ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๔๐๐/๔๓๑.

^{๑๑๕}ขุ.ม. (ไทย) ๒๕/๒๐๒/๕๕๑.

^{๑๑๖}ขุ.ม.อ. (ไทย) ๖๕/๖๗.

^{๑๑๗}ขุ.มหา.อ. (ไทย) ๖๕/๖๗.

นั้นได้เลย จิตของภิกษุที่อันอารมณ์หยาบไม่ติดอยู่ เป็นธรรมชาติตั้งมั่นไม่หวั่นไหว และภิกษุที่นั้น ย่อมพิจารณาเห็นความเกิดและความดับของจิต^{๑๘๘}อย่างนี้

สัตว์ทุกชนิดหมายคลุมถึงสัมภเวสี^{๑๘๙}มีจิตสังขมอปรการเกิดขึ้นของจิต ไม่มีสิ้นสุด (เว้นอสัญญสัตว์ ไม่มีจิต) ทำให้สัมภเวสีเวียนตายเวียนเกิดในภพต่าง ๆ จะต้องเศร้าโศกคร่ำครวญ เรือยไปอันมีสาเหตุมาจาก จิต มโน วิญญาณ

สรุป จิต มโน วิญญาณ เป็นไวกัจฉ์ซึ่งกันและกันใช้แทนกันได้ ถ้ากล่าวศัพท์ใดก็มีความหมายเหมือนกัน จิตเป็นใหญ่เป็นหัวหน้าทำให้ธรรมที่สัมปยุตกับตนสำเร็จลง โดยมีเจตสิกประกอบ ๕๒ ดวง สังขารชั้น ๕๐ ดวง ย่อมปรุงแต่ง จิต มโน วิญญาณ ให้ดีบ้าง ชั่วบ้าง ตามเหตุปัจจัย ทำให้เกิดรูปร่างหน้าตา งามบ้าง ไม่งามบ้าง จึงเป็นต้นเหตุให้มีสัตว์ตัวตนบุคคลเราเขา (สัมภเวสี) ท่องเที่ยวไปตาม จิต มโน วิญญาณ นำไปสู่ภพภูมิต่าง ๆ ตามนิमितที่ปรากฏในเวลาใกล้จะตาย จึงมีความสัมพันธ์กัน ไม่มีสิ้นสุดจนกว่าจะทำนิพพานให้แจ้ง

๒.๒.๕ ศรัทธา

ศรัทธา คือ ความเชื่อ ศรัทธาสัมปทาเป็นไฉน? อริยสาวกในธรรมวินัย ย่อมเป็นผู้มีศรัทธา เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์^{๑๙๐}ตรัสรู้เองโดยชอบ ไม่มีบุคคลอื่นยิ่งไปกว่า

ในคัมภีร์มีลิตินที่ปัญหาปรากฏคำถามตอบระหว่างพระนาคกับเสนพระเจ้ามีลิตินที่ว่า พระเจ้ามีลิตินที่ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน ก็ศรัทธามีลักษณะอย่างไร?

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มีลักษณะทำจิตให้ผ่องใส

ม. ศรัทธาทำจิตให้ผ่องใสได้อย่างไร

น. ศรัทธาเมื่อเกิดขึ้น ย่อมขับไล่นิวรณ์ นิวรณ์ คือธรรมอันกวนจิตให้ขุ่น ป้องกันไม่ให้บรรลุความดี มี ๕ อย่าง คือ ๑) ความกำหนัดรักใคร่ ๒) ปองร้ายผู้อื่น ๓) จิตหดหู่ และเคลิบเคลิ้ม ๔) ฟุ้งซ่านและรำคาญ ๕) ใจลังเล ไปจากจิต จิตเมื่อปราศจากนิวรณ์ก็ย่อมผ่องใส

ม. เปรียบเปรียบให้ฟัง

น. เหมือนพระมหากษัตริย์ พร้อมด้วยจตุรงค์เสนาเสด็จกรีธาทัพยกข้ามแม่น้ำน้อยแห่งหนึ่งไป ครั้นแล้วทรงกระหายน้ำ จึงสั่งตรัสให้ราชบุรุษไปตักน้ำมาถวาย ก็แก้วมณีมีเดช

^{๑๘๘}วิ.มหา. (ไทย) ๕/๓/๘.

^{๑๘๙}ม.มู. อ. (ไทย) ๑๓/๕๖๗.

^{๑๙๐}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๖๕.

ศักดิ์สิทธิ์ สามารถทำให้ขุนให้ใสได้ของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นมีอยู่ เมื่อราชบุรุษนั้น
รับพระราชโองการแล้ว ก็นำเอาแก้วมณีดวงนั้นไปแช่ในแม่น้ำอันน้อยนั้น พอเช้าสาหร่าย
จอกแหงก็หลีกออกไป ตมก็จมลงน้ำก็ใสขึ้น ราชบุรุษจึงตักน้ำนั้นมาถวายพระมหากษัตริย์
ตามพระราชประสงค์ ขอดถวายพระพร เปรียบจิตเหมือนน้ำ ผู้ทำศรัทธาให้เกิดเหมือนราช
บุรุษ นิเวศน์เหมือนสาหร่าย และตม ศรัทธาเหมือนแก้วมณี อันจิตใจของคนเรา ย่อมถูก
นิเวศน์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้ง ๕ อย่างนั้นกระทำให้เศร้าหมอง พึงเห็นคนที่มีพยาบาลคิด
ปองร้ายเขา ใจย่อมขุ่นอยู่เสมอ ก็ถ้าในขณะนั้นเขาพอใจให้ความคำนึงถึงเหตุผลจนเห็น
โทษแห่งพยาบาลได้ ก็ย่อมจะขจัดความพยาบาลเสียได้ทันที เพราะเกิดศรัทธาความเชื่อขึ้น
ว่า ทำชั่วก็ได้รับผลชั่ว ตนก่อความพยาบาล ตนก็ต้องรับผลของพยาบาล ซึ่งเป็นการก่อเวร
ก่อกรรมทำลายประโยชน์สุขของตนและผู้อื่น เมื่อนั้นใจก็จะจางขุ่นมีสภาพโปร่งใสขึ้น โดย
ลำดับถวายพระพร จิตปราศจากนิเวศน์แล้วย่อมส่องใสอย่างนี้^{๑๕๐}

ศรัทธาที่เข้ามาเป็นส่วนประกอบในกระบวนการธรรมนี้ อาจเข้าใจสับสนกับความเชื่อหรือ
ศรัทธาอย่างที่เข้าใจกันในศาสนาทั่ว ๆ ไป จึงต้องศึกษาเป็นพิเศษ ณ ที่นี้ด้วย

ศรัทธาโดยลักษณะที่ควรกล่าวถึงเพื่อเข้าใจ ความหมาย บทบาท และความสำคัญของ
ศรัทธาในระบบของพุทธธรรม มีดังนี้

๑. ศรัทธาเป็นเพียงขั้นหนึ่งในกระบวนการพัฒนาปัญญา และกล่าวได้ว่าเป็นขั้นต้น
ที่สุด

๒. ศรัทธาที่ประสงค์ ต้องเป็นความเชื่อความซาบซึ้งที่เนื่องด้วย เหตุผล คือมีปัญญาร
รองรับ และเป็นทางสืบต่อแก้ปัญหาได้ มิใช่เพียงความรู้สึกมอบตัวมอบความไว้วางใจให้สิ้นเชิง
โดยไม่ต้องถามหาเหตุผล อันเป็นลักษณะทางฝ่ายอเวก (emotion) ด้านเดียว

๓. ศรัทธาที่เป็นความรู้สึกฝ่ายอเวกด้านเดียว ถือว่าเป็นความเชื่อที่มลาย เป็นสิ่งที่
จะต้องกำจัดหรือแก้ไขให้ถูกต้อง ส่วนความรู้สึกฝ่ายอเวกที่เนื่องอยู่กับศรัทธาแบบที่ถูกต้อง เป็น
สิ่งที่นำมาใช้ในกระบวนการปฏิบัติธรรมให้เป็นประโยชน์ได้มากพอสมควรในระยะต้น ๆ แต่จะ
ถูกปัญญาเข้าแทนที่โดยสิ้นเชิงในที่สุด

๔. ศรัทธาที่มุ่งหมายในกระบวนการพัฒนาปัญญานั้น อาจให้ความหมายสั้น ๆ ว่า เป็น
ความซาบซึ้งด้วยมั่นใจในเหตุผลเท่าที่ตนมองเห็น คือมั่นใจตนเองโดยเหตุผลว่า จุดหมายที่อยู่
เบื้องหน้านั้นเป็นไปได้จริงแท้ และมีค่าควรแก่การที่ตนจะดำเนิน ไปให้ถึง เป็นศรัทธาที่เร้าใจให้

^{๑๕๐} ไชยวัฒน์ กปิตกาญจน, *มลินทปัญญา*, เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์, ๒๕๔๑),
หน้า ๘๖-๘๗.

อยากพิสูจน์ความจริงของเหตุผลที่มองเห็นอยู่เบื้องหน้านั้นต่อ ๆ ยิง ๆ ขึ้นไป เป็นบันไดขั้นต้นสู่ความรู้ ตรงข้ามกับความรู้ที่จมอับใจให้แบบอวาท ซึ่งทำให้หยุดคิดหาเหตุผลต่อไป

๕. เพื่อควบคุมศรัทธาให้อยู่ในความหมายที่ถูกต้อง ธรรมหมวดใดก็ตามในพุทธธรรม ถ้ามีศรัทธาเป็นส่วนประกอบข้อหนึ่งแล้ว จะต้องมีปัญหาเป็นอีกข้อหนึ่งด้วยเสมอไป และตามปรกติศรัทธาย่อมมาเป็นข้อที่หนึ่ง พร้อมกับที่ปัญหาเป็นข้อสุดท้าย แต่ในกรณีที่กำลังกล่าวถึงปัญหา ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงศรัทธาไว้ด้วย ปัญหาจึงสำคัญกว่าศรัทธา ทั้งในฐานะเป็นตัวคุม และในฐานะเป็นองค์ประกอบที่จำเป็น แม้ในแง่คุณสมบัติของบุคคล ผู้ที่ได้รับยกย่องสูงสุดในพระพุทธศาสนา ก็คือผู้มีปัญญายอดเยี่ยม เช่น พระสารีบุตรอัครสาวก เป็นต้น ศรัทธาแม้แต่ที่ถูกต้อง ก็ถือเป็นธรรมขั้นต้น

คุณสมบัติ และหน้าที่ของศรัทธาที่ถูกต้อง ศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นสำหรับคนทั่วไป ที่จะเข้าสู่สมาธิปฏิบัติ จึงเป็นธรรมสำคัญที่จำเป็นต้องเน้นให้มาก ว่าจะต้องเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักที่จะเป็นสัมมาทิฐิ ในที่นี้ จึงขอ สรุปคุณสมบัติ และการทำหน้าที่ของศรัทธาที่จะต้องสัมพันธ์กับปัญญา ไว้เป็นส่วนเฉพาะอีกครั้งหนึ่ง ว่า

๑. ศรัทธาต้องประกอบด้วยปัญญา และนำไปสู่ปัญญา

๒. ศรัทธาเกื้อหนุน และนำไปสู่ปัญญาโดย

ก) ช่วยให้ปัญญาได้จุดเริ่มต้น เช่น ได้ฟังเรื่องหรือบุคคลใด แสดงสาระ มีเหตุผลน่าเชื่อถือหรือน่าเลื่อมใส เห็นว่าจะนำไปสู่ความจริงได้ จึงเริ่มศึกษาค้นคว้าจากจุดหรือแหล่งนั้น

ข) ช่วยให้ปัญญามีเป้าหมาย และทิศทาง เมื่อเกิดศรัทธาเป็นเค้าว่าจะได้ความจริงแล้ว ก็มุ่งหน้าไปทางนั้น เจาะลึกไปในเรื่องนั้น ไม่พรับ ไม่จับจด

ค) ช่วยให้ปัญญามีพลัง หรือช่วยให้การพัฒนาปัญญาก้าวไปอย่างเข้มแข็ง คือ เมื่อเกิดศรัทธามั่นใจว่าจะได้ความจริง ก็มีกำลังใจเพียรพยายามศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจัง วิริยะก็มาหนุนด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงหลักความเสมอกัน หรือหลักความสมดุลแห่งอินทรีย์ ที่เรียกว่า อินทรียสมตภา ไว้โดยให้ผู้ปฏิบัติทั่ว ๆ ไปมีศรัทธาที่เข้าสู่สมดุลกับปัญญา ให้ธรรมสองอย่างนี้ ช่วยเสริมกันและคุมกันให้พอดี (เช่นเดียวกับวิริยะคือความเพียร ที่จะต้องเข้าสู่สมดุลกับสมาธิ เพื่อให้วิริยะไม่เป็นความเพียรที่พ่วงพลาถร้อนรน และสมาธิไม่กลายเป็นนิ่งเฉยหรือเกียจคร้านเฉื่อยชา แต่ให้เป็นการก้าวไปอย่างเรียบรื่น และหนักแน่นมั่นคง ทั้งนี้โดยมีสติเป็นตัวกำกับ จัด ปรับ และรักษาความสมดุลนั้นไว้ ถ้าพูดกว้าง ๆ ก็ถือว่าทั้ง ๕ อย่าง คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ต้องสมดุลกันทั้งหมด)^{๑๕๒}

^{๑๕๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๓๒.

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ศรัทธา คือ ความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่มีเหตุผล และไม่มีเหตุผล เป็นหลักธรรมที่มีอยู่จริงเกิดขึ้นกับสัมภเวสี เมื่อศรัทธาในพระพุทธศาสนา เชื่อว่ากรรมมีจริง เชื่อว่าผลของกรรมดีกรรมชั่วมี เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ทำให้เกิดปัญญาสามารถเปลี่ยนภพภูมิของสัมภเวสีได้ เช่น เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ถ้าเมื่อใดมีปัญญาเกิดประกอบด้วยศรัทธาสามารถทำให้เกิดเป็น เทวดา พรหม หรือสำเร็จมรรคผลนิพพานได้ ถ้าไม่มีปัญญาสัมภเวสีจะเชื่อแบบงมงายไม่มีเหตุผล เช่นกราบไหว้ ภูเขา ต้นไม้ ว่าสามารถบันดาลความสุขให้ได้

๒.๒.๖ กำเนิด ๔

ในกำเนิดทั้ง ๔ คือ การเกิดขึ้นของสัมภเวสีทั้งหลายนั้นมี ๔ ประเภท คือ เกิดในครรภ์ เกิดในไข่ เกิดในแก้วไคล และเกิดขึ้นโตทันที พระพุทธเจ้าทรงพบรายละเอียดขึ้นตอนการตายแล้วเกิด และตรัสแสดงถึงการเกิดขึ้นของมนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ ด้วยอำนาจของเหตุปัจจัย มีการกระทำต่าง ๆ ที่สำเร็จเป็นกรรม พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับ พระสารีบุตรว่า กำเนิด ๔ คือ ๑) อัมชชะกำเนิด ๒) ชลาพุชะกำเนิด ๓) สังเสทชะกำเนิด ๔) โอปปาทิกะกำเนิด มีอธิบายดังนี้

๑) อัมชชะกำเนิด คือ เหล่าสัตว์ผู้เจาะทำลายเปลือกไข่แล้วเกิด นี้เราเรียกว่า อัมชชะกำเนิด

๒) ชลาพุชะกำเนิด คือ เหล่าสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ นี้เราเรียกว่า ชลาพุชะกำเนิด

๓) สังเสทชะกำเนิด คือ เหล่าสัตว์ผู้เกิดในปลาเน่า ซากศพเน่า ขนมบูด หรือในน้ำครำ ในแก้วไคล (ของสกปรก) นี้เราเรียกว่า สังเสทชะกำเนิด

๔) โอปปาทิกะกำเนิด คือ เทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และเปรตบางจำพวก นี้เราเรียกว่า โอปปาทิกะกำเนิด^{๑๕๓}

ในกำเนิดของสัตว์ ๔ ชนิดนั้นสำหรับอัมชชะ และชลาพุชะกำเนิด เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ง่าย ส่วนสังเสทชะกำเนิดกับโอปปาติกะกำเนิดนั้น แม้จะมีข้อความในคัมภีร์กล่าวไว้อย่างชัดเจน แต่การจะพิสูจน์เรื่องนี้ให้คนยุคปัจจุบันยอมรับ ย่อมเป็นสิ่งเป็นไปได้ยาก จะอธิบายดังต่อไปนี้

สังเสทชะกำเนิดนั้น หมายถึง เหล่าสัตว์ผู้เกิดในปลาเน่า ซากศพเน่า^{๑๕๔} สัตว์ที่เกิดในปลาเน่า คือ ภายของสัตว์นี้ ไม่ใช่เกิดที่กลิบบัวหลวง ไม่ใช่เกิดที่กลิบบัวเขียว และดอกบัวขาว เป็นต้น แต่เกิดที่ระหว่างท่ออาหารใหม่ และท่ออาหารเก่า คือในโอกาสที่มีดมนเหลือหลาย

^{๑๕๓}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑.

^{๑๕๔}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๔/๑๕๑

ที่เป็นที่ท่องเที่ยวไปในป่าที่มีกลิ่นเหม็น น่าเกลียดอย่างยิ่ง เหมือนหนองที่เกิดในปลาน้ำ^{๑๕๕} เป็นต้น

สัตว์ที่เกิดในขนมมูด น้ำครำ หรือเถาไคล ในหลุมโสโครก ซึ่งได้แก่ พวกพยาธิ ทั้งหลาย รวมไปถึงพวกจุลินทรีย์ หรือเชื้อโรคทุกชนิด เช่น แบคทีเรีย และไวรัส เป็นต้น สำหรับเรื่องสังเสทชะกำเนิดนี้ คนในสมัยก่อนอาจจะเข้าใจได้ยาก เพราะไม่มีเครื่องมือในการพิสูจน์แต่ในปัจจุบันเป็นเรื่องปกติไป ความจริงที่ควรสังเกต คือ การเชื่อหรือไม่เชื่อของคนนั้นไม่สามารถเปลี่ยนแปลงความจริงได้^{๑๕๖}

โอปปาติกะ คือ สัตว์มีร่างกายละเอียด เกิดมาจากหมู่มสัตว์ที่มีร่างกายหยาบ เกิดขึ้นดำรงอยู่ และตายไป สามารถมองเห็นได้ แต่หลังจากสัตว์เหล่านั้นตายไปแล้ว จะไปที่ไหน ข้อนี้ไม่มีใครสามารถมองเห็นได้ด้วยตาเนื้อของมนุษย์ปุถุชน ไม่เพียงแต่มองไม่เห็นประจักษ์ชัดถึงคติของสัตว์ผู้ที่มีกายหยาบผู้ตายลงเท่านั้น แม้การเกิดขึ้น ดำรงอยู่และตายไปของสัตว์ที่มีร่างกายละเอียด คือสัตว์ในโอปปาติกะกำเนิด ตาเนื้อของมนุษย์ปุถุชนก็ไม่สามารถมองเห็นประจักษ์ได้ เช่นกันดังมีหลักฐานปรากฏว่า พระอริยะเจ้าผู้บริสุทธิจากกิเลสสามารถมองเห็นหมู่มสัตว์ที่มีกายละเอียดได้ เช่น

พระลักษณะถาม ท่านมหาโมคคัลลานะว่า เมื่อท่านลงจากภูเขาคิชฌกูฏถึงสถานที่แห่งหนึ่งแสดงอาการแยม อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ท่านแสดงอาการแยม พระมหาโมคคัลลานะตอบว่า ท่านเมื่อกระผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏได้เห็นอัญญิสั่งขลิบเปรต มันร้องครวญคราง กระผมมีความรู้สึกว่ น่าอัศจรรย์จริงไม่เคยปรากฏ ย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้ ที่มีสัตว์ได้อัตภาพ เช่นนี้อยู่^{๑๕๗} คือ พวกโอปปาติกะ ๆ หมายถึง พวกเทวดา สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และมนุษย์ ยุคต้นด้วย

จากการศึกษาวิจัยกำเนิดทั้ง ๔ พบว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญมาก โดยเฉพาะ โอปปาติกะ หมายถึง การคิดที่เกิดขึ้นภายในจิตใจซึ่งไม่ต้องอาศัยมารดาบิดาก็ได้ เมื่อโอปปาติกะในขั้นนี้ว่า เทวดา และสัตว์นรกมีอยู่จริง การเกิดขึ้นของกำเนิดทั้ง ๔ นั้น ย่อมมีวิญญาณเป็นปัจจัย เพราะตามหลักพระพุทธศาสนาแล้วถือว่า สัมภเวสีหรือสัตว์มีชีวิตทุกอย่าง จะต้องมิวิญญาณ ซึ่งมีความสัมพันธ์ในการเกิด ตามเหตุข้างต้นสามารถวินิจฉัยได้ว่า กำเนิดทั้ง ๔ มีอยู่จริง

^{๑๕๕} ส.สพ.อ. (ไทย) ๒๘/๔๕๕.

^{๑๕๖} พระมหาบรรพต เจโตวสี (สายสมบัติ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องวิญญาณในพุทธศาสนา เถรวาท ตามแนวคิดของอาจารย์พร รัตนสุวรรณ,” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๖.

^{๑๕๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๒๘/๒๒๑.

๒.๓ อิทธิพลของแนวคิดเรื่องสัมภเวสีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยจะศึกษา อิทธิพลของแนวคิดเรื่องสัมภเวสีในคัมภีร์พระพุทธศาสนามี ๒ ประเด็น คือ ๑) อิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรม ๒) การปรับเปลี่ยนท่าทีต่อความเชื่อเดิม มีอธิบายดังนี้

๒.๓.๑ อิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรม

ผู้วิจัยแบ่งอิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรม ออกเป็น ๒ อย่าง คือ ๑) การสาธยายพุทธมนต์ ๒) พิธีกรรมชำระเมืองเวสาลี มีอธิบายดังนี้

๑) การสาธยายพุทธมนต์ คือ

การกล่าวคำศักดิ์สิทธิ์อันมีฤทธิ์อำนาจเหนือชีวิตจิตใจ ได้แก่ การสรรเสริญพระรัตนตรัย และมนต์ของพระพุทธเจ้า (พระพุทธมนต์) อันถือว่าเป็นเครื่องป้องกันภัยอันตราย และเกิดความเจริญ โดยสวดเป็นภาษามคธ อาจสวดเป็นกิจวัตรเพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ตน หรือสวดในโอกาสพิเศษอื่น ๆ ซึ่งถือว่าเป็นการประกอบกุศลวิธี โดยส่วนมากนิยมนิมนต์พระภิกษุมหาเจริญพระพุทธมนต์ บทที่ใช้สวดมีหลายแบบ และที่ต้องสวด คือ บทนมัสการพระ คือ นโม เพราะเป็นบทไหว้บรมครูของโลก นอกนั้นสวดเจ็ดตำนานสิบสองตำนาน และบทสวดอื่น ๆ ทั้งที่เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาบ้าง ตามอิทธิพลความเชื่อในลัทธิพราหมณ์บ้าง ตามความเชื่อของสังคมไทยดั้งเดิม ซึ่งยังคงมุ่งให้ผู้สวด และผู้ฟังอยู่ในหลักการของพระพุทธศาสนาให้มากที่สุด ไม่เอนเอียงไปในความเชื่อนอกศาสนาจนไม่เหลือความเป็นพุทธเลย ส่วน พิธีสวดมนต์ หมายถึง การกล่าวคาถาศักดิ์สิทธิ์ทั้งที่เป็นภาษามคธ และภาษาไทย โดยเลือกมาเป็นบางบท นอกจากสรรเสริญพระรัตนตรัย เช่น กรณียเมตตสูตร คาถาขอพรต่าง ๆ คาถากำจัดสิ่งไม่เป็นมงคลออกจากกาย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันตัวจากภัยต่าง ๆ ขอพร และขจัดสิ่งไม่ดีออกจากร่างกาย^{๑๕๘}

การสาธยายพุทธมนต์ แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ (ก) การสวดกรณียเมตตสูตร (ข) การสวดรัตนสูตร มีอธิบายดังนี้

^{๑๕๘} พระเทพวิสุทธิ อุดตสนฺโต (โอชาวัฒน์), “การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของร่างทรง กรณีศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร,” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘, หน้า ๖๔.

(ก) การสวดกรรมนิยเมตตสูตร

สมัยหนึ่ง โกลีเจ้าอำพรธมา พระพุทธเจ้าประทับอยู่กรุงสาวัตถี สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายจากเมืองต่าง ๆ จำนวนมาก รับกรรมฐานแล้ว ประสงค์จะเข้าอำพรธมาในที่นั้น ๆ ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป กำลังแสวงหาเสนาสนะที่เป็นสัปปายะและโคจรคาม เดินไปตามลำดับ ได้ราวป่าสีเจียวมีร่มเงาทึบเย็น ภิกษุเหล่านั้น พักอยู่คืนหนึ่ง เมื่อราตรีรุ่งสว่างก็พากันเข้าไปบิณฑบาตยังหมู่บ้านแห่งหนึ่งไกล ๆ นั่นเอง หมู่บ้านประกอบด้วยตระกูล ๑,๐๐๐ ตระกูล ซึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนั้น มนุษย์ทั้งหลายมีศรัทธาจึงนิมนต์ภิกษุเหล่านั้นให้ฉันแล้ว และนิมนต์ท่านอยู่ในที่นี้ตลอดไตรมาสเถิด แล้วช่วยกันสร้างกุฏิสำหรับทำความเพียร ๕๐๐ หลัง จัดแจงเครื่องอุปกรณทุกอย่าง มีเตียง ตั่ง หมอนน้ำฉัน น้ำใช้ ในที่นั้น ภิกษุทั้งหลายรับนิมนต์โดยมีเงื่อนไขว่า เมื่อไม่มีอันตรายจะอยู่ จึงพากันเข้าไปยังราวป่า นั้น รุกขเทวดาทั้งหลาย ถูกเดชของภิกษุผู้มีศีล กำจัดเดชเสียแล้ว ก็ลงจากวิมานของตน ๆ พาพวกลูก ๆ เที้ยระหกระเหินไป เทวดาทั้งหลายต้องละทิ้งวิมานของตน ๆ ด้วยหวังว่า เมื่อไรหนอ ท่านจึงจักไปกัน หรือว่าจักอยู่กันตลอดไตรมาส แต่พวกเราไม่อาจจะพาพวกเด็กอยู่อย่างระหกระเหินได้นาน ๆ เอาเถิดพวกเราจักแสดงอารมณ์ที่น่ากลัวแก่ภิกษุทั้งหลาย เทวดาเหล่านั้น จึงเนรมิตรูปยักษ์ที่น่ากลัว ยืนอยู่ข้างหน้า เวลาภิกษุทั้งหลายทำสมาธิธรรมตอนกลางคืน และทำเสียงที่น่าหวาดกลัว เพราะเห็นรูปเหล่านั้น และได้ยินเสียงนั้น หัวใจของภิกษุทั้งหลาย ก็กวัดแกว่ง มีผิวเผือดและเกิดเป็นโรคผอมเหลือง ไม่ได้รับความสุข จึงพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ภิกษุเหล่านั้น จึงกราบทูลเรื่องทั้งหมดแก่พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงนึก ก็ไม่ทรงเห็นเสนาสนะที่เป็นสัปปายะอื่นสำหรับภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสบอกภิกษุเหล่านั้นว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เสนาสนะที่เป็นสัปปายะอื่นสำหรับพวกเธอไม่มีดอก พวกเธออยู่ในที่นั้นนั่นแหละจักบรรลุธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะ ไปเกิดภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเข้าไปอาศัยเสนาสนะนั้น ถ้าว่าพวกเธอปรารถนาความไม่มีภัยจากเทวดาจงพากันเรียนพระปริตรนี้ ด้วยว่าพระปริตรนี้จักเป็นเครื่องป้องกัน และจักเป็นกรรมฐานสำหรับพวกเธอ แล้วจึงตรัส กรรมนิยเมตตสูตร พระพุทธเจ้า ครั้นทรงจบเทศนาแล้ว ตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า ไปเกิด ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงอยู่ในราวป่า นั้น และจงเคาะระฆังในวันธรรมสวนะ ๔ วันต่อเดือน แล้วจงสวดพระสูตรนี้ จงทำกรรมกถา กล่าวธรรม สนทนาธรรม อนุโมทนากัน จงช้องเสพ เจริญทำให้มาก ซึ่งกรรมฐานนี้ พวกอมนุษย์เหล่านั้น จักไม่แสดงอารมณ์น่าสะพึงกลัว จักเป็นผู้หวังดี หวังประโยชน์แก่พวกเธอ ภิกษุเหล่านั้นรับพระพุทธคำรัสแล้ว ลุกจากอาสนะ ไปในราวป่า นั้นแล้วทำตามที่ทรงสอนทุกประการ เทวดาทั้งหลาย เกิดปีติโสมนัสว่า พระคุณเจ้าทั้งหลาย ช่างหวังดี หวังประโยชน์แก่พวกเรา ก็พากันเก็บกวาดเสนาสนะเอง จัดแจงน้ำร้อน นวดหลัง นวดเท้า จัดวางอารักขาไว้

ภิกษุเหล่านั้นก็พากันเจริญเมตตา ทำเมตตานั้นให้เป็นบาท เริ่มวิปัสสนาก็บรรลุพระอรหัต อันเป็นผลเลิศภายในไตรมาสนั้นนั่นเองหมดทุกรูป^{๑๕๕}

(ข) การสวดรัตนสูตร

การสวดรัตนสูตรเป็นการสวดพระปริต เมื่อจะสวดหรือบิกรรม พระปริตที่เรียนมาดีแล้ว ควรชำระอรรถและพยัญชนะ ด้วยการเล่าเรียนให้ครบถ้วน ในบทและพยัญชนะ ท่านแสดงไว้ว่าพระปริต ย่อมไม่มีเศษ แก่ผู้กล่าวผิด อรรถบ้าง บทบ้าง หรือว่าไม่ทำให้คล้องแคล้ว พระปริตรย่อมมีเศษแก่ผู้ทำให้คล้องแคล้ว พระปริตรย่อมมีประโยชน์แก่ ผู้ตั้งอยู่ในฝ่ายแห่งการออกไปจากทุกข์ แล้วกระทำเมตตาให้เป็น ปุระจาริกกล่าวอยู่

อันที่จริงไม่ควรสวด อาฏานาถสูตร ก่อนควรสวด เมตตาสูตร ธัมมกสูตร รัตนสูตร ตลอด ๑ วัน หากพวกอมนุษย์ออกไปเป็นการดี หากไม่ออกไป ควรสวดอาฏานาถสูตร ภิกษุผู้สวดอาฏานาถสูตรนั้น ไม่ควรเคี้ยวแป้งหรือเนื้อ ไม่ควรอยู่ในป่าช้า ถามว่าเพราะเหตุไร ตอบว่า พวกอมนุษย์จะได้โอกาส ที่ควรกระทำพระปริตรควรทำที่ ๆ มีหญ้าเขียวชะอุ่มปูอาสนะให้เรียบร้อย ณ ที่นั้น แล้วพียงั่ง ภิกษุผู้กระทำพระปริต อันชนทั้งหลายออกจากวิหารไปสู่เรือน ควรล้อมด้วยเครื่องป้องกัน คือกระดาน ไม่ควรนั่งสวดในที่แจ้ง ภิกษุควรปิดประตู และหน้าต่างแล้วจึงนั่งแวดล้อมด้วยมือเป็นอาวุสกระทำเมตตาจิต ในเบื้องหน้าแล้วสวด ควรให้รับศีลก่อน แล้วสวดพระปริตแก่ผู้ตั้งอยู่ในศีล แม้อย่างนี้ อมนุษย์ไม่ออกไป ควรนำไปสู่วิหารให้นอนบนลานเจดีย์ให้ทำอาสนะบูชา ตามประทีป ปัดกวาดลานเจดีย์แล้วสวดมงคลคาถา ควรถามผู้ที่ถูกอมนุษย์สิ่งว่า ท่านชื่อไร เมื่อเขาบอกชื่อแล้ว ควรเรียกชื่อทีเดียว ท่านควรปล่อยบุคคลชื่อนี้ เพราะส่วนบุญในการบูชาด้วยวัตถุมีของหอมเป็นต้น ส่วนบุญในการบูชาอาสนะ ส่วนบุญในการถวายบิณฑบาตของท่าน หมู่ภิกษุสวดมหามงคลคาถา เพื่อประโยชน์แก่บรรณาการของท่านด้วยความเคารพ ขอท่านจงปล่อยเขาเถิด หากอมนุษย์ไม่ออกไป ควรบอกแก่เทวดาว่า พวกท่านจงรู้ไว้เถิด อมนุษย์ไม่ทำคำของพวกเรา เราจักกระทำพุทธอาชญาดังนี้ ควรสวดพระปริตรนี้ เป็นการบิกรรมของคฤหัสถ์ก่อน ก็ถ้าภิกษุถูกอมนุษย์สิ่ง ควรล้างอาสนะ แล้วประกาศให้ประชุมกันทั้งหมด ให้ส่วนบุญในการบูชา มีของหอม และดอกไม้ เป็นต้น แล้วพียงสวดพระปริตนี้เป็นบิกรรมของภิกษุทั้งหลาย

ยักษ์ที่ควรบอกกล่าว อินทะ โสมะ เป็นชื่อ ของยักษ์ในยักษ์เหล่านั้น ยักษ์ตนหนึ่งอาศัยอยู่ที่ภูเขาคีรี ชื่อเวสสามิตตะ ชื่อยักษ์เวสสามิตตะ ยักษ์ที่อาศัยอยู่ที่ภูเขาคีรี ชื่อยักษ์ยุคนธระ ยักษ์ชื่อ หิริเนตติ มัญชิตะ มณี มณีระ ฑีฆะ และเสรีสกะ ควรประกาศให้ยักษ์น้อยยักษ์ใหญ่ เสนาบดี มหาเสนาบดีรู้ ยักษ์นี้เบียดเบียนผู้นี้ ทำให้ผู้นี้เดือดร้อน ยักษ์เสนาบดี

^{๑๕๕} พ.ย.อ. (ไทย) ๓๕/๓๓๑-๓๓๔.

เหล่านั้น จักกระทำความขวนขวายว่าหมูกฤษย์ยอมกระทำกรรมอาชญาของตน แม้เราก็จะทำ อาชญาของพระยายักษ์ของเรา ท้าวเวสวัณมหาราชแสดงว่า โอกาสของพวกอมนุษย์จักไม่มี พุทธสาวกทั้งหลาย ก็จักอยู่สุขสบาย^{๒๐๐}

๒) พิธีกรรมการชำระเมือง (เวสาลี)

กรุงเวสาลีเกิดเหตุพิภิกขภัย ฝนแล้งข้าวกล้าตายหนึ่ง คนยากจนตายก่อนเขาทั้งคนเหล่านั้น ภายนอกนคร พวกอมนุษย์ได้กลืนคนตายก็พากันเข้าพระนคร ผู้คนก็ตายเพิ่มมากขึ้น เพราะปฏิภูก นั้น อหิวาตกโรคก็เกิดขึ้น ชาวกรุงเวสาลีถูกภัย ๓ อย่างคือ พุภิกขภัย อมนุษย์ภัย และโรคภัย เบียดเบียน ก็เข้าไปเฝ้าพระราชกรรพทูลว่า เกิดภัย ๓ อย่าง ในพระนครนี้เกิดแล้ว พระเจ้าข้า แต่ก่อนนับได้ ๓ ชั่วโมงสฤก ไม่เคยเกิดภัยเช่นนี้เลย ชรอยพระองค์ไม่ทรงตั้งอยู่ในธรรม พระราชา ทรงประชุมเจ้าลิจฉวีทุกพระองค์ในที่ว่าราชกรรตรัสว่า ขอได้โปรดพิจารณาทบทวนข้อที่เราไม่ ตั้งอยู่ในธรรมเถิด เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น พิจารณาทบทวนถึงประเพณีทุกอย่าง ก็ไม่ทรงเห็น ข้อบกพร่องไร ๆ ไม่เห็นโทษขององค์พระราชา จึงพากันคิดว่า ภัยนี้จะระงับไปได้อย่างไร ในที่ ประชุมนั้น เจ้าลิจฉวีบางพวกตรัสว่า พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติแล้วในโลก พระองค์ทรงมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก พอพระองค์ย่างพระบาทลงเท่านั้น ภัยทุกอย่าง ก็จะระงับไป เจ้าลิจฉวีจึงคิดพระทัย ตรัสว่า พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นบัดนี้ประทับอยู่กรุงราชคฤห์ เจ้าลิจฉวีเสด็จไปเฝ้า พระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภัย ๓ อย่างเกิดขึ้นในนครของข้าพระองค์ ขอพระผู้มีพระ ภาคว่า โปรดเสด็จมาความสวัสดิก็จะพึงมีแก่พวกข้าพระองค์พระเจ้าข้า พระพุทธเจ้าทรงพิจารณา ว่า เมื่อตรัสรัตนสูตรในกรุงเวสาลีจบลง สัตว์ ๘๔,๐๐๐ จักตรัสรู้ธรรม แล้วจึงทรงรับนิมนต์ พระพุทธเจ้า เสด็จไปยังกรุงเวสาลีพร้อมภิกษุ ๕๐๐ รูป พวกเจ้าลิจฉวีออกไปรับเสด็จ พระผู้มีพระ ภาคว่า ถึงในน้ำประมาณแก่พระศอ ขณะนั้นเองเมฆหมอกคลุมมีแสงฟ้าแลบเคลื่อนตัวไปส่ง เสียงคำรามครืนครันก็ตั้งขึ้นทั้งสี่ทิศ พระพุทธเจ้ายกพระบาทแรกวางลงริมฝั่งแม่น้ำคงคา ฝน โบกขรพรพรกัไปรยเม็ดลงมา คนเหล่าใดต้องการจะเปียกยอมเปียก ผู้ไม่ต้องการเปียกก็ไม่เปียก ในที่ทุกแห่งน้ำย่อมไหลไปเพียงแก่เขา แต่เขา แก่สะเอว แก่คอ ซากศพทั้งปวงถูกน้ำพัดส่งลงสู่ แม่น้ำคงคา พื้นดินก็สะอาดสะอาด เจ้าลิจฉวีให้ พระพุทธเจ้าประทับอยู่ทุก ๆ หนึ่งโยชน์ใน ระหว่างทางถวามมหาทาน ทรงทำการบูชาเป็นทวีคูณ ๓ วัน ในวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จถึงกรุง เวสาลี รัตนสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัส ใกล้เคียงกรุงเวสาลีเพื่อกำจัดอุปัทวะ ท่านพระอานนท์ก็เรียน เอมเมื่อจะกล่าวปริตร เพื่อป้องกันอุปัทวะจึงเอาบาตรของพระพุทธเจ้า ตักน้ำมาเดินประพรมไปทั่ว พระนคร พอพระเถระกล่าวว่า ยุกติจึ เท่านั้น พวกอมนุษย์ที่อาศัยกองขยะ และที่ฝาเรือนซึ่งยัง

^{๒๐๐}ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๖/๑๕๔.

ไม่หนีไปในตอนแรก ก็พากันหนีไปทางประตูทั้ง ๔ ประตู พอพวกอมนุษย์พากันไปแล้ว ที่เนื้อตัวของพวกอมนุษย์โรครึ่สงบไป พวกอมนุษย์ทั้งหลาย ก็พากันออกมาบูชาพระเถระ ด้วยดอกไม้ของหอมทุกอย่าง^{๒๐๐}

การศึกษาวิจัยพบว่าอิทธิพลของแนวคิดเรื่องสัมภเวสีในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พบว่ามีอิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรม มีการสาธยายพระพุทธมนต์ เช่นการสวดกรรมนิยเมตตสูตร รตนสูตร เมื่อจัดอันตราย เช่น ภิกษุถูกอมนุษย์เข้าสิง ท่านให้สวด กรรมนิยเมตตสูตร เพื่อความผาสุกของภิกษุ ในคราวที่เมืองเวสาลีเกิดภัย พระพุทธเจ้าท่านให้พระอานนท์ เรือนรัตนสูตรแล้ว ท่าน้ำพระพุทธมนต์ ประพรมเมืองเวสาลีจนภัยนั้นสงบลง

๒.๓.๒ การปรับเปลี่ยนท่าทีต่อความเชื่อเดิม

ชาวพุทธในเมืองไทยเข้าใจว่า สัมภเวสี เป็นวิญญาณประเภทหนึ่งที่อยู่จากร่างแล้วยังหาที่เกิดไม่ได้ เรียกวิญญาณชนิดนี้ว่า “สัมภเวสี” ซึ่งที่แท้จริงแล้ว คำว่า สัมภเวสี ที่แปลว่า ผู้แสวงหาที่เกิดนั้น ได้แก่ ใครก็ตามที่มีการเกิดยังไม่สิ้นสุด (ดังนั้น สัมภเวสี จึงหมายถึงสัตว์ใดก็ตามที่ยังไม่ใช่พระอรหันต์ ซึ่งยังต้องผูกเกิดอีก) บางครั้งผู้ที่ตายแล้วมาปรากฏให้ผู้อื่นเห็น ซึ่งมักเข้าใจผิดว่า วิญญาณเป็นตัวตนของบุคคลนั้นมาหา เพราะยังไม่เกิดใหม่ ความจริงแล้ว มิใช่ยังไม่เกิดล้วนเกิดในภพใหม่แล้วทั้งสิ้น หากแต่เกิดขึ้นโดยมีรูปแบบทางชีวภาพเป็นเช่นนั้นเอง เป็นการเกิดชนิดที่ผูกเกิดโตทันที เรียกว่า “โอปาติกะกำเนิด” โอปาติกะที่เกิดในภพภูมิใกล้เคียงกับมนุษย์ ที่มีสัญญาในภพเก่ายังไม่เลือนหาย สภาพอย่างนั้นไม่ควรเรียกว่า วิญญาณ ควรเรียกว่า โอปาติกะสัตว์ เพราะได้เกิดใหม่แล้วมีขันธ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ครอบ ไม่ใช่มิใช่แค่วิญญาณอย่างเดียว เพียงแต่เกิดโดยมีสภาพเป็นเช่นนั้น มีกายละเอียดหรือที่เรียกว่า ปรกาย อาจมีสภาพทุกข์ทรมานหรือมีสภาพสวยงามผ่องใสสุขสบาย แล้วแต่กรรมที่ทำ

เมื่อขณะที่คน และสัตว์ดำเนินชีวิตไปในชีวิตประจำวันนั้น วิญญาณปวัตติทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เกิดดับต่อเนื่องกันไปไม่ขาดสาย ขณะแล้วขณะเล่า ในยามหลับก็จะเป็นวิญญาณภวังคจิต คือ จิตหลับเกิดต่อเนื่องจนกว่าจะฝันหรือตื่นขึ้น เมื่อตื่นแล้ววิญญาณในทวารทั้ง ๖ ก็จะเกิดสืบต่อเนื่องไปอีก หรือถ้าตายแล้ว ปฏิสนธิวิญญาณก็จะเกิดสืบต่อหลังจุติดับไป

ความเข้าใจในเรื่อง วิญญาณเกิดดับต่อเนื่องเป็นจุดสำคัญของการปฏิบัติธรรม ไปสู่การก้าวล่วงแห่งการดับทุกข์ เนื่องจากหนทางแห่งการปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้นนั้น ต้องประจักษ์ความมีอายุเป็นขณะ ๆ ของจิต ซึ่งเกิดดับต่อเนื่องอยู่ในทวารทั้ง ๖ อันไปตามเหตุตามปัจจัย นับเป็นลำดับแห่งวิปัสสนาญาณชั้น อุทัพพญาณ ปัญญาเห็นความเกิดดับของรูปนามซึ่งกำหนดรู้

^{๒๐๐} พ.ช.อ. (ไทย) ๔๗/๑๑.

แล้ว ๆ เล่า ๆ ก็จะยังวิปัสสนาให้เจริญขึ้นเป็นลำดับ จนสามารถแทงตลอด ไตรลักษณ์และอริยสัจ ๔ บรรลุ มรรค ผล นิพพานได้ในที่สุด^{๒๐๒}

จากการศึกษาวิจัย การปรับเปลี่ยนท่าทีต่อความเชื่อเดิม พบว่า ชาวพุทธในเมืองไทยยังเข้าใจผิดว่า วิญญาณที่ออกจากร่างแล้วยังหาที่เกิดไม่ได้ เรียกวิญญาณชนิดนี้ว่า “สัมภเวสี” คำว่า สัมภเวสี แปลว่า ผู้แสวงหาที่เกิดนั้น ได้แก่ ใครก็ตามที่มีการเกิดยังไม่สิ้นสุด ดังนั้น สัมภเวสี จึงหมายถึงสัตว์ใดก็ตามที่ยังไม่ใช่พระอรหันต์ บางครั้งผู้ที่ตายแล้วมาปรากฏให้ผู้อื่นเห็น ซึ่งมักเข้าใจผิดว่า วิญญาณเป็นตัวตนของบุคคลนั้นมาหา เพราะยังไม่เกิดใหม่ ความจริงแล้ว มิใช่ยังไม่เกิดส่วนเกิดในภพใหม่แล้วทั้งสิ้น เป็นการเกิดชนิดที่หลุดเกิดโตทันที เรียกว่า “โอปปาติกะกำเนิด” โอปปาติกะที่เกิดในภพภูมิใกล้เคียงกับมนุษย์ เช่น อมนุษย์ เปเรต อสุรกาย สกภาพอย่างนั้นไม่ควรเรียกว่า วิญญาณ ควรเรียกว่า โอปปาติกะสัตว์ เพราะได้เกิดใหม่แล้วมีขันธ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ครบ ไม่ใช่มีแค่วิญญาณอย่างเดียว เพียงแต่เกิดโดยมีสภาพเป็นเช่นนั้น มีกายละเอียดหรือที่เรียกว่า ปรกกาย อาจมีสภาพทุกข์ทรมานหรือมีสภาพสวยงามผ่องใสสุขสบายแล้วแต่กรรมที่ทำ

๒.๔ สรุปแนวคิดเรื่องสัมภเวสีในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาวิจัย สรุปแนวคิดเรื่องสัมภเวสี ในพระพุทธศาสนา พบว่า มีชาวพุทธจำนวนไม่น้อย ไม่เข้าใจสภาพอันแท้จริงของสัมภเวสี และยังมีความเข้าใจแตกต่างกัน สัมภเวสี หมายถึง สัตว์ที่ยังแสวงหาที่เกิด (เว้นพระอรหันต์) ก็ยังเป็นสัมภเวสีอยู่ หลังจากที่ตายแล้ว ปฏิสนธิจิตก็ปรากฏทันที จิตหรือวิญญาณจะเที่ยวเร่รอนอยู่โดยไม่มีรูปร่าง หรือไม่มีภพที่เกิดนั้น ไม่มีเลย เพราะจิตนั้น จะต้องอาศัยร่างกายเป็นที่อยู่ (เว้นอรุปรภูมิ) ดังพระบาลีว่า “คูหาสยิ จิตนี้มีถ้ำคือกายเป็นที่อาศัย” เกิดขึ้นในภูมิใดภูมิหนึ่งทันที

จากการวิจัยความหมายของสัมภเวสีสรุปได้ ๒ อย่าง คือ ๑) สัมภเวสีในระดับระยะเวลา ๒) สัมภเวสีในระดับสังสารวัฏฏ์ มีอธิบายดังนี้

๑) สัมภเวสีในระดับระยะเวลา คือ สัตว์ที่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่มีแสวงหาที่เกิด คือ สัมภเวสี เช่น สัตว์ที่เกิดในไข่ และในครรภ์ ขณะที่อยู่ในไข่ และอยู่ในครรภ์ เป็นสัมภเวสี ออกมาข้างนอกเป็นภูต ส่วนสัตว์ที่เกิดในถ้ำโคล และโอปปาติกะ ในขณะที่จิตแรก หรือเกิดด้วยอิริยาบถใด ยังไม่เปลี่ยนเป็นอิริยาบถอื่น เป็นสัมภเวสี (เว้นพระอรหันต์เพราะท่านไม่ต้องเกิดอีก)

^{๒๐๒} นวองคุลี, วิญญาณย่อมไม่ข้ามภพ, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาพานิชย์, ๒๕๕๔), หน้า ๔๐-๔๑.

ถ้าเปลี่ยนอริยาบทเป็นอื่นเป็น กูต เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ขอกูต และสัมภเวสี เหล่านั้นทั้งหมด จงมีตนเป็นสุขเถิด”

๒) สัมภเวสีในระดับสังสารวัฏฏ์ คือ สัมภเวสีที่ยังท่องเที่ยวอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ ที่ยังมีความยินดี พอใจในการเกิด เพราะอวิชา คือ ความไม่รู้เป็นผู้ปิดบังไว้ไม่รู้ตามความเป็นจริงว่าการเกิดเป็นทุกข์ เห็นว่าการเกิดเป็นสุข สัมภเวสีจึงท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏฏ์ไม่มีที่สิ้นสุด

จากการศึกษาวิจัย การเกิดขึ้นของ สัมภเวสี จิต เจตสิก กัมมชรูป ย่อมปรากฏพร้อมกันไม่หลังไม่ก่อนกันในขณะปฏิสนธิ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ก็เกิดพร้อมด้วย ต่อจากนั้นอายตนะภายในเกิดจนครบ บางพวกอายตนะครบพร้อมแล้วแต่กรรมของสัตว์นั้นที่กระทำมา พวกคัพโสดยจะสัตว์พ้อออกจากครรภ์ อายตนะภายนอกเกิดครบ ส่วนโอบาปาคะอายตนะภายใน อายตนะภายนอก เกิดครบตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเกิดครั้งแรก สามารถรับรู้อารมณ์ได้ อายตนะภายในและอายตนะภายนอก ซึ่งเป็นส่วนประกอบของขันธ์ ๕ เป็นบ่อเกิดของการเห็น การรู้เสียง การรับกลิ่น การรู้รส การสัมผัส ตลอดจนความคิดนึก และเป็นบ่อเกิดของธรรมทั้งหลาย มีจิตเจตสิก อารมณ์ ทำหน้าที่ต่อกันระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกที่ทำให้มีการ เห็นรูปด้วยตา หูรู้เสียง จมูกรู้กลิ่น ลิ้นรู้รส ภายถูกต้อง ใจคิดนึก ล้วนต้องมีการเชื่อมต่อให้อารมณ์ต่าง ๆ ทำให้ความพอใจ ความชัง ในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ เกิดขึ้นเป็นต้นเหตุให้ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เกิดขึ้น สัมภเวสีจึงแสวงหาอารมณ์ไม่มีสิ้นสุด เป็นเหตุเกิด เป็นบ่อเกิด ของการเกิด แก่ เจ็บ ไข้ ดาย โดยอาศัยอายตนะ ๑๒ อายตนะก็อาศัย รูปขันธ์ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของสัมภเวสี ที่ท่องเที่ยวไปในวัฏฏะไม่มีที่สิ้นสุด

สัมภเวสีทั้ง ๑๐ ประเภทเว้น พระอรหันต์ ยังมีเหตุปัจจัยที่ต้องแสวงหากพออยู่ เพราะกิเลส คือ ตัณหาซึ่งทำหน้าที่เกิด เกิดแล้วตาย ๆ แล้วตายอีกในภูมิต่าง ๆ สัมภเวสีทั้ง ๑๐ ประเภทมีสัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน มนุษย์ เทวดา พระพรหม มีลักษณะต่างกันตามประเภท แม้กระทั่งที่อยู่ จะเลว จะประณีต สุดแต่บุญกรรม นำแต่ง บางพวกไม่สามารถมองด้วยตาเนื้อได้ เช่น อมนุษย์ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย เทวดา พระพรหม มีปัญหาในเรื่องการศึกษา บางพวกว่ามีจริง บางพวกว่าไม่จริง แต่พระพุทธเจ้าทรงยืนยันว่ามีจริง สามารถปฏิบัติให้พ้นจากการเป็นสัมภเวสี หรือพ้นจากภวการณ์เป็นสัมภเวสีได้ ด้วยการเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔

ความสัมพันธ สัมภเวสีกับหลักธรรม มีการทำกรรมดี กรรมชั่ว เมื่อทำกรรมสำเร็จลงย่อมส่งผลไปเกิดใน ๓๑ ภูมิ ตามเหตุปัจจัยที่อาศัยซึ่งกันและกันและมี อวิชา เป็นเหตุ เกิดขึ้นอย่างแน่นอน ไม่มีใครสามารถบังคับบัญชาได้ เป็นไปตามอำนาจจิตตนนิยาม บางครั้งเกิดศรัทธา

บางครั้งเสื่อมศรัทธา ตามความคิดนึกของสัมภเวสี ที่เกิดในกำเนิดทั้ง ๔ คือ มีเกิดในใจ ในครรภ์
ในสิ่งโสโครก และเกิดขึ้นโตทันทีของ สัมภเวสี

บทที่ ๓

ลักษณะความเชื่อเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทย

การศึกษาลักษณะความเชื่อเรื่อง สัมภเวสี ในสังคมไทย โดยมากเชื่อว่าเป็นผีกันมาก หลายคนที่ไม่กล้านอนบ้านคนเดียวเวลาที่ภรรยาของตนติดภารกิจไปต่างจังหวัดหรือต่างประเทศ ต้องไปนอนบ้านเพื่อนหรือบ้านญาติที่น้องจนกว่าภรรยาจะกลับ คนเหล่านี้บางคนเป็น นายตำรวจ นายทหาร ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ นักการเมืองที่มีชื่อเสียง นักมวยที่มีชื่อเสียง หรือนักกีฬา ที่เป็นที่ยู้งัก นักแสดง นักร้อง นายธนาคาร นักข่าว มีหลายคนจากกลุ่มอาชีพเหล่านี้ ที่คิดกลัวสิ่งที เรียกว่า ผี เป็นอย่างมาก และทำให้การดำเนินกิจการต่าง ๆ ของพวกเขาเหล่านั้น อาจจะมีการชะลอ ตัวลงหรือหยุดไว้ก่อน เพื่อให้มั่นใจว่า ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า ผี มาเกี่ยวข้องกับชีวิตของตน

ความคิดเรื่องผี มุมมองในแบบวิทยาศาสตร์ จะไม่เป็นประโยชน์เลยในทางวิทยาศาสตร์ โลกปัจจุบันมนุษย์เริ่มที่จะมองว่า คุณค่าทางวัตถุหรือสภาพของวัตถุในแบบวิทยาศาสตร์นั้นไม่ได้ ตอรับความพึงพอใจต่อมนุษยชาติเลย และวิทยาศาสตร์ก็ไม่ได้ตอบโจทย์ว่า ชีวิตของคนเรานั้น มาจากอะไร ทำไมเราถึงมาอยู่กันบนโลกใบนี้ เราจะไปไหนต่อไป และจักรวาลของเรานี้มีแค่ จักรวาลนี้เท่านั้นหรือมีมากกว่านี้

คำถามที่ตั้งไว้นั้น มีความต้องการอยู่อย่างเดียวคือ อยากรู้อยากเข้าใจ มีความสงสัยว่า มนุษย์เรามีความคิดกลัว เรื่องของผี เรื่องวิญญาณ โดยหลักแล้ว ก็ต้องการให้คนเรานั้นทำความ ดี ความคิดกลัวไม่เป็นเรื่องเสียหาย โดยเฉพาะการคิดกลัวที่จะทำบาป ในฐานะมนุษย์ปุถุชน ไม่ว่าจะอยู่ในระดับไหนก็ตาม ความคิดกลัวจะติดตามเราราวกับเงาตามตัวเสมอ อย่างเช่นที่คนส่วน ใหญ่กลัวผี หรือคิดว่าตนเอง ถูกผีหลอก ถ้าผีเป็นตัวเชื่อมให้สังคมรู้จักกลัวบาป อย่างเช่นที่เรา ชอบพูดว่า จะทำอะไร ให้เกรงใจผีบ้านผีเรือนบ้าง เราก็อาจสามารถพอใจได้ว่า สังคมเราอยู่ได้ เพราะผี หรือวิญญาณ ที่จากไปก่อนหน้านั้น ต้องการให้คนที่ยังไม่เป็นผี ให้รู้จักทำความดีใน ขณะที่มีชีวิตอยู่ เพราะเวลาตายเป็นผี ต้องไปตกอยู่ขุมนรกที่น่าสะพรึงกลัวมาก จะไปล้างบาปล้าง กรรมอะไร ก็อาจจะไม่ได้ผล เพราะเวรกรรมหนักนัก หากเป็นดังนี้แล้ว การคิดกลัวผีก็เป็นเรื่องที่ ดีเช่น เราอาจจะเป็นคนที่มีจิตใจที่อำมหิตมากกว่านี้ จิตใจโหดเหี้ยมมากกว่านี้ เพราะขาดสิ่งเตือนใจ เหมือนอย่างผีที่คอยหลอกหลอนให้เราคิดถึงแต่ความดี คือ ผีทำให้เรารู้สึกถึงบาปบุญคุณโทษ

หรือความไว้เนื้อเชื่อใจกัน ในทำนองเดียวกัน ผี ก็ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อโครงสร้างของสังคมไทย^๑

ในบทนี้ การวิจัยลักษณะความเชื่อเรื่อง สัมภเวสี ในสังคมไทย วางกรอบได้ ๔ หมวด คือ ๑) ความเข้าใจทั่วไปเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทยระดับนักวิชาการ ๒) ลักษณะความเชื่อเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทยระดับชาวบ้าน ๓) ความคิดแบบนักวิชาการคิด ๔) อิทธิพลความเชื่อต่อแนวคิดเรื่องสัมภเวสีที่มีต่อสังคมไทย

๓.๑ ความเข้าใจทั่วไปเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทยระดับนักวิชาการ

การศึกษาวิจัย ความเข้าใจทั่วไปเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทยระดับนักวิชาการ โดยแบ่งเป็น ๔ นักวิชาการ คือ ๑) พุทธทาสภิกขุ ๒) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ๓) วศิน อินทสระ ๔) ศ.เสฐียรพงษ์ วรรณปก แต่ละท่านมีความเข้าใจดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ พุทธทาสภิกขุ ท่านให้ความเห็น เรื่องสัมภเวสีว่า ตอนนี้จะพูดระหว่างภาษาคนภาษาธรรม คือคำว่า สัมภเวสี เมื่อเรารวดน้ำ เราว่า ภูตา วา สมภเวสี วา สพเพ สตตา ภวนตุ สุขิตตุดา เป็นต้นี้ หมายความว่า มีสัตว์ ๒ ประเภทคือ สัตว์ภูตาหรือสัตว์ที่เกิดขึ้นแล้วหนึ่ง สัมภเวสี คือสัตว์ที่แสวงหาที่เกิด เพื่อจะเกิดหนึ่ง โดยทั่วไปเข้าใจว่า พวกเราที่นั่งอยู่ได้นี้ เรียกว่า ภูตา คือเกิดแล้ว ส่วนสัมภเวสีนั้นเป็นเพียงแต่วิญญาณ ไม่มีร่างกายที่ยวล่วงลอยไปในอากาศธาตุ เทียวหาที่เกิด เป็นวิญญาณหาที่เกิด เรียก สัมภเวสี

คำอธิบายนี้เป็นภาษาคนธรรมดา แล้วยังไม่ใช่ฝ่ายพุทธ เพราะฝ่ายพุทธไม่ได้ยืนยันว่ามีวิญญาณที่ยวล่วงลอยเป็นตัวตนเทียวหาที่เกิดอย่างนั้น มีแต่ในพวกสัสสตทิฎฐิ ในศาสนาพุทธไม่มีสิ่งที่เรียกว่าวิญญาณ ต้องเป็นปฏิจสมุปบาทเสมอ เกิดดับตามเหตุปัจจัยเฉพาะหน้าเสมอ วิญญาณลอยล่องอย่างนั้นไม่มี เพราะฉะนั้น สัมภเวสี อย่างภาษาคนของคนพวกนั้นไม่ใช่สัมภเวสี ในพระพุทธศาสนานี้ ตามความเห็นของผม สัมภเวสี ในความหมายของพระพุทธศาสนา มีความหมายในภาษาธรรม แตกต่างออกมาจากนั้น ไม่เหมือนกันเลย สัมภเวสี คือจิตของคนปุถุชนธรรมดาในเวลาที่ยังไม่มีตัณหาอุปาทานยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวเป็นตน นี้ถ้าฟังไม่ดีไม่รู้เรื่องคือ ในวันหนึ่ง ๆ ตามปกติของคนเรานี้ บางเวลามีตัณหาอุปาทานยึดมั่นเป็นตัวกูของกูขึ้นมา แต่เวลาส่วนมากมันเฉย ๆ เช่น นั่งอยู่นี้ มันไม่มีตัวตนหรอก เพราะไม่มีตัณหาอุปาทานอะไร นั่งอยู่ตามปกติ ใจคอตตามปกติ จิตว่างตามปกติ นั่งฟังพูดอยู่ แต่บางเวลาคูณมีตัณหาอุปาทานที่เดือดจัดจนเกิดเป็นทุกข์ มันมีอยู่ ๒ อย่าง ในเวลาใดเกิดตัณหาอุปาทานเป็นตัวกูเรา ๆ ร้อน ๆ อยู่

^๑ ผี /value of ghost / www.mbamagazine net / home / indexphp / component / content../๔๓๓

แหละเป็น ภูต คือ เกิดแล้ว ซึ่งเวลาปกติเป็น สัมภเวสี รอจนกว่าเมื่อไรจะมีการเกิด เตรียมพร้อมที่จะเกิด นี่แหละสัตว์ ๒ พวกนี้ควรกรวดน้ำอุทิศให้ เมื่อเกิดอยู่ที่ใด ส่วนที่ไม่ได้เกิดก็ไม่รู้อะไร

ถ้าพูดภาษาอภิธรรม จิตที่มันไม่ได้อยู่ในภวังค์คือ ตื่นจากภวังค์มีอาวัชชนะบ้าง แต่ไม่ถึงเป็นตัณหา ของกู เป็นจิตธรรมดา ไม่มีกระแสปฏิจสนูปบาท เป็นจิตที่ว่างอยู่เอง ตามธรรมชาติตามธรรมดา ในชีวิตคนธรรมดาสามัญทั่วไปคือ สัมภเวสี

ความต้องการที่จะระงับเสียทั้ง ภูต และ สัมภเวสี ก็ต้องอาศัยการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักของปฏิจสนูปบาท อย่าให้มีตัวตน อย่าให้มีตัวกูเกิดอย่างเต็มรูป หรือว่าเกิดชนิดที่รอเวลาอย่างสัมภเวสีนั้นด้วย หมายความว่าอย่าเป็นทั้งสัมภเวสี อย่าเป็นทั้งภูตสัตว์ นี่ก็ภาษาคนภาษาธรรมที่เกี่ยวกับคำว่าสัมภเวสี^๒

สรุปความเห็นของท่านพุทธทาสว่า ภาษาคนภาษาธรรม มี ๒ อย่าง คือ ภูต คือ เกิดแล้ว ส่วนสัมภเวสี เป็นเพียงแต่วิญญาณล่องลอย ภาษาคนธรรมดา พวกสัตสศตทัญญู ในศาสนาพุทธ ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า วิญญาณล่องลอยอย่างนั้นไม่มี “วิญญาณ” คือการรู้แจ้งอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ วิญญาณนั้นมีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่คงที่ เกิดจากเหตุปัจจัย ไม่มีตัวตน วิญญาณ หมายถึง วิถีจิตที่ทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ทางทวารทั้ง ๖ ทาง เพราะฉะนั้น สัมภเวสีอย่างภาษาคนของคนพวกนั้นไม่ใช่สัมภเวสี ความหมายในภาษาธรรม คือ ในเวลาใดเกิดค้นหาอุปาทานเป็นตัณหา ๆ ร้อน ๆ เป็นภูต คือ เกิดแล้ว ซึ่งเวลาปกติเป็น สัมภเวสี รอจนกว่าเมื่อไรจะมีการเกิด เตรียมพร้อมที่จะเกิด

๓.๑.๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านให้ความเห็นว่า สัมภเวสี คือสัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด ซึ่งได้แก่ปุถุชนและพระเสกขะ ผู้ยังแสวงหากภพที่เกิดอีก (เว้นพระอรหันต์)^๓

เรื่อง สัมภเวสี มีความเข้าใจผิดกันมาก คือ เราไปมองว่ามีภพหนึ่งในระหว่าง เป็นที่อยู่ของคนตายไปแล้วยังหาที่เกิดไม่ได้ซึ่งเรียกว่าเป็น สัมภเวสี พวกสัมภเวสียังหาที่เกิดก็เร่รอนล่องลอยไปจนกว่าจะหาที่เกิดใหม่ได้ แต่ความจริงตามหลักของธรรมชาติ จิตเกิดดับตลอดเวลาเวลาจุติแล้วมันก็ปฏิสนธิต่อไปทันที เพราะเป็นเพียงขณะจิตหนึ่ง ปฏิสนธินี้เราเรียกกันว่าเกิดใหม่ บางทีเราไปเรียกพวกที่เกิดใหม่บางพวกว่าเป็น สัมภเวสี ที่จริงเขาเกิดแล้ว เขาเกิดของเขาอยู่ในภพอย่างนั้น สัมภเวสี ในทางธรรมท่านไม่ได้มีความหมายอย่างนั้น คำว่า สัมภเวสี หมายถึงสัตว์ที่ยังหาที่เกิด พวกมนุษย์ปุถุชนทั้งหลายเป็นสัมภเวสีทั้งนั้น คือ ยังเป็นผู้หาที่เกิดกันอยู่ หรือยัง

^๒ พุทธทาสภิกขุ, ปฏิจสนูปบาท เรื่องสำคัญที่สุดสำหรับพุทธบริษัท, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๒๔), หน้า ๗๐-๗๔.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐๗.

ต้องการเกิดกันอยู่ ฉะนั้น สัมภเวสีก็คือมนุษย์ปุลุชน และสัตว์ทั้งหลายทั่วไป ที่ยังไม่หมดกิเลส นอกจากนั้น สัมภเวสียังใช้ในความหมายอีกอย่างหนึ่งหมายถึง สัตว์ที่ยังเกิดไม่เต็มบริบูรณ์ตามสภาพของมัน เช่นว่าไก่จะเกิดสมบูรณ์ต่อเมื่อออกจากไข่มาเป็นตัวไก่แล้ว ตอนที่ยังอยู่ในไข่ถือว่าเป็นอยู่ระหว่างการเกิด และตอนที่ยังไม่ออกจากไข่นี้แหละท่านให้ใช้ศัพท์เรียกว่า สัมภเวสี ฉะนั้น สัตว์ที่อยู่ในระหว่างเกิดยังไม่เต็มกระบวนการ หรือยังไม่ครบเต็มสภาพบริบูรณ์ ในระหว่างนั้นเรียกว่า สัมภเวสี ถ้าหากว่าไก่ออกจากไข่มาเป็นตัวแล้ววิ่งได้เรียกว่า ภูตะ แปลว่า สัตว์ที่เกิดเต็มตัวแล้ว^๔

สรุปความเห็น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เรื่อง สัมภเวสี คนมีความเข้าใจผิดกันมาก คือ เราไปมองว่ามีภพหนึ่งในระหว่าง เป็นที่อยู่ของคนที่ตายไปแล้วยังหาที่เกิดไม่ได้ซึ่งเรียกว่าเป็น สัมภเวสี หมายถึง วิญญาณที่เร่ร่อนล่องลอยไปจนกว่าจะหาที่เกิดใหม่ได้ แต่ความจริงตามหลักของธรรมชาติ พระพรหมคุณาภรณ์ ท่านแสดงความคิดเรื่องวิญญาณว่า วิญญาณเป็นการรู้ต่างจำเพาะ รู้ความหมายจำเพาะ หรือรู้แยกต่าง เมื่อวิญญาณเกิดขึ้น จะเป็นการเห็น การได้ยินจำเพาะในบางแง่ บางความหมายของสิ่งที่เห็น ที่ได้ยินเท่านั้น พูดอีกอย่างหนึ่งว่า จะเป็นการเห็น การได้ยินตามความหมายจำเพาะแง่จำเพาะอย่าง ที่เราใส่ให้แก่สิ่งนั้น สุดแต่สังขารที่เป็นปัจจัยให้วิญญาณนั้นเกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น ในท้องทุ่งแห่งหนึ่งเป็นที่โล่งกว้าง มีต้นมะม่วงขึ้นอยู่ต้นเดียวเป็นต้นไม้ใหญ่มาก แต่มีผลอยู่เพียงไม่กี่ลูกและใบห่าง แทะจะอาศัยร่มเงาไม่ได้ มีชาย ๕ คน เดินมาถึงมะม่วงต้นนั้นในโอกาสต่าง ๆ กัน คนหนึ่งวิ่งหนีสัตว์ร้าย คนหนึ่งกำลังหิวมาก คนหนึ่งร้อนแดดต้องการร่มเงา คนหนึ่งกำลังหาผักผลไม้ไปขาย คนหนึ่งกำลังหาที่ผูกสัตว์เลี้ยงของตน เพราะจะแวะไปธุระในย่านใกล้เคียง คนทั้งห้านี้มองเห็นต้นมะม่วงใหญ่ทุกคน แต่จะเป็นการเห็นในแง่และขอบเขตความหมายต่างกัน วิญญาณเกิดขึ้นแก่ทุกคน แต่วิญญาณของแต่ละคนหาเหมือนกันไม่ เพราะต่างคนต่างคิดแตกต่างกันไปตามเจตจำนงของตน ๆ ต่อต้นมะม่วง^๕ ส่วน สัมภเวสี คือมนุษย์ปุลุชน และสัตว์ทั้งหลายทั่วไป ที่ยังไม่หมดกิเลส ที่อยู่ในใจ ในครรภ์ ออกมาข้างนอกแล้วไม่ใช่ หรือการเกิดที่เต็มกระบวนการแล้ว

^๔ทำแท้งคิดหรือไม่, ในทัศนะพระพุทธศาสนา ๒ พระธรรมปิฎก, www.dharma-gateway.com/monk/preach.../lp-prayuth-17-02-02. Ht. [๒ สิงหาคม ๒๕๕๔].

^๕ พระมหาบรรพต เจโตวสี (สายสมบัติ), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องวิญญาณในพระพุทธศาสนา เถรวาท ตามแนวคิดของอาจารย์พร รัตนสุวรรณ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๔ .

๓.๑.๓ วสิน อินทสระ ให้ความเห็นที่ สัมภเวสี คือ ใคร เราได้ยืนอยู่เสมอ คนมักจะเข้าใจผิดว่าหมายถึง วิญญาณ ตามความเชื่อความเข้าใจของคนส่วนมาก คิดว่าเป็นวิญญาณที่วหาที่เกิด ที่จริงไม่ใช่อย่างนั้น ตามหลักพุทธศาสนา ไม่มีใครที่วหาที่เกิด ทุกคนพอตายลงก็ไปเกิดทันทีทันใด ไม่ติดค้าง ไม่ติดขัดอะไรอยู่แล้ว ทุกคนพอตายแล้วก็ไปเกิดทันที

สมมติท่านเป็นผี แล้วบอกว่า นี่ยังไม่ไปเกิด ยังเป็นผีอยู่นั้นแหละ เขาไปเกิดแล้วไปเกิดเป็นผีนั้นแหละ หรือไม่รู้จะเรียกอะไร เราเรียกเป็นผีหมด อาจจะเป็นเทวดา เป็นเปรต หรือโอปปาติกะชนิดใดชนิดหนึ่ง แต่สำนวนไทยเรียกเป็นผีหมด เพราะเขาเกิดแล้วมันเอง

ที่ตายแล้วเที่ยวแสวงหาที่เกิด ไม่มีหอรก และตามอรรถกถาเมตตาสสูตร ขุททกนิกาย มุขปาฐะ ท่านอธิบายสัมภเวสีว่า ยกเว้นพระอรหันต์ นอกนั้นเป็นสัมภเวสีทั้งหมด พวกเราๆ นี้แหละคือ สัมภเวสี คนทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย แม้พระโศดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี ก็ยังเป็น สัมภเวสีอยู่ ยังมีภพออยู่ ยังไม่สิ้นภพ พระอรหันต์ท่านสิ้นภพแล้ว เพราะฉะนั้น ท่านไม่เป็นสัมภเวสี...ท่านเป็นภูตา

ถ้าพระคุณเจ้าฟังอยู่ที่ท่านสวดในกรณีเมตตาสสูตรว่า ภูตา วา สัมภเวสี วา สพุเพ สตุตา ภวานตุ สุจิตตตดา ขอสัตว์ทั้งหลายที่เป็น สัมภเวสีก็ดี เป็นภูตาก็ดี (ภูตาคือพระอรหันต์ สัมภเวสีก็ต่ำกว่าพระอรหันต์ลงมา) ขอสัตว์ทั้งหมดจงมีความสุข ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้นจงมีความสุขเถิด^๖

ความเห็นของ วสิน อินทสระ สรุปได้ว่า ตามหลักพุทธศาสนา ไม่มีใครที่วหาที่เกิด ทุกคนพอตายลงก็ไปเกิดทันทีทันใด ไม่ติดค้าง ไม่ติดขัดอะไรอยู่แล้ว ทุกคนพอตายแล้วก็ไปเกิดทันทีไม่มีวิญญาณเร่ร่อน วิญญาณหมายถึง จักขุ-โสตระ-ฆาน-ชีวหา-กาย-และมโนวิญญาณ กล่าวคือ การรับรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ^๗ สัมภเวสีนั้น ยกเว้นพระอรหันต์ นอกนั้นเป็นสัมภเวสีทั้งหมด พวกเราๆ นี้แหละคือ สัมภเวสี

๓.๑.๔ ศ.เสฐียรพงษ์ วรรณปก ท่านให้ความเห็นที่ คำว่า สัมภเวสี ในพระไตรปิฎก เล่ม๒๕ เมตตาสสูตร ขุททกปาฐะ ขุททกนิกาย ข้อที่ ๓๘ หน้า ๓๒๓-๔ พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้แผ่เมตตาไปยังสัตว์ทุกชนชั้นตอนหนึ่งว่า

เยเกจิ ปาณภูตตติ ตสา วา ถาวรา วา อนวเสสา

ทีฆา วา เข มหนตา วา มชฺฌิมา รสุสกา อญฺญกุกฺคา

^๖ สัมภเวสี, topicstock.pantip.com/.../Y5445554.html-CachedSimilar-Translate this page. [๕ กันยายน ๒๕๕๔].

^๗ วสิน อินทสระ, ไตรนิลและปฏิกิจสมุปปาท, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เม็ดยทราย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๒.

ทิวฐา วา เย จ อทิวฐา เย จ พุเร วสนติ อวิพุเร

“ภูต” วา “สัมภเวสี” วา สพุเพ สตุตา กวนตุ สุจิตตุตา

สัตว์มีชีวิตเหล่าใด ไม่ว่าจะเคลื่อนไหวได้หรืออยู่กับที่ ยาวใหญ่ปานกลางหรือสั้น ผอมหรืออ้วนพี เราเคยเห็นหรือไม่เห็น อยู่ใกล้หรืออยู่ไกล ภูตหรือสัมภเวสี ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีความสุขทั่วหน้าเทอญ ตอนท้ายพระสูตรนี้ พูดถึงสัตว์สองประเภท ที่มีสถานะแตกต่างกันคือ ภูตและสัมภเวสี พระอรธกถาจารย์ให้คำอธิบายไว้สองนัยน่าสนใจมากดังนี้

นัยที่หนึ่ง ภูต แปลว่า ผู้เกิดแล้ว เป็นแล้วโดยสมบูรณ์ ไม่ต้องเข้าถึงสมภพอีกต่อไป หมายถึง พระอรหันต์จีณาสพ พูดให้เข้าใจง่าย ภูต หมายถึง พระอรหันต์ ส่วนสัมภเวสี หมายถึง ผู้ยังแสวงหาที่เกิดในภพต่าง ๆ อยู่ เพราะยังละสังโยชน์ไม่ได้หมด พวกนี้ได้แก่ พระเสขะ (ยกเว้นอนาคามี เพราะอนาคามีเป็น โอปปาติกะ) และปุณฺชนทั้งหมด

นัยที่สอง ถ้ายกเอากำเนิด ๔ ขึ้นมาพูด สัตว์เกิดในครรภ์ และเกิดในไข่ ขณะที่อยู่ในครรภ์หรือในไข่ เรียกว่า สัมภเวสี ทันทที่ที่คลอดจากครรภ์หรือออกจากไข่เป็น ภูต ส่วนสัตว์ที่เกิดในสิ่งสกปรก (เช่น หนอน) และสัตว์ผุดเกิด (เช่น เทวดา สัตว์นรก) ในขณะจิตแรก เป็นสัมภเวสี จากขณะจิตที่สองเป็นต้นไปเป็น ภูต หรือ เวลาเกิด เกิดมาในท่าใด (เช่น ยืน นั่ง) ช่วงระยะนั้นแหละเป็น สัมภเวสี จากนั้นไป คือ หลังจากเปลี่ยนอิริยาบถเป็น ภูต ตามคำอธิบายของพระอรธกถาจารย์ท่านชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างภูตหรือสัมภเวสีโดย

ก. กำหนดเอาสภาวะ หรือสภาพจิต เป็นตัวแบ่งแยกความแตกต่างคือ สภาพจิตของพระเสขะ และปุณฺชน ที่ยังละสังโยชน์ไม่ได้หมดเป็น สัมภเวสี สภาพจิตของพระอรหันต์ผู้หมดกิเลสแล้วเป็นภูต

ข. กำหนดเอาระยะเวลาเป็นตัวแบ่งแยกความแตกต่าง คือ ขณะที่ยังอยู่ในครรภ์หรือไข่เป็น สัมภเวสี คลอดออกมาแล้วเป็น ภูต หรือในจำพวกสัตว์ที่ผุดเกิดเช่น เทวดา สัตว์นรก ขณะจิตแรก หรืออิริยาบถแรกที่เกิดขึ้นเป็น สัมภเวสี หลังจากขณะจิตแรก หรือหลังจากเปลี่ยนอิริยาบถเป็น ภูต จะเห็นว่า สัมภเวสี มิใช่เรื่องของวิญญูณเร่ร่อนหาที่ผุดที่เกิด ดังที่คนส่วนมากเชื่อถ้อยกันความเชื่ออย่างนี้ ถ้าหากจะมีจริงก็เป็นเรื่องของลัทธินอกพระพุทธศาสนา ไม่ใช่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาดั้งเดิม (เถรวาท) เพราะเถรวาทถือว่า เมื่อตายไปแล้ว ขณะจิตที่สองถัดจากจุติจิต คือ ปฏิสนธิจิตจักบังเกิดในภพใหม่ทันที คือ ตายปุ๊บเกิดปั๊บว่างั้นเถอะ ไม่มีช่องโอกาสหรือระยะเวลาให้วิญญูณพเนจรหาที่เกิด ถึงแม้พระพุทธศาสนานิกายอื่น เช่นนิกายสรวาสติวาทีนจะเชื่อว่ามี “อันตรภพ” และมีสัมภเวสีเหมือนกัน แต่สัมภเวสีของสรวาสติวาทีน ก็มีใช้วิญญูณเร่ร่อนเหมือนสัมภเวสีของนักวิญญูณนิยม ในคัมภีร์ “อภิธรรมโกศ” ของอาจารย์วสุพันธุกล่าวว่า มีภพคั่นกลางระหว่างภพนี้กับภพหน้า สัตว์ที่ตายแล้วจะต้องไปเกิดใน

“อัตรภพ” นี้ชั่วครวก่อนที่จะไปเกิดในภพถาวรต่อไป สัตว์ที่ไปเกิดในภพชั่วครวนี้ มีร่างกายเยียดโปร่งใสมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า นอกจากทิพยจักขุเท่านั้นจึงจะเห็นได้ มีกลิ่นเป็นภักษา จึงเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “คันธัพพะ” อายุของสัมภเวสีในอัตรภพ มีตั้งแต่ ๗ วัน ถึง ๗๗ วัน แต่ส่วนมากมักจะถือปฏิสนธิโดยเร็ว ว่ากันว่าสัตว์ในอัตรภพนี้ มีจักขุเห็นได้ไกลมาก ถ้ากรรมของเขาเหมาะสมแล้ว เหตุปัจจัยที่จะให้ไปเกิดในภพถาวรพร้อมแล้ว เขาก็จะถือกำเนิดในภพถาวรนั้นทันที ถ้าเขาเคยทำกรรมชั่วมามาก ซึ่งแน่นอนว่าเขาจะต้องไปเกิดในนรก ขณะที่อยู่ในภพชั่วครวนั้น เหตุปัจจัยที่จะให้เขาเกิดในนรกก็จะบันดาลให้เขาเกิดความหนาวเย็นเหลือที่จะทน แลเห็นไฟนรกเป็นของอบอุ่น จึงเกิดความปรารถนาจะเข้าไปสู่ไฟนรกนั้น แล้วเขาก็จะไปเกิดในนรกตามความปรารถนาทันที

สัมภเวสี ในอัตรภพตามความเชื่อของสรวาสติวาทินก็เป็น "สัตว์" (Being) ที่เกิดแล้วเช่นกัน ไม่ใช่ยังไม่เกิด สัมภเวสีก็สัมภเวสี วิญญาณเร่ร่อนก็วิญญาณเร่ร่อน หามีอันใดเกี่ยวข้องกันไม่^๔

ความเห็น ศ.เสฐียรพงษ์ วรรณปก สรุปลงได้ว่า ภูต หมายถึง พระอรหันต์ ส่วนสัมภเวสี หมายถึง ผู้ยังแสวงหาที่เกิดในภพต่าง ๆ อยู่ เพราะยังละสังโยชน์ไม่ได้หมด พวกนี้ได้แก่ พระเสขะ (ยกเว้น อนาคามี เพราะอนาคามีเป็น โอปปาติกะ) และปุถุชนทั้งหมด

^๔ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, “พุทธศาสนาตรศนะและวิจารณ์”, ข่าวสดรายวัน, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๗๐๕๗ (๒๖ มีนาคม ๒๕๕๓) : ๓๑.

จากการสรุปทัศนะความเหมือนและแตกต่างเรื่องสัมภเวสีของนักวิชาการ ต่อไปนี้

นักวิชาการ	ความเหมือน/ ความแตกต่าง	ความหมาย	ประเภท	ลักษณะ	ที่อยู่	อื่น ๆ
๑.พุทธทาส ภิกขุ	ความเหมือน	-				
	ความแตกต่าง	ภาษาคน เรียกสัมภเวสีว่า “ภูต” หรือ “วิญญาณล่องลอย” ภาษาธรรม เรียกว่า “ปฏิจสงมุขปาปาท”	มี ๒ ประเภท คือ สัตว์ภูต สัมภเวสี	ล่องลอย ไป ใน ที่ ต่าง	อยู่ทั่วไป ๓๑ ภูมิ	
๒.พระ พรหมคุณา ภรณ์ (ป.อ.ปยุต โต)	ความเหมือน	ปุลุชนและพระเสกขะ (เว้นพระ อรหันต์)	มี ๒ ประเภท	เกิด ใน กำเนิดทั้ง ๔	ที่อยู่ ๓๑ ภูมิ	
	ความแตกต่าง					
๓. วสิน อินทสระ	ความเหมือน	คนทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย พระ โสคาบัน พระสกทาคามี พระ อนาคามี	มี ๕ ประเภท	เกิด ใน กำเนิดทั้ง ๔	ที่อยู่ ๓๑ ภูมิ	
	ความแตกต่าง					
๔.ศ. เสถียร พงษ์ วรรณ ปก	ความเหมือน	ปุลุชน และ พระเสกขะบุคคล	มี ๒ ประเภท	เกิด ใน กำเนิดทั้ง ๔	ที่อยู่ ๓๑ ภูมิ	
	ความแตกต่าง					

๓.๒ ลักษณะความเชื่อเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทยระดับชาวบ้าน

ผู้วิจัยจะศึกษา ลักษณะความเชื่อเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทยระดับชาวบ้าน โดยแบ่งเป็น ๓ อย่าง คือ ๑) สัมภเวสี คือ วิญญาณเร่ร่อน ๒) สัมภเวสี คือ ภูตผีปีศาจ ๓) ความเชื่อในสังคมไทยทั่วไป มีอธิบายดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ สัมภเวสี คือ วิญญาณเร่ร่อน

วิญญาณเร่ร่อน มีความหมายกว้างมาก หมายถึง กายละเอียดที่เราองไม่เห็นที่อยู่รวมกับมนุษย์ แต่มีสภาพที่ละเอียดกว่า เช่น ภูมมเทวา สายยักษ์ สายวิทายธร สายคนธรรพ์ เป็นต้น อย่างผีปอบที่เราเคยได้ยินเรื่องราวที่เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเป็นภูมมเทวาสายยักษ์ที่อยู่ในการปกครองของท้าวเวสสุวรรณ ที่เข้าถึงร่างมนุษย์เพื่ออาศัยกินอาหาร แต่ไม่สามารถจะเข้าถึงได้ทุกคน จะเข้าถึงได้เฉพาะคนที่เคยสร้างกรรมประเภท มาสัตว์ไหว้เข้ามาในอดีต^๕

สิ่งลึกลับที่รบกวนจิตใจบนโลกนี้ ยังมีอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องของดวงวิญญาณเร่ร่อน ซึ่งมีหลายประเภท สัมภเวสี คือ ชื่อเรียกดวงวิญญาณอีกประเภทหนึ่ง ที่ตายขณะยังไม่ถึงอายุขัย เป็นวิญญาณตายโหง โดยอาจโดนยิงตาย ถูกทำร้ายร่างกายจนตาย รถคว่ำตาย หรือเป็นโรคระบาดตาย ฯลฯ ผู้ที่ตายด้วยกรณีเหล่านี้ วิญญาณจะไม่ไปไหนและมีกวนเวียนอยู่ในสถานที่ที่ตาย สถานที่ที่ฝังร่างตัวเอง หรือที่บ้านตัวเอง ความตายที่ยังไม่ถึงวาระ ชีวิตหลังความตาย ของดวงวิญญาณเหล่านี้ นำสงสารมากเพราะเขาไม่อาจเดินทางไปสู่ภพภูมิตามแรงบุญแรงบาปของเขาได้ต้องกลายเป็นวิญญาณเร่ร่อนคอยหากหัวโหย

มีเรื่องราว มาจากหนังสือกฎแห่งกรรม ของคุณ ท.เลียงพิบูลย์ เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับสัมภเวสี ที่เกิด ณ สถานที่หนึ่ง คือ วัดสะแก อ.สามโคก จ.ปทุมธานี วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่ มีอายุกว่า ๔๐๐ ปี ซึ่งเล่ากันว่าเป็นแหล่งรวมวิญญาณ ในสมัยก่อนที่นี้ขึ้นชื่อว่ามีเขอะและคูมาก จนถึงขนาดต้องทำการปราบ โดยจับวิญญาณด้วยการล้างป่าช้า จากผู้มีวิชาอาคมในสมัยนั้นซึ่ง เรียกว่าเขียน วิธีการขุดศพล้างป่าช้าวัดสะแกในสมัยนั้น ต้องใช้อาสาสมัครถึง ๑๕๐ คน โดยมีเขียนมาเป็นผู้ประกอบพิธี ๘ คน เขียนแต่ละคนจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีขาวทั้งชุด สาเหตุที่ต้องจัดให้มีพิธีล้างป่าช้าที่ วัดสะแกในครั้งนั้น ก็เพราะวัดนี้ เลื่องชื่อว่า ผิดู ที่สุด

ในสมัยก่อน ชาวบ้านแถวนี้ถูกผีหลอกอยู่บ่อยครั้ง ภายในวัดเอง พระสงฆ์องค์เจ้าก็อยู่อย่างหวาดผวา ร้อนถึงเจ้าอาวาสในขณะนั้นคือ ท่านพระครูถาวรธรรมวินิจู ต้องติดต่อยัง

^๕ ธนวัฒน์ สวัสดิ์แก้ว, จิตวิญญาณเร่ร่อน, สถานที่ผลิต : <http://www.kalyanamitra.org/u-ni-boon/feb47/c53.htm> [๑ กันยายน ๒๕๕๔].

สมาคมพุทธมามกะสงเคราะห์การกุศลจาก อ.บ้านบึง จ.ชลบุรี เพื่อให้มาช่วยทำการล้างป่าช้า พิธีกรรม ล้างป่าช้า เป็นพิธีเงินที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการปลดปล่อยดวงวิญญาณให้ผู้ตายได้ไปสู่สุคติภูมิ อย่างแท้จริง ผู้ที่มาประกอบพิธีกรรม และทุกคนที่มาร่วมงาน ต่างมุ่งทำเพื่อการกุศลอย่างแท้จริง ด้วยใจศรัทธา ไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก หรือรังเกียจสภาพศพแม้แต่น้อย ซึ่งการล้างป่าช้าที่ วัดสะแกครั้งนั้น เกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๑๑

ขั้นตอนและพิธีการ เมื่อเริ่มจะทำการขุดศพนั้น ทางวัดจะต้องจัดโต๊ะหมู่บูชา เพื่อทำ พิธีอัญเชิญ คณะกรรมการที่ทำการขุดศพก็จะจัดของบูชา อันมีผลไม้ ๕ อย่าง น้ำ ข้าวสาร ฐูปเทียน ที่สำคัญคือ จะมีธูป กระจับปี่อาญาสิทธิ์ และอาวุธโบราณ ซึ่งเป็นอาวุธชนิดหนึ่งมีลักษณะกลม ๆ มี หนามแหลมรอบลำตัว เรียกกันว่า หนามทุเรียน นอกจากนั้นก็ยังมีโต๊ะ ไม้ขาพับ และถ่างออกได้ มีกระดิ่งขนาดกลาง และมีไม้สองง่าม สำหรับถือขนาดศอกเศษ ซึ่งทำจากไม้ต้นหลิว ถือเป็นไม้ ศักดิ์สิทธิ์ และเมื่อเริ่มพิธีเขียน ๘ คน ซึ่งแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าสีขาวทั้งชุด ก็จะไปยืนล้อมวงกัน เขียน ๒ คนจะถือไม้รูปตัว V และมีร่างทรง ๒ คน ใช้มือจับไม้ศักดิ์สิทธิ์คนละข้าง และสวดมนต์พร้อม กันประมาณ ๒๐ นาที ไม้ที่ถือก็จะหมุนไปรอบกระดิ่ง ซึ่งผู้ถือจะฝืนไม่ได้ เขาบอกว่าต้องปล่อย ไปตามแรงกำลังของสิ่งลี้ลับ หรือวิญญาณที่สิงอยู่ในไม้ จากนั้นเขียน จะเอาฟูกันเสียบตรงช่อง ปลายไม้ศักดิ์สิทธิ์ แล้วจุ่มลงไปในหมึกสีแดงแล้วทำการเขียนยันต์ลงในผ้าแดงฝืนเล็กจำนวนมาก เสร็จแล้ว จะนำผ้ายันต์เหล่านี้ ไปแจกอาสาสมัครทุกคนเพื่อเป็นสิริมงคล ช่วงระหว่างทำพิธี เขียนจะไม่พูด แต่จะใช้วิธีเขียนแทนการพูด ซึ่งก็ทำให้รู้ว่า บริเวณวัดสะแกในสมัยนั้นมีวิญญาณ ชายและหญิงอยู่มากมาย ถึง ๖๒๔ ดวง เป็นชาย ๓๑๒ นอกนั้นเป็นวิญญาณผู้หญิงและเด็ก สำหรับ จุดที่ฝังศพอยู่ตรงไหนบ้างนั้น แม้แต่ท่านเจ้าอาวาส ซึ่งบวชที่วัดนี้มาตั้งแต่เป็นเณร ก็ยังไม่ทราบ ซึ่งก็เป็นเรื่องประหลาดว่าทำไมเขียนเหล่านั้นจึงรู้ มีเรื่องเล่ากันว่า

บรรดาเขียน ที่ถือไม้ศักดิ์สิทธิ์ต่างพากันวิ่งตรงไปหน้าวัด ซึ่งไม่ใช่ทางไปป่าช้า และ ไม่มีใครคาดคิดมาก่อนว่าที่ตรงนั้น จะมีศพฝังอยู่ข้างใต้ แต่ละจุดที่มีศพฝังอยู่ ไม้ศักดิ์สิทธิ์ก็จะ หยุดและขีลไป บรรดาผู้ติดตามจะเอาธงแดงปักไว้ เขียนที่ตามมาก็จะเอาข้าวสารซัดลงไปอีก และ อีกคนก็จะพรมน้ำมนต์ โดยเขียนจะบอกด้วยว่าศพตรงนี้เป็นหญิงหรือชาย จากนั้นบรรดา อาสาสมัครที่วิ่งตามกันมาก็จะใช้อุปกรณ์ลงมือขุดทันที ซึ่งน่าอัศจรรย์มาก ที่ทุกจุดที่เขียนขึ้นนั้น มีศพอยู่จริง ๆ แล้วเวลาขุดศพเขาก็จะแยกกระดูกกับกะโหลกไว้ไม่ให้ปะปนกัน

ระหว่างการทำพิธีนั้น บรรดาเขียน ต้องต่อสู้กับอำนาจลึกลับบางอย่างที่มองไม่เห็น ด้วย ซึ่งว่ากันว่าเป็นวิญญาณเจ้าถิ่นที่วัดสะแก ทำให้ชาวบ้าน และบรรดาพระสงฆ์ ที่มองดูอยู่ ต้องพากันตื่นเต้นตกใจ ที่เห็นเขียนบางท่านเซไปเซมา หน้าหงายคล้ายถูกชกทั้ง ๆ ที่มองไม่เห็นคู่ ต่อสู้ ชาวบ้านหลายคนยืนดูด้วยความประหลาดใจ ชนิดที่ไม่เคยพบเห็นอะไร ที่มีห้ศรัทธาแบบนี้

มาก่อน จนในที่สุด เขียนทำทำอ่อนแรงจะพ่ายแพ้ ส่งเสียงร้องดังลั่นวัด เพื่อขอความช่วยเหลือ และทันใดนั้นเอง ก็มีชายจีนอาสาสมัครผู้หนึ่งซึ่งมาช่วยบุคคล เมื่อได้ยินเสียงร้องของเขียน ชายผู้นั้นก็มีปฏิกิริยาเปลี่ยนไปทันที คล้ายกับมีวิญญาณมาสิงร่าง เขารีบวิ่งเข้าไปช่วยโดยเอามือ เช็ดลิ้นป้ายเลือด และเขียนยันต์ตามเสาไฟฟ้าของวัด พร้อมออกคำสั่ง ให้รีบนำอาวุธหนาม ทูเรียนมาให้ จากนั้นก็แสดงท่าว่าอาวุธหวดซ่ายป้ายขาว ใช้หนามทูเรียนตีตามลำตัวของตัวเองอย่าง แรงโดยไม่รู้สึกเจ็บ ฝ่ายวิญญาณเจ้าถิ่น เมื่อเจอฤทธิ์เขียนองค์ใหม่ก็พากันถอยหนี ซึ่งเขียนองค์นี้ ถือว่าเป็นเขียนองค์ใหญ่ มีฤทธิ์อำนาจมาก หากไม่เกิดเหตุการณ์คับขันแล้วจะไม่มาปรากฏ และ เมื่อปราบวิญญาณเจ้าถิ่นได้ บรรดาเขียนก็วิ่งกันขวักไขว่ เหมือนไล่จับดวงวิญญาณ จากนั้นก็พากันมาล้อมดันประตูใหญ่หลังโบสถ์ และเริ่มสวดคาถา เขียนองค์ใหญ่ก็เอากะเป๋ิ่แทงไปในโพรง ดันประตูหลายครั้ง วิญญาณทั้งหลายยอมแพ้แล้วพากันหลบหนีเข้าไปอยู่ในต้นไม้ จากนั้นบรรดา เขียนก็ช่วยกันเผากระดาษเงินกระดาษทองให้ เป็นการขอโหสิกรรม^{๑๑} ไม่จองเวรกันอีกต่อไป

การเรียกวิญญาณทั้งหมดให้ออกจากวัดไป ความศรัทธาและเมตตา ของเขียนที่มา ทำพิธีในวัดสะแกครั้งนั้น ยังเป็นที่ประจักษ์แก่กรรมการท่านหนึ่งของวัดสะแก ในสมัยนั้นคือ เรือเอก มานิต อรุณมิตร (ยศขณะนั้น) ซึ่งเดิมท่านเป็นคน อ.สามโคก แต่ไปศึกษาเล่าเรียนจนจบ ในกรุงเทพฯ และเข้ารับราชการทหาร จึงไม่ได้กลับบ้านเป็นเวลานาน วันนั้นท่านได้มาอยู่ใน เหตุการณ์ล้างป่าช้าด้วย เนื่องจากพ่อของท่านก็ถูกฝังอยู่ในบริเวณวัด แต่ไม่รู้ว่า เป็นบริเวณใด เพราะผ่านมาหลายสิบปีแล้ว ท่านจึงทดลองถามเขียน โดยไม่ได้บอกชื่อ พ่อของท่านปรากฏว่า เขียนชี้ไปทันที โดยบอกว่าฝังอยู่ระหว่างต้นข่อย ที่นั้นมีวิญญาณอยู่ ๔ ดวง คือ นายสมบุญธรรม นายจันทร์ นายสี และนายเพื่อน ผู้ที่เป็นใหญ่ กว่าวิญญาณทั้งหลาย คือนายเพื่อน

ส่วนวิญญาณอีก ๓ ดวงนั้น เป็นวิญญาณที่คอยรับใช้นายเพื่อน เมื่อเรือเอกมานิตได้ยิน ชื่อ นายเพื่อน ก็สะดุ้งเพราะเป็นชื่อ พ่อของตัวเอง และสมัยก่อนท่านก็เป็นคนที่มีชื่อเสียงใน ตำบลนี้ เป็นที่รู้จักไปทั่ว ส่วนชื่อวิญญาณคนอื่น ๆ เมื่อไปถามผู้ใหญ่รุ่นเก่า ๆ ก็ปรากฏว่ามีอยู่จริง ๆ เช่นกัน จึงเป็นการยืนยันได้ว่าวิญญาณ และโลกวิญญาณนั้นมีอยู่จริง ถึงตายไปนานแล้วก็ยังคงอยู่ และไม่ไปไหนดังนั้น พวกเราผู้เป็นลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ สมควรแล้วที่จะทำบุญ กรวดน้ำ อุทิศส่วนกุศลไปให้พ่อแม่ตามโอกาส เพราะโลกหลังความตาย ดวงวิญญาณเร่รอนทุกดวงอยู่ได้ด้วยบุญกุศล เท่านั้น

^{๑๑} โดยสายทิพย์, สัมภเวสี, สถานที่ผลิต : สัมภเวสี - PaLungJit.com board.palungjit.com/.../ สัมภเวสี-55193 [๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๔].

หากเราได้ศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของกายละเอียดเหล่านี้ ก็จะทำให้เราเข้าใจชีวิตของเขามากขึ้น ความกลัวของเราก็จะลดน้อยลง จนไม่มีความกลัวหลงเหลืออยู่เลย เพราะเขาเหล่านี้ก็คือ อดีตมนุษย์ที่ตั้งสมบุญมาน้อยนั่นเอง เขาเหล่านั้นกลับจะกลัวผู้มีบุญมากกว่า^{๑๑} เพราะเป็นวิญญานเร่ร่อน หรือตายก่อนอายุขัย ก็เพราะมีกรรมที่มัจฉาตรอน เรียกว่า เป็นคนตายยังไม่ครบอายุ ในเมื่อตอนมีชีวิตก็เป็นแค่คนธรรมดา (แถมตายก่อนกำหนด) ตายแบบนี้เป็นสัมภเวสี ก็เป็นแค่วิญญานดวงหนึ่ง ไม่น่ากลัวอะไร

จากการศึกษาวิจัย ความเข้าใจทั่วไปเกี่ยวกับเรื่องสัมภเวสี คือวิญญานเร่ร่อน ในสังคมไทย ระดับชาวบ้านพบว่า คนเราเกิดมาถ้าตายยังไม่ถึงกำหนดที่จะตาย คือตายโหง เช่น รถชนตาย ถูกยิงตาย เป็นต้น วิญญานจะยังไม่ไปเกิด ชาวบ้านเชื่อว่าวิญญานจะอยู่ที่ตรงนั้น หรือสถานที่ฝัง หรือบางทีเที่ยวเร่ร่อนไปในที่ต่าง ๆ ได้ เช่น ไปปรากฏให้ญาติเห็นที่บ้านจะยังไม่ไปเกิด เรียก สัมภเวสี หรือวิญญานเร่ร่อน

๓.๒.๒ สัมภเวสี คือ กุตผีปีศาจ

ธรรมชาติของมนุษย์ มีรูปร่างลักษณะ ที่เหมาะสมกับวิญญานเพียงดวงเดียวเท่านั้น คือวิญญานของเราเอง ไม่ใช่สำหรับวิญญานอื่นใดทั้งสิ้น นี่เป็นกฎธรรมชาติ เพราะฉะนั้น การที่กุตผีปีศาจ สัมภเวสี อื่นใดเข้ามาแทรกแซงหรือใช้ร่างกาย ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุที่มีความบกพร่องในทางจิตวิญญาน หรือกายภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเป็นความจงใจของตัวเราเองก็ตาม ย่อมไม่ต่างอะไรจากคนที่ถูกผีสิง คือเป็นเรื่องที่ผิดธรรมชาติทั้งสิ้น เพราะวิญญานเหล่านั้น ไม่เหมาะสมกับร่างกาย และชีวิต พุดง่าย ๆ คือไม่เหมาะสมกับผลกรรม เมื่อมีวิญญานอื่นมาแผ่ร่าง สิ่งที่จะต้องเจอเป็นอันดับแรกก็คือ จะต้องเอาร่างกายและชีวิตทั้งหมดมาแบกรับ และหล่อเลี้ยงดวงวิญญาน และวิญญานที่มาแผ่ร่างพร้อมกันถึงสองดวง ยิ่งพวกร่างทรงประเภท “เมืองท่า” คือคน ๆ เดียวทรงได้ ๓ อย่าง ๔ อย่าง ก็ยิ่งเท่ากับคน ๆ เดียวต้องแบกรับดวงวิญญานถึง ๓-๔ ดวง ด้วยร่างกายที่เหมาะสมกับดวงวิญญานแค่ดวงเดียว^{๑๒}

กุต หมายถึง ผู้เกิดแล้ว ที่ยังต้องรอเวลาเกิดต่อไป ตามตำรา หมายถึง มนุษย์ สัตว์ต่าง ๆ ที่เกิดแล้ว รวมภูมเทวา ผี เทวดา ชั้นสูงต่าง ๆ ที่ยังไม่หมดอายุที่จะต้องไปเกิดใหม่ ส่วนคำ

^{๑๑} ธนวัฒน์ สวัสดิ์แก้ว, จิตวิญญานเร่ร่อน, สถานที่ผลิต : <http://www.kalyanamitra.org/u-ni-boon/feb47/c53.htm> [๑ กันยายน ๒๕๕๔].

^{๑๒} ร่างทรง ผีสิง สัมภเวสี, อ.กิตติ วัฒนนะมหาตน์, [www. Aromamodaka com](http://www.Aromamodaka.com), [๔ สิงหาคม ๒๕๕๔].

ว่า กูต ที่คนโบราณ หมายถึง กูต ผี ปีสาง นั้น หมายความเอาเฉพาะ ภูมเทวา หรือ ผีดินโรงดินศาล (ไม่นับมนุษย์ สัตว์ต่าง ๆ เทวดาชั้นสูง)^{๑๑}

ผีกระสือ คือ กูต ชนิดหนึ่ง วิบากกรรมที่ทำให้เป็นกูต ตอนเป็นมนุษย์ หากินมิชอบ คือ หลอกหลวงคัมคูนเพื่อนมนุษย์ เช่น นำของปลอมมาหลอกขายเป็นของจริง หรือของโบราณ ว่าจะเป็นหญิง หรือ ชายก็ตาม ตายแล้วก็จะไปเป็นเปรตก่อน มีความหิวโหยมาก ชอบกินมูลรูดของบุคคล ของเน่า เพราะวิบากกรรมมีพฤติกรรมสกปรก โลกอยากได้ทรัพย์ของผู้อื่น ในทางมิชอบ ฟันสภาพจากเปรต หากกรรมยังไม่หมดก็จะมาเกิดเป็น กูต จะกินได้เฉพาะของสกปรก ของคาว ของเน่าเหม็น โดยจะเข้ามาสิงคนที่มิวิบากกรรมเหมือนที่ตัวเองเคยทำตอนเป็นมนุษย์ ไม้ไผ่จะเข้าสิงใครก็ได้ จะเข้าสิงได้เฉพาะบุคคลที่มีความสามารถพิเศษ คือมิวิบากกรรมอย่างเดียวกัน มันถึงจะดูไปหากันได้ กูตมีลักษณะรูปร่างคล้าย ๆ ผี แต่มีฤทธิ์มากกว่า คือสามารถแปลงกายเป็นสัตว์ได้ แต่ผีแปลงกายไม่ได้ กูตบางคนแปลงได้มาก บางคนแปลงได้น้อย บางกูตแปลงเป็นงูได้ เป็นต้น กูตจะมีชีวิตสิงมนุษย์อยู่เหมือนกาฝาก ที่ติดตามต้นไม้ต่าง ๆ ยิ่งอยู่นานไป ก็จะยึดทั้งร่างกาย และ จิตใจของมนุษย์นั้น เหมือนกาฝากที่ขยายขึ้นคลุมต้นไม้ พวกนี้ชอบที่มีดี ไม่ชอบแสงสว่าง แต่ไม่มีหัว และ ไล่ตามที่เข้าใจ ถอดจิต เจ้าของร่างออก ขณะเจ้าของร่างนอนหลับ เมื่อถอดไปแล้ว เจ้าของร่างก็ไปไหนไม่ได้ จะเห็นเป็นดวงไฟสว่างเป็นสี ๆ ส่วนใหญ่ก็จะมี สีเหลือง สีแดง สีเขียว สีส้ม ลอยขึ้น ๆ ลง ๆ เพื่อหาอาหาร ดวงนั้นคือ ดวงจิตของมนุษย์ที่มีวิบากกรรม แล้วถูกบังคับให้ออกมา โดยกูตจะหุ้มดวงจิตนั้นไว้ ซึ่งมนุษย์จะเห็นแค่เพียงดวงลอยไปเท่านั้น แต่มองไม่เห็นตัวกูต กระสือชอบกินของสกปรก ของคาว ของเน่าเหม็น เวลากินก็ต้องแปลงร่างเป็นกูตก่อน มีรูปร่างคล้าย ๆ คน ผอม ๆ ดำ ๆ น่าเกลียด ไม่นุ่งผ้า แต่คนจะมองเห็นแค่ดวงไฟ แต่ตัวเองก็จะแปลงพริบขึ้นมาเลย มันจะเป็นกึ่งหยาบกึ่งละเอียด แล้วก็กินของเน่าสกปรก ด้วยความเอร็ดอร่อย เพราะวิบากกรรมบังคับ ผีกระสือ มีทั้ง หญิง และ ชาย เป็นความเชื่อของคนไทยในอดีต^{๑๒}

ผี มีภพภูมิอยู่ใกล้เคียง กับมนุษย์มาก แต่เป็นภพซ้อนภพ เรามักจะได้ยินคำว่า “กูต ผี ปีสาง” กันมาตั้งแต่โบราณจนทำให้เข้าใจว่าเป็นคำ ๆ เดียวกัน ผี อันที่จริงก็คือ อดีตมนุษย์นั่นเอง

^{๑๑} DMC Forum > กูตคืออะไร www.dmc.tv > ... > DMC > เว็บไซต์ DMC - CachedSimilar - [๒ กันยายน ๒๕๕๔].

^{๑๒} ธนวัฒน์ สวัสดิ์แก้ว, จิตวิญญาณเร่ร่อน, www.dhumma.net/index.php? - Cached - Translate this page [๑๐ กันยายน ๒๕๕๔].

คำว่า “ผี” มีความหมายกว้างมาก เพราะรวมถึงกายละเอียดในระดับพื้นมนุษย์หลาย ๆ อย่างเช่น สัมภเวสี กุมภเทวา ยักษ์ วิทยาธร เป็นต้น^{๕๕} ดังนี้

ผี เราคงเคยได้ยินกันมาบ่อย ๆ แต่จะใช้สิ่งเดียวกันหรือไม่ และความหมายจริง ๆ ของ ผีในศาสนาพุทธ ได้แบ่งสิ่งมีชีวิตออกเป็น ๕ จำพวกใหญ่ ๆ เรียงจากชั้นต่ำสุดไปหาสูงสุดดังนี้ ๑) สัตว์นรก ถือได้ว่ามีสภาพความเป็นอยู่ที่ทุกข์ทรมานแสนสาหัสที่สุด ปราศจากความสุขโดยสิ้นเชิง ๒) เปรต มีความเป็นอยู่ที่ยากลำบากสุด ๆ เหมือนกันแต่ก็ยัง ไม่เท่ากับสัตว์นรก ๓) อสุรกาย (ลำดับที่ ๑ ๒ ๓ นั้นเรียกรวมกันว่า ทูคติภูมิ หรือ อบายภูมิก็ได้ ภพภูมิที่มีแต่ความทุกข์ทรมานอย่างสาหัส ๕) เทวดา มีหลายชั้นตามกุศลกรรมที่ทำไว้ เช่น (ทำบุญให้ทาน ถือศีล สร้างวัด ฯ) เป็นต้น ๖) พรหม มีหลายชั้นตามกุศลกรรมที่ทำ มีความสุขสบายและมีอายุขัยที่ยืนยาวกว่าเทวดามาก ปกติแล้วมนุษย์โดยทั่ว ๆ ไป จะไม่มีโอกาสเห็นสัตว์นรกและพรหมแน่นอน ดังนั้นสิ่งที่เราอาจจะไปเห็นเข้าและเรียกว่า ผี นั้นมีเพียง ๓ กลุ่มนี้ คือเปรต อสุรกาย หรือไม่ก็เทวดา ยกตัวอย่าง พระภูมิเจ้าที่ที่เป็นเทวดาประเภทหนึ่ง ซึ่งหากเราเข้าไปเห็นโดยไม่รู้ เราก็จะเรียกว่า ผี สรุป แม้คำว่า “ผี” ก็เป็นทั้งโอปปาติกะ และ สัมภเวสี^{๕๖}

ปีศาจ หมายถึง ก่อนตาย ใจเศร้าหมองด้วยความโกรธ บุญไม่พอไปอบาย บาปไม่พอขึ้นสวรรค์ จึงมาเป็นปีศาจหน้าตาน่าเกลียดน่ากลัวที่สุด^{๕๗}

การศึกษาวิจัย ความเชื่อเรื่องสัมภเวสี คือ ภูตผีปีศาจ ในสังคมไทยระดับชาวบ้านพบว่า ภูตผีปีศาจ คือ ผู้เกิดแล้ว รวมกุมภเทวา ผี เทวดา ที่คนโบราณ เรียก กุมภเทวา หรือ ผีดินโรงดินศาล เป็นปีศาจหน้าตาน่าเกลียดน่ากลัวที่สุด ผี มีเพียง ๓ กลุ่ม คือ เปรต อสุรกาย หรือไม่ก็เทวดา พระภูมิเจ้าที่ที่เป็นเทวดาประเภทหนึ่ง ซึ่งหากเราเข้าไปเห็นโดยไม่รู้ เราก็จะเรียกว่า ผี ๆ ก็เป็นทั้งโอปปาติกะ และ สัมภเวสี

๓.๒.๓ ความเชื่อในสังคมไทยทั่วไป

ในสังคมไทย เมื่อคนตายท้องกลม และมีคนเสียชีวิตเพราะการคลอดบุตรมามากมาย เป็นของมีมานาน มีผีตนหนึ่ง ก่อนตายเป็นคนอีสาน ทำงานโรงงาน อยู่กับแฟน ๒ คน ร่างกายไม่แข็งแรงหมอม้ามีลูก แต่กลัวแฟนทิ้งเลยต้องมีโดยไม่บอกแฟน พอคลอดลูกก็คลอดไม่ได้

^{๕๕} เรื่องผีกระสือ ผีกระหัง กับภูมิกัดตัวที่น่ารู้, www.kalyanamitra.org/u-ni-boon/.../c53.ht...
CachedSimilar Translate this page [๑๐ กันยายน ๒๕๕๔].

^{๕๖} สัมภเวสี โอปปาติกะ ผี วิญญาณเหมือน หรือแตกต่างกัน...paravati.multiply.com/ journal/item/19 - Cached - Translate this page, [๒ กันยายน ๒๕๕๔].

^{๕๗} DMC Forum > ภูตคืออะไร, www.dmc.tv > ... > DMC > เว็บบอร์ด DMC - CachedSimilar - Translate this page. [๒ กันยายน ๒๕๕๔].

เลยสิ้นใจตอนกลางดึก พอตายปุ๊บต้องรีบฝังก่อนตะวันจะขึ้น เรื่องก็จบไป พอข่าวลือว่ามีคนตาย ที่องคมนตรีวัดก็มีพวกเล่นไสยศาสตร์มาลงน้ำมันพรายเอาไปทำให้เฮี้ยนขึ้นมา พระยังกลัว ขนาดฉายหนังกลางแปลง ยังออกมาดูหนังด้วยเลย พวกพ่อค้าแม่ค้าที่ออกไปตลาดตอนเช้า เจอโบกรถให้ไปส่งโรงพยาบาลสระบุรี พอไปถึงโรงพยาบาลไม่มีคนนั่งมาด้วย คนแถวนั้นเลยกลัวไม่กล้าออกตอนมีดอีกเลย ส่วนที่แม่เจอ แม่ไปจำศีลที่วัด แม่บอกเห็นผู้หญิงจ้องที่หน้าศาลาตอนบ่าย พอออกศีลแม่ก็ไม่สบายหน้าเหลืองเหมือนคนตาย พาแม่ไปหาอาจารย์เก่ง ๆ หลายที่ อาน้ำมนต์ใส่สายสิญจน์ แล้วอาจารย์วัดถ้ำวัวเนะทำพิธีทำตาม ผีก็ออกไป ไม่มารบกวนอีกเลย ตลอดเวลาที่ผีเข้าแม่ หมาหอนสนั่นหวั่นไหวจากที่เคยกลัวกลับชินเป็นใจเป็นกัน เพราะรักแม่มากกว่ากลัว^{๘๔}

คนโบราณเชื่อกันว่า ผู้ที่อยู่ในภาวะคราวเคราะห์ เคราะห์ร้ายทั้งหลายนั้นไม่ได้ขึ้นกับวิธีการโคจรของดวงดาวในตำราโหราศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียว แต่เมื่อต้องเคราะห์ โดยไม่รู้ตัวนั้น

พวกสัมภเวสี (กิ้งผีกิ่งปรต) หรือ กูต พราย วิญญาณร้าย ซึ่งร่อนเร่เนจรอยู่ในโลก ซึ่งอยู่ในห้วงมิติเวลารอยต่อของโลกมนุษย์และสัมปรายภพ ก็จะช่วยกระหน่ำซ้ำเติม ทำให้ผู้เป็นเคราะห์หลงผิด หลงลืม ตกอยู่ในความประมาท มีเหตุให้ต้องเสียหายหรือสูญเสียเนื่อง ๆ หรือวิญญาณร้ายจำพวกนี้ มักแย่งบุญทานที่มีมาในอดีต เพื่อนำไปต่อชะตาของตน ให้ได้เสียได้เกิดในภพที่ดีกว่าทำให้ชะตาของผู้ต้องเคราะห์หนักหน่วงลงไปอีก

ตรงกับสำนวนไทย โบราณที่เปรียบเปรยเรื่องทำนองนี้ไว้สั้น ๆ ว่า “ผีซ้ำ ค้ำมพลอย” นั่นหมายถึง อับโชคแล้ว ยังต้องคราวเคราะห์ซ้ำเติมซ้ำให้อีก ไม่สิ้นไม่สุด เช่น คำกลอนสุนทรภู่ที่ว่า “บุญซ้ำกรรมชดวิบัติเป็น ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา” ซึ่งเป็นเรื่องนามธรรมที่จับต้องไม่ได้^{๘๕}

ความเชื่อในสังคมไทยทั่วไปมี ๔ อย่าง ๑) ความเชื่อของพราหมณ์ ๒) ความเชื่อของชาวพุทธ ๓) ความเชื่อดั้งเดิม ๔) ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า มีอธิบายดังนี้

๑) **ความเชื่อของพราหมณ์** ในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์ได้ทรงชูปเลียงพราหมณ์ และทรงเคารพนับถือพิธีกรรมต่าง ๆ ของพราหมณ์อยู่ไม่น้อย สักกียานที่ปรากฏคือเสาชิงช้าที่อยู่ตรงหน้าวัดสุทัศน์ ซึ่งเป็นที่ทรงประกอบพิธีประจำ แต่ต่อมาราชเชื่อถือพิธีลดน้อยลง แม้จะมีอยู่บ้างก็เพื่อจะให้เห็นเป็นประเพณี อย่างไรก็ตาม เราต้องยอมรับว่า ศาสนาพราหมณ์กับศาสนาพุทธมีอิทธิพลในสังคมไทยไม่น้อย เช่น พิธีต่าง ๆ หลายอย่างมีพิธีพราหมณ์

^{๘๔} กรรณฐาน-meditation, สัมภเวสีฝากบอก, hatcheryom.Multimly.com /journal /iten /23.[๕ กันยายน ๒๕๕๔].

^{๘๕} เทพอสุรจขุขุ - ดูดวง - ThaiZA.com horoscope.thaiza.com/ เทพอสุรจขุขุ/ 139.. [๕ กันยายน ๒๕๕๔].

เข้าไปร่วมด้วยเสมอ จนยากที่จะแยกออกจากกันได้ เช่น การสถาปนามกุฎราชกุมาร ปลุกบ้าน แรกนาขวัญ เป็นต้น

อีกประการหนึ่ง คติธรรมทางพระพุทธศาสนาได้มุ่งขัดแย้งต่อสิ่งปลึกย่อย เช่น พิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์ ด้วยเห็นว่ามิเจตนาบริสุทธิ์ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติมีความสบายใจ ดังนั้น พุทธศาสนิกชนจึงปฏิบัติพิธีทางพราหมณ์ได้ เพราะไม่มีข้อห้ามไว้ เช่น พิธีลอยกระทง พิธีปลุกสร้างศาลพระภูมิ ฯลฯ^{๒๐}

พิธีปลุกสร้างศาลพระภูมิ เพื่อให้เป็นที่พักของพระภูมิหรือสัมภเวสี ซึ่งเป็นเทวดารักษาพื้นที่จะได้อยู่อาศัย คู่ครองและดูแลบ้านเรือน โดยปกติแล้วศาลพระภูมิเรามักจะเรียกคู่กับเจ้าที่เป็นพระภูมิเจ้าที่ คือ มีทั้งเทวดา และมีทั้งเจ้าที่ ๆ มีหน้าที่ตามบทบาทในการรักษาพื้นที่ตามอาณาบริเวณของตน พระภูมิเป็นเทวดาที่จะลงมาดูแลบ้านเรือนเป็นครั้งคราวแล้วกลับไป ส่วนเจ้าที่อยู่ประจำเป็น สัมภเวสี ที่มีอำนาจ (มีฤทธิ์) แต่ส่วนมากเจ้าที่จะเป็นเจ้าของที่ดินตรงนั้น ในแต่ละยุคแต่ละสมัย ที่มีความผูกพันในภพที่เป็นมนุษย์ ก่อนเสียชีวิตยังมีห่วงผูกพันกับที่ดินหรือบ้านที่ตนเองเคยอาศัย เมื่อเสียชีวิตแล้วยังไม่ไปเกิดก็อยู่เฝ้าสมบัติตรงนั้น บ้างก็เป็น ผีสาง นางไม้ ที่มา กับสิ่งปลุกสร้าง เช่น ต้นไม้ที่นำมาทำเป็นเสาบ้านบ้างก็เป็นสัมภเวสีที่เร่ร่อน และอาศัยอยู่ในบริเวณนั้นมานาน แต่ยังไม่ไปเกิดเพราะด้วยเหตุปัจจัยต่าง ๆ และอยู่มานานจนมีพลังที่จะควบคุมบางอย่าง หรือแสดงอิทธิฤทธิ์ได้บ้าง ก็จะวางตนเป็นใหญ่ครอบครองพื้นที่บริเวณนั้น เจ้าที่ไม่ว่าจะจะเป็นบ้านแบบไหน บ้านไม้ บ้านทรงไทย บ้านเดี่ยวสมัยใหม่ บ้านทาวเฮ้าส์ ทาวโฮม อาคารตึกแถว บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ คอนโดมิเนียม และบ้านที่อยู่ในชุมชน เรียกว่า ทุกที่ทุกหลังคาเรือนล้วนมีเทวดา และเจ้าที่ดูแลทั้งสิ้น^{๒๑}

จากการศึกษาทัศนคติของพราหมณ์ในสังคมไทยเกี่ยวกับสัมภเวสี พบว่า พราหมณ์เป็นผู้ทำพิธีกรรมมี การปลุกสร้างศาลพระภูมิ เป็นต้น เพื่อเป็นการกราบไหว้เทวดาและสิ่งศักดิ์ เพื่อให้คู่ครองภัยต่าง ๆ มีภูตผีปีศาจ สัมภเวสี ที่จะมาทำอันตราย ตามทัศนคติของพราหมณ์ ซึ่งไม่ขัดกับทางพระพุทธศาสนา มีการระลึกรู้ถึงคุณของการเป็นเทวดา ในเทวดานุสสติข้อหนึ่ง

๒) ความเชื่อของชาวพุทธ คำว่า “สัมภเวสี” ความเห็นที่ชาวพุทธทั่วไป มีความคิดความเห็นไปต่าง ๆ นานา อาทิเช่น สัตว์ทั้งหลายตายไปแล้ว วิญญาณก็ล่องลอยไปหาที่เกิด

^{๒๐} ศาสนาสัญญาของไทย. www.watsamrong.com/tamma.2.Htm. [๕ กันยายน ๒๕๕๔].

^{๒๑} เล่าเรื่องธรรม ๘ (เจ้าที่-ความเชื่อ), โดยช่อ....ดอกบัว, library.siamtech.ac.th/wordpress/? p11.

เรียกว่า สัมภเวสี อย่างนี้เป็นต้น ชื่อว่า มีความเข้าใจผิดกันมากมาย เพื่อจะได้ให้ท่านทั้งหลาย เกิดความเข้าใจในคำว่า “สัมภเวสี” ในอรรถกถาตามที่ท่านแสดงไว้ ตรงตามเหตุผล และความหมาย ที่แท้จริง จะยกเอาเรื่องสัมภเวสี มาขยายเป็นบทความให้ได้ศึกษากัน

คำว่า “สัมภเวสี” หมายถึง บุคคลที่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏฏ์อีก ยังต้อง เกิดในภูมิซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลาย มีทั้งหมด ๓๑ ภูมิ การเกิดขึ้นของสัตว์หรือสัมภเวสี ทั้งหลาย เรียกว่า ปฏิสนธิ คือการสืบต่อภพชาติ หรือการเกิดขึ้นในภพใหม่ เมื่อก่่าวโดยกรรม แล้ว หมายถึง อากาโร จิต เจตสิก และกัมมชรูป ปราภภูเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกของขั้น ๕ มี อธิบายดังนี้

การเกิดขึ้นครั้งแรก มี ๒ อย่างคือ ๑) การเกิดขึ้นครั้งแรกของคัพภุสยกสัตว์ ๒) การ เกิดขึ้นครั้งแรกของโอปปาติกสัตว์^{๒๒} คือ

ก) การเกิดขึ้นครั้งแรกของคัพภุสยกสัตว์ ในสันตติรูปเล็กน้อย ยังมีสันตติรูปที่เป็น ประธาน ๓ กลุ่ม คือ ๑) วัตตทสกะ ๑ กายทสกะ ๑ ภาวทสกะ ด้วยอำนาจจิตตินทรีย์ของหญิง และ ด้วยอำนาจปฐินทรีย์ของชาย สันตติรูปทั้ง ๓ กลุ่มนี้ คือ ๑) วัตตทรูป ๑ มหาภูตรูป ๔ เป็นที่อาศัย ของวัตตทรูป และวาระ ๑) คันธะ ๑) รสะ ๑) โอชา รวม ๔ ที่อาศัยมหาภูตรูปและชีวีตรูป ๑ ชื่อว่า วัตตททสกะ รูปกายทสกะนี้ คือ กายประสาท ๑ มหาภูตรูป ๔ ซึ่งเป็นที่อาศัยของกายประสาทนั้น วาระ ๑) คันธะ ๑) รสะ ๑) โอชา ๔ ซึ่งอาศัยมหาภูตรูปและชีวีตรูป ๑ ชื่อว่า กายทสกะ รูป คือ อิตถิภาวะ ของหญิง และ ปฐินภาวะของชาย ๑ มหาภูตรูป ๔ ซึ่งเป็นที่อาศัยภาวรูปนั้น วาระ ๑) คันธะ ๑) รสะ ๑) โอชา ๔ ซึ่งอาศัยมหาภูตรูปนั้น และชีวีตรูป ๑ ชื่อว่า ภาวทสกะ กรรมชรูป (รูปเกิดแต่กรรม) ใน ปฏิสนธิของคัพภุสยกสัตว์ กำหนดโดยสูงสุดมี ๓๐ ถ้วน ชื่อว่า รูปขั้น

เวทนาที่เกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิต ชื่อว่า เวทนาขั้น สัญญา ...ชื่อว่า สัญญาขั้น สังขาร ...ชื่อว่า สังขารขั้น ปฏิสนธิจิต ชื่อว่า วิญญานขั้น ขั้น ๕ ในขณะที่ปฏิสนธิของคัพภุสยกสัตว์ เป็นสภาพบริบูรณ์แล้ว

ข) การเกิดขึ้นครั้งแรกของ สัตว์ผู้เป็นโอปปาติกะ ในขณะที่ปฏิสนธิของสัตว์ผู้เป็น โอปปาติกะมีอายตนะบริบูรณ์ คือ มีรูปสันตติที่เป็นประธาน ๓ กลุ่ม ได้แก่ กรรมชรูปตามที่ กล่าวข้างต้น ๓ และจักขุทสกะ โสตทสกะ ฆานทสกะ ชิวหาทสกะ ย่อมเกิดขึ้น กรรมชรูป ๓ กลุ่มเหล่านั้น จักขุทสกะเป็นต้น เป็นเช่นกับกายทสกะ แต่ภาวทสกะย่อมไม่มีแก่โอปปาติกสัตว์ผู้ ไม่มีเพศ ด้วยอาการอย่างนี้ กรรมชรูป ที่ชื่อว่า รูปขั้น ของโอปปาติกสัตว์ที่มีอายตนะบริบูรณ์ จึงมี ๓๐ ถ้วนบ้าง ๖๐ ถ้วนบ้าง ธรรมมีเวทนาขั้นเป็นต้นก็มีประการตามที่กล่าวแล้ว ขั้น ๕

^{๒๒} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๓๗/๕๓.

ในขณะที่ปฏิสนธิของโอปปาติกย่อมนิรมูรณแล้วอย่างนี้^{๒๓} ปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลายจึงมี ๔ ประการด้วยกันคือ (๑) อบายปฏิสนธิ (๒) กามสุคติปฏิสนธิ (๓) รูปาวจรปฏิสนธิ (๔) อรูปาวจรปฏิสนธิ มีอธิบายดังนี้

(๑) อบายปฏิสนธิ ได้แก่ การเกิดเป็น สัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน

(๒) กามสุคติปฏิสนธิ ได้แก่ มนุษย์ และเทวดา ๖ ชั้นทั่วไป

(๓) รูปาวจรปฏิสนธิ ได้แก่ รูปพรหมทั้ง ๑๖ ชั้น

(๔) อรูปาวจรปฏิสนธิ ได้แก่ อรูปพรหมทั้ง ๔ ชั้น

จากการศึกษาความเชื่อของชาวพุทธในสังคมไทยในเรื่องสัมภเวสีพบว่า ชาวพุทธ มีความคิดเห็นต่าง ๆ นานา เช่นมีความคิดว่า สัมภเวสีเป็นผีบ้าง เป็นสัตว์ที่ล่องลอยหาที่เกียดบัง เมื่อศึกษาเข้าใจแล้วคิดว่า สัมภเวสี คือ สัตว์ทุกประเภท มีการเกิดขึ้นของ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ตามลำดับที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้ ทำให้ชาวพุทธรู้ทั่วถึงธรรมเกี่ยวกับสัมภเวสี มากขึ้น

๓) ความเชื่อดั้งเดิม หากจะกล่าวถึง “สัมภเวสี” มีคำจำกัดความของสิ่งนี้ น่าจะหมายถึงดวงวิญญาณเร่ร่อนที่ไม่ได้ไปผูกไปเกิด

สมัยก่อนประเพณีกองข้าวเป็นพิธีใหญ่ของจังหวัดชลบุรี โดยจัดงานกันที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ในปัจจุบันซึ่งถือเป็นพิธีกองข้าวใหญ่ แต่จะเปลี่ยนไปกองที่อื่นบ้าง ในตอนเช้าจะทำพิธีต่าง ๆ เกี่ยวกับการทรงเจ้า ส่วนตอนเย็นก็จะทำพิธีกรรมกองข้าว พิธีกรรมกองข้าวจะแตกต่างกันไปตามที่คนทรงแนะนำ โดยบอกให้เจ้าของสำรับแบ่งอาหารที่นำมาใส่ใบตองหรือกระดาษมาปูไว้ เพื่อเลี้ยงภูตผีปีศาจ และสัมภเวสีที่หิวโหย พร้อมกันยังมีวงปี่พาทย์มโหรีเป็นเครื่องประกอบสำคัญในพิธีกองข้าว แต่เนื่องจากเวลานั้นตามจังหวัดอื่น ๆ มีการทรงเจ้าเข้าผีลอลงวงประชาชนให้ได้รับความเสียหาย ทางราชการจึงห้ามมิให้ทำการทรงเจ้าเข้าผีอีกต่อไป ทำให้ประเพณีกองข้าวของจังหวัดชลบุรีได้เลิกไปหลายปีแล้ว ศรีราชามีสถานที่ดั้งเดิมของอำเภออยู่ใกล้ทะเล และติดต่อกับป่าดงดิบ คงต้องมีเหล่ารุกขเทวดาภูมิตเวา และสัมภเวสีรวมอยู่ด้วย จึงต้องมีการทำพิธีพลีและเปตพลี เพื่อแสดงกตัญญูตเวทิตาสำนึกในพระคุณของเทวาอารักษ์ และอุทิศส่วนกุศลเป็นเปตพลี แต่ภูตผีปีศาจสัมภเวสีที่ยังหาแหล่งเกิดไม่ได้ ถ้ามีการเซ่นสังเวยปีหนึ่งสักครั้งหนึ่งคงจะดีในด้านเปตพลีนั้น หลักฐานปรากฏอยู่จนถึงทุกวันนี้ คือทะเลระหว่างช่วงศรีราชากับเกาะสีชัง ถูกใช้เป็นแหล่งลอยอัฐธาตุ อังคารธาตุ ตลอดจนบุญโพ (น้ำหนอง น้ำเหลือง) ของผู้ที่ล่องลับไปแล้วปีละมาก ๆ ถ้านับแล้วคงมีจำนวนหลายแสนหรืออาจเกินล้านรายก็ได้ สัมภเวสี ดวงวิญญาณภูตผีปีศาจ ที่ลอยละล่องไปมาจึงมีมากหลายนับตั้งแต่สามัญชน ไปจนถึงผู้ดีมีสกุล วิญญาณบาง

^{๒๓} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๓๓/๕๘-๖๐.

ดวงก็หิวโหยอดอยาก อยากได้เครื่องบำบัด จึงเที่ยวก่อเหตุเภทภัยแก่ผู้สัญจรไปมาระหว่างอำเภอ ศรีราชากับเกาะสีชัง จนต้องสูญเสียชีวิต และทรัพย์สินจำนวนมาก เพราะเขาเหล่านั้นไปแสวง บุญแล้ว แต่ไม่อุทิศกุศลผลบุญ ไปให้เหล่าสัมภเวสี ความไม่คาดฝันเกิดขึ้น ดังเช่น โศกนาฏกรรม ครั้งยิ่งใหญ่ เมื่อเช้ามีวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ.๒๕๓๕ เรือโดยสาร “นาวาประทีป ๑๑๑” บรรทุกผู้ แสวงบุญกว่าร้อยชีวิต กลับจากนมัสการเจ้าพ่อเขาใหญ่บนเกาะสีชัง ได้ถูกเรือน้ำมันของบริษัท บี. พี.พี. พุ่งชนเรือแตกจมทะเลนอกชายฝั่งอำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ทำให้มีผู้เสียชีวิตกว่าร้อยราย เพื่อเตือนสติให้ทุกคนมีจิตสำนึกให้รำลึกถึงเทวดา และภูตผีปิศาจทั้งปวง โดยแผ่บุญกุศลที่ได้ กระทำแล้วแก่พวกเขาบ้างที่เขาได้ตั้งใจช่วยให้พ้นรอดปลอดภัยในระหว่างเดินทางไปมา^{๒๔}

มีตัวอย่างเรื่องวิญญานที่เป็น สัมภเวสี ดวงหนึ่งหาทางขอความช่วยเหลือต่อครอบครัว หนึ่ง ให้พากลับบ้าน โดยสัมภเวสีตนนั้น ได้แฝงตัวอยู่ในร่างของหญิงคนหนึ่ง ให้ช่วยส่งวิญญาน ตนกลับบ้านเกิดที่จังหวัดแพร่ ทำให้วิญญานเร่ร่อนจึงกลับบ้านไม่ได้^{๒๕} เป็นเรื่องที่ชวนให้คิดและ แปลก ชวนให้สงสัยมาให้ขบคิดกันว่า เรื่องจริงหรือคิดไปเอง มีเหตุการณ์ตัวอย่าง เพิ่งเกิดสด ๆ ร้อน ๆ ที่มีชายเสียชีวิตเนื่องจากซึ่รดไปชนเข้ากับรถบรรทุก ที่จอดเสียอยู่ริมถนน ญาติผู้เสียชีวิต ได้นำเอาข้าวไปวาง และทำพิธีเชิญวิญญานผู้ตายมาที่วัด อาหารที่นำไปวางนั้น ได้เรียกวิญญานที่ อยู่แถวนั้น ให้มารับได้ทุก ๆ คนแม้แต่ สัมภเวสี หรือวิญญานที่ไม่มีญาติ โดยเชื่อว่า ถ้าไม่ไปทำ พิธีเชิญวิญญาน ๆ ก็จะอยู่ที่นั่น เป็นวิญญานเร่ร่อนอดอยาก^{๒๖}

จากการศึกษา ความเชื่อดั้งเดิมในสังคมไทยเกี่ยวกับเรื่องสัมภเวสีพบว่า สัมภเวสี หมายถึง ดวงวิญญานเร่ร่อนที่ไม่ได้ไปผูกไปเกิด โดยคิดว่าเมื่อคนตายด้วยอุบัติเหตุในที่ใดจะต้อง อยู่ที่ตรงนั้น เร่ร่อนอดอยากเป็นผีไม่มีญาติ กลับมาหาญาติก็กลับไม่ได้จะต้องนำอาหารไปบวง ทรวงแล้ว เชิญวิญญานมาบำเพ็ญบุญ จึงจะมีความสุขแก่สัมภเวสีเหล่านั้น

๔) ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า เมื่อศึกษาเรื่องเทพเจ้าเป็นเรื่องที่แปลก ลึกลับ มองเห็น และจับต้องไม่ได้ ถ้าจะศึกษาเรื่องเทพเจ้า จะต้องศึกษากับผู้ที่มีสมาธิสูง ๆ เมื่อมีเสียงพูดแปลก ๆ ขณะทำสมาธิ และสอบถามไปยัง พระกรรมฐานที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องสมาธิ และผู้รอบรู้เรื่อง

^{๒๔} ความเป็นมา ประวัติประเพณีกองข้าวศรีราชา จังหวัดชลบุรี, www.srirachaoutlook.com/ [๑ สิงหาคม ๒๕๕๔].

^{๒๕} ดีลิบ:สัมภเวสี..ดวงวิญญานเร่ร่อน, 1/5 - you tube, www.youtube.com/watch? [๖ กันยายน ๒๕๕๔].

^{๒๖} ฤ.จะเป็นสัมภเวสี,จากบล็อกโอเคเนชั่น oknation net. www.Oknation.com/blog/npnt/php?id=23131 [๗ กันยายน ๒๕๕๔].

สมาธิหลายท่าน จึงได้ทราบข้อสังเกตที่เหมือน ๆ กันในหลาย ๆ ส่วน เช่น ภาษาที่พูดออกมานั้น ผู้พูดมักจะพูดออกมาอย่างไม่สามารถควบคุมได้ แต่จะมีความรู้สึกนึกคิด หรือ รู้สึกตัวตลอดเวลา ภาษาที่พูดออกมานั้น มักจะเร็วและเร็วกว่า ภาษาพูดธรรมดาที่คนทั่วไปพูดกัน และที่น่าสนใจที่สุดคือภาษานี้ มักจะมาจากกรทำสมาธิถึงขั้นหนึ่ง จนจิตมีความละเอียดพอที่จะสัมผัสกับพลังงานต่างมิติ ไม่ว่าจะเป็น สัมภเวสี เทพ เทวดา ฯลฯ หรือเรียกง่าย ๆ ว่าเป็น “การลงทรง” หรือ “ประทับทรง” นั่นเอง “การลงทรง” หรือ “ประทับทรง” นั้นเป็นการติดต่อสื่อสารกับ โลกวิญญาณ วิธีหนึ่งโดยการทำสมาธิเป็นพื้นฐานของการประทับทรง นอกจากนี้การประทับทรงยังเป็นการทำให้เราได้รู้เข้าใจอะไรหลายอย่าง เพราะการลงมาประทับทรงของจิตวิญญาณนั้นมีอยู่หลายระดับ ตั้งแต่ สัมภเวสี เจ้าพ่อเจ้าแม่ จนถึงเทพดา เพราะเมื่อศึกษาไปก็จะได้พบ ว่าโลกของเรานี้ ไม่ได้มีเพียงแต่โลกที่มองเห็นด้วยตา

แต่ยังมีมิติทาง โลกวิญญาณ อยู่อีกหลายมิติเหลื่อมซ้อนกันอยู่ ตามความหยابละเอียดของจิตในสมาธิหรือเรียกว่า อยู่กันคนละความถี่อย่างมนุษย์ และก็เป็นความถี่หนึ่งในโลกวัตถุ จึงทำให้ไม่สามารถรู้เห็นมิติของ โลกวิญญาณได้ ขณะเดียวกันจิตวิญญาณ ที่เป็นพวกสัมภเวสี ก็จะไม่สามารถรับรู้ หรือเห็นดวงวิญญาณของเทพได้ เพราะอยู่กันคนละความถี่นั่นเอง ในการประทับทรงนั้น ถ้าเป็นการทรงวิญญาณของมนุษย์ หรือดวงจิตที่เพิ่งเสียชีวิตไปได้ไม่นานนัก ผู้เป็นร่างทรงมักจะมีปฏิกิริยาของผู้ตายไปแล้ว คือ มีอากัปกริยา และพูดจาภาษาเดียวกัน กับคนผู้นั้น แต่ในกรณีที่เป็นดวงจิตของเทพ ร่างทรงมักมีอากัปกริยาที่แปลกออกไป เช่น ร่ายรำบ้าง แล้วคำพูดออกมาเป็นภาษาที่ฟังไม่รู้เรื่อง ภาษาดังกล่าวมักเรียกกันในหมู่ผู้ปฏิบัติธรรม นั่งสมาธิ หรือ บรรดาร่างทรงว่า ภาษาภูไบต์ หรือเรียกกันทั่วไปว่า ภาษาเทพ เมื่อสืบเสาะจัดว่าเป็นภาษาที่เก่าแก่มาก พอเทียบเคียงได้กับภาษาที่พวกพราหมณ์โบราณใช้กัน คือภาษาสันสกฤตและบาลีเป็นต้น^{๒๑}

จากการศึกษา ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าในสังคมไทยเกี่ยวกับเรื่องสัมภเวสี พบว่า เทพเจ้าเป็นสิ่งมองไม่เห็นสัมผัสไม่ได้ อาจจะรู้ได้บ้าง ก็จากการบอกจากบุคคลที่มีสมาธิขั้นสูงที่สัมผัสได้ด้วยมิติของสมาธิ หรือจากการเข้าทรง ภาษาเทพที่พูดออกมานั้น มักจะพูดเร็วและเร็วกว่าภาษาพูดธรรมดาที่คนทั่วไปพูดกัน การประทับทรงยังเป็นการทำให้เราได้รู้เข้าใจ ของจิตวิญญาณมีอยู่หลายระดับ ตั้งแต่ สัมภเวสี เจ้าพ่อเจ้าแม่ จนถึงเทพดา เพราะเมื่อศึกษาไปก็จะได้พบ ว่าโลกของเรานี้ ไม่ได้มีเพียงแต่โลกที่มองเห็นด้วยตา ยังมีอีกมิติหนึ่งเรามองไม่เห็นด้วยตาเนื้อ

^{๒๑} ภาษาเทพ-องค์เทพดอกท้อ, ชุมชนคนเมืองศรี ตราชองศ์ ตราชองศา, www.ongtip.com/detail.php?id=101. [๘ กันยายน ๒๕๕๔].

๓.๓ อิทธิพลความเชื่อต่อแนวคิดเรื่องสัมภเวสีที่มีต่อสังคมไทย

การวิจัยอิทธิพลความเชื่อต่อแนวคิดเรื่องสัมภเวสีที่มีต่อสังคมไทย แบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ ๑) อิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรม ๒) อิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรม ๓) อิทธิพลต่อวรรณกรรมไทย มีอธิบายดังนี้

๓.๓.๑ อิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรม

อิทธิพลความเชื่อเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทยเป็นเรื่องน่ารู้ ภูมิใกล้ตัว หมายถึง ภูมิของกายละเอียดที่อยู่ซ้อนภพมนุษย์ คนที่ตายแล้วถ้ายังมีเลสก็ต้องเกิดในภูมิใดภูมิหนึ่งทันที ดังพระบาลีว่า “สุดตปฺพุทฺโธ-วีย เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้น” ไม่มีการรอกหาที่เกิด แต่การที่จะไปเกิดในภพใดที่ใดนั้น ก็ขึ้นอยู่กับแรงเหวี่ยงของกรรมที่ส่งไป ฉะนั้น การที่คนบางคนพบเห็นว่า ญาติคนนั้นคนนี้ตายไปแล้ว มาปรากฏตัวให้เห็นอย่างนั้นอย่างนี้ ก็หมายถึงว่า เขาได้ไปเกิดแล้วในภพใหม่ แต่เป็นกำเนิดของโอปปาติกะ คือ อาจจะเป็นเปรต เป็นอสุรกาย หรือเป็นเทวดาจำพวกใดจำพวกหนึ่งก็ได้ ซึ่งกำเนิดพวกนี้ เป็นอภิสสมานกาย มองดูด้วยตาเนื้อไม่เห็น จะปรากฏแก่เราได้ก็เมื่อเขาทำกายให้หายไปด้วยประสงค์จะแสดงหรือบอกให้ผู้ที่เขาต้องการจะให้รู้ได้ทราบเท่านั้น^{๒๘}

เพื่อความเข้าใจในเรื่องนี้ ขอนำเรื่องที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เรื่องหนึ่งมาเป็นหลักฐานยืนยันประกอบเพื่อสนับสนุนหลักธรรมข้อนี้

เรื่องมีอยู่ว่า มีหญิงสาวคนหนึ่งอายุประมาณ ๒๒ ปี ขอสมมติชื่อว่า ชุตินาถ บ้านอยู่กรุงเทพฯ ได้ไปทำงานที่โรงงานแห่งหนึ่งที่อ้อมน้อย สมุทรปราการ วันหนึ่งในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๑๕ ขณะที่เธอทำงานอยู่ที่โรงงานแห่งหนึ่ง เวลาพักกลางวัน เธอได้ออกจากโรงงานไปทานอาหาร ได้เดินข้ามถนนสายหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้กับโรงงานและได้ถูกรถยนต์ชนขณะข้ามถนน มีอาการสาหัส แล้วมีคนนำส่งโรงพยาบาลศิริราช แต่เธอได้ขาดใจตายที่โรงพยาบาลศิริราชนั่นเอง เพราะมีอาการสาหัสมาก แต่ทางบ้านก็ยังไม่ทราบถึงการจากไปของเธอ

ในวันนั้น พอดตกเย็น ครั้นสิ้นแสงตะวัน วิญญาณของเธอก็กลับมาที่บ้าน อาจจะเป็นเพราะห่วงพ่อแม่ โดยปรากฏในรูปร่างเดิมของนางสาวชุตินาถ และได้ไปนั่งถ่ายปัสสาวะอยู่ในที่ไม่สมควร อาหญิงของเธอเห็นเข้าจึงได้คิดว่า ที่นั้นไม่สมควรถ่ายปัสสาวะ วิญญาณนี้ไม่พูดอะไรเมื่อลุกขึ้นแล้วก็เดินขึ้นบนบ้าน เดินสวนทางกับมารดาของเธอเอง แต่ก็ไม่ได้พูดอะไร แล้วผ่านเข้าห้องนอน มารดาเข้าใจว่าเธอเข้าไปเปลี่ยนเครื่องแต่งตัว หลังจากกลับมาจากที่ทำงาน แล้วมารดาของเธอก็ได้ลงมาข้างล่าง

^{๒๘} เรื่องศีกระสือ ศีกระหัง กับภูมิใกล้ตัวที่น่ารู้-ตายไปไหน, xn—m3.cif1.amp3 a5 c5 h6 ab od.dmc. tv?>--> มนุสสภูมิ. [๑๐ กันยายน ๒๕๕๔].

อีกครู่หนึ่งต่อมาก็มีคนจากโรงพยาบาลศิริราชมาบอกข่าวเรื่องการตายของนางสาวชุลีนาถให้มารดาของเธอทราบ แต่มารดาของเธอไม่เชื่อ และได้ยืนยันว่า ลูกสาวของตนได้กลับมาบ้านแล้ว อาหญิงเขาก็ดูเอาเมื่อก่อนจะขึ้นบ้าน และได้เดินสวนทางกับตนไปเข้าห้องเมื่อครู่นี้เอง เข้าใจว่ามาเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวในห้อง ชายผู้มาบอกข่าวก็กล่าวยืนยันเช่นนั้น

มารดาของนางสาวชุลีนาถก็ยังไม่เชื่อ แต่เพื่อให้แน่ใจจึงได้ตามขึ้นไปดูในห้อง และได้เห็น น.ส.ชุลีนาถลูกสาวนอนคลุมโปงอยู่ในห้อง โดยที่ยังไม่ได้เปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเลย ด้วยความแปลกใจนางจึงได้เรียกลูกสาวออกมา และเมื่อ น.ส.ชุลีนาถลุกขึ้นออกมายืนอยู่ตรงหน้ามารดา ก็ไม่พูดอะไร แต่ปรากฏว่ามีเลือดไหลอาบหน้า และเปื้อนไปทั่วทั้งร่าง เมื่อมารดาของเธอเห็นเข้าเช่นนั้นก็ตกใจเป็นลมล้มลงสลบไป ภาพนั้นก็หายไปทันที

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งอาหญิงของนางสาวชุลีนาถได้เล่าให้ท่านเจ้าคุณรูปหนึ่งในวัดโสมนัสวิหารทราบ และขณะนั้นกระดุกของนางสาวชุลีนาถ ก็ถูกบรรจุไว้ที่พระวิหารวัดโสมนัสวิหาร

เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่ตายไปแล้วและสามารถปรากฏตัวให้ทราบเช่นนั้น คนโดยทั่วไปเรียกกันว่า สัมภเวสี เกิดขึ้นบ่อยในประเทศไทย แต่รูปร่างที่แท้จริงของเขาเป็นอาทิสสมานกาย คือ มีร่างกายไม่ปรากฏให้เห็นได้ด้วยตาเนื้อ ท่านผู้ได้ทิพยจักขุเท่านั้นจึงสามารถมองเห็นกายของผู้ที่เกิดอยู่ในโอปปาติกะกำเนิดได้ แต่บางคนไปเกิดในโอปปาติกะกำเนิดไม่เกิน ๗ วันเท่านั้นแล้วก็เคลื่อนไปเกิดในภูมิใหม่อีก เช่น ไปเกิดเป็นมนุษย์ เป็นสัตว์หรือเทวดาชั้นสูง เป็นไปตามอำนาจพลังของกรรมที่ตนได้ทำเอง^{๒๕}

พิธีกรรม หมายถึง การบูชา แบบอย่างหรือแบบแผนต่าง ๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา เป็นคำบัญญัติของการประกอบพิธีการต่าง ๆ และคำว่า พิธีการ หมายถึง พิธีตามประเพณีทางศาสนา หรือในโอกาสสำคัญ พิธีกรรมจะก่อให้เกิดอำนาจพิเศษขึ้นมา เป็นการเพิ่มสีสันและพลังอำนาจให้แก่การดำเนินชีวิตประจำวัน เป็นรูปแบบของพฤติกรรมหรือการทำพิธี

พิธีกรรม คือ พฤติกรรมที่กระทำขึ้นเพื่อสนองโลกียวิสัย หรือเพื่อความสูงส่งทางจิตวิญญาณ ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์ โดยถูกต้องตามกฎหมาย ประเพณี การสั่งสมของ วัฒนธรรม และเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป จะต้องเป็นการกระทำที่ปลุกเร้า หรือเรียกร้องให้เกิดปฏิกิริยาหรืออารมณ์ได้ ส่วนประกอบของพิธีกรรม ได้แก่ ศาสนา พลังแห่งเวทมนต์ วัฒนธรรม และประเพณี ซึ่งรวมกลุ่มกันขึ้นเป็นสัญลักษณ์ และพิธีกรรม ส่วนที่เป็นหัวใจของพิธีกรรม คือ ขั้นตอนของพลัง

^{๒๕} พงษ์เทพ อันตริกานนท์, วิทยุญาณมีจริง, (กรุงเทพมหานคร : วิโรจน์การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๓-๑๗๐.

ลับ ซึ่งก็คือการมองโลกให้ลึกลงไปจนถึงความเป็นจริงที่ซ่อนอยู่ การประกอบพิธีกรรมมี ๓ ลักษณะคือ

๑. การประกอบพิธีกรรมโดยกลุ่มคน มีพระหรือผู้นำกลุ่มนั้น ๆ เป็นผู้นำในพิธี

๒. หมอผี หรือผู้ขมังเวทร่วมกันประกอบพิธีกรรมโดยแต่ละคนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน แม้ว่าบางคนอาจจะมีตำแหน่งสูงกว่าคนอื่น ๆ

๓. การประกอบพิธีกรรมส่วนตัวของ หมอผี หรือผู้ขอพร เช่น การติดต่อกับเทพเจ้าของชาวอินเดียแดง การประกอบพิธีกรรมต้องทำในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีการขับไล่สิ่งชั่วร้าย

พิธีกรรมทุกชนิดมีลักษณะพื้นฐานอยู่ ๓ แบบ คือ

๑. การเรียก หรือการอัญเชิญ เป็นการนำหรือเรียก พลัง วิญญาณ เทพ เทพี กามิ ฯลฯ จากข้างนอกให้ เข้ามา แน่แน่นอนสิ่งที่ถือว่ามีมาจาก ข้างนอก และเข้ามา ย่อมเป็นเรื่องของพลังจิต

๒. การปลุกหรือกระตุ้น เป็นการนำหรือเรียกพลัง หรือ วิญญาณ ฯลฯ จากข้างใน ให้ ออกมา เป็นเรื่องของพลังที่เหนือจิต

๓. ไสยศาสตร์ เป็นการปรับเปลี่ยนด้วยความมุ่งมั่น ความรู้ และการกระทำ เปลี่ยนได้ ทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุ และจิตใจ นอกจากนี้ พิธีกรรมทุกชนิดมีพลังจากสมองเป็นส่วนเสริม ไม่ว่าจะในด้านบวกหรือด้านลบก็ตาม พลังจากร่างกายโดยการควบคุมลมหายใจ และพลังจากคำพูด เป็นพลังของคลื่นเสียงในพิธีกรรมสันตะเขื่อนจนถึงระดับหนึ่ง จะทำให้บรรยากาศ และจิตใจกลมกลืนกัน จิตจะตกอยู่ในภวังค์ และเปลี่ยนสถานะได้ พลังคำพูดจึงมีผลต่อพิธีกรรมมาก^{๓๐}

พิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาพราหมณ์ แสดงถึงการยอมรับความมีอยู่ของอำนาจภายนอกในรูปแบบต่าง ๆ ลักษณะของพิธีมุ่งสร้างอำนาจภายนอกที่เหนือกว่า เช่นอำนาจของเทพเจ้า เพื่อกำจัดปกป้องอำนาจภายนอกที่ร้ายแรงอย่างอื่น และให้อำนาจที่เหนือกว่าช่วยอำนวยความสะดวกแก่ผู้ประกอบพิธีด้วย ลักษณะพิธีจึงแสดงให้เห็นความสูงต่ำระหว่างสิ่ง ๒ สิ่ง เช่น ผี กับ เทวดา สวรรค์ กับ นรก ข้างขึ้น กับ ข้างแรม เป็นต้น สิ่งที่สูงกว่าได้รับการมองว่าเป็นสิ่งที่เป็นมงคลและบริสุทธิ์ พิธีกรรมที่เกิดขึ้นในกลุ่มพุทธศาสนิกชน บางพิธีก็รับความเชื่อมาจากศาสนาพราหมณ์เข้ามาเสริม บางพิธีก็รับอิทธิพลมาจาก ศาสนาพราหมณ์โดยตรง ที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์สนองความต้องการของประชาชนได้มากกว่า

พิธีกรรมในศาสนาพุทธ คือ พิธีกรรมและคำสอนในศาสนาพุทธ มุ่งด้านจริยธรรมและการใช้เหตุผล โดยเน้นการพึ่งตนเองหรือสติปัญญาของมนุษย์ การทำพิธีจึงมีลักษณะเป็นบุญ

^{๓๐} พระเชียรวิทย์ อดุลสนโต (โอชาวัฒน์), “การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของร่างทรง กรณีศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร,” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๓-๕๔.

คือมุ่งความสุขใจที่ได้กำจัดกิเลสของตนเองมากกว่าอย่างอื่นเช่น พิธีทอดกฐิน พิธีทอดผ้าป่า พิธีการปฏิบัติคนเป็นพุทธมามกะ และการสวดมนต์เป็นต้น^{๓๐}

การศึกษาวิจัย อิทธิพลแนวคิดเรื่องสัมภเวสีที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมในสังคมไทย พบว่า คนที่ตายแล้วต้องเกิดทันที จะเกิดเป็นโอปปาติกะ คือ เป็นเทวดาเป็นต้น จำพวกใดจำพวกหนึ่ง ที่เป็นอภิสมาณกาย มองดูด้วยตาเนื้อไม่เห็น จึงมีพิธีกรรมเพื่อทำให้เกิดมงคลชีวิต และปิดเป่าสิ่งชั่วร้าย ในทางศาสนามากมาย เช่น พิธีกรรมพระพุทธศาสนา พิธีกรรมจากศาสนาพราหมณ์ และหมอผีเป็นต้น

อิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรม แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ ๑) อิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ๒) อิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ มีอธิบายดังนี้

๑) อิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๕ อย่าง คือ (ก) การสวดมนต์ (ข) การขึ้นบ้านใหม่ (ค) การเกิด (ง) การตาย (จ) การเจ็บป่วย มีอธิบายดังนี้

(ก) การสวดมนต์ การสวดมนต์ใช้หลักการทำให้เกิดคลื่นเสียงที่มีความสม่ำเสมอ เพื่อเข้าไปกระตุ้นร่างกายให้เกิดการเยียวยา ซึ่งหากคลื่นเสียงที่มากกระทบดังแบบไร้ระเบียบ คือ ประกอบด้วยเสียงที่มีความถี่ต่าง ๆ กัน ก็ไม่เกิดประโยชน์ต่อการบำบัด กลไกดังกล่าวเริ่มต้นเมื่อหูของเราได้ยินเสียงบทสวด ก็จะส่งสัญญาณต่อไปยังศูนย์การได้ยินที่อยู่บริเวณสมองกลีบขมับก่อนส่งไปบริเวณก้านสมอง ซึ่งเมื่อได้รับคลื่นเสียงซ้ำ ๆ สม่ำเสมอประมาณ ๑๕ นาที ก็จะหลั่งสารสื่อประสาทที่มีประโยชน์มากกว่า

รองศาสตราจารย์ ดร.สมพร กันทรคุชฎี เตรียมชัยศรี หัวหน้าภาควิชาการพยาบาล สาธารณสุขคณะสาธารณสุขศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล อธิบายเพิ่มเติมว่า สมองของเราเมื่อได้รับการกระตุ้นด้วยคลื่นเสียงซ้ำ ๆ สม่ำเสมอประมาณ ๑๕ นาทีขึ้นไป จะทำให้เซลล์ประสาทของระบบประสาทสมองสังเคราะห์สารสื่อประสาทหลาย ๆ ชนิด บริเวณก้านสมองจะหลั่งสารสื่อประสาทชื่อ ซีโรโทนิน (serotonin) เพิ่มขึ้น ซึ่งมีฤทธิ์คล้ายยานอนหลับช่วยการเรียนรู้ ลดความเครียด ลดอาการซึมเศร้า ลดระดับน้ำตาลในเลือด และเป็นสารตั้งต้นในการสังเคราะห์สารสื่อประสาทอื่น ๆ เช่น เมลาโทนิน ซึ่งเปรียบคล้ายกับยาอายุวัฒนะ เพราะจะช่วยยืดอายุการ

^{๓๐} สุวิทย์ ทองศรีเกตุ, “การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่มีต่อพฤติกรรมทางศาสนาพุทธศาสนิกชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหิดล, ๒๕๒๓), หน้า ๓๘-๔๘.

ทำงานของเซลล์ประสาท เซลล์ร่างกายให้ชีวิตยืนยาวขึ้น และยังมีคุณสมบัติช่วยให้ผ่อนคลาย เพิ่มภูมิคุ้มกันทำให้เซลล์สดชื่นขึ้น รวมถึงโคปามีนมีฤทธิ์ลดความก้าวร้าว และอาการพาร์กินสัน

นอกจากนี้ ปริมาณของซีโรโทนิน ยังมีความสัมพันธ์ต่อการกระตุ้นการหลั่งสารสื่อประสาทอื่น ๆ เช่น อะเซทิลโคลีน ช่วยในกระบวนการเรียนรู้ และความจำ ช่วยขยายเส้นเลือด ทำให้ความดันลดลง และยังช่วยลดปริมาณ อาร์กีนินวาโซเพรสซิน ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมความก้าวร้าว ความสมดุลของน้ำ และซีโรโทนินยังเข้าไปลดปริมาณของสารเคมีชนิดหนึ่งที่เป็นตัวกระตุ้นการทำงานของต่อมหมวกไตให้ลดลง ส่งผลให้ระบบประสาทส่วนกลางทำงานน้อยลง ร่างกายจึงรู้สึกผ่อนคลายปลอดโปร่ง ไม่เครียด และภูมิคุ้มกันเพิ่มขึ้น ดังนั้น จุดสำคัญจึงอยู่ที่ร่างกายจะสามารถสร้างสารสื่อประสาทได้หรือไม่

อาจารย์เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต อธิบายหลักการนี้ว่า เวลาเราสวดมนต์นาน ๆ คำแต่ละคำจะสร้างความสั่นสะเทือนไม่เท่ากัน ตามฐานที่เกิดของเสียงหรือตามวิธีเปล่งเสียง แม้ว่าเสียงจะออกมาจากปากเหมือนกัน แต่ว่าเสียงบางเสียงออกมาจากริมฝีปาก บางเสียงออกมาจากปุ่มเหงือก บางเสียงออกมาจากไรฟัน บางเสียงออกมาจากคอ ดังนั้น ถ้าเราสวดมนต์ถูกต้องตามฐานกรณ์จึงเกิดพลังของการสั่น และเมื่อเกิดพลังของการสั่น การสั่นนี้จะเข้าไปเยียวยาอาการป่วยได้ เวลาเราสวดมนต์ เสียงสวดจะไปช่วยกระตุ้นต่อมต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยปราบเชื้อโรคบางชนิด เช่น การวิจัยของฝรั่ง พบว่า อักษร เอ บี ซี ดี จะช่วยกระตุ้นระบบน้ำย่อย ส่วนบทสวดมนต์ในพระพุทธศาสนา เสียงอักขระแต่ละตัวมีค่าหนักเบาไม่เท่ากัน บางตัวสั่นสะเทือนมาก บางตัวคลื่นสภาพ อาการป่วย ก็จะดีขึ้น^{๓๒}

การศึกษาวิจัยการสวดมนต์ พบว่าใช้หลักการทำให้เกิดคลื่นเสียงที่มีความสม่ำเสมอ เพื่อเข้าไปกระตุ้นร่างกายให้เกิดการเยียวยาอาการป่วยได้ เวลาเราสวดมนต์เสียงสวดจะไปช่วยกระตุ้นต่อมต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยปราบเชื้อโรคบางชนิด เช่น ควบคุมความก้าวร้าว และโรคจิต คือ โรคโลภะ โรคโทสะ โรคโมหะได้ นี่คือผลของการสวดมนต์

(ข) การขึ้นบ้านใหม่ เป็นพิธีทำบุญบ้าน ทำเพื่อให้เกิดสิริมงคลต่อตนเอง และครอบครัว โดยเป็นที่ยอมรับกันว่าบ้านเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ทุกคนก็ได้ แสวงหาเพื่อจะให้ทุกคนร่มเย็นเป็นสุขตามความปรารถนานั้น จะต้องมีการทำบุญขึ้นบ้านใหม่เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ตัวเองและครอบครัว

^{๓๒} สานรู้>ประโยชน์ของการสวดมนต์, (engine by/ geweb.com) watnamrai. jgetweb. com / index>php?mo=3& aet =214592. [๑๓ กันยายน ๒๕๕๔].

การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ นิยมทำเมื่อได้สร้างบ้านเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และได้เข้าอยู่อาศัย จะมีการตั้งศาลพระภูมิหรือยังไม่ตั้งก็ได้ หรือจะให้มีการจัดตั้งศาลพระภูมิในวันทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ก็ได้ ทั้งนี้ จุดประสงค์ของการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เพื่อให้เกิดความสุขสวัสดิมีชัย ได้พบในสิ่งที่ดีงามปรารถนาให้ผู้ร่วมอยู่อาศัยมีความสุขสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เป็นการป้องกันสรรพอุปัทวันตราย ตลอดจนขับไล่สิ่งชั่วร้ายทั้งหลายไม่ให้มากล้ากลาย

ในการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เจ้าภาพควรได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่จะทำบุญแบบไหน โดยใช้แบบดั้งเดิม คือการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์เย็น รุ่งขึ้นจัดให้มีฉันเช้าหรือฉันเพล ซึ่งพิธีจะเสร็จในวันเดียวกัน และจะได้จัดให้มีการตั้งศาลพระภูมิในวันนั้นหรือไม่ ถ้าจัดเจ้าภาพจะต้องติดต่อพราหมณ์หรือโหราจารย์ เป็นผู้ทำพิธียกศาลพระภูมิให้เรียบร้อย

สิ่งที่เจ้าภาพต้องปฏิบัติในการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ คล้ายกับงานทำบุญเนื่องในงานมงคลทั่วไป ทั้งนี้เมื่อเสร็จพิธีจากสงฆ์แล้ว นิมนต์พระสงฆ์ให้มีการเจิมประตู พรมน้ำพระพุทธมนต์ หรือโปรยทรายให้รอบบ้านทั้ง ๔ ทิศ เพื่อป้องกันอันตราย มีภูตผีปีศาจและสัมภเวสี เป็นต้น กิจที่เจ้าภาพต้องทำ

๑. กำหนดวันขึ้นบ้านใหม่ ประคองจะดูฤกษ์ยามเพื่อเป็นสิริมงคล
๒. นิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์ และรับอาหารบิณฑบาต
๓. จัดเตรียมอาหาร เครื่องไทยธรรม พร้อมทั้งเตรียมพิธีสงฆ์
๔. จัดสถานที่ตั้งโต๊ะหมู่บูชา เครื่องน้ำมนต์ อาสน์สนะสงฆ์และเครื่องใช้ในพิธีต่าง ๆ
๕. ถ้าจะยกพระภูมิในวันเดียวกัน ต้องติดต่อโหร หรือผู้รอบรู้ในพิธี และเตรียมเครื่องใช้ต่าง ๆ ไว้

ครั้นเมื่อกำหนดวันงาน พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ รับอาหารบิณฑบาต และฉันภัตตาหารเช้า พระเถระผู้เป็นประธานสงฆ์จะเจิมประตู ซัดทราย เจ้าภาพถวายเครื่องปัจจัยไทยธรรม ประพรมน้ำมนต์ พระสงฆ์สวดอนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล และจัดอาหารเลี้ยงแขกที่มารวมในงานพิธี เป็นเสร็จพิธี^{๓๓}

การศึกษาวิจัยการขึ้นบ้านใหม่ พบว่า ทำเพื่อให้เกิดสิริมงคลต่อตนเอง และครอบครัว ให้มีความสุขสวัสดิมีชัย ได้พบในสิ่งที่ดีงามตามความปรารถนา ให้ผู้ร่วมอยู่อาศัยมีความสุขสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เป็นการป้องกันสรรพอุปัทวันตราย ตลอดจนขับไล่สิ่งชั่วร้ายทั้งหลายไม่ให้มากล้ากลาย

^{๓๓} ไพฑูรย์ ยิ้มทอง, ศาสนาพิธีทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: หจก. สำนักพิมพ์พิสิทธ์เซ็นเตอร์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๕-๘๖.

(ค) การเกิด คือการตั้งครรรค์ เป็นการเริ่มต้นชีวิต มนุษย์มีชีวิตอยู่ในครรรค์ของมารดา ถึง ๕ เดือน ชีวิตในครรรค์นั้น เป็นชีวิตที่เสี่ยงเป็นเสี่ยงตายทั้งมารดาและเด็ก มารดานั้นต้องออกสู้ ขวัญหายเป็นห่วงทั้งตัวเอง และลูกน้อย มนุษย์ทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในทุกส่วนของมุมโลกต่างก็มี พิธีกรรมที่คิดค้นกันขึ้นมา เป็นเครื่องขจัดปัดเป่าอันตราย และสร้างขวัญกำลังใจแก่หญิงมีครรรค์ พิธีต่าง ๆ เหล่านั้น บางอย่างแม้มนุษย์จะอยู่ห่างกันคนละซีกโลก ก็ยังมีคติความเชื่อ และพิธีกรรม หลายอย่างเหมือนกัน บางอย่างคล้ายกัน โดยสรุปพิธีเหล่านั้นที่กระทำก็เพื่อจุดประสงค์ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อป้องกันเหตุร้ายอันอาจจะเกิดขึ้นแก่หญิงมีครรรค์

๒. เพื่อให้คลอดง่าย ไม่เป็นอันตรายถึงชีวิตทั้งมารดา และลูกน้อยซึ่งเป็นช่วงอันตราย ที่สุดทั้งลูกและแม่ สำหรับผู้เป็นแม่เปรียบได้กับออกศึกสงคราม ของผู้ชายจะเป็นหรือตายก็ไม่รู้ ได้

๓. เพื่อปกป้องรักษาทารกที่เกิดใหม่ อันเป็นช่วงที่อ่อนแอที่สุดของชีวิต ให้อยู่รอด ปลอดภัยจนเจริญเติบโต

ข้อห้ามสำหรับผู้หญิงมีครรรค์

เนื่องจากมนุษย์เราในสมัยโบราณมีความรู้เกี่ยวกับสรีระร่างกายน้อย เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับหญิงมีครรรค์ จึงเหมือนกันว่าเป็นเรื่องของ ผี สาง เทวดา ให้คุณให้โทษ เรื่องดี ๆ ก็ เทวดาเสริม เรื่องไม่ดีก็โทษเทวดารบกวน พิธีกรรมต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นเพื่อป้องกันผีร้ายและเอาใจ เทวดา นอกจากนี้ ยังมีกรรมวิธีเป็นการถือเคล็ดบ้าง เป็นการแก้เคล็ดบ้าง สำหรับผู้หญิงมีครรรค์ เพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลอีกหลายประการ เช่น

๑. ห้ามไม่ให้ไปงานศพหรือเยี่ยมไข้ จะเป็นเหตุให้ขวัญเสียคิดมาก เป็นสิ่งแสลงใจ

๒. ห้ามไปดูคนอื่นคลอดลูก จะทำให้เขาคลอดไม่ได้ เพราะเด็กในท้องจะอายุกัน ที่จริงเกรงว่าจะเสียใจ ที่เห็นการคลอดลูก และเจ็บปวดมาก

๓. ขณะที่สงฆ์ทำสังฆกรรมสวดญัตติ เช่น บวชนาค ห้ามเข้าไปในมณฑลพิธี คงจะเป็นเพราะคำว่า ญัตติ ออกเสียงตรงกับคำว่า ยัด จะทำให้คลอดยาก

๔. ห้ามตกปลา ฆ่าสัตว์ พุศเห็จ

๕. ห้ามตอกตริงตะปูหรือหมุด

๖. ห้ามเย็บปากหมอนที่ขัณฑ์แล้ว

๗. ห้ามนั่ง-ยืนคาบันได ต้องขึ้นลงรวดเดียว

๘. ห้ามนั่ง-นอน-ยืนขวางประตู

๙. ห้ามนอนหงาย เกรงว่าเด็กจะเบ่งท้องแตก

๑๐. เวลาที่มีสุริยคราส และจันทรคราส ให้เอาเข็มเย็บผ้ากลัดชายพวกไว้เพื่อป้องกันมิให้ลูกเกิดมา ตาเหล่ ปากแหว่ง เหมือนดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์เวลาเป็นคราส

การตัดฟันอยู่ไฟ

เมื่อท้องแก่ใกล้คลอด (ประมาณ ๘-๘ เดือน) สามียะต้องไปตัดฟันเตรียมเอาไว้สำหรับให้ภรรยาอยู่ไฟเมื่อคลอดบุตรแล้ว มีหลักเกณฑ์ดังนี้

๑. ห้ามคนอื่นตัด ต้องให้สามีตัดเท่านั้น

๒. ให้เลือกเอาไม้สะแกหรือมะขาม

๓. ให้คำนวณวันคลอดกับวันตัดฟันให้พอ ๆ

๔. กองฟันต้องเอาหนามพุทราสะ เพื่อป้องกัน ผี เวลาตัดกิ่งพุทราให้ว่าคาถา นะโม, พุทธ - พุทธา, ตัส - ตัด, สะ - สะ (สะบนกองฟัน)

การสะหนามนี้ หลักใหญ่เพื่อป้องกันผีกระสือ เพราะผีกระสือนั้นเชื่อกันว่า เป็นคนเรานี้เอง โดยมากมักจะเป็นหญิงแก่ชรา ออกหากินกลางคืนเดือนมืดดึกสงัด ชอบกินของสด คาวและคูด (อุจจาระ) เวลาออกหากินจะถอดแต่หัวกับตับไตไส้พุงออกจากร่างไป และจะเห็นเป็นแสงไฟเรือง ๆ วาบ ๆ เป็นดวงโต บ้านใดมีหญิงคลอดลูกใหม่ ๆ ผีกระสือชอบมาก มันจะหาโอกาสเข้าไปสิงอยู่ในท้อง และกินตับไตไส้พุงเครื่องในของแม่และเด็ก จนพอมแห่งเหลือแต่หนังหุ้มกระดูก ผลที่สุดตายทั้งแม่และลูกอย่างนี้ มีอยู่ทั่วไปตามชนบท

ด้วยเหตุนี้ จึงได้นำเอาหนามพุทรามาสะทั้งกองฟันและใต้ทุนบ้านโดยรอบ เพื่อป้องกันมิให้ผีกระสือเข้ามา เพราะผีกระสือนั้นกลัวหนามมาก เนื่องจากไปไหนมิได้ติดตัวไปด้วย ถ้าถูกหนามเกี่ยวก็จะอยู่อย่างนั้น ไปไหนไม่ได้

เมื่อครบกำหนดคลอด เริ่มมีอาการเจ็บท้อง ญาติพี่น้องจะช่วยกันโกลาหล ไปตามหมอดำแย ธิบนำฟันมา ๓ คู่ ดัดไฟด้อมน้ำ ช่วยกันเปิดประตู หน้าต่าง ไขสลักกุญแจลิ้นชักตลอดจนไม้ซีก ไม้ขัดหม้อหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เหน็บหรือเสียบหรือขัดต้องช่วยกันเอาออก แม้แต่พระเครื่องซึ่งเป็นพระปิดทวารก็ต้องนิมนต์ออกไปไว้ที่อื่นชั่วคราวก่อน เพื่อให้คลอดง่าย หลังคลอด มีการตัดสายสะดือ เมื่อตัดสายสะดือเสร็จแล้ว หมอดำแยจะนำเอาเด็กนอนบนกระด้งร้อนเบา ๆ แล้ววางกระแทกเบา ๆ ๓ ครั้ง แล้วพูดว่า “สามวันลูกผี สี่วันลูกคน ลูกของใคร รับไปน้อ” ในที่นั้นต้องเลือกหญิงที่เลี้ยงลูกง่ายมารับเอาไป ฝ่ายสามีและเพื่อน จะช่วยกันนำเอาเตาไฟที่ไม่ได้เตรียมเอาไว้ นำมาให้นอนอยู่ไฟ แต่การอยู่ไฟจะต้องมีการดับพิษ โดยใช้ข้าวสารกับเกลือกล่าวด้วยคาถาว่า พุทฺโธ โลกนาโถ โมคฺคฺคฺลาโน อคฺคิสิยาณฺมม แล้วพ่นที่ท้อง ที่หลัง และที่เตาไฟแห่งละ ๓ ครั้ง กำหนดวันอยู่ไฟมี ๗, ๘, ๑๑, - ๒๕ วัน

แต่ในปัจจุบัน มีวิทยาศาสตร์การแพทย์ทันสมัยก้าวหน้าสามารถกำหนดสิ่งต่าง ๆ

เกี่ยวกับการเกิดได้ทุกขั้นตอน การคลอด ไม่ต้องเสี่ยงอันตรายเหมือนสมัยก่อน ทั้งแม่และลูกได้รับความปลอดภัยสูง ถ้าคลอดโดยธรรมชาติไม่ได้ก็ผ่าออกทางหน้าท้องได้ ความเจ็บปวดก็มียาบรรเทาได้รับการผ่อนคลายลง การคลอดลูกจึงไม่ใช่เรื่องน่ากลัว ไม่เป็นการเสี่ยงและไม่ต้องถือเคล็ดถือโศคราสดังสมัยก่อนอีก^{๓๔}

จากการศึกษาวิจัยการเกิด พบว่า การตั้งครรภ์เป็นการเริ่มต้นชีวิตมนุษย์ เป็นชีวิตที่เสี่ยงทั้งแม่และเด็ก มนุษย์จึงคิดค้นเครื่องขจัดปัดเป่าอันตราย และสร้างขวัญกำลังใจแก่หญิงมีครรภ์และเด็ก เพื่อป้องกันเหตุร้ายอันอาจจะเกิดขึ้นแก่หญิงมีครรภ์ และปกป้องรักษาทารกที่เกิดใหม่ในสมัยโบราณกลัว ผี สาง เทวดา ให้คุณให้โทษ พิธีกรรมต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นเพื่อป้องกันผีร้าย และเอาใจเทวดา ยังมีการถือเคล็ด สำหรับผู้หญิงมีครรภ์ เพื่อให้เกิดมงคลเช่น ไม่ให้ไปงานศพ ในขณะที่สงฆ์ทำสังฆกรรมสวดชัยุตติ เช่น บวชนาค ห้ามเข้าไปในมณฑลพิธีเป็นต้น ในปัจจุบันไม่ต้องทำอย่างนั้นเพราะการแพทย์ทันสมัย

(ง) การตาย ชีวิตมีการเกิดเป็นเบื้องต้น ตั้งอยู่ แปรปรวนไปในท่ามกลาง และแตกสลายในที่สุด สัตว์อื่น ๆ ตายเรียกว่า ซาก แต่คนตายเรียกว่า ศพ หรือ ผี เป็นคำที่คนโบราณใช้เรียกคนตาย การตายมี ๒ ประเภท คือ ตายตามธรรมชาติ เช่น แก่ตาย หรือ เป็นโรคตาย อีกอย่างหนึ่งตายผิดธรรมชาติ เช่น ผีตายโหง ผีตายทั้งกลม เป็นต้น คนเราเมื่อตายแล้ว คนอยู่ต้องทำศพให้ตามประเพณีนิยม มีการอาบน้ำศพ ฝ่ายพราหมณ์ถือว่าเป็นการล้างบาปให้ผู้ตาย ด้วยถือกันว่าน้ำในแม่น้ำคงคาสามารถล้างบาปได้จึงนิยมตักมาล้างบาปให้คนใกล้ตาย หรือเมื่อตายแล้วทาแป้งตกแต่งให้สวยงามด้วยเชื่อว่าเกิดใหม่จะได้มีรูปร่างหมดจดสดใส

การแต่งศพ การหิวศพ บางท่านกล่าวว่าต้องหิว ๓ วันแล้วกล่าวว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทางภาคอีสานหิวลงอย่างเดียวห้ามหิวขึ้น แล้วหักหิวออกเป็น ๒ ท่อนแล้วทิ้งไป

นุ่งผ้าและสวมเสื้อ ใช้ผ้าขาวนุ่งชั้นแรกเอาชายพกไว้ข้างหลังแล้วเอาเสื้อขาวสวมที่ทำดังนี้เป็นการแต่งตัวให้ผี ปัจจุบันเอาศพนอนบนเตียง ทอดมือขาออกไปให้ผู้ที่มาอาบน้ำศพ รดน้ำที่มือด้วยน้ำหอมพอเป็นพิธีเท่านั้น^{๓๕}

การนำเงินใส่ปากศพหรือผู้ตาย เป็นความเชื่อที่แตกต่าง เช่น เชื่อว่าผู้ตายจะนำเงินที่ปากศพนั้นสำหรับให้วิญญาณของผู้ตายนำไปใช้เป็นค่าเดินทาง หรือค่าจ้างสำหรับที่จะพาดวง

^{๓๔} พระครูฤกษ์ญาณสิทธิวัฒน์ ผศ., วัฒนธรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๓-๑๐๓.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑-๑๔๔.

วิญญาณไปส่งที่โลกวิญญาณ อีกนัยหนึ่งบอกว่า เป็นเงินสำหรับค่าจ้างเผาศพ หรือเมื่อตายแล้ว แม้มีทรัพย์สินเงินทอง มากเท่าใดก็ไม่สามารถเอาไปได้

การปิดหน้าศพ ในสมัยโบราณ การทำศพมีการนำเอาขี้ผึ้งปิดหน้าศพ โดยใช้ขี้ผึ้งหนา ประมาณครึ่งนิ้ว ขนาดเท่าใบหน้าผู้ตาย เพื่อป้องกันภาพที่ดูจาดตา และป้องกันแมลงมาวางไข่

การมัดตราสัง ก่อนนำศพลงโลง ต้องทำพิธีมัดตราสังด้วยสายสิญจน์ นิยมมัดเป็นสาม เปลาะ คือ คอ มือ และเท้า

การนำศพใส่โลง สัปเหร่อจะนำน้ำมันต์ธรรมสารพรมโลงก่อน เพื่อเป็นการไล่เสนียด จัญไร แล้วจึงยกศพใส่โลง ในระหว่างที่ยกศพต้องระวังไม่ให้มีใครข้ามศพเป็นอันขาดถือว่าเป็น การไม่เคารพศพ

พิธีการสวดศพ ตามธรรมเนียมนิยมนิมนต์พระมาสวดศพ ๔ รูปสวด ๔ จบ จะสวดก็คืนก็แล้วแต่เจ้าภาพ

การเผาศพในปัจจุบัน เมื่อแขกทยอยกลับ คงเหลือแต่เจ้าภาพและญาติสนิทหรือผู้มา ช่วยงาน สัปเหร่อจะเปิดโลงศพให้ลูกหลานดูเป็นครั้งสุดท้าย แล้วทูปมะพร้าวให้แตก นำน้ำ มะพร้าวถือว่าเป็นน้ำที่สะอาดล้างหน้าศพก่อนที่จะนำเข้าเตาเผา พอเผาเสร็จเก็บกระดูกมาทำบุญ ๗, ๑๕, ๕๐, ๑๐๐ วัน เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับ ทั้งที่ตายธรรมดา ดายโหง ดาย ทั้งกลมไปแล้วตามกำลังของเจ้าภาพ^{๓๖}

การศึกษาวิจัยการตาย พบว่า การตายเป็นเรื่องธรรมชาติ คนเราเมื่อตายแล้ว คนอยู่ ต้องทำศพให้ตามประเพณีนิยม มีการอาบน้ำศพ ทาแป้งตกแต่งศพให้สวยงามด้วยเชื่อว่าเกิดใหม่ จะได้มีรูปร่างหมดจดสดใส ในสมัยโบราณ การทำศพมีการนำเอาขี้ผึ้งปิดหน้าศพ ต้องทำพิธีมัด ตราสังด้วยสายสิญจน์ การสวดศพ นิยมนิมนต์พระมาสวดศพ ๔ รูปสวด ๔ จบ จะสวดก็คืนก็แล้วแต่เจ้าภาพ การเผาศพในปัจจุบัน สัปเหร่อจะเปิดโลงศพให้ลูกหลานดูเป็นครั้งสุดท้าย แล้วทูป มะพร้าวให้แตก นำน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพก่อนที่จะนำเข้าเตาเผา พอเผาเสร็จเก็บกระดูกมาทำบุญ ๗, ๑๕, ๕๐, ๑๐๐ วัน เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับ ตามกำลังของเจ้าภาพ

(จ) การเจ็บป่วย โลกปัจจุบันนี้ คนส่วนใหญ่ที่เจ็บป่วยมีหลายสาเหตุ ส่วนหนึ่งของ อาการที่เกิดขึ้นนั้น สืบเนื่องมาจากสภาวะของจิตใจ และที่เห็นได้ชัดเจนก็มีอยู่ ๔ โรคด้วยกัน คือ ๑. ปวดหัว ๒. ภาวะเบื่อหน่าย ๓. ภาวะซึมเศร้าท้อแท้ ๔. ภาวะอ่อนเพลียเรื้อรัง โรคบางอย่าง รักษาที่หาย บางอย่างรักษาไม่หาย เช่น โรคเกิดจากรมรักษาเท่าไรก็ไม่หาย ต้องคอยจนกว่าจะหมดกรรม เหมือนกับนายแพทย์คนหนึ่งที่เกิดปวดหัวเป็น ๆ หาย ๆ

^{๓๖} ไพฑูรย์ อิ่มทอง, ศาสนาพิธีทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๑๔-๑๒๔.

เรื่องมีอยู่ว่า นายแพทย์คนหนึ่ง เป็นโรคปวดศีรษะมาเป็นเวลา ๒๐ กว่าปี ตั้งแต่ก่อน เป็นนักเรียนแพทย์ แต่อาการปวดศีรษะของนายแพทย์ผู้นี้ แปรลกกว่าอาการปวดของคนอื่น ๆ ทั่วไป คือ ปวดประมาณ ๔ ชั่วโมง แล้วก็หาย อยู่มาก็ปวดอีก จนกระทั่งนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญทาง โรคนี้ประหลาดใจจะผ่าตัดมาหลายครั้งแล้ว แต่ก็หาสาเหตุไม่พบ จึงต้องเลิกการผ่าตัดไปทุก ครั้งหนึ่งเมื่อคุณหมอนี้ยังเป็นนักเรียนแพทย์ ในโรงเรียนแพทย์อยู่ในต่างประเทศ ก็ได้ ปวดศีรษะขึ้นมาอย่างมากเหมือนอย่างที่เคยเป็นมาเช่นทุกคราว จนอาจารย์และนักเรียนแพทย์ใน โรงเรียนแพทย์แห่งนั้น ได้ประหลาดใจว่าจะผ่าตัด แต่เมื่อตรวจอีกครั้งหลังจากหายปวดแล้วก็หา สาเหตุไม่พบจึงเลิกการผ่าตัด

เมื่อเรียนจบวิชาซีแพทแล้ว ก็เดินทางกลับเมืองไทย ได้มีโอกาสพบพระใน พระพุทธศาสนา ๑ พรรษา ในปีที่บ้านนั้น คุณหมอได้มีโอกาสเรียนและฝึกกรรมฐานกับท่านเจ้า อาวาสในสมัยนั้น และทำกรรมฐานได้ผลดีมาก เมื่อปวดศีรษะขึ้นมาที่ไร ก็เข้ากรรมฐานระงับ ปวดได้ทุกครั้งไป จนกระทั่งเมื่อลาสิกขาออกมารับราชการตามเดิมแล้ว คุณหมอก็ยังทำกรรมฐาน อยู่เสมอ

ต่อมา นายแพทย์ผู้นี้ ได้รับเลื่อนเป็นรองผู้อำนวยการโรงพยาบาล และโรคปวดศีรษะ ของคุณหมอก็กำเริบหนักขึ้นมาอีก จนไม่สามารถปฏิบัติงานที่ในโรงพยาบาลตามปกติได้ และได้ เข้าไปพักรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราช จนคณะแพทย์ที่โรงพยาบาลศิริราชได้ประหลาดใจว่าจะ ผ่าตัดอีกครั้งหนึ่ง เพื่อหาสาเหตุที่แท้จริงของอาการปวด แต่เมื่อหายปวดแล้วก็ตรวจอย่างละเอียด อีกครั้งหนึ่ง ก็ไม่พบว่ามีอะไรผิดปกติในร่างกายเลยจึงไม่ได้ผ่าตัดอีก เมื่อปวดหัวหนักเข้าที่ไร คุณหมอก็ต้องใช้กรรมฐานเข้าระงับปวด ปรากฏว่า อาการปวดหายไปในขณะที่ใช้กรรมฐานนั้น แต่ก็ไม่สามารถทำให้หายปวดได้เด็ดขาดตลอดไป เมื่อถึงกำหนดก็ต้องปวดอยู่บ่อย ๆ

วันหนึ่ง ขณะที่คุณหมอนอนรักษาตัวอยู่ ที่โรงพยาบาลศิริราชนั้นก็นั่งกรรมฐาน ส่ง จิตไปในอารมณ์กรรมฐาน เพื่อต้องการระงับปวดหัวเช่นเคย ขณะที่กำลังส่งจิตไปนั้น ก็ไปเจอกับ วิญญาณของเด็กหญิงคนหนึ่งอายุประมาณ ๑๑ ขวบ ซึ่งตายไปแล้วปีกว่า คุณหมอก็ได้สอบถามถึง ชื่อ พ่อ แม่ นามสกุล บ้านที่อยู่อื่น ๆ วิญญาณของเด็กหญิงผู้นี้ก็ได้บอกให้ทราบทุกอย่างที่ถาม

ต่อมา คุณหมอก็เข้ากรรมฐานอีก และเชิญวิญญาณนี้มาอีก แล้วถามว่า “การปวดศีรษะ ของข้าพเจ้านี้เป็นเพราะกรรมอะไร” เธอตอบว่า “เมื่อชาติก่อนที่ท่านเกิดในสมัยรัชกาลที่ ๓ ท่านรับ ราชการในตำแหน่งราชมด คือ มีหน้าที่ลงโทษคนผิดให้ยอมรับผิดชอบ เช่น ตอกเล็บ บีบขมับ เป็นต้น และท่านได้บีบขมับนักโทษใจแข็งผู้หนึ่งจนตายคามือ เพราะไม่ยอมรับผิด และเขาผู้นั้น ขณะนี้ กำลังถูกกักขังอยู่ในนรก ถ้าท่านไม่เชื่อเชิญไปดูได้” “เชื่อแล้ว ไม่อยากดู” คุณหมอกล่าว ขึ้น “ด้วยผลแห่งกรรมนี้ คือกรรมที่บีบขมับนักโทษจนตายคามือ ท่านจึงเกิดเป็นโรคปวดหัว” เธอ

กล่าวสรุป และคุณหมอได้ถามขึ้นต่อไปว่า “กรรมนี้ให้ผลมา ๒๐ ปีมาแล้วเมื่อไรจะหมด” “ต่อจากนั้นไป ๗ เดือน ท่านจะหมดกรรมนี้ และโรคปวดศีรษะก็จะหายไปพร้อมกับการหมดของกรรมนี้” วิทยุณในร่างของเด็กหญิงพิมพ์พิศกล่าวในที่สุด

ในเดือนที่คุณหมอนอนป่วยอยู่ที่โรงพยาบาล และสนทนากับเด็กคนนี้อยู่ นั้น เป็นเดือนกุมภาพันธ์ พอถึงเดือนสิงหาคมอันเป็นเวลาครบ ๗ เดือนพอดีตามที่แสบอกไว้ โรคปวดศีรษะของคุณหมอหายดังปลิดทิ้ง ไม่เคยเกิดขึ้นอีกเลยจนกระทั่งปัจจุบัน นับเป็นเรื่องที่แปลกแต่จริงซึ่งได้เกิดขึ้นแล้วเป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์^{๓๖}

จากการศึกษาวิจัยการเจ็บป่วย พบว่า มนุษย์เกิดมาต้องมีการเจ็บป่วยเป็นธรรมดา การเจ็บป่วยมี กรรม จิต อุดู อาหาร เป็นสมุฏฐาน โรคที่เกิดจาก จิต อุดู อาหาร พอรักษาได้ แต่โรคที่เกิดจากกรรม รักษาไม่หาย ถึงคนป่วยจะเป็นแพทย์ และมีแพทย์มากมายหลายคนคอยช่วยเหลือ แต่ก็ไม่สามารถจะรักษาได้เพราะกรรมเป็นผู้กำหนด จะต้องใช้หนี้กรรมให้หมดเสียก่อนจึงจะหาย ที่กล่าวมาเป็นการเจ็บป่วยเพราะกรรมเป็นสมุฏฐาน

๒) อิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์

ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ของสังคมไทยมีอยู่หลายประเภทด้วยกัน ในที่นี้จะเลือกกล่าวถึงไสยศาสตร์บางประเภท คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีสางเทวดา เครื่องรางของขลังที่เชื่อว่าจะทำให้เกิดความเมตตามหานิยม มีเสน่ห์ คงกระพันชาตรี แคล้วคลาดจากภัยอันตราย เวทมนต์คาถา ไชยราง ฤกษ์ยาม พิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีกรรม

ก) ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์

สิ่งศักดิ์สิทธิ์สัมพันธ เป็นความเชื่อในสิ่งลึกลับที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดา ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างมหัศจรรย์มนุษย์มีความสัมพันธ์อย่างเป็นระบบกับสิ่งที่มนุษย์พิจารณาว่า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องเผชิญกับภัยพิบัติ ความเจ็บปวด ความอยุติธรรม ความเลวร้ายต่าง ๆ ในสังคมหรือในความทุกข์ยากลำบากที่ไม่มีใครต้องการ มนุษย์มักอธิบายสาเหตุของสิ่งเหล่านั้น ว่าเกิดขึ้นตามเจตนากรรม หรือเป็นการแทรกแซงอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บางเรื่องเป็นความประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า (ฟ้าลิขิต พรหมลิขิต สวรรค์บันดาล หรือ ผีฟ้าชาดานทำให้เป็น) บางเรื่องเป็นการกระทำของวิญญาณ บางเรื่องเกิดขึ้นเพราะถูกอำนาจเหนือธรรมชาติสาปแช่ง ถ้าเป็นเรื่องดีมนุษย์ก็เชื่อว่าสิ่งศักดิ์บันดาลให้เป็น

คุณลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์มี ๖ อย่าง คือ

^{๓๖} กรรมบันดาล สัมภเวสี, www.baanjomjut.com > ห้องสมุด - cached. [๑๘ กันยายน ๒๕๕๔].

๑. เป็นสิ่งที่ดีที่สุดในคุณภาพ ในทัศนะของผู้นับถือ...พระพุทธเจ้า พระศิวะฯ
๒. สิ่งที่สูงที่สุดโดยตำแหน่ง สำหรับผู้นับถือ (พระพุทธเจ้า พระศิวะ พระพรหม พระเจ้าแผ่นดิน ฯ)

๓. ความเป็นสิ่งลึกลับ ไม่มีใครรู้ความจริงแท้ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งที่เจียม น่ากลัว ไม่การติดต่อสังสรรค์กับมนุษย์ ใครจะยกย่องสรรเสริญก็เฉย ใครจะดูคาก็เฉย เช่น เทวรูป หรือปฏิมากรในพระพุทธศาสนา ซึ่งความเจียมเฉยต่อสวัสดิการของมนุษย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อาจเป็นเหตุผลที่ทำให้มนุษย์เกิดศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันเกิดจากบรรยากาศที่เจียมเฉยนั้นด้วย

๔. เป็นสิ่งที่แยกอยู่ต่างหาก สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นสิ่งของจะต้องการอยู่ในที่พิเศษ ที่คนธรรมดาจะเข้าไปซัดได้ บุคคลศักดิ์สิทธิ์ก็จะต้องอยู่ในสถานที่พิเศษ เช่น (พระพุทธโสธร พระพุทธรูปตามบ้านอยู่บนหิ้ง) เป็นต้น

๕. เป็นสิ่งที่มีอันตราย คนธรรมดาไม่สามารถที่จะเข้าไปสัมผัสได้ด้วยตัวเอง ต้องผ่านบุคคลพิเศษที่สามารถติดต่อได้ เช่น (ร่างทรง ผู้ทำหน้าที่บวงสรวง)

๖. เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ หมายความว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เก่งกล้าสามารถที่สุด จะทำงานได้เหนือธรรมชาติ เช่น (ห้ามฟ้าฝนได้ ห้ามลมได้ เรียกฝนเรียกลมได้ หายตัวได้ ให้หวยแมน)^{๓๔}

คุณลักษณะที่สำคัญ คือ ว่าสิ่งใดเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นของเหนือธรรมชาติเหตุที่เป็นเช่นนั้น เพราะความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นมาจากการที่มนุษย์กลัว และไม่แน่ใจในธรรมชาติมนุษย์จึงต้องการที่จะชนะธรรมชาติ โดยการหวังพึ่งอำนาจที่มีในธรรมชาติเหล่านั้น จึงทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นต้องเป็นสิ่งที่มีความอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นคุณลักษณะของสิ่งที่เชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันขาดเสียไม่ได้

ประเภทของสิ่งศักดิ์สิทธิ์มี ๑๐ ประเภท ดังนี้

๑. เทพเจ้าที่เป็นใหญ่องค์เดียว มีลักษณะเป็นบุคคลที่มีความรู้ลึกซึ้งนึกคิด มีอารมณ์ มีความต้องการ (โกลา โกรธ หลง) และมีความรับผิดชอบต่อมนุษย์อย่างใกล้ชิด เทพพระเจ้าอย่างนี้เป็นเทพเจ้าของ ศาสนาคริสต์ อิสลาม

๒. เทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่องค์เดียว ทำหน้าที่ต่าง ๆ กัน ภายในขอบเขตจำกัด แต่มีลักษณะเป็นบุคคล เหมือนเทพเจ้าองค์เดียวทุกประการ เช่น เทพเจ้าในศาสนาฮินดู

๓. อำนาจยิ่งใหญ่ที่อยู่เบื้องหลัง และควบคุมธรรมชาติทั้งหมด แต่ไม่มีลักษณะเป็นบุคคลอันศักดิ์สิทธิ์

^{๓๔} พระกิตติศักดิ์ สิริบุตรโร (เดชอุไร), “ศึกษาความเชื่อทางไสยศาสตร์ ของโรงเรียนโปลิเทคนิคลานนา,” วิทยานพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖.

๔. อำนาจลึกลับที่ไม่ใช่บุคคลซึ่งล่องลอยอยู่ทั่วไป และอาจติดอยู่กับบางคนสัตว์พืชบางชนิด วัตถุสิ่งของบ้าง (พระธาตุเสด็จ เป็นต้น)

๕. อำนาจบางอย่างมีลักษณะเป็นบุคคลย่อย สิ่งติดอยู่ตามที่ต่าง ๆ เรียกกันว่าเทวดา บ้าง ผีบ้าง วิญญาณบ้าง...(รุกขเทวดา เจ้าที่ พระภูมิ นางตานี ฯ)

๖. คำสอนในศาสนา (รวมทั้งอักษรคัมภีร์ที่บันทึกคำสอนนั้น) เช่น พระธรรมในพระพุทธศาสนา

๗. คุณสมบัติอันประเสริฐทางจิตใจ เช่น มรรคผล คุณธรรมต่าง ๆ และสภาพจิตอันสูงส่ง...(คุณสมบัติของพระเถรบางรูป) เช่นหลวงปู่มั่น หลวงปู่แหวน ฯ เป็นต้น

๘. ปราศกฏการณ์ทางธรรมชาติ และวัตถุสิ่งของทุกชนิดทั้งที่เป็นธรรมชาติ เช่น ภูเขา ต้นไม้ แม่น้ำ ก้อนหิน และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น โบสถ์ วิหาร รูปเคารพ

๙. สัตว์บางชนิด เช่น ช้างเผือก งูใหญ่ รวมทั้งพืชสัตว์ที่มีลักษณะผิดแปลกไปจากธรรมชาติ

๑๐. คนศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ คนที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่น นักบวชที่เกี่ยวกับพระเจ้า เทพเจ้า หมอผีที่เกี่ยวข้องกับวิญญาณ พระภิกษุที่เกี่ยวข้องกับคำสอนในศาสนา และเชื่อว่ามีความจิตอันประเสริฐ^{๓๕}

จากทรรศนะของนักวิชาการพอสรุปได้ว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ พลังอำนาจที่เหนือธรรมชาติ ที่เชื่อว่าสามารถคลั่งคลำให้มนุษย์ประสบกับสิ่งปรารถนา หรือสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาได้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์อาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่สำคัญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามแบบความเชื่อ เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติเสมอ

ข) ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีसाงเทวดา

ผีसाงเทวดา หมายถึง วิญญาณที่ล่องลอย หรือสิ่งติดอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือหมายถึง สิ่งเหนือธรรมชาติ แต่เพื่อให้มีความแน่นอนในทางวิชาการ มักจะใช้สิ่งที่หมายถึง “สิ่งเหนือธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์” ซึ่งมีอำนาจ และสถานภาพต่ำกว่าเทพเจ้า แต่เหนือกว่ามนุษย์ธรรมดา สิ่งเหนือธรรมชาติอาจเป็น ภูตผีปีศาจ เทพารักษ์ พระภูมิเจ้าที่ ผีसाงนางไม้

ในสังคมไทยนั้น มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่อง ผีसाงเทวดามากมาย ความเชื่อดั้งเดิม และการผสมผสานลัทธิดั้งเดิมกับศาสนาพราหมณ์ หรือการผสมผสานคติความเชื่อเหล่านั้น กับชาดก คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา แม้กระทั่งมาจากเหตุผลที่อยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างสมดุลของบรรพบุรุษหรือความมงงายไร้เหตุผลอันมีความกลัว และไม่แน่ใจทางธรรมชาติเป็นสาเหตุก็ตามที่

^{๓๕} เสาวลักษณ์ อนันตศยนต์, คติชนกับศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๑.

สังคมไทยที่เต็มไปด้วยความเกี่ยวกับ ผีสางเทวดา ที่มีอยู่ด้วยกันหลายประเภทตามความเชื่อที่ต่าง ๆ กันไปของสังคมแต่ละท้องที่ ความเชื่อนี้มีแพร่หลายไปทั่วทุกชุมชน ในประเทศไทยตั้งแต่เหนือจดใต้ ลักษณะการนับถือก็จะเหมือน ๆ กัน คือ ประกอบด้วยผีบรรพบุรุษของตระกูล และผีสางเทวดาตามความเชื่อของคนไทย มีการบูชากันอยู่เป็นระดับชั้นต่าง ๆ อิทธิพลเหล่านี้ทำให้เกิดประเพณีขึ้นหลายอย่าง เช่น การประทับทรง การบวงทรวงสังเวศ บนบาน มีลักษณะการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ กันไปแต่ละท้องถิ่น^{๔๐}

จากการศึกษาวิจัย อิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ พบว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างมหัศจรรย์ เชื่อว่าสามารถคลบบันดาลให้มนุษย์ประสบกับสิ่งปรารถนา หรือสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาได้ ผีสางเทวดา หมายถึง วิญญาณที่ล่องลอย หรือสิ่งสถิตอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ซึ่งมีอำนาจต่ำกว่าเทพเจ้า แต่เหนือกว่ามนุษย์ธรรมดา อาจเป็น ภูตผีปีศาจ เทพารักษ์ พระภูมิเจ้าที่ ผีสางนางไม้ เครื่องรางของขลังที่เชื่อว่าทำให้เกิดความเมตตามหานิยม มีเสน่ห์ คงกระพันชาตรี แคล้วคลาดจากภัยอันตราย

๓.๓.๒ อิทธิพลต่อสถาปัตยกรรม

การศึกษาวิจัย อิทธิพลต่อสถาปัตยกรรม แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ ๑) รูปปั้นท้าวเวสสุวรรณ ๒) รูปปั้นท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ มีอธิบายดังนี้

๑) รูปปั้นท้าวเวสสุวรรณ

รูปปั้นท้าวเวสสุวรรณ หรือ ท่านท้าวเวสสุวรรณ นั้น ส่วนมากเราจะพบเห็นในรูปลักษณะของยักษ์ ยืนถือกระบองยาว หรือ คทา (ไม้เท้าเป็นรูปกระบอง) กันส่วนใหญ่ แต่แท้ที่จริงแล้วยังมีรูปเคารพของท่านในรูปของชายนั่งในท่ามหาราชลีลามีสถลักษณะอันโดดเด่นคือ พระอุระพลูย อีกด้วย กล่าวกันว่า ผู้มีอาชีพปล้ำหรือ หรือมีอาชีพประหารชีวิตนักโทษ มักพกพา รูปปั้นท้าวเวสสุวรรณ สำหรับคล้องคอเพื่อเป็นเครื่องรางของขลัง ป้องกันภัย จากวิญญาณร้ายที่จะเข้ามาเบียดเบียนในภายหลัง ภาพลักษณ์ของท้าวเวสสุวรรณ ที่ปรากฏในรูปของชายพุงพลูยเป็นที่เคารพนับถือ

^{๔๐} พระกิตติศักดิ์ สิริบุโร (เดชอุไร), “ศึกษาความเชื่อทางไสยศาสตร์ ของโรงเรียนโปลิเทคนิค ลานนา,” หน้า ๒๖-๓๑.

เชื่อว่า เป็นเทพแห่งความร่ำรวย แต่ท้าวเวสสุวรรณ เป็นที่เคารพนับถือว่าเป็นเครื่องรางของขลังป้องกันภูตผีปีศาจ^๑ ซึ่งมาในรูปของยักษ์

รูปปั้นท้าวเวสสุวรรณ ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ฟังว่าสมัยก่อนจะเอารูปท้าวเวสสุวรรณไปแขวนที่เปลของเด็กหรือแขวนไว้ที่ตามประตู หน้าต่างทางเข้าบ้าน เพื่อป้องกันผีไม่ให้มารบกวนเด็ก ๆ เวลาไปธุระภาคเหนือที่ไร ถ้ามีโอกาสผ่านเมืองพินนุโลกจะแวะไปนมัสการหลวงพ่อใหญ่ หรือพระพุทธรชินราช ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร (วัดใหญ่) ริมแม่น้ำยมอยู่เสมอ พร้อมกับว่าคาถาบูชาท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งอยู่ทางซ้ายมือของซุ้มเรือนแก้ว ที่นั่นมีคนมาทำบุญที่วัดมากมายทุกวัน จนได้ชื่อว่าเป็นวัดที่มีเงินบริจาคมากมายที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย ขณะที่หลายวัดได้จำลอง “พุทธรชินราช” ไปประดิษฐานเป็นพระประธานในโบสถ์หรือวิหารหลายแห่งกลับไม่ได้รับเงินบริจาค จากประชาชนมากนัก ซึ่งเคยเดินทางไปสังเกตหลายที่ ปรากฏว่าวัดเหล่านั้นมีแต่ซุ้มเรือนแก้ว ไม่มีรูปหล่อหรือรูปเคารพท้าวเวสสุวรรณอย่างที่เมืองพินนุโลก ขณะเดียวกัน มีวัดเล็ก ๆ ในชนบทบางแห่งที่มีพระประธาน “พุทธรชินราช” จำลองมีซุ้มเรือนแก้ว และรูปหล่อ “ท้าวเวสสุวรรณ” อย่างที่วัดใหญ่พินนุโลก ได้เข้าไปถามพระที่เฝ้าดูแล้วมีคนมาไหว้พระบ้างไหม ได้ความว่ามีชาวบ้านมาไหว้ และทำบุญอยู่เรื่อย เรียกว่า ทางวัดไม่เคยคร้อนไม่อดมีกินมิใช่ตลอดปี ทั้งภัตตาหาร และค่าน้ำค่าไฟ จนทางวัดไม่ต้องเที่ยวไปบอกบุญชาวบ้านละแวกนั้นที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า “ท้าวเวสสุวรรณ” ท่านเป็นเจ้าของทรัพย์จึงได้ชื่อว่า “ธนเศรษฐี” หรืออีกชื่อหนึ่งว่า “อุจฉลาตุ” ซึ่งหมายถึง มั่งมีได้ดั่งใจนั่นเอง

สมัยก่อนใครอัญเชิญ ท้าวเวสสุวรรณ เข้าบ้านรับรองว่าไม่ต้องห่วงเรื่อง ภูตผีปีศาจทั้งหลายจะมารบกวนได้ เพราะโดยฐานะตามความเป็นมาของท่านเป็น “เจ้าแห่งภูตผีปีศาจ” อยู่แล้ว มีเกจิอาจารย์หลายท่านได้สร้าง “ท้าวเวสสุวรรณ” เป็นรูปขนาดเล็กซึ่งทำด้วยเนื้อ ดิน ชิน ผงรูปหล่อโลหะ สร้างจำนวนไม่มากนัก แจกลูกศิษย์ไว้บูชากับตัว^๒

สำหรับท้าวเวสสุวรรณที่มีความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนา

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาอิสิมณฑุ เขตพระนครราชคฤห์ ท้าวเวสสุวรรณมหาราชประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูล พระพุทธเจ้าว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ยักษ์ชั้นสูงบางพวก ยักษ์ชั้นกลางบางพวก ยักษ์ชั้นต่ำบางพวก มิได้เลื่อมใสต่อพระผู้มีพระภาคก็มี ยักษ์ชั้นสูงบางพวก ยักษ์ชั้นกลางบางพวก ยักษ์ชั้นต่ำบางพวก

^๑ธรรมจักร-ธรรมมาลา :: อ่าน-ความเป็นไปของท้าวเวสสุวรรณ-ท้าวเวสสุวรรณ หรือ...www.dhammachak.net/board/vicnetopic.php?t=604& sid. [๒๐ กันยายน ๒๕๕๔].

^๒ เสาวลักษณ์ อนันตชนันต์, คติชนกับศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง), ๒๕๔๖. หน้า ๓-๕.

ที่เลื่อมใสต่อพระผู้มีพระภาคก็มี ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โดยมากยักษ์มิได้เลื่อมใสต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเลย เพราะพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม เพื่องเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท การดื่มน้ำเมา คือสุรา และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท แต่โดยมาก พวกยักษ์มิได้งดเว้นในข้อที่พระองค์ให้งดเว้นนั้น จึงไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจ ของยักษ์เหล่านั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระสาวกของพระผู้มีพระภาค บางพวกยอมเสพราวไพรในป่าเสนาสนะอันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงกึกก้องน้อย ปราศจากลมแต่ชนผู้เดินเข้าออก ควรแก่การทำความอันเร็นลับของมนุษย์ ควรแก่การหลีกเร็น ยักษ์ชั้นสูงบางพวกมักอยู่ในป่านั้น พวกใดมิได้เลื่อมใสในปาพจน์ของพระผู้มีพระภาคนี้ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงเรียนการรักษายัน ชื่อว่า อาณานาฎิยะ เพื่อให้ยักษ์พวกนั้นเลื่อมใส คุ่มครอง เพื่อรักษา เพื่อไม่เบียดเบียน เพื่ออยู่สำราญของอุบาสก อุบาสิกา ภิกษุ ภิกษุณีทั้งหลายเถิด พระพุทธเจ้าข้าฯ พระผู้มีพระภาคทรงรับ โดยคุณนิภาพ^{๔๓}

จากการศึกษาวิจัย อิทธิพลแนวคิดเรื่องสัมภเวสีต่องานสถาปัตยกรรมที่ท้าวเวสสุวรรณ พบเห็นในรูปลักษณะของยักษ์ยืนถือไม้เท้าเป็นรูปกระบอง ผู้เล่าบอกว่าเขาอุปปั้นท้าวเวสสุวรรณ ไปแขวนที่เปลของเด็กหรือแขวนไว้ที่ตามประตู หน้าต่างทางเข้าบ้าน เพื่อป้องกันผีไม่ให้มารบกวนเด็ก ๆ ได้ ท้าวเวสสุวรรณ ท่านเป็นเจ้าของแห่งทรัพย์ มั่งมีได้ดั่งใจนั่นเอง พระเกจิอาจารย์ได้สร้างรูปเหมือนท้าวเวสสุวรรณแจก อุบาสก อุบาสิกา เพื่อป้องกัน ภูตผีปีศาจ และความสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ ท้าวเวสสุวรรณกราบทูลว่า ขอพระพุทธเจ้า จงทรงเรียนการรักษายัน ชื่อว่า อาณานาฎิยะ เพื่อให้ยักษ์พวกนั้นเลื่อมใส คุ่มครอง เพื่อรักษา เพื่อไม่เบียดเบียน เพื่ออยู่สำราญของ อุบาสก อุบาสิกา ภิกษุ ภิกษุณีทั้งหลายเถิด พระพุทธเจ้าข้าฯ พระผู้มีพระภาคทรงรับ โดยคุณนิภาพ

๒) รูปปั้นท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔

รูปปั้นท้าวจตุโลกบาล หรือที่ชาวจีนนิยมกันในนาม “สี่เทียนได้อ้วง” ซึ่งในปัจจุบันมีหน้าที่ดูแลพระพุทธองค์ โดยทั่วไปในวัดจีนจะมีท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ยืนอารักขาไม่ให้มีสิ่งเลวร้ายเข้ามาให้เขตพุทธสถาน ท้าวจตุโลกบาลมีด้วยกัน ๔ องค์ ได้แก่ ท้าวธตรฐ หรือ ทิก๊กเทียนอ๋อง ซึ่งจะทรงถือพิณเป็นอาวุธประจำกาย ท้าววิรุพหก หรือ เตียงเซียงเทียนอ๋อง ทรงถือร่มเป็นอาวุธ ท้าววิรูปักข์ หรือ กวางม๊กเทียนอ๋อง ทรงถือกระบี่เป็นอาวุธ ท้าวกุเวร หรือ ไต้บุนเทียนอ๋อง ทรงถืองูเป็นอาวุธ

ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ จะประจำแต่ละทิศกันไป ซึ่งพระองค์จะมีใบหน้า หน้าตาที่น่ากลัว เพื่อไม่ให้ภูตผีปีศาจเข้ามาในเขตศักดิ์สิทธิ์ได้

^{๔๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑ /๒๗๖/๒๑๕.

องค์แรก คือ เทพทิสตะวันออก (องค์ที่ถือพิณ) เจ้าแห่งดนตรีที่ปกครองทิสบูรพา สีนาคัน (เป็นเทพผู้อาวุโสที่สุดในเทพทั้งสี่) ช่วยคุ้มครองอาณาประเทศ อำนวยความสะดวกให้ทุกชีวิต ทำให้รอดพ้นจากเคราะห์วิบัติภัยต่างๆ

องค์ที่สอง คือ เทพทิสตะวันตก (องค์ที่ถือไข่มุก) เจ้าแห่งนาคปกครองทิสประจิม มือข้างหนึ่งถือไข่มุก อีกข้างหนึ่งถือธนู เป็นเทพที่คอยดูแลความปลอดภัย และปิดเป่าสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง ทำให้ใครเห็นเกิดความเอ็นดูรักใคร่

องค์ที่สาม คือ เทพทิสเหนือ (องค์ที่ถือธนู) เจ้าแห่งยักษ์ปกครองทิสอุดร ในมือถือธนู บางครั้งก็ถือธนูอยู่ใน มือท่านเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งทำให้ทรัพย์เพิ่มพูล

องค์ที่สี่ คือ เทพทิสใต้ (องค์ที่ถือดาบ) เจ้าแห่งกุมภภัณฑ์ปกครองทิสทักษิณ ในมือถือดาบและห้วงทอง ช่วยปกป้องจากสิ่งอัปมงคลต่าง ๆ ทำให้เกิดความสิริมงคล^{๔๔}

การทำหน้าที่ของท้าวจตุโลกบาลมีปรากฏในวรรณคดี โลกบาลสูตรกล่าวว่าการจดบัญชีผู้ทำบุญ และบาปลงในแผ่นทอง และหนังสือ ท้าวจตุโลกบาลเป็นเจ้าพนักงานใหญ่ที่จดด้วยพระองค์เองบ้าง ให้อำมาตย์ พระราชา และโอรสที่จดบ้าง กุมภมัญญูเทวดาจดบ้าง แล้วนำไปถวายท้าวจตุโลกบาล

ในวันปณรตสูโอบสถ ท้าวธตรฐ เทยจจดบัญชีผู้ทำบุญในโลกมนุษย์ ด้านทิศตะวันออก
ท้าววิรุพหก เทยจจดบัญชีผู้ทำบุญในโลกมนุษย์ ด้านทางทิศใต้
ท้าววิรูปักษ์ เทยจจดบัญชีผู้ทำบุญในโลกมนุษย์ ด้านทิศตะวันตก
ท้าวเวสสุวรรณ เทยจจดบัญชีผู้ทำบุญในโลกมนุษย์ ด้านทิศเหนือ

ในวันอัฐมีอุโอบสถ อำมาตย์ทั้งหลายที่ได้รับบัญชีจากท้าวจตุโลกบาล เทยไปในโลกมนุษย์โลกด้านทิศที่ตนได้รับเทยบัญชีจากชื่อนุรุษและสตรีลงในแผ่นทอง เสร็จแล้วบรรจุลงในผอบทองนำขึ้นไปถวายท้าวจตุโลกบาลของตน

ในวันจตุทสูโอบสถ พระราชโอรสจตุโลกบาล ลงมาเที่ยวจารึกชื่อนุรุษและสตรีในโลกมนุษย์ เสร็จแล้วบรรจุลงในผอบทองนำขึ้นไปถวายท้าวจตุโลกบาล

ในวันนอกจากวันอุโอบสถ กุมภมัญญูเทวดาคอยมาจดผู้ทำบุญ นำไปถวายท้าวจตุโลกบาล อยู่เสมอ

เมื่อนุรุษ และสตรีในมนุษย์โลกทำกุศล เช่น บริจาคทาน รักษาอุโบสถ สร้างวัด และอารามต่าง ๆ บำรุงมารดาบิดา เป็นต้น ท้าวจตุโลกบาลจะนำไปถวายท้าวสักกเทวราช ๆ จะ

^{๔๔} Ccpc 2๐๐8 : ท้าวจตุโลกบาล, ccpc 2๐๐8 blogspot. Com/2๐11/๐8/blog-post_25.html-coched. [๒๔ กันยายน ๒๕๕๔].

ตรัสอวยพรให้มนุษย์ที่ทำบุญมีการบริจาทานเป็นต้น จงเจริญสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลทุกทิวาราตรีเถิด

การจดบัญชีผู้ทำบาป ท้าวจตุโลกบาลลงมาจดด้วยตนเอง ไซ้ให้อำมาตย์ ราชโอรส ภูมมัญญูเทวดาที่ยวจดบ้าง แล้วนำไปถวายท้าวจตุโลกบาล หลิงชายผู้ทำบาปมี ปาณาติบาตเป็นต้น ท้าวจตุโลกบาลทราบด้วยทิพยจักขุแล้ว จารึกลงไว้ในหนังสือ ท้าวจตุโลกบาลนำไปถวายท้าวสักกเทวราช ท้าวสักกเทวราชทราบความเกิดสลดสังเวช การกระทำบาปนั้นรกรน่อยใหญ่ จะเต็มไปด้วยสัตว์นรก แล้วเทวโลกจะว่างเปล่าจากเทพบุตร เทพธิดา ท้าวสักกเทวราช มีเทวบัญชา ให้ท้าวจตุโลกบาลนำบัญชีผู้ทำบาปนำไปมอบให้สิริคุตอำมาตย์ สิริคุตอำมาตย์นำไปถวายแก่พระยายม พระยายมเกิดความสังเวชดิเตียนมนุษย์เหล่านั้นว่า เกิดมาพบพระพุทธศาสนาแล้วไม่ทำบุญมีแต่ความประมาท แล้วตรัสให้สิริคุตอำมาตย์เก็บรักษาไว้ ถ้าสัตว์ที่ทำบาปตายในขณะที่ที่ถูกศรมีกำลังมากก็จะตกนรกทันที ถ้าถูกศรมมีกำลังน้อย ก็ไปเกิดในยมโลก นายนิรบาลจับแขนทั้งสองข้างลากตัวไปให้สิริคุตอำมาตย์ สิริคุตอำมาตย์ก็พาตัวไปพบพระยายมอ่านบัญชีถวายพระยายม พระยายมซักถามเทวดาทูตห้าประการ ถ้าสัตว์นรกนั้นปฏิเสธเสียว่าไม่เข้าใจในเทวดาทูต พระยายมสั่งให้ไปลงโทษ สิริคุตอำมาตย์พาสัตว์นรกนั้นไปมอบให้นายนิรบาล นายนิรบาลจับแขนทั้งสองข้างจูดลากไปทำโทษตามสมควรแก่กุศลกรรมที่ตนทำ^{๔๕}

จากการศึกษาวิจัย อิทธิพลแนวคิดเรื่องสัมภเวสีต่องานสถาปัตยกรรม รูปปั้นท้าวจตุโลกบาล ๔ พบว่า ในวัดจีนจะมีท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ยืนอารักขาไม่ให้มีสิ่งเลวร้ายเข้ามาให้เขตพุทธสถาน ได้แก่ ท้าวธตรฐ ทรงถือพิณเป็นอาวุธประจำกาย ท้าววิรุพหก ทรงถือธนูเป็นอาวุธ ท้าววิรูปักษ์ ทรงถือกระบี่เป็นอาวุธ ท้าวกุเวร ทรงถืองูเป็นอาวุธ ประจำแต่ละทิศกันไป ซึ่งพระองค์จะมีใบหน้า หน้าตาที่น่ากลัว เพื่อไม่ให้ภูตผีปีศาจเข้ามาในเขตศักดิ์สิทธิ์ได้ ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ที่มีปรากฏในอรรถกถา ทำหน้าที่จดบัญชีผู้ทำบุญ ลงในแผ่นทอง จดบัญชีผู้ทำบาปลงในหนังสือ แล้วนำไปถวายท้าวสักกจอมเทพ

๓.๓.๓ อิทธิพลต่อวรรณกรรม

การศึกษาอิทธิพลต่อวรรณกรรมมี ๒ อย่างคือ ๑) เรื่องขุนช้างขุนแผน ๒) เรื่องแม่จันทระโขง มีอธิบายดังนี้

๑) เรื่องขุนช้างขุนแผน

นางบังคลี่เอายาพิษใส่ในอาหารให้ขุนแผนกินโดยไม่ได้ระวังตัว โหงพรายมากระซิบบอกขุนแผนให้ระวังตัว ขุนแผนลองเอาข้าวมาก่อนหนึ่งแล้วโยนขึ้นหลังคา พอนกก็กินก็คืนปัด ๆ

^{๔๕} พุ.สุวรรณ, ท้าวเวสสุวรรณ, หน้า ๓๔-๔๐.

ขาดใจตาย ขุนแผนรู้แน่ว่าบัวคลีคิดฆ่าตัว คิดว่าจะต้องฆ่าบัวคลีเสีย เลี้ยงไว้เป็นเมียไม่ได้แล้ว ขุนแผนออกอุบายร้องบอกบัวคลีว่าเจ็บหลัง กินข้าวไม่ได้จะอาเจียน ให้เก็บสำหรับไปก่อน ขุนแผนคลำลูกในท้องแล้วเอ่ยปากขอ นางบัวคลีบอกว่าลูกในท้องก็เป็นของขุนแผน ขุนแผนเข้าชี้ให้นางเอ่ยปากยกให้ นางปลั่งปากบอกว่ายกลูกให้ แต่ให้แหวะจากท้องออกไปเอง ขุนแผนรับคำว่ายกให้เป็นสิทธิ์ก็คิดแล้ว

พอศึกสงบ คนนอนหลับกันหมด ขุนแผนเป่าคาธาสะกดซ้ำให้หลับสนิท แล้วลุกขึ้นไปเตรียมอาหารพัลลภใส่ยาม เทียนไขสามเล่ม ยันต์ สายสิญจน์ กลักเหล็กไฟ แล้วเปิดมุ้งเห็นนางบัวคลีนอนอยู่บนเตียงขุนแผนเห็นรูปสวยก็ใจอ่อน แต่เมื่อหวนนึกว่านางวางยาพิษตัวจะฆ่าเสียให้ตาย โกรธ จึงเอามีดคร่ำค้ำมกัลปิงหาแทงหน้าอก เลือดไหลทะลัก นางตื่นไปมาแล้วขาดใจตาย ขุนแผนผ่าท้อง ตัดรกและสายสะดือแล้วอุ้มบุตรชายออกมา เอาผ้าห่มแล้วสะพายบา ขุนแผนเข้าไปในวิหาร ปิดประตูลั่นกลอนอย่างแน่นหนา จากนั้นจุดเทียนทำพิธีอย่างกุมารทอง

เอาไม้ชัยพฤกษ์พระยายา	ปักเป็นขาพาดกันกุมารวาง
ยันต์นารายณ์แสงฤทธิ์ปิดศิระ	เอายันต์ราชปะพื้นล่าง
ยันต์นารายณ์ฉีกอกปกปิดกลาง	ลงยันต์นางธรณีที่พื้นดิน
เอาไม้รักปักเสาขึ้นสี่ทิศ	ยันต์ปิดปีกธงวงสายสิญจน์
ลงเพดานยันต์สังวาลอำรินทร์	ก็พร้อมสิ้นในตำราลูกทำทาง
เอาไม้มะริดกันเกราเถกกันภัย	ก่อชุดจุดไฟใส่พื้นล่าง
ตั้งจิตสนิทไว้ที่ทาง	ภาวนานั่งอย่างกุมารทอง
ร้อนทั้งตัวทั่วกันน้ำมันล่า	กลับหน้ากลับหลังไปทั้งสอง
เกราะแกร่งแห่งได้ตั้งใจปอง	พอรุ่งแจ้งแสงทองขึ้นทันใด

ขุนแผนอ่านมนต์ปลุกผีกุมารทอง แล้วขึ้นชี้คอ พร้อมร้องว่าให้ช่วยพ่อให้พ้นภัย กุมารทองพาขุนแผนออกจากวิหารทางรุกกลอน โดยหมื่นหาญและพวกไม่เห็นตัว^{๔๖}

กุมารทอง เครื่องรางขอลดฮิตอีกชนิดหนึ่ง ที่มีความเป็นมาเกี่ยวกับวิญญาณของเด็ก เช่นกัน หลายคนคงเกิดความสงสัยระหว่าง ลูกกรอก กับ กุมารทอง ว่าแตกต่างกันอย่างไร กุมารทอง ก็คือ เครื่องรางชนิดหนึ่งที่เชื่อว่า มีวิญญาณของเด็กสิงสถิตอยู่ เป็นของขลังที่มีมาตั้งแต่โบราณกาล สืบทอดกันมาหลายร้อยปี

กุมารทองนั้นมี ๒ ประเภท กุมารทองประเภทแรกนั้นจะมีความดุร้ายอยู่มาก มีฤทธิ์ทางด้านทำร้ายศัตรู แบ่งได้เป็น ๔ ชนิดด้วยกัน คือ ๑ เพชรมัน ๒ เพชรดัด ๓ เพชรคง ๔ เพชร

^{๔๖} ดร. รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, เล่าเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๑-๑๒๒.

สูญ กุมารทั้ง ๔ ชนิดนี้ เรียกโดยรวมว่า “เพชรภูติงาน” หรือ “เพชรปราบ” มีไว้สังหารหรือทำร้ายศัตรูโดยเฉพาะ ตามตำรากล่าวไว้ว่าการสร้างกุมารทองชนิดนี้ จะใช้การอัญเชิญของพวกผีตายโหงหรือปีศาจ ให้มาสถิตอยู่ในหุ่นกุมารทอง ซึ่งแต่ละชนิดนั้นจะมีวิธีการทำร้ายศัตรูที่ต่างกันไป กุมารทองเพชรสูญจะมีฤทธิ์ในการทำให้คนกลายเป็นบ้า กุมารทองเพชรคง และเพชรมันนั้นจะดีในทางด้านเฝ้าบ้านเรือนด้วยการฆ่าคนแปลกหน้าที่มาบุกรุกบ้าน

สิ่งที่ปราบกุมารทองเพชรมันได้นั้น คือ วัชระที่ทำจากไม้ไผ่หามผี แต่กุมารทองเพชรคงจะมีฤทธิ์สูงกว่า กุมารทองเพชรมันเพราะสามารถเอาชนะได้ สิ่งเดียวที่จะหยุดได้ คือวัชระทองแดง ยิ่งไปกว่านั้นกุมารทองเพชรคงยังมีอำนาจในการไล่ตามศัตรูได้ ในขณะที่กุมารทองเพชรมันจะอยู่แต่ภายในอาณาเขตบ้านเท่านั้น กุมารทองเพชรดับเป็นเพชรฆาตเลือดเย็น ที่สามารถหักคอศัตรูอย่างรวดเร็วฉับพลัน เหมือนนักรบที่มีอาชีวะมีไว้สำหรับปลิดชีวิตศัตรูโดยเฉพาะ กุมารทองจำพวกนี้ยังคงนิยมอยู่ในเฉพาะนักไสยเวทย์มนต์ดำที่เก่งกล้า หรือแถบเขมร และอิสลาม ไม่ได้นิยมในหมู่นักสะสมเครื่องรางทั่วไป

กุมารทองอีกประเภทหนึ่ง มีไว้เฝ้าบ้าน เรียกลูกค้า เป็นเมตตามหานิยม ไม่มีชื่อเรียกโดยเฉพาะ โดยทั่วไปนั้นผู้บูชาจะตั้งชื่อเอง โดยจะตั้งชื่อที่เป็นมงคล กุมารทองชนิดนี้จะไม่มีความดุร้ายสามารถเลี้ยงกันได้ทุกคน ไม่มีอันตรายเหมือนอย่างกุมารทองชนิดข้างต้น กุมารทองทางเมตตานี้จะมีความศักดิ์สิทธิ์ในด้านของการเฝ้าบ้าน เรียกลูกค้าเข้าร้าน ช่วยค้าขายดี ช่วยเรียกนาไร่สวนให้มีผลผลิต^{๔๑} กุมารทองที่กล่าวมาส่วนมากมาจากผีตายโหง

จากการศึกษาวิจัย เรื่องขุนช้างขุนแผน พบว่า มีอยู่ตอนหนึ่งขุนแผนฆ่านางบัวคลี่เอาลูกในท้องของนางมาปลุกเสกทำกุมารทอง พอทำพิธีเสร็จ ขุนแผนบอกกุมารทองช่วยพ่อด้วย กุมารทองพาขุนแผนหนีจนสำเร็จ กุมารทองมีฤทธิ์เดชหลายอย่าง กุมารทองมี ๔ ประเภท ๑ เพชรมัน ๒ เพชรดับ ๓ เพชรคง ๔ เพชรสูญ กุมารทองเป็นเครื่องรางชนิดหนึ่ง ที่มีวิญญานเด็กสิงสถิตอยู่ หรือที่คนไทย เรียกว่า สัมภเวสี

๒) เรื่องแม่นาค

นับตั้งแต่ชายมาก และนางนาคอยู่กินร่วมกันจนตั้งท้อง นายมากถูกทหารจึงฝากนางนาคให้อยู่กับญาติ ต่อมานางนาคเจ็บท้องจะคลอดลูก แต่คลอดไม่ได้นางนาคเสียชีวิตทั้งแม่และลูก วิญญานนางนาคยังหวั่งพื้มาจึงไปหาที่กรมทหาร ตั้งแต่นั้นมา ผีนางนาคก็เขียนเรื่องมา

^{๔๑} กุมารทอง คือ อะไร www.amulet.in.th/furams/view_topic.php?t=1587&sid... [๒๖กันยายน ๒๕๕๔].

จึงพาเหล่า ภูตผีปีศาจ มาอาละวาดในวัดมหาบุศย์ ชาวบ้านต่างพากันหวาดกลัว แม่ชี อุบาสกและ อุบาสิกา ที่มาในวัดในวันพระ และช่วงเช้าพรรษา ได้พากันไม่อยู่ที่วัดใหญ่หมด มีสามเณรอยู่รูป หนึ่ง ชื่อเณรจิวอายุ ๑๕ ปี มีวิชาอาคมกล้าแข็ง แรงฤทธิ์ ที่เล่าเรียนมาจากขรัวตาภู เจ้าอาวาสวัด ใหญ่ อาสามาปราบผีนางนาคให้สิ้นฤทธิ์ อาจารย์ภูทรบ่าวข่าว รู้ว่าเณรจิวเป็นเณรฉลาดจึงอนุญาต ให้ไป อาจารย์สั่ง ถ้ามีอะไรผิดพลาด ฤทธิ์มันมาก เณรสู้ไม่ไหว ให้รีบผละออกมา รีบมาบอก อาจารย์ ๆ จะไปสู้มันเอง

สามเณรกราบลาท่านอาจารย์ภู ออกเดินทางด้วยทางเรือ พายเรือล่องไปตามลำน้ำ ด้วย ใจมุ่งมั่นที่จะช่วยพระ และคนให้พ้นอำนาจ ภูตผีปีศาจ เรื่องทั้งหมดของเณรจิว ตกอยู่ในสายตา แม่นาคตลอด แม่นาคคิดจะลงดีกับเณรจึงฝากลูกน้อยไว้กับพวกผี หายตัวไปนั่งที่ต้นสมอ แปลง กายเป็นสาวสวย นั่งร้องไห้ เณรพายเรือมาร้อนแดดจึงเลือกเรือเข้าไปจอดได้ร่มไม้ พอเห็นสาว สวยนั่งร้องไห้จึงถามว่า โยมมานั่งร้องไห้ทำไม

แม่นาคตอบว่า โยมมาตกปลาข้างวัดมหาบุศย์ ไม่รู้ว่าป่าหายไปไหน ขออาศัยเรือพ่อ เณรไปด้วยคน

เณรไม่ปฏิเสธ ตอบว่าลงให้ดีเรือมันเล็ก

แม่นาคถามว่า พ่อเณรจะไปไหน

เณรตอบว่า จะไปวัดมหาบุศย์ ข่าวว่าผีดุ

แม่นาคได้ฟัง เกิดกลัวจึงกระโดดลงน้ำ โผล่ขึ้นมาเป็นเปรตตัวสูงเท่าลำตาล เณรจิวรีบ ตักน้ำขึ้นมาเสกคาถา แล้วสาธิตไปที่ผีนางนาค ผีนางนาคก็หายไปทันที

สามเณรรีบพายเรือไปจอดที่หน้าวัดมหาบุศย์ แล้วเดินขึ้นไปบนวัด บริเวณวัดเงียบ ผิดปกติ เห็นอาจารย์คงกำลังนอนขดอยู่ในดงหนาด ทิดมากก็นอนอยู่ที่เดียวกัน สามเณรจิวจึง เรียกอาจารย์คงกับทิดมากให้ออกมาเถอะ แต่อาจารย์คงกับทิดมากไม่เชื่อกลัวจะเป็นผีนางนาคมา หลอก เณรบอกว่าจะมาช่วยจับผีนางนาคให้ แล้วสามเณรก็นั่งสมาธิเสกคาถา ผีนางนาคก็มา ปราบภูตตัวก้มลงกราบ แล้วเรียกนางนาคให้ลงหม้อ นางนาคก็ลงโดยดีเอาฝ้ายันต์ปิดปากหม้อ นาง นาคร้องโหยหวน ทำให้ทิดมากเกิดความสงสาร สามเณรจิวถือหม้อลงเรือพายไปวัดใหญ่ พระ เณรชาวบ้านวัดมหาบุศย์อยู่อย่างมีความสุขตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา^{๔๔}

จากการศึกษาเรื่องแม่นาคพบว่า ผีแม่นาคเป็นวิญญาณที่เป็นห่วงสามี เร่ร่อนไปในที่ ต่าง ๆ ที่ทราบว่ามีสามีไป ทำเอาชาวบ้านที่อยู่ใกล้วัดมหาบุศย์ และหลวงพ่อกษัตริย์และพระภายในวัด หวาดกลัว สามเณรจิวทราบข่าวว่าผีแม่นาคเสี้ยน และพาภูตผีปีศาจอาละวาด ทำให้ชาวบ้าน

^{๔๔} อุทัย ไชยานนท์, แม่นาคพระโขนง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โสภณการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๒-๑๒๖.

เดือดร้อน จึงอาสาปราบ แล้วเรียกผีแม่เนาใส่หม้อเอาฝ้ายนัตปิดนำไปวัดใหญ่ พระเนรพร้อม
ทั้งชาวบ้านที่อยู่ใกล้วัดอยู่อย่างสุขสบายตั้งแต่นั้นมา

ลักษณะความเชื่อเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทย พบว่า ความคิดแบบนักวิทยาศาสตร์ ไม่
สามารถตอบสนองต่อสังคมไทย ในระดับชาวบ้าน ไม่ให้กลัวภูตผีปีศาจไม่ได้ ภูตผีปีศาจเป็น
ความลึกลับของโลกวิญญาน สัมภเวสีเป็นวิญญานที่เร่ร่อน คอยทำให้อ้วกในรูปแบบต่าง ๆ เช่น
เป็น ผี ปีศาจ อสุรกาย เปรต เป็นต้น ท่านพุทธทาสกล่าวว่า จิตของคนที่เป็นปุถุชนธรรมดาที่มี
คัมภีร์ปาทานยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวของภูตเป็นสัมภเวสี พระพรหมคุณาภรณ์ ท่านให้ความเห็นว่า
สัมภเวสี คือ มนุษย์ปุถุชน และสัตว์ทั้งหลายทั่วไป ที่ยังไม่หมดกิเลส ศ.เสฐียรพงษ์ วรรณปก
ท่านให้ทัศนะว่า สภาวะจิตของพระเสกขะ และปุถุชน ที่ยังละสังโยชน์ไม่ได้เป็น สัมภเวสี วสัน
อินทสระท่านอธิบาย สัมภเวสีว่า ยกเว้นพระอรหันต์คนก่อนนั้น เป็นสัมภเวสีทั้งหมด คนโบราณเชื่อ
ว่า คนอยู่ในคราวเคราะห์ สัมภเวสี ภูต พราย วิญญานร้าย ซึ่งเร่ร่อนอยู่ในโลก เป็นพวกอภิสส
มานกาย จะคอยซ้ำเติมให้ได้รับความทุกข์ร้อน จึงมีพิธีกรรมเพื่อทำให้เกิดมงคลแก่ชีวิต และปิด
เป่าสิ่งชั่วร้าย ในทางศาสนามากมาย เช่น พิธีกรรมจากพระพุทธศาสนา พิธีกรรมจากศาสนา
พราหมณ์ และหมอผี เป็นต้น

พิธีทางพระพุทธศาสนาได้แก่ การสวดมนต์ การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การเกิด มีการ
ตั้งครุฑเป็นการเริ่มต้นชีวิตมนุษย์ มีพิธีกรรมหลายอย่างเพื่อจัดภูตผีปีศาจ และสัมภเวสีไม่ให้มา
อันตราย ตนเอง คนภายในครอบครัว คนเราเมื่อตายแล้ว คนอยู่ต้องทำศพให้ตามประเพณีนิยม
เป็นการอุทิศกุศลไปให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วหรือสัมภเวสี การเจ็บป่วยเกิดจาก กรรม จิต อุดู อาหาร
พอรักษาได้ แต่โรคที่เกิดจากกรรมรักษาไม่หาย

ความเชื่อและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ในสังคมไทย สังคมไทยเชื่อว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์
สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ เช่น ได้ดีมีโชค อับโชค เกิดอันตราย อันเกิดจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มี
เทพารักษ์ พระภูมิเจ้าที่ สัมภเวสี นางไม้ เครื่องรางของขลัง ท้าวเวสสุวรรณ ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔
กุมารทอง ที่เชื่อว่าทำให้เกิดความสวัสดิ มีมงคลแก่ชีวิต มีเมตตามหานิยม มีเสน่ห์ คงกระพัน
ชาติโร โขคลาก แคล้วคลาดจากภัยอันตรายที่จะเกิดจาก ภูตผีปีศาจ และวิญญานร้าย

บทที่ ๔

วิเคราะห์แนวคิดเรื่องสัมภเวสีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับสังคมไทย

การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสัมภเวสี ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับสังคมไทย ในบทนี้ผู้วิจัย ได้แบ่งเนื้อหาหรือการศึกษาออกเป็น ๕ หัวข้อ ๑) ความสอดคล้องเรื่องสัมภเวสีในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) ความคลาดเคลื่อนเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทย ๓) แนวทางในการสร้างความเข้าใจอย่างถูกต้องต่อแนวคิดเรื่องสัมภเวสี ในสังคมไทย ๔) ท่าทีของสังคมไทยต่อแนวคิดเรื่องสัมภเวสี ๕) คุณค่าของการศึกษาเรื่องสัมภเวสี ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับการประยุกต์ใช้ในสังคมไทย จากตำราในพระพุทธศาสนาของฝ่ายเถรวาท ที่มีมาในพระไตรปิฎก และเอกสารงานวิจัยอื่น ๆ เพื่อจะวิเคราะห์ประเด็นที่ตั้งไว้ โดยได้ตั้งประเด็นหลัก ๆ ที่จะวิเคราะห์หลายประเด็นด้วยกัน ซึ่งมีผลการวิเคราะห์แนวคิดดังนี้

๔.๑ ความสอดคล้องเรื่องสัมภเวสีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

เรื่องสัมภเวสี ในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีชาวพุทธจำนวนมากไม่น้อย ไม่เข้าใจสภาพอันแท้จริงของสัมภเวสี และยังมีความเข้าใจว่า สัมภเวสี เป็นวิญญาณที่ล่องลอยไปในที่ต่าง ๆ ตามหลักพระพุทธศาสนา สัมภเวสี หมายถึง สัตว์ที่ยังแสวงหาที่เกิด (เว้นพระอรหันต์) ก็ยังเป็นสัมภเวสีอยู่ หลังจากที่ตายแล้ว ปฏิสนธิจิตก็ปรากฏทันที จิตหรือวิญญาณจะเที่ยวเร่ร่อนอยู่โดยไม่มีรูปร่างหรือไม่มีภพที่เกิดนั้น ไม่มีเลย เพราะจิตนั้น จะต้องอาศัยร่างกายเป็นที่อยู่ (เว้นอรุปรภูมิ) ดังพระบาลีว่า “กุหาสยฺ จิตฺตํมีถํถ้าคฺคํกายเป็นที่อาศัย” เกิดขึ้นในภูมิใดภูมิหนึ่งทันที การเกิดขึ้นของสัมภเวสี ซึ่งมีชั้น ๕ เป็นส่วนประกอบ ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏะเวียนไปเวียนมา เกิดแล้วตาย ๆ แล้วตายอีกของสัมภเวสีในภูมิต่าง ๆ สัมภเวสี ยังมีการสร้างความดีปฏิบัติตนสอดคล้องกับทางพระพุทธศาสนา เหมือนที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับสิงคาลกะคหบดีว่า

พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต ได้ทอดพระเนตรเห็นสิงคาลกะประคองอัญชลีไหว้ทิศทั้งหลาย คือ ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบนแล้ว ได้ตรัสถาม สิงคาลกะคหบดีบุตรว่า “คหบดีบุตรเธอประคองอัญชลีไหว้ทิศทั้ง ๖ เพราะเหตุไร” สิงคาลกะ คหบดีบุตรกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บิดาของข้าพระองค์ก่อนจะตายสั่งไว้ว่า นี่แน่ะลูก เจ้าพึงไหว้ทิศทั้งหลาย ข้าพระองค์สักการะเคารพนับถือบูชาค่าของบิดา จึงลุกขึ้นแต่เช้า ไหว้ทิศทั้งหลายอยู่ พระเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “คหบดีบุตร ในอริยวินัยเขาไม่ได้ไหว้ทิศ ๖ กันอย่างนี้” ทิศทั้ง ๖ ในทางพระพุทธศาสนามี^๑ ๑) มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า

^๑ รุจยละเอียดย ท.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๕๒-๒๕๓/๑๕๕-๒๐๐.

๒) อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา ๓) บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง ๔) มิตรสหายเป็นทิศซ้าย ๕) ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง ๖) สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน^๒ พระพุทธเจ้าว่า บุตรพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้ามีอธิบายดังนี้

๑. คหบดีบุตร บุตรพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ
- ๒) จักทำกิจของท่าน
- ๓) จักดำรงวงศ์ตระกูล
- ๔) จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท
- ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า บุตรบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล มารดาบิดาย่อมอนุเคราะห์บุตรโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- ๔) หาภรรยา (สามี) ที่สมควรให้
- ๕) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร

คหบดีบุตร มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า บุตรบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล มารดาบิดาย่อมอนุเคราะห์บุตรด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้ ทิศเบื้องหน้านั้นเป็นอันชื่อว่า กุลบุตรได้ปิดป้องทำให้เกษมปลอดภัยแล้ว ด้วยประการนี้^๓

บุตรเมื่อมารดาบิดาล่วงลับไปแล้วควรทำบุญอุทิศส่วนบุญไปให้ท่าน เมื่อริยสาวกยอมทำพละ ๕ อย่าง คือ ๑) ญาติพละ ๒) อติถิพละ ๓) ปุพพเปตพละ ๔) ราชพละ ๕) เทเวตพละ นี้เป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโลกทรัพย์^๔

นรชนผู้จะต้องตายเมื่อค้ำถึงถึงว่า โลกทรัพย์ทั้งหลายเราได้บริโภครแล้ว คนที่ควรเลี้ยงเราได้เลี้ยงแล้ว อันตรายทั้งหลายเราได้ข้ามพ้นแล้ว ทักษิณามีผลสูงขึ้นไปเราได้ให้แล้ว และพละบุญไปให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว^๕ นี่เป็นการพลีกรรม เหมือนกับที่พระเจ้าพิมพิสาร ทำปุพพเปตพละทำบุญอุทิศไปให้ เปรตหรือสัมภเวสี ของท่าน ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

^๒ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒.

^๓ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒-๒๑๓.

^๔อ.ญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๕.

^๕อ.ญ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๔.

เหล่าชนผู้อนุเคราะห์ ย่อมถวายอาหารและน้ำดื่ม ที่สะอาดประณีต เหมาะแก่พระสงฆ์ ตามกาล อุทิศให้ญาติทั้งหลาย (ที่เกิดเป็นเปรต) อย่างนี้ ขอทานนี้จึงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของเรา ขอญาติทั้งหลาย จงเป็นสุขเถิด ส่วนญาติที่เกิดเป็นเปรตเหล่านั้น พวกัฒมาประชุมพร้อมกัน ณ ที่ให้ทานนั้น ย่อมอนุโมทนาในอาหารและน้ำดื่มเป็นอันมากโดยเคารพ^๖

ชาณูสโธณิพราหมณ์ทูลถามเรื่องทาน

ชาณูสโธณิเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ได้ทูลถามว่า “ท่านพระโคดม พวกข้าพเจ้า ย่อมให้ทาน ขอญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วจงบริโภคนานนี้ ทานนั้นย่อมสำเร็จแก่ญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วบ้างหรือ”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “พราหมณ์ ทานนั้นย่อมสำเร็จในฐานะเท่านั้น ไม่สำเร็จ ในอัฐฐานะ”

ชาณูสโธณิพราหมณ์ทูลถามว่า “ท่านพระโคดม ฐานะเป็นอย่างไร อัฐฐานะเป็นอย่างไร”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “พราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เฟงเล็งอยากได้ของเขา มีจิตพยายาม เป็นมิจฉาทิฎฐิ หลังจากตายแล้ว เขาย่อมไปเกิด ในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ทานย่อมไม่สำเร็จแก่สัตว์ผู้ดำรงอยู่ นี้เป็นอัฐฐานะ”

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้เว้นขาดจาก การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ และการพูดเพ้อเจ้อ ไม่เฟงเล็งอยากได้ของเขา มีจิตไม่พยายาม เป็นสัมมาทิฎฐิ หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกมนุษย์ เทวดา ทานย่อมไม่สำเร็จแก่สัตว์ผู้ดำรงอยู่ นี้เป็นอัฐฐานะ

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฎฐิ หลังจากตายแล้ว เขาย่อมไปเกิด ในภูมิแห่งเปรต เลี้ยงอัตภาพอยู่ในภูมิแห่งเปรตนั้น ด้วยอาหารของเหล่าสัตว์ผู้เกิดในภูมิแห่งเปรต ดำรงอยู่ในภูมิแห่งเปรตนั้นด้วยปิตติทานมัชกุศล ๔ จากมนุษย์โลกนี้ ที่มีตร อามาศย์ หรือญาติสาโลหิตของตนอุทิศให้ ทานสำเร็จแก่สัตว์ผู้ดำรงอยู่ นี้เป็นฐานะ

“ท่านพระโคดม ก็ถ้าญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วนั้นจะไม่เข้าถึงฐานะนั้น ใครเล่าจะบริโภคนานนั้น”

“พราหมณ์ เป็นไปไม่ได้เลยที่จะว่างจากญาติสาโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยกาลช้านานถึงอย่างไร ทายกก็เป็นผู้ไม่รู้ผล”^๗

^๖บุญ. (ไทย) ๒๕/๓-๔/๑๕.

^๗อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๗/๓๒๕-๓๒๗.

การศึกษาความสอดคล้องเรื่องสัมภเวสี ในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า การเกิดขึ้นของสัมภเวสีไม่ใช่วิญญูณที่ล่องลอยไปในที่ต่าง ๆ จะต้องมีชั้น ๕ ครบ ถ้ามีเหตุปัจจัยพอสามารถที่จะสร้างความดีตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทได้ มีการไหว้ทิศทั้ง ๖ คือการบำรุงมารดาบิดา เป็นต้น เมื่อมารดาล่วงลับไปแล้ว บุตรที่ดีควรอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ สัมภเวสี ๆ ที่เกิดเป็นเปรตเท่านั้น ที่รับได้ นอกจากนั้น รับไม่ได้ ถ้าหมัญญาติไม่ได้เกิดเป็นเปรต ใครเป็นผู้ได้รับพระพุทธเจ้าตรัสว่า ทายกเท่านั้นจะเป็นผู้ได้รับ

๔.๒ ความคลาดเคลื่อนเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทย

ความคลาดเคลื่อนเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทย แบ่งออกเป็น ๓ อย่าง ๑) การนั่งสมาธิเพื่อสื่อถึงเจ้ากรรมนายเวร ๒) ด้านหลักการ(แนวคิด) ๓) ด้านการปฏิบัติ มีอธิบายดังนี้

๔.๒.๑ การนั่งสมาธิเพื่อสื่อถึงเจ้ากรรมนายเวร

การนั่งสมาธิแก่กรรมเราสามารถทำกันได้ทุกคนแต่มีข้อแม้ว่า จะต้องทำเฉพาะช่วงกลางวันระหว่าง ๖ โมงเช้า ไปจนถึงก่อนพระอาทิตย์จะตกดินเท่านั้น เพราะหากทำนอกเหนือเวลาดังกล่าวโอกาสที่จะสื่อถึงเจ้ากรรมนายเวรนั้นไม่มี มีแต่โอกาสที่จะถึงสิ่งอื่นก็มีด้วย สิ่งที่ว่านั้นคือ “สัมภเวสี” หรือพวกวิญญูณเร่รอน ที่ไม่มีพลังเป็นของตัวเองเนื่องจากตอนที่มิชีวิตอยู่ไม่เคยปฏิบัติสมาธิ พอตายไปก็ไม่สามารถจะรวบรวมจิตที่แตกไปให้มารวมกันได้ พอเห็นใครกำลังปฏิบัติสมาธิก็จะมาขอส่วนบุญ ถ้ามาถึงก่อนเจ้ากรรมนายเวร ๆ ไม่มีโอกาสได้ส่วนบุญ ก็เท่ากับว่าเรานั่งสมาธิครั้งนั้นไม่มีค่าอะไรเลย อีกทั้งยังมีผลเสียอีกด้วยเนื่องจากวิญญูณเร่รอน ที่จ้องมาเอาบุญเหล่านั้นไม่สามารถเอาไปได้ในการนั่งสมาธิครั้งนั้น เพราะผู้ที่จะได้ผลบุญนั้น ไม่สามารถแบ่งให้ใครได้ พอเขามาขอส่วนบุญจากเราเอาไปไม่ได้ ก็เกิดความแค้นและตามเป็นเจ้ากรรมนายเวรของเราต่อไปกับกลายเป็นผลเสียมากกว่าดี^๔ เป็นความคิดที่คลาดเคลื่อน

จากการศึกษาวิจัย วิเคราะห์แนวคิดเรื่องสัมภเวสีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับสังคมไทย พบว่า การนั่งสมาธิเพื่ออุทิศไปให้เจ้ากรรมนายเวร ให้นั่งสมาธิเฉพาะกลางวันเท่านั้น สัมภเวสีไม่สามารถรับบุญจากการนั่งสมาธิได้ เพราะกำลังบุญไม่พอ สิ่งนี้อาจเป็นต้นเหตุให้สัมภเวสีอาฆาตจองเวรจนทำให้เป็นเจ้ากรรมนายเวรแทน คนไทยมีความเชื่อว่าอาจเป็นไปได้สูงนี่เป็นความคลาดเคลื่อนของชาวพุทธในสังคมไทย

^๔ รายการวีไอพี โมเดิร์นไนน์ เชิญหนุ่มอ้างพลังจิตสามารถระลึกชาติได้ แก่กรรม....www.watpa.com/board_detail.asp?board_id=1780 cached. [๑ ตุลาคม ๒๕๕๔].

๔.๒.๒ ด้านแนวคิด

ในสังคมไทยยึดติดกับสิ่งเก่า ๆ ที่เชื่อตาม ๆ กันมา อันนี้ยังเป็นสิ่งฝังใจ ที่ยิ่งไปกว่าเรื่อง อดีตกรรม ผู้ที่เข้าใจเรื่องของกรรมคิดว่า คนเวลาใกล้ตายต้องคิดอะไรดี ๆ จะได้เป็นชนกรรมฝ่ายดีนำเกิดในที่ดี ๆ เมื่อตายแล้วมีดวงวิญญาณต้องลอยไปเกิด เรื่องมีอยู่ว่า มีหมู่บ้านหนึ่งมีคนระลึกชาติได้ บอกว่าพอเวลาตายแล้ววิญญาณก็อยู่แถว ๆ นั้น เวลากินอาหารก็หาเอาพวกเครื่องเช่นที่เขามาวางไว้ตามทาง แต่มักจะแย่งไม่ทันพวกสุนัข ตรงนี้ความคิดความเชื่อในชาวพุทธหลังถึงพุทธกาลแทบจะเรียกได้ว่า เก้าสิบกว่าเปอร์เซ็นต์ของชาวพุทธคิดว่า ตายแล้วมีดวงวิญญาณลอยไปเกิด จึงคิดว่าเรื่องนี้มีความผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากคำสอนของพระพุทธเจ้าอยู่มาก ซึ่งเมื่อจุดดับปฏิสนธิจิตจะเกิดต่อทันทีโดยไม่มีระหว่างขั้นดังนั้น การเปลี่ยนภพภูมิจะเกิดขึ้นทันทีจะไม่มีช่วงลอยไปไหน คำว่า "สัมภเวสี" ก็หมายถึงผู้แสวงหากุศลซึ่งมนุษย์ที่ยังหวังการเกิดอยู่ก็ใช้^๕

การตายนั้นมีอยู่ ๒ ประเภท ประเภทแรกคือ ตายแบบปกติเมื่อถึงอายุขัย จิตหลุดหรือจิตออกจากร่างหนึ่งแล้วไปปฏิสนธิในร่างใหม่ทันที

ส่วนอีกประเภท แม้ว่าฟังดูอาจจะไม่ตรงตามความรู้ทางอภิธรรม หรือปริยัติแต่ก็มีอยู่จริง และปฏิเสธไม่ได้คือ การตายแบบยังไม่ถึงอายุขัย ยังไม่ถึงเวลาที่ควรจะทิ้งร่าง แต่จำเป็นต้องทิ้งร่างไปก่อนด้วยมีกรรมมาตัดรอน เช่น เกิดอุบัติเหตุ ทำให้ร่างเดิมใช้การไม่ได้ จิตจึงปฏิเสธร่างเดิมออกไปอยู่ในรูปร่างกายที่เป็นทิพย์ ซึ่งกายทิพย์ตัวนี้อยู่ในรูปลักษณะเดิม มีหน้าตาเหมือนเดิม ไม่เปลี่ยนแปลง

สมมติว่า จิตหลุดจากร่างขณะใส่เสื้อลาย กายทิพย์ก็จะอยู่ในรูปลักษณะของเสื้อลายตัวเดิม สัตว์ท่องเที่ยวในสังสารวัฏรูปแบบนี้ เรียกว่า สัตว์รอเกิดหรือสัมภเวสี สัมภเวสีมิให้พบเห็นอยู่ทั่วไปตามข้างถนนและโรงพยาบาล มีทั้งในรูปกายทิพย์ของมนุษย์และสัตว์ ผู้ที่เคยมีประสบการณ์ เห็นคนป่วยที่ตายไปก่อนหน้า มาขึ้นที่ปลายเตียงเวลาไปนอนที่โรงพยาบาล ก็ให้รู้ไว้เลยว่านั่นแหละคือสัมภเวสีหรือสัตว์รอเกิด ซึ่งเขาก็คือ เพื่อนร่วมสังสารวัฏประเภทหนึ่งของเรา^๖

^๕ คำขยายความของ, “ลัทธิกรรมเก่า”, ธรรมะไทย, www.dhammathai. Org/wed borad/dbview php?no=1696-oh cached. [๒ ตุลาคม ๒๕๕๔].

^๖ ดร.สนอง วรอุไร, “ไขปริศนาสัมภเวสีรอเกิด” -PaLungJit. com board. palungjit. com/.../ Cached Similar - Translate this page [๓ ตุลาคม ๒๕๕๔].

ปัญหาการเข้าใจคลาดเคลื่อน ด้านหลักการ (แนวคิด) คนเวลาใกล้ตายกรรมจะนำเกิดในที่ต่าง ๆ เมื่อตายแล้วมีดวงวิญญาณล่องลอยไปเกิด ตายอย่างไร ก็จะอยู่ในสภาพอย่างนั้น มีร่างกายที่เป็นทิพย์มีหน้าตาเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง ใ้รู้ไว้โดยว่านั้น คือ สัมภเวสี หรือสัตว์รอกเกิด วิญญาณก็อยู่แถว ๆ นั้น จึงคิดว่ามีความผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากคำสอนของพระพุทธเจ้าอยู่มาก

๔.๒.๓ ด้านการปฏิบัติ

วิธีแก้กรรม วิบากกรรมของคนแต่ละคน ต่างมีวิบากกรรมต่างกันไป บางคนป่วยไม่รู้สาเหตุ หนึ่ง ๆ หลับ ๆ บางคนตงงานตลอด บางคนลำบากมาก บางคนลูกไม่ดี หากินไม่คล่อง วิบากกรรมตามมาหลายภพชาติ ภพชาติก่อน ๆ ทำให้เกิดมาต่างกัน ฉะนั้นหนทางในการแก้วิบากกรรมมีหลายทาง เวลาที่ทำบุญหรือทำความดีอะไรทุกครั้ง นอกจากจะทำบุญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาแล้ว เช่น การใส่บาตร การถือศีล และอื่น ๆ หรือการพูดคุยธรรมะ การช่วยให้ผู้อื่นสบายใจ แนะนำแก้ไขปัญหาชีวิต การทำความสะอาดห้องพระ การถวายน้ำเปล่าเพียง ๑ แก้ว ใ้กับหิ้งพระพุทธ การร่วมอนุโมทนาทำความดีของผู้อื่น โดยการใช้จิตน้อมไปทางบุญกุศล การกวาดใบไม้ทำสวน การทำความสะอาดห้องน้ำ หรือจัดของส่วนรวม ความที่มีจิตใจดีหรือตั้งใจดีทั้งหมดนี้ เป็นมหากุศลทั้งสิ้น ตั้งนะโม ๓ จบ ทุกครั้ง (ใ้พระพุทธเจ้าเป็นพระประธาน) ขอเอาบารมีพระพุทธเจ้าเปิด ๓ ภพ (โลก) สวรรค์ มนุษย์ นรก เจ้ากรรมนายเวรจะอยู่ภพภูมิไหน เช่น นรกขุมสุดท้าย เจ้ากรรมนายเวรก็จะอโหสิกรรมใ้หมดอย่างรวดเร็ว ควรกวาดน้ำล้างดินทุกครั้ง แม่พระธรณี แม่พระคงคาเป็นพยาน เพราะท่านสำเร็จพระอรหันต์แล้ว ลูกใ้ทำความดี เช่น ทำบุญใส่บาตร ฯลฯ ขอถวายบุญกุศลแก่พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ ขอให้ทุกพระองค์นำส่งบุญ ใ้ลูกมีเดชปัญญา โภคะ (ความสมบูรณ์) เพื่อจะได้อุทิศใ้เจ้ากรรมนายเวร ทุกภพทุกชาติ ศัตรูหมู่มารหรือหมู่พาล มนุษย์ บริวาร ญาติ มิตร คนรับใช้ สามเณร บุตร ธิดา ขอให้ใ้รับกุศล รับแล้วขอให้อโหสิกรรม ใ้ขาดจากกัน ณ บัดนี้ ขอให้ข้าพเจ้ามีบุญบารมีสูงขึ้น ๆ เต็มขึ้น เพื่อจะได้ช่วยสังคมาสร้างคนใ้เป็นพระ เกิดปัญญาทางธรรม ปัญญาทางโลกทุกคนมีอยู่แล้วจากพ่อแม่ แต่ขาดปัญญาทางธรรม จึงประสบแต่ความสำเร็จ สมบูรณ์พูนสุขทุกอย่าง ลาภ ยศ งามมาเองและยังช่วยครอบครัวผู้อื่นใ้ได้ด้วย (กรรมเวรแก้ไขได้ โดยการขอขมากรรม และส่งวิญญาณด้วยพระสะคุ้งมารขนาด ๓ นิ้ว ๕ นิ้ว เป็นการต่อชะตาชีวิต) ถ้ากรรมใด ใ้รับอโหสิกรรม กรรมนี้จะเบาบางและ

ชีวิตจะดีขึ้น โดยสังเกตจากตัวเราว่า มีสิ่งที่ดีเข้ามามากขึ้น ที่ป่วยก็จะหาย ที่จนก็จะเริ่มมี แสดงว่าเราเริ่มจะมีบุญแล้ว หากกรรมยังเยอะ ก็ยังลำบากอยู่^{๑๑}

พระมหาภูติชัย วชิรเมธี หรือ ว.วชิรเมธี กล่าวถึงเรื่องนี้ โดยระบุว่า สาเหตุที่ผู้คนในปัจจุบันเชื่อผู้รู้เรื่องกรรม และหมอดูเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะสังคมขาดที่พึ่ง คนไทยจึงต้องหาที่เกาะอะไรเกาะไต่ก็ต้องเกาะสิ่งนั้น

ดังนั้น พอมีผู้วิเศษซึ่งเสนอคนหรืออวดอ้างว่าแก้กรรมได้ มองเห็นอนาคต ทำให้คนต้องเลิกหมอดู และผู้วิเศษที่บอกว่าเป็นผู้รอบรู้เรื่องกรรมมาเป็นที่พึ่ง ขณะนี้คนไทยกำลังสับสนและไม่เข้าใจคำว่ากรรมอย่างแท้จริงรวมทั้งยังเข้าใจเรื่องกรรมคลาดเคลื่อนอยู่มาก จึงสร้างปัญหาในการปฏิบัติ

พระมหาภูติชัย ระบุอีกว่าหลักกรรมที่สอนอยู่ขณะนี้ ไม่ใช่หลักกรรมอย่างเดียวกันกับของพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าบอกไว้ว่าลัทธิที่นอกคำสอนของพระองค์มีอยู่ ๓ ลัทธิ ได้แก่

๑. ลัทธิกรรมเก่า เป็นลัทธิที่เชื่อว่าความเป็นไปของชีวิตเป็นเรื่องของกรรมเก่า ชีวิตจะรุ่งโรจน์และยากจนล้วนมาจากกรรมเก่า

๒. ลัทธิเทพเจ้าบันดาล เชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างของชีวิตจะเป็นไปอย่างไร เทพเจ้าจะเป็นคนกำหนดและบันดาลไว้แล้ว

๓. ลัทธิบังเอิญ เชื่อว่าอะไรจะเกิดก็ต้องเกิด เช่น คนจะโชคดีก็จะโชคดี ล้วนเกิดจากความบังเอิญ

ดังนั้น หากทำความเข้าใจทั้ง ๓ ลัทธิดี ๆ จะรู้ว่าการแก้กรรมดังกล่าวสอนผิดหรือว่าสอนถูก และจะรู้ว่าการสอนเรื่องแก้กรรมไม่ใช่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามต้องยอมรับว่าเวลานี้ คนไทยกำลังถูก ๓ ลัทธิครอบงำอย่างหนัก ปัจจุบันมีผู้รู้เรื่องกรรมเก่า และผู้วิเศษเกิดขึ้นมากมาย จึงอยากจะบอกว่าทุกสิ่งล้วนเป็นกฎแห่งกรรมไม่ควรมงายหรือหลงเชื่อ^{๑๒} พอมีเรื่องกรรมที่จะพิสูจน์ได้เรื่องหนึ่ง

เรื่องราวของกรรมที่ให้ผลรวดเร็วโดยไม่ต้องรอพิสูจน์ถึงชาติหน้านั้นมิให้เห็นอีกมาก เช่น ครอบครัวหนึ่ง เลี้ยงไก่ไว้ได้ขุนบ้าน แต่ด้วยเหตุที่บ้านนั้นยกพื้นขึ้นไม่สูงมาก ไก่ที่เลี้ยงจึงกระโดดขึ้นไปถ่ายมูลไว้เรียกราคเป็นประจำ

^{๑๑} “วิธีแก้กรรมให้ตัวเองได้ผลเร็วขึ้น”, palungjit. Com. Board. Blogging. Com/.../วิธีแก้กรรมให้...cached. [๔ ตุลาคม ๒๕๕๔].

^{๑๒} แม่ชีแก้กรรม คลิปแม่ชีแก้กรรม, ชาวแม่ชีทศพร แม่ชีทศพร, หน้าที่ ๒, hilight.kapook.com/view /58321 - Cached - Translate this page. [๕ ตุลาคม ๒๕๕๔].

อยู่มาวันหนึ่ง แม่บ้านเห็นไก่และมูลไก่อยู่เต็มบ้านแล้ว เกิดบันดาลโทสะอย่างรุนแรง เมื่อไล่จับไก่ได้ตัวหนึ่งจึงใช้มีดหันหมูฟันลงที่ขาไก่ทั้งสองข้างจนไก่ขาด้วน

อยู่มาไม่นาน ผู้หญิงคนนั้นก็ตั้งท้อง เมื่อครบกำหนดคลอด ปรากฏว่าได้ลูกชาย แต่พิการขาด้วนทั้งสองข้าง ตั้งแต่ได้ชื่อเขาลงไป ต่อจากนั้นอีกไม่นานผู้หญิงคนนั้นก็ตาย เหลือแต่ลูกชายพิการที่ต้องมีชีวิตอยู่เพื่อใช้อุทิศวิบากแทนแม่จนทุกวันนี้

กรรมทั้งดีและไม่ดี เราทำต่อผู้ทรงศีลที่มีบารมีสูงนั้นจะกลับมาแรงและเร็ว การทำผิดต่อผู้ทรงศีล จึงให้ผลแรงอาจทำให้เราตกนรกได้เหมือนพระเทวทัต ที่ปองร้ายพระพุทธเจ้า พระเจ้าสุปปพุทธะ พระบิดาของพระนางโยสธราพิมพาและพระเทวทัต ที่ขวางการบิณฑบาตพระพุทธเจ้า นางจิญจมาณวิกาที่กล่าวดูให้ร้ายว่า พระพุทธเจ้าทำให้อุทธรณีสุบลนรกให้ดูเป็นตัวอย่างแล้ว^{๑๑}

ปัญหาการเข้าใจคลาดเคลื่อน ด้านการปฏิบัติ การแก้กรรมโดยวิธีต่าง ๆ ไม่มีตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้คนไทยสับสน พระมหาภูติชัย วชิรเมธี หรือ ว.วชิรเมธี ท่านได้กล่าวตามหลักพระพุทธศาสนาว่า กรรมนั้นไม่มีใครสามารถแก้ได้ ใครทำกรรมอะไรไว้จะได้รับผลกรรมนั้นอย่างเที่ยงแท้แน่นอน ตัวอย่างเช่น พระมหาโมคคัลลานะท่านเป็นพระอรหันต์แล้วยังถูกโจรทุบจนกระดูกแตก แล้วมาทูลลาพระพุทธเจ้าปรีนิพพาน เพราะในอดีตได้ทุบตีมารดาบิดาไว้กรรมยังมาส่งผลในชาติสุดท้าย ถึงท่านเป็นพระอรหันต์เป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายยังแก้กรรมไม่ได้ แล้วเราท่านทั้งหลายก็ต้องได้รับกรรมตามผลกรรมนั้น ๆ

๔.๓ แนวทางในการสร้างความเข้าใจอย่างถูกต้องต่อแนวคิดเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทย

แนวทางในการสร้างความเข้าใจอย่างถูกต้องต่อแนวคิดเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทย งานวิจัยนี้ นำเสนอโดยยกตัวอย่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเรื่องหนึ่งมีดังนี้

เรื่องนี้เกิดขึ้นที่ จังหวัดราชบุรี เด็กชายฉัฐพร ได้รับอุบัติเหตุถูกสายไฟฟ้าที่ขาดห้อยอยู่ คูดึงแก่ความตาย เมื่อเด็กชายฉัฐพรตาย คุณสุนทรและคุณสุภาพก็ต้องร้องไห้ ตามแบบชาวบ้านที่รักลูก มีการทำบุญตามพิธีสงฆ์ คือนิมนต์พระมาสวดและเลี้ยงพระ ในที่สุดก็ยังไม่เผาเอาไปเก็บไว้ที่โกดังวัดใกล้บ้าน เป็นสุสานทำเป็นตัวตึก ในระยะที่เด็กชายหนุ่มหรือฉัฐพรตายตอนแรก ๆ ยังไม่มีปรากฏการณ์อะไร เมื่อเวลาล่วงเลยมาจนครบ ๘ เดือนเศษ ค่ำวันหนึ่ง น.ส.เฉลียงทำงานอยู่ กลางลานบ้านก็เกิดล้มลงเฉย ๆ มีอาการมือเท้าเกร็ง มีเสียงร้องคล้ายเด็กร้องไห้ นางสุภาพเข้าไป

^{๑๑} ดร.สนอง วรอุไร, “ไขปริศนาสัมภเวสีรอญาติ” - palangjit.com board. pulungjit. Com/.../ Cached

สอบถามอยู่นานเกือบชั่วโมง น.ส.เจเลียจึงพูดด้วย แต่ไม่ได้พูดด้วยสำเนียงเดิมที่เคยพูด กลับออกเสียงเป็นเสียงเด็กบอกชื่อตัวเองว่า หนูชื่อหนุ่ม คิดถึงแม่สุภาพถึงได้มา คิดถึงพ่อ คิดถึงน้องและครูป๊าก แล้วสั่งว่า วันพรุ่งนี้อย่าให้ครูป๊ากไปไหน หนุ่มมีฐานะจะคุยด้วย เมื่อพูดจบอาการของ น.ส.เจเลียก็เป็นปกติ

ครูป๊ากเมื่อทราบจากนางสุภาพว่า เด็กชายหนุ่มต้องการพบตอนแรก ๆ ก็ไม่ค่อยเชื่อ แต่เพื่อทราบความจริงว่า เด็กชายหนุ่มจะมาเข้าทรงจริงหรือ น.ส.เจเลียจะเล่นตลกกันแน่ จึงคอยพบตามเวลาที่เด็กนัดไว้ วันนั้นเป็นวันที่ ๒๑ มิถุนายน เวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น. น.ส.เจเลียก็มีอาการเหมือนเดิม คือมีอาการคล้ายเป็นลมหน้ามืดแล้วก็ล้มลง เป็นอันว่าทราบทั่วกันว่าอาการอย่างนั้นปรากฏก็แสดงว่า วิญญาณของเด็กชายหนุ่มเข้าทรง เมื่อเข้าทรงแล้ว ก่อนจะถามถึงใคร เด็กชายหนุ่มก็ถามหาครูป๊าก ถามว่า วันนี้ครูป๊ากมาหรือเปล่า เมื่อคุณ สุภักดิ์ตอบว่า มาและอยู่ที่นี้แล้ว วิญญาณของเด็กชายหนุ่มก็พูดว่า หนุ่มคิดถึงครูป๊ากมาก เขาถามว่า เวลานี้หนุ่มอยู่ที่ไหน ตอบว่า ขณะนี้หนุ่มอยู่ที่ตึก ถามว่า ตึกที่หนุ่มอยู่ตั้งอยู่ที่ไหน ตอบว่า อยู่ที่วัดใกล้ ๆ บ้านนี้เอง เป็นอันทราบได้ว่าวิญญาณของเด็กชายหนุ่มอยู่ที่สุสานวัดใกล้บ้านนั่นเอง เพราะสุสานคือที่เก็บศพเขาทำเป็นตึก ถามว่า หนุ่มอยู่คนเดียวหรือมีเพื่อนอยู่ด้วย ตอบว่า มีพระอยู่ด้วยสององค์และคนอื่น ๆ อีกหลายคน แต่หนุ่มไม่รู้จักชื่อเขาเหล่านั้น สำหรับพระ ๒ องค์ ที่เด็กชายหนุ่มบอกนั่นคือ พระภิกษุเหมือนอายุ ๒๒ ปี และพระภิกษุทองใบอายุ ๕๐ ปี ตายเพราะถูกกระแสไฟฟ้าดูดเหมือนกัน เด็กชายหนุ่มบอกว่า ขณะที่หนุ่มตายเพราะถูกกระแสไฟฟ้าดูดนั้น เห็นพระ ๒ องค์มาจับมือจูงไปและบังคับให้จับสายไฟฟ้าที่ขาดตกห้อยลงมา หนุ่มจึงต้องตายจากคน ก็จำต้องเดินไปกับพระทั้ง ๒ องค์นั้นเมื่อพูดจบเธอก็บอกว่าเมื่อหนุ่มไปอยู่กับพระใหม่ ๆ

ครูป๊ากเอาถ่วงอกที่หนุ่มช่วยปลุกผัดถวายพระ แล้วอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้ หนุ่มได้รับและกินแล้ว ตรงนี้น่าคิด ที่คนทั่วไปเข้าใจว่าผีจะคอยกินอาหารที่คนจัดสำหรับให้ นั้น เรื่องของเด็กชายหนุ่มยืนยันว่า จะได้กินต่อเมื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ไม่ใช่เอาสารกับข้าวไปวางข้างโลงแล้ว ก็เรียกผีให้มากิน ขอบใจครูป๊าก แล้วก็บอกว่า หนุ่มอยากกินองุ่น ขอให้ช่วยหาองุ่นถวายพระแล้วอุทิศส่วนกุศลไปให้หนุ่มด้วย คุณ สุภักดิ์ก็รับคำแล้วก็จัดองุ่นถวายพระอุทิศส่วนกุศลไปให้ คราวนี้ คุณสุภักดิ์ก็คิดว่าผีอื่นก็ต้องการเหมือนกัน การอุทิศส่วนกุศลจึงแผ่เสียมดจกรवाल ต่อมาเมื่อวิญญาณของเด็กชายหนุ่มมาเข้าสิง น.ส.เจเลียบอกว่า องุ่นหนุ่มไม่ได้กินเลย เด็กขี้ขี้ทำลายไหลขึ้นข้างบ้านแย่งกินหมด มันแย่งหนุ่ม หนุ่มสู้มันไม่ได้ หนุ่มก็เลยอด คุณสุภักดิ์รับปากว่าต่อไปจะส่งให้หนุ่มคนเดียวหนุ่มกล่าวขอบคุณแล้วก็ลากลับไป

เรื่องนี้เป็นเหตุให้ได้รับความรู้ใหม่ ตามที่ทราบมาตามบาลีว่า เทวดานั้นเมื่อปรากฏวาระแรกก็เป็นหนุ่มเป็นสาวทันที ไม่มีใครเป็นเด็กและก็ไม่มีแก่หรือร่างกายร่วงโรย สำหรับผี

ประเภทสัมภเวสีนี้ กลับมีร่างกายไม่เสมอกัน คือตอนตายร่างกายมีสภาพอย่างไร เมื่อเป็นผีก็ยังมีสภาพอย่างนั้น ตายเมื่อเด็กก็เด็กตลอดไป ตายเมื่อแก่ก็แก่ตลอดกาล เป็นความรู้ใหม่ที่รับทราบสมัยที่อาตมายังรับนิมนต์สวดพระอภิธรรม เคยเห็นบ่อย ๆ เกือบทุกราย เมื่อเวลาพระจะให้ศีล เจ้าภาพก็ไปเคาะข้างหีบศพออกคนตายว่า พระจะให้ศีลแล้วของตั้งใจรับศีล เวลาที่จะถวายอาหารพระ ก็เอาสารับกับข้าวไปตั้งไว้แล้วก็บอกคนตายว่า เอาข้าวมาให้แล้ว กินข้าวเสียเถอะ เมื่อเห็นและได้ฟังแล้วก็รู้สึกหนักใจ ด้วยทราบมานานแล้วว่าการทำงานอย่างนั้น ฝิไม่มีโอกาสจะได้กิน ทางที่ดีถ้าญาติฉลาด พอตายปีบไม่ต้องทำบุญมาก แต่ทำบุญให้ได้บุญชัด ๆ คือหาอาหารชนิดที่ไม่มีบาป ฟ้าไตร ๑ ไตร พระพุทธรูป ๑ องค์ ถวายเป็นสังฆทานกับพระสงฆ์ ทำเจียบ ๆ อย่าให้มีเหล้ายาปลาปิ้ง อย่าทูปไข่แม่แต่ลูกเดียว เมื่อทำบุญเสร็จ ก็ให้อุทิศส่วนกุศลให้เฉพาะคนที่ตายไม่ให้ใครอื่นทั้งหมด ถ้าทำอย่างนี้ คนที่ตายไปเป็นสัมภเวสีจะได้รับผลบุญทั้งหมดทันที จะมีความสุข มีความผ่อนคลาย มีความอึดอื้อบ เมื่อเข้าถึงอายุขัยเมื่อใด ท่านพวกนี้ก็จะไปถึงด้านสวรรค์ก่อน^{๑๔}

หลวงพ่อบานท่านบอกเวลารวดน้ำให้ สัมภเวสีก็ดี หรือผีที่มาขอส่วนบุญก็ดี ท่านเคยสอนบอกว่าอย่าไปว่าภาษาบาลี ให้ว่าภาษาไทยชัด ๆ แล้วก็อุทิศส่วนกุศลเฉพาะบุคคลที่จะพึงให้การรวดน้ำ ให้แก่ผีที่ได้รับความลำบาก คนที่มีกรรมหนักชนิดหนึ่งก็ไม่มีโอกาส ถ้าหากว่าให้เฉพาะเจาะจงเขามีโอกาสได้รับ เรื่องของผีมีอยู่มาก ความจริงผีมีจริง แต่คนที่เห็นผีได้จริง ๆ ก็เป็นของยาก เพราะว่าท่านพวกนั้นจัดว่าเป็นพวกอหิสมานกาย คือมีกายที่ไม่สามารถจะเห็นได้ด้วยตาเนื้อ^{๑๕}

จากการศึกษาวิจัย แนวทางในการสร้างความเข้าใจอย่างถูกต้องต่อแนวคิดเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทย พบว่า สำหรับผีประเภทสัมภเวสี เมื่อปรากฏวาระแรกมีร่างกายไม่เสมอกัน คือตอนตายร่างกายมีสภาพอย่างไร เมื่อเป็นผีก็ยังมีสภาพอย่างนั้น ตายเมื่อเด็กก็เด็กตลอดไป ตายเมื่อแก่ก็แก่ตลอดกาล จะต้องทำบุญอุทิศส่วนบุญไปให้โดยเจาะจงจึงจะได้ส่วนบุญนั้น การที่เจ้าภาพไปเคาะข้างหีบศพออกคนตายว่า เอาสารับกับข้าวมาให้แล้ว กินข้าวเสียเถอะ การทำงานอย่างนั้น ฝิไม่มีโอกาสจะได้กิน ทางที่ดีพอตายทำบุญไม่ต้องมาก แต่ทำบุญให้ได้บุญชัด ๆ คือหาอาหารชนิดที่ไม่มีบาป ฟ้าไตร ๑ ไตร พระพุทธรูป ๑ องค์ ถวายเป็นสังฆทานกับพระสงฆ์ ทำเจียบ ๆ ให้อุทิศส่วน

^{๑๔} หลวงพ่อเล่าเรื่องอุทิศส่วนกุศลให้สัมภเวสี, [http://www.thaisquare.com/Dhamma_/afterdeath/old/chapter 122.htm](http://www.thaisquare.com/Dhamma_/afterdeath/old/chapter%20122.htm) [๖ ตุลาคม ๒๕๕๔].

^{๑๕} นายดวง, พระราชพรหมยาน, www.luangporruesi.com/581.html - Cached - Translate this page. [๗ ตุลาคม ๒๕๕๔].

กุศลให้เฉพาะคนที่ตาย ไม่ให้ใครอื่นทั้งหมด ถ้าทำอย่างนี้ คนที่ตายไปเป็นสัมภเวสีจะได้รับผลบุญทั้งหมดทันที ซึ่งตรงกับหลวงพ่อบานท่านบอกเวลากวาดน้ำให้ สัมภเวสีก็ดี หรือผีที่มาขอส่วนบุญก็ดี ท่านเคยสอนบอกว่า ให้ว่าภาษาไทยชัด ๆ แล้วก็อุทิศส่วนกุศลเฉพาะบุคคลที่จะพึงให้ การกวาดน้ำ เฉพาะเจาะจงเขามีโอกาสได้รับ

๔.๔ ทำดีของสังคมไทยต่อแนวคิดเรื่องสัมภเวสี

ทำดีของสังคมไทยต่อแนวคิด เรื่อง ผี สาง เทวดา สัมภเวสี สิ่งใดตามปรกติไม่สามารถมองเห็นตัวได้ แต่เราถือหรือเข้าใจว่ามีฤทธิ์และอำนาจเหนือคน อาจให้ดีหรือให้ร้าย คือให้คุณหรือให้โทษแก่เราได้ สิ่งนี้เรากลัวเกรงและบางทีก็ต้องนับถือด้วย เราเรียกสิ่งที่ว่านี้ว่าผี จริงอยู่บางคนเคยเห็นผี แต่ว่าการเห็นนั้นไม่ใช่เห็นตัวจริงของผี ผีนั้นตัวจริงจะมีอย่างไรนั้นก็ไม่มีใครทราบ ทราบแต่ว่าถ้าผีต้องการจะให้เห็นตัวก็มักจะสำแดงเป็นรูปร่างต่าง ๆ ไม่ชัดเจน หรือไม่ก็เห็นเป็นรูปร่างต่าง ๆ ตามแต่ผีจะต้องการให้เห็น หรือตามที่เราจะเห็นไปเอง และนั่นแหละคือผี

หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง สิ่งใดที่ปรากฏเกิดขึ้นแก่เรา เราไม่สามารถจะอธิบายได้ด้วยปัญญาและเหตุผล หรือคิดว่าเป็นสิ่งประหลาดน่าอัศจรรย์ ผิดธรรมดาสามัญ ที่ควรจะเป็นสิ่งนั้นเราก็เรียกว่าผี และเรียกอาการที่ปรากฏโดยธรรมชาติที่ประหลาดอัศจรรย์หรือรุนแรงน่าสะพรึงกลัว ว่าผีเป็นผู้บันดาลให้เกิดขึ้น ผีนั้นจะต้องมีตลอดไป ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์มาจนปัจจุบันนี้ เพราะสิ่งใดหรือเหตุการณ์ใดที่เกิดขึ้นผิดปรกติ ยังคิดค้นหาเหตุผลความจริงไม่ได้ สิ่งนั้นก็ต้องเป็นผีไปก่อน จนกว่าเราจะคิดหาเหตุผลได้ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า สิ่งใดที่ยังไม่รู้หรือยังรู้ไม่ได้ สิ่งนั้นก็เป็ผีหรือผีกระทำ^{๑๖} เทียวเร่ร่อนหลอกให้คนกลัวบ้าง ปรากฏให้คนเห็นบ้าง ไม่ให้เห็นบ้าง ตามความต้องการของผีหรือสัมภเวสีเหล่านั้น สังคมไทยส่วนใหญ่ นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อได้ฟังธรรมหรือเมื่อได้ศึกษาเล่าเรียนจะมีทำที่เปลี่ยนไป เดิมทีคิดว่าสัมภเวสีเป็นสัตว์ที่ล่องลอยหาที่เกิดหรือปรากฏให้เห็นเป็นรูปร่างต่าง ๆ โดยคิดว่าเขามาหลอกให้เราหวาดกลัว เมื่อได้ศึกษาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา ตอบความคิดเห็นในใจว่าเราคิดผิดมาโดยตลอดที่จริงแล้ว

ในคัมภีร์มีลินท์ที่มีการถามตอบระหว่าง พระเจ้ามีลินท์ ถามพระนาคเสนว่า พวกสัตว์ที่ถูกกรรมขัดขวาง^{๑๗} คือถูกอกุศลกรรมที่ได้ทำไว้ก่อนหน้าขัดขวาง เข้าตัดรอนชีวิตเสียในระหว่าง

^{๑๖} เสถียร โกเศศ, ประเพณีเบ็ดเตล็ด, พิมพ์ครั้งที่๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๖๔-๖๕.

^{๑๗} ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์, มลีนทปัญหา, เล่ม ๑, หน้า ๑๗๒.

โดยทำให้ถูกไฟไหมบ้าง ให้ถูกงูพิษกัดบ้าง ให้ตกเขาบ้าง^{๑๘} จะตายเพราะถูกอสรพิษกัดหรือตายเพราะหมดอายุ ก็มีลักษณะเดียวกัน คือเข้าถึงความตายในสมัยที่สมควร^{๑๙} ไม่มีวิญญูณเร่งร้อนไปในภพภูมิต่าง ๆ^{๒๐} มีหลักฐานยืนยันดังที่

พระพุทธเจ้าได้ตรัสในกรณียเมตสูตรว่า “ภูตา วา สัมภเวสี วา สพฺเพ สตุตา ภวนตุ สุกิตตุตา” แปลว่า ภูตหรือสัมภเวสีก็ดี ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจะมีตนเป็นสุขเกิด^{๒๑}

พระพุทธโฆสาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบาย สัมภเวสี ไว้ว่า เป็นสัตว์ที่แสวงหาที่เกิด คือสัตว์ที่เกิดในกำเนิดทั้ง ๔ สัตว์ที่เกิดในไข่และเกิดในครรภ์ ยังไม่ทำลายเปลือกไข่ และไม่ทำลายรกออกมาข้างนอก ชื่อว่า สัมภเวสี สัตว์ทั้งหลายที่เกิดจากเถาไคล และ โอปปาติกะ ชื่อว่า สัมภเวสี ในขณะที่แห่งปฐมจิต หรือข้อมเกิดด้วยอริยาบถใด ยังไม่เปลี่ยนเป็นอริยาบถอื่น จากอริยาบถนั้น ชื่อว่า สัมภเวสี^{๒๒}

สัมภเวสี เป็นชื่อของ พระเสขะและปุณฺชน ผู้กำลังแสวงหาการเกิดต่อไป เพราะยังละสังโยชน์ในภพไม่ได้ สัมภเวสีจึงคลุมถึงสัตว์ทุกชนิด

ท่าทีของสังคมไทยต่อแนวคิดเรื่องสัมภเวสี สังคมไทยคิด เรื่อง ผิ สาง เทวดา สัมภเวสี มีเป็นเรื่องปรกติ มีฤทธิ์และอำนาจเหนือคน อาจให้ดีหรือให้ร้าย เป็นสิ่งประหลาดน่าอัศจรรย์ นำสะพรึงกลัว ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์มาจนปัจจุบันสังคมไทยยังหวาดกลัวเรื่องนี้กันอยู่ สังคมไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อได้ฟังธรรมหรือเมื่อได้ศึกษาเล่าเรียนจะมีท่าทีเปลี่ยนไป เดิมที่คิดว่าสัมภเวสีเป็นสัตว์ที่ล่องลอยหาที่เกิดหรือปรากฏให้เห็นเป็นรูปร่างต่าง ๆ โดยคิดว่าเขามาลอกให้เราหวาดกลัว เมื่อได้ศึกษาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา ตอบความคิดเห็นในใจว่าเราคิดผิดมาโดยตลอดที่จริงแล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ภูตหรือสัมภเวสีก็ดี ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจะมีตนเป็นสุขเกิด สัมภเวสี ได้แก่ สัตว์ที่เกิดในไข่และเกิดในครรภ์ ยังไม่ทำลายเปลือกไข่ และไม่ทำลายรกออกมาข้างนอก ชื่อว่า สัมภเวสี สัตว์ทั้งหลายที่เกิดจากเถาไคล และ โอปปาติกะ ชื่อว่า สัมภเวสี ในขณะที่แห่งปฐมจิต หรือข้อมเกิดด้วยอริยาบถใด ยังไม่เปลี่ยนเป็นอริยาบถอื่น จากอริยาบถนั้น ชื่อว่า สัมภเวสี

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๗.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๕.

^{๒๐} พงศ์เทพ อันตะริกานนท์, วิญญูณมีจริง, (กรุงเทพมหานคร: วิโรจน์การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๗.

^{๒๑} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๔๗/๕๓๔.

^{๒๒} พุ.สุ.อ. (ไทย) ๔๖/๓๘๕.

๔.๕ คุณค่าจากการศึกษาเรื่องสัมภเวสีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับการประยุกต์ใช้ในสังคมไทย

คุณค่าของการศึกษาเรื่องสัมภเวสีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทย สังคมไทยมีความเห็นว่า สัมภเวสี คือวิญญาณที่ล่องลอยไปเกิดในที่ต่าง ๆ เป็น ผี ผี เป็น โอปปาทิกะประเภทหนึ่ง ซึ่งเกิดจากวิญญาณ มนุษย์เรามีความคิดกลัว เรื่อง ผีหรือวิญญาณมานานตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ จนถึงปัจจุบัน ถ้าสังคมไทยมีความเข้าใจเรื่องของสัมภเวสีดังที่กล่าวมา จะมีผลกระทบต่อการค้างานประจำวัน และการประกอบอาชีพ พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “ปุถุชนและพระเสาะ เป็นสัมภเวสี”^{๒๓} สรรพสัตว์ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นสัตว์เดรัจฉาน สัตว์นรก เปรต อสุรกาย มนุษย์ เทวดา พระพรหม เรียกว่า สัมภเวสี เพราะยังต้องแสวงหาการเกิดอยู่ ในเมื่อศึกษาเรื่องสัมภเวสีมีความเข้าใจอย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้และพัฒนาสัมภเวสี ในสังคมไทย ให้เจริญก้าวหน้าทางด้านจิตใจได้ ดังมีข้อปฏิบัติดังต่อไปนี้

คนเราเกิดมาในโลกนี้ เกิดมาลำพังคนเดียวไม่ได้ จำเป็นจะต้อง มีมารดา มีบิดา สตรีผู้ยังบุตรให้เกิด เรียกว่า มารดา บิดาก็เหมือนกัน การทำอุปการะด้วยการล้างเท้า นวดพั้นซ์ให้ อาบน้ำ และด้วยการมอบให้ปัจจัย ๔ ชื่อว่า การบำรุง ในการบำรุงนั้น มารดาบิดาเป็นผู้มีอุปการะมาก หวังประโยชน์อนุเคราะห์บุตร มารดาบิดาเห็นบุตรเล่นอยู่ข้างนอก เดินมามีเนื้อตัว เปื้อนฝุ่น ก็เช็ดฝุ่นให้ จูบจอมถนอมเกล้า เกิดความรักเอ็นดู บุตรทั้งหลายใช้สิริระทุณมารดาบิดา ไปถึงร้อยปี ก็ไม่สามารถจะทำตอบแทนคุณของมารดาบิดานั้นได้ เพราะมารดาบิดา เป็นผู้ดูแล บำรุงเลี้ยงมา มารดาเป็นพรหมของบุตร เป็นบูรพาจารย์ของบุตร การบำรุงมารดาบิดา ย่อมนำมาซึ่งการสรรเสริญในโลกนี้ และละโลกไปแล้ว ก็จะนำมาซึ่งสุขในสวรรค์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า

มารดาบิดา เรียกว่า พรหม บูรพาจารย์ เป็นอาหุเนยยนุคคลของบุตร เป็นผู้อนุเคราะห์บุตร บุตรพึงสักการะมารดาบิดา ด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การชดสี การให้อาบน้ำและล้างเท้า เพราะการปรนนิบัติมารดาบิดา บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้ เขาละโลกไปแล้ว ยังบรรเทิงในสวรรค์.

พระพุทธเจ้าตรัสแก่ภุคคบุตรว่า ดูก่อนบุตรภุคคบุตร ทิศเบื้องหน้า คือมารดาบิดา อันบุตรพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ ท่านเลี้ยงเรามาแล้วจักเลี้ยงดูท่าน จักทำกิจของท่าน จักดำรงวงศ์สกุล จักปฏิบัติตัวเหมาะที่จะเป็นทายาท เมื่อท่านล่วงลับดับขันธแล้ว จักทำบุญอุทิศไปให้ท่าน

ผู้ใดบำรุงมารดาบิดา โดยการแนะนำให้มารดาบิดาเกิดความเลื่อมใสใน พระรัตนตรัยทั้งสามมี พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยการให้ถึงพร้อมด้วยศีล ด้วยการ

^{๒๓}ม.ญ.อ. (ไทย) ๑๓/๕๖๖.

บรรพชา บุตรนั้นเป็นยอดของผู้บำรุงมารดาบิดา การบำรุงมารดาบิดาของผู้นั้นเป็นการตอบแทนอุปการคุณที่มารดาบิดาทำมาแล้ว ตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นปทัฏฐานแห่งประโยชน์ทั้งปัจจุบัน ทั้งภายภาคหน้า เป็นอันมาก^{๒๔}

หรืออีกนัยหนึ่ง เมื่อสัมภเวสีเกิดมาแล้ว กระทำบาปกรรม มีปานาติบาต เป็นต้น และสร้างกุศลกรรม มีการทำบุญให้ทาน รักษาศีล เจริญกรรมฐาน เป็นเหตุให้เกิดเป็นสัมภเวสีสามารถที่จะพัฒนาคนให้พ้นจากการเป็นสัมภเวสีได้ ทางพระพุทธศาสนาสอนว่า ถ้าบุคคลฆ่าสัตว์ไว้ จะต้องทำบุญกุศลให้มากกว่าการฆ่าสัตว์ที่ได้ทำไว้ กรรมนั้นจะได้เป็นอโหสิกรรมเหมือนกับเรื่อง องคุลิมาล ท่านได้ฆ่าคนมาแล้ว ๕๕๕ คน^{๒๕} การกระทำอย่างนี้ องคุลิมาล จะต้องตกนรกอย่างแน่นอน ถ้าพระพุทธเจ้าไม่ไปแสดงธรรมให้ฟัง ฟังธรรมแล้วทำให้องคุลิมาล กลับใจบวชในพระพุทธศาสนา กระทำความเพียรจนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ทำให้กรรมนั้นเป็นอโหสิกรรมไป การเดินตามปฏิปทาขององคุลิมาล เพื่อจะบรรลุพระอรหันต์นั้นจะต้องทำอย่างไร

เมื่อพระเถระเรียนมูลกัมมัญฐานด้วยตั้งใจว่า จักกระทำสมณธรรม ไปนั่ง ณ ที่พักกลางคืน และที่พักกลางวัน จิตก็จะไม่ดำเนินไปเฉพาะ พระกัมมัญฐาน ย่อมปรากฏเฉพาะแต่ที่ที่ท่านยืนที่ดงเท่านั้น อาการฆ่าพวกมนุษย์ก็ดี อาการแห่งถ้อยคำที่ดี ความวิการแห่งมือและเท้าที่ดีของคนที่ถูกความตายว่า ข้าพเจ้าเป็นคนเฉลียวใจ ข้าพเจ้ายังมีบุตรเล็ก ๆ อยู่ โปรดให้ชีวิตแก่ข้าพเจ้าเถิดนายคังนี้ ย่อมมาสู่คลอง มโนทวาราว์ชชนะ ท่านจะมีความเดือดร้อน ต้องลุกไปเสียจากที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าให้กระทำสังจิกิริยาโดยอริยชาติด้วยทรงเล็งเห็นว่า พระองคุลิมาล ต้องกระทำชาตินั้น ให้เป็นอภิปุหาริกเสียก่อนแล้ว เจริญวิปัสสนา คือ การอบรมสติปัญญา ๔ จึงจักบรรลุพระอรหันต์^{๒๖}

จากการศึกษาเรื่องสัมภเวสีทั้งหมด พบว่า สัตว์เดรัจฉาน สัตว์นรก เปอต อสุรกาย มนุษย์ เทวดา พระพรหม ซึ่งตายแล้วจะต้องเกิดทันทีใน ๓๑ ภูมิ สามารถเปลี่ยนภพภูมิตามเหตุตามปัจจัยที่สร้างมาได้ ทางพระพุทธศาสนา ที่สอนให้คนทำดี เว้นการทำชั่ว ทำดีจะได้เกิดเป็นมนุษย์ เทวดา และพรหม คำสอนที่กล่าวมาเป็นฝ่ายโลกิยะ สัมภเวสีสามารถพัฒนาให้หลุดพ้นจากการเป็นสัมภเวสีได้ ด้วยการกำหนดสติปัญญา ๔

^{๒๔} พ.บ.อ. (ไทย) ๑๕/๑๘๘.

^{๒๕} ม.ม.อ. (ไทย) ๒๑/๑๕๗.

^{๒๖} ม.ม.อ. (ไทย) ๒๑/๑๖๔.

๔.๖ สรุป จากการศึกษาความสอดคล้องเรื่องสัมภเวสี ในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า การเกิดขึ้นของสัมภเวสี จะต้องมีขั้น ๕ ครบ ถ้ามีเหตุปัจจัยพอที่จะสามารถสร้างความดีตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทได้ มีการไหว้ทิศทั้ง ๖ คือการบำรุงมารดาบิดา เป็นต้น เมื่อมารดาล่วงลับไปแล้ว บุตรที่ดีควรอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ สัมภเวสี ๆ ที่เกิดเป็นเปรตเท่านั้นที่รับได้นอกจากนั้น รับไม่ได้

การนั่งสมาธิเพื่ออุทิศไปให้เจ้ากรรมนายเวร สัมภเวสีไม่สามารถรับบุญจากการนั่งสมาธิได้ เพราะกำลังบุญไม่พอ สิ่งนี้เป็นต้นเหตุให้สัมภเวสีอาฆาตจองเวรจนทำให้เป็นเจ้ากรรมนายเวรแทน เมื่อคนตายแล้วมีดวงวิญญาณล่องลอยไปเกิด ตายอย่างไร ก็จะอยู่ในสภาพอย่างนั้น การแก้กรรมโดยวิธีต่าง ๆ ไม่มีตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นี่เป็นความคลาดเคลื่อน

เมื่อคนตายแล้วไปเกิดเป็นสัมภเวสี จะต้องทำบุญอุทิศส่วนบุญไปให้โดยเจาะจงจึงจะได้ส่วนบุญนั้น การที่เจ้าภาพไปเคาะข้างหีบศพบอกคนตายว่า เอาสารกับข้าวมาให้แล้วบอกว่ากินข้าวเถอะ การทำอย่างนั้น ผีไม่มีโอกาสจะได้กิน ทางที่ดีพอตายทำบุญไม่ต้องมาก แต่ทำบุญให้ได้บุญชัด ๆ คือหาอาหารชนิดที่ไม่มีบาป ผ้าไคร้ ๑๒ คร พืชพุทธรูป ๑ องค์ ถวายเป็นสังฆทานกับพระสงฆ์ ทำเจียด ๆ ให้อุทิศส่วนกุศลให้เฉพาะคนที่ตาย ไม่ให้ใครอื่นทั้งหมด ถ้าทำอย่างนี้ หลวงพ่อปานท่านบอกว่า คนที่ตายไปเป็นสัมภเวสีจะได้รับผลบุญทั้งหมดทันที

ท่าทีของสังคมไทยคิด เรื่อง ผี สาง เทวดา สัมภเวสี มีเป็นเรื่องปรกติ มีฤทธิ์และอำนาจเหนือคน อาจให้ดีหรือให้ร้าย เป็นสิ่งประหลาดน่าอัศจรรย์ น่าสะพรึงกลัว ปัจจุบันสังคมไทยยังหวาดกลัวเรื่องนี้กันอยู่ สังคมไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อได้ฟังธรรมหรือเมื่อได้ศึกษาเล่าเรียนจะมีท่าทีเปลี่ยนไป เดิมที่คิดว่าสัมภเวสีเป็นสัตว์ที่ล่องลอยหาที่เกิดหรือปรากฏให้เห็นเป็นรูปร่างต่าง ๆ โดยคิดว่าเขามาหลอกให้เราหวาดกลัว เมื่อได้ศึกษาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา ตอบความคิดเห็นในใจว่าเราคิดผิดมาโดยตลอดที่จริงแล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า กุศหรือสัมภเวสีก็ดี ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจะมีคนเป็นสุขเถิด สัมภเวสี ได้แก่ สัตว์ที่เกิดในใจและเกิดในครรภ์ ยังไม่ทำลายเปลือกไข่ และไม่ทำลายรกออกมาข้างนอก ชื่อว่า สัมภเวสี สัตว์ทั้งหลายที่เกิดจากแก้วไคล และโอปปาติกะ ชื่อว่า สัมภเวสี ในขณะที่แห่งปฐมจิต หรือย่อมเกิดด้วยอิริยาบถใด ยังไม่เปลี่ยนเป็นอิริยาบถอื่น จากอิริยาบถนั้น ชื่อว่า สัมภเวสี

จากการศึกษาวิจัย เรื่องสัมภเวสีทั้งหมด พบว่า สัตว์เดรัจฉาน สัตว์นรก เปรต อสุรกาย มนุษย์ เทวดา พระพรหม ซึ่งตายแล้วจะต้องเกิดทันทีใน ๓๑ ภูมิ สามารถเปลี่ยนภพภูมิตามเหตุตามปัจจัยที่สร้าง ทางพระพุทธศาสนา ที่สอนให้คนทำดี เว้นการทำชั่ว สัมภเวสีสามารถ

พัฒนาตนมีการไหว้ทิศทั้ง ๖ จะได้เกิดเป็น มนุษย์ เทวดา พระพรหม และเป็นเหตุปัจจัยให้หลุด
พ้นจากการเป็นสัตว์เดรัจฉานได้

บทที่ ๕

บทสรุป และ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุป

จากการศึกษาวิจัย สรุปแนวคิดเรื่องสัมภเวสี ในพระพุทธศาสนา พบว่า มีชาวพุทธจำนวนไม่น้อย ไม่เข้าใจสภาพอันแท้จริงของสัมภเวสี และยังมีความเข้าใจแตกต่างกัน สัมภเวสี หมายถึง สัตว์ที่ยังแสวงหาที่เกิด (เว้นพระอรหันต์) ก็ยังเป็นสัมภเวสีอยู่ หลังจากที่ตายแล้ว ปฏิสนธิจิตก็ปรากฏทันที จิตหรือวิญญาณจะเที่ยวเร่ร่อนอยู่โดยไม่มีรูปร่าง หรือไม่มีภพที่เกิดนั้น ไม่มีเลย เพราะจิตนั้น จะต้องอาศัยร่างกายเป็นที่อยู่ (เว้นอรุปรภูมิ) ดังพระบาลีว่า “กุหาสยฺ จิตฺตํมีถํ กายํเป็นํที่อาศัย” เกิดขึ้นในภูมิใดภูมิหนึ่งทันที

จากการวิจัยความหมายของสัมภเวสีสรุปได้ ๒ อย่าง คือ ๑) สัมภเวสีในระดับระยะเวลา ๒) สัมภเวสีในระดับสังสารวัฏฏ์ มีอธิบายดังนี้

๑) สัมภเวสีในระดับระยะเวลา คือ สัตว์ที่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่มีแสวงหาที่เกิด คือ สัมภเวสี เช่น สัตว์ที่เกิดในใจ และในภพภพ ขณะที่อยู่ในใจ และอยู่ในภพ เป็นสัมภเวสี ออกมาข้างนอกเป็นภูต ส่วนสัตว์ที่เกิดในเถ้าโคล และโอปปาติกะ ในขณะที่จิตแรก หรือเกิดด้วย อริยาบถใด ยังไม่เปลี่ยนเป็นอริยาบถอื่น เป็นสัมภเวสี (เว้นพระอรหันต์เพราะท่านไม่ต้องเกิดอีก) ถ้าเปลี่ยนอริยาบถเป็นอื่นเป็น ภูต เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ขอภูต และสัมภเวสี เหล่านั้นทั้งหมด จงมีตนเป็นสุขเถิด”

๒) สัมภเวสีในระดับสังสารวัฏฏ์ คือ สัมภเวสีที่ยังท่องเที่ยวอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ ที่ยังมีความยินดี พอใจในการเกิด เพราะอวิชชา คือ ความไม่รู้เป็นผู้ปิดบังไว้ไม่รู้ตามความเป็นจริงว่าการเกิดเป็นทุกข์ เห็นว่าการเกิดเป็นสุข สัมภเวสีจึงท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏฏ์ไม่มีที่สิ้นสุด

จากการศึกษาวิจัย การเกิดขึ้นของ สัมภเวสี จิต เจตสิก กัมมชรูป ย่อมปรากฏพร้อมกันไม่หลังไม่ก่อนกันในขณะปฏิสนธิ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ก็เกิดพร้อมด้วย ต่อจากนั้นอายตนะภายในเกิดจนครบ บางพวกอายตนะบกพร่องแล้วแต่กรรมของสัตว์นั้นที่กระทำมา พวกกัฬไสยกะสัตว์พอออกจากภพภพ อายตนะภายนอกเกิดครบ ส่วนโอปปาติกะอายตนะภายใน อายตนะภายนอก เกิดครบตั้งแต่ปฏิสนธิจิตเกิดครั้งแรก สามารถรับรู้อารมณ์ได้ อายตนะภายในและอายตนะภายนอก ซึ่งเป็นส่วนประกอบของขันธ์ ๕ เป็นบ่อเกิดของ การเห็น การรู้เสียง การรับกลิ่น การรู้รส การสัมผัส ตลอดจนความคิดนึก และเป็นบ่อเกิดของธรรมทั้งหลาย มีจิตเจตสิก อารมณ์ ทำหน้าที่ต่อกันระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกที่ทำให้มีการ เห็นรูปด้วยตา หูรู้เสียง จมูกรู้กลิ่น ลิ้นรู้รส ภายถูกต้อง ใจคิดนึก ล้วน

ต้องมีการเชื่อมต่อให้อารมณ์ต่าง ๆ ทำให้ความพอใจ ความชัง ในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ เกิดขึ้นเป็นต้นเหตุให้ ความโลภ ความโกรธ ความหลง เกิดขึ้น สัมภเวสี จึงแสวงหาอารมณ์ไม่มีสิ้นสุด เป็นเหตุเกิด เป็นบ่อเกิด ของการเกิด แก่ เจ็บ ไข้ ตาย โดยอาศัย อายุคนะ ๑๒ อายุคนะก็อาศัย รูปขันธ์ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของสัมภเวสี ที่ท่องเที่ยวไปในวัฏฏะไม่มีที่สิ้นสุด

สัมภเวสีทั้ง ๑๐ ประเภทวัน พระอรหันต์ ยังมีเหตุปัจจัยที่ต้องแสวงหากพอยู่ เพราะกิเลส คือ ตัณหาซึ่งทำหน้าที่เกิด เกิดแล้วตาย ๆ แล้วตายอีกในภุมิต่าง ๆ สัมภเวสีทั้ง ๑๐ ประเภทมี สัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน มนุษย์ เทวดา พระพรหม มีลักษณะต่างกันตามประเภท แม้กระทั่งที่อยู่ จะเลว จะประณีต สุดแต่บุญกรรม นำแต่ง บางพวกไม่สามารถมองด้วยตาเนื้อได้ เช่น อมนุษย์ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย เทวดา พระพรหม มีปัญหาในเรื่องการศึกษา บางพวกว่ามีจริง บางพวกว่าไม่จริง แต่พระพุทธเจ้าทรงยืนยันว่ามีจริง สามารถปฏิบัติให้พ้นจากการเป็น สัมภเวสี หรือพ้นจากภาวะการเป็นสัมภเวสีได้ ด้วยการเจริญสติปัญญาทั้ง ๔

ความสัมพันธ สัมภเวสีกับหลักธรรม มีการทำกรรมดี กรรมชั่ว เมื่อทำกรรมสำเร็จลง ย่อมส่งผลไปเกิดใน ๓๑ ภุมิ ตามเหตุปัจจัยที่อาศัยซึ่งกันและกันและมี อวิชา เป็นเหตุ เกิดขึ้นอย่างแน่นนอน ไม่มีใครสามารถบังคับบัญชาได้ เป็นไปตามอำนาจจิตตนนิยม บางครั้งเกิดศรัทธา บางครั้งเสื่อมศรัทธา ตามความคิดนึกของสัมภเวสี ที่เกิดในกำเนิดทั้ง ๔ คือ มีเกิดในไข่ ในครรภ์ ในสิ่งโสโครก และเกิดขึ้นโตทันทีของ สัมภเวสี

ลักษณะความเชื่อเรื่องสัมภเวสีในสังคมไทย พบว่า ความคิดแบบนักวิทยาศาสตร์ ไม่สามารถตอบสนองต่อสังคมไทย ในระดับชาวบ้าน ไม่ให้กลัวภูตผีปีศาจไม่ได้ ภูตผีปีศาจเป็น ความลึกลับของโลกวิญญาณ สัมภเวสีเป็นวิญญาณที่เร่ร่อน คอยทำให้กลัวในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เป็น ผี ปีศาจ อสุรกาย เปรต เป็นต้น ท่านพุทธทาสกล่าวไว้ว่า จิตของคนที่เป็นปุถุชนธรรมดาที่มี ตัณหาอุปาทานยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวถูกของภูเป็นสัมภเวสี พระพรหมคุณาภรณ์ ท่านให้ความเห็นว่า สัมภเวสี คือ มนุษย์ปุถุชน และสัตว์ทั้งหลายทั่วไป ที่ยังไม่หมดกิเลส ศ.เสฐียรพงษ์ วรรณปก ท่านให้ทัศนะว่า สภาวะจิตของพระเสกขะ และปุถุชน ที่ยังไม่ละสังโยชน์ไม่ได้เป็น สัมภเวสี วศิน อินทสระท่านอธิบาย สัมภเวสีว่า ยกเว้นพระอรหันต์นอกนั้น เป็นสัมภเวสีทั้งหมด คนโบราณ เชื่อว่า คนอยู่ในคราวเคราะห์ สัมภเวสี ภูต พราย วิญญาณร้าย ซึ่งเร่ร่อนอยู่ในโลก เป็นพวก อทิสสมานกาย จะคอยซ้ำเติม ให้ได้รับความทุกข์ร้อน จึงมีพิธีกรรมเพื่อทำให้เกิดมงคลแก่ชีวิต และปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย ในทางศาสนามากมาย เช่น พิธีกรรมจากพระพุทธศาสนา พิธีกรรมจาก ศาสนาพราหมณ์ และหมอผี เป็นต้น

พิธีทางพระพุทธศาสนาได้แก่ การสวดมนต์ การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การเกิด มีการตั้งครุฑเป็นการเริ่มต้นชีวิตมนุษย์ มีพิธีกรรมหลายอย่างเพื่อขจัดภูตผีปีศาจ และสัมภเวสีไม่ให้มาอันตราย ตนเอง คนภายในครอบครัว คนเราเมื่อตายแล้ว คนอยู่ต้องทำศพให้ตามประเพณีนิยมเป็นการอุทิศกุศลไปให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วหรือสัมภเวสี การเจ็บป่วยเกิดจาก กรรม จิต อุตุ อาหาร พอรักษาได้ แต่โรคที่เกิดจากกรรมรักษาไม่หาย

ความเชื่อและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ในสังคมไทย สังคมไทยเชื่อว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ เช่น ได้ดีมีโชค อับโชค เกิดอันตราย อันเกิดจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีเทพารักษ์ พระภูมิเจ้าที่ สัมภเวสี นางไม้ เครื่องรางของขลัง ท้าวเวสสุวรรณ ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ กุมารทอง ที่เชื่อว่าทำให้เกิดความสวัสดิ มีมงคลแก่ชีวิต มีเมตตามหานิยม มีเสน่ห์ คงกระพันชาตรี โชคลาภ แคล้วคลาดจากภัยอันตรายที่จะเกิดจาก ภูตผีปีศาจ และวิญญาณร้าย

ความสอดคล้องเรื่องสัมภเวสี ในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า การเกิดขึ้นของสัมภเวสี จะต้องมิชั้น ๕ ครบ ถ้ามีเหตุปัจจัยพอที่จะสามารถสร้างความคิดตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทได้ มีการไหว้ทิศทั้ง ๖ คือการบำรุงมารดาบิดา เป็นต้น เมื่อมารดาล่วงลับไปแล้ว บุตรที่ติควรอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ สัมภเวสี ๆ ที่เกิดเป็นเปรตเท่านั้นที่รับได้ นอกจากนั้น รับไม่ได้

การนั่งสมาธิเพื่ออุทิศไปให้เจ้ากรรมนายเวร สัมภเวสีไม่สามารถรับบุญจากการนั่งสมาธิได้ เพราะกำลังบุญไม่พอ สิ่งนี้เป็นต้นเหตุให้สัมภเวสีอาฆาตจองเวรจนทำให้เป็นเจ้ากรรมนายเวรแทน เมื่อคนตายแล้วมีดวงวิญญาณล่องลอยไปเกิด ตายอย่างไร ก็จะอยู่ในสภาพอย่างนั้น การแก้กรรมโดยวิธีต่าง ๆ ไม่มีตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นี่เป็นความคลาดเคลื่อน

เมื่อคนตายแล้วไปเกิดเป็นสัมภเวสี จะต้องทำบุญอุทิศส่วนบุญไปให้โดยเจาะจงจึงจะได้ส่วนบุญนั้น การที่เจ้าภาพไปเคาะข้างหีบศพบอกคนตายว่า เอาสารับกับข้าวมานี้แล้วบอกว่ากินข้าวเถอะ การทำอย่างนั้น ผิดไม่มีโอกาสจะได้กิน ทางที่ดีพอตายทำบุญไม่ต้องมาก แต่ทำบุญให้ได้บุญชัด ๆ คือหาอาหารชนิดที่ไม่มีบาป ผ้าไทร ๑ ไตร พระพุทธรูป ๑ องค์ ถวายเป็นสังฆทานกับพระสงฆ์ ทำเจี๊ยะ ๆ ให้อุทิศส่วนกุศลให้เฉพาะคนที่ตาย ไม่ให้ใครอื่นทั้งหมด ถ้าทำอย่างนี้ หลวงพ่อปานท่านบอกว่า คนที่ตายไปเป็นสัมภเวสีจะได้รับผลบุญทั้งหมดทันที

ท่าทีของสังคมไทยคิด เรื่อง ผี สาง เทวดา สัมภเวสี มีเป็นเรื่องปรกติ มีฤทธิ์และอำนาจเหนือคน อาจให้ดีหรือให้ร้าย เป็นสิ่งประหลาดน่าอัศจรรย์ น่าสะพรึงกลัว ปัจจุบันสังคมไทยยังหวาดกลัวเรื่องนี้กันอยู่ สังคมไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อได้ฟังธรรมหรือเมื่อได้ศึกษาเล่าเรียนจะมีท่าทีเปลี่ยนไป เดิมที่คิดว่าสัมภเวสีเป็นสัตว์ที่ล่องลอยหาที่เกิดหรือปรากฏให้เห็นเป็นรูปร่างต่าง ๆ โดยคิดว่าเขามาหลอกให้เราหวาดกลัว เมื่อได้ศึกษาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ทาง

พระพุทธศาสนา ตอบความคิดเห็นในใจว่าเราคิดผิดมาโดยตลอดที่จริงแล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ภูตหรือสัมภเวสีก็ดี ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด สัมภเวสี ได้แก่ สัตว์ที่เกิดในไข่และเกิดในครรภ์ ยังไม่ทำลายเปลือกไข่ และไม่ทำลายรกออกมาข้างนอก ชื่อว่า สัมภเวสี สัตว์ทั้งหลายที่เกิดจากถ้ำไคล และโอปปาติกะ ชื่อว่า สัมภเวสี ในขณะที่แห่งปฐมจิต หรือย่อมเกิดด้วยอิริยาบถใด ยังไม่เปลี่ยนเป็นอิริยาบถอื่น จากอิริยาบถนั้น ชื่อว่า สัมภเวสี

จากการศึกษาวิจัย เรื่องสัมภเวสีทั้งหมด พบว่า สัตว์เดรัจฉาน สัตว์นรก เปรต อสุรกาย มนุษย์ เทวดา พระพรหม ซึ่งตายแล้วจะต้องเกิดทันทีใน ๓๑ ภูมิ สามารถเปลี่ยนภพภูมิ ตามเหตุตามปัจจัยที่สร้าง ทางพระพุทธศาสนา ที่สอนให้คนทำดี เว้นการทำชั่ว สัมภเวสีสามารถพัฒนาตนมีการไหว้ทิศทั้ง ๖ จะได้เกิดเป็น มนุษย์ เทวดา พระพรหม และเป็นเหตุปัจจัยให้หลุดพ้นจากการเป็นสัมภเวสีได้

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสัมภเวสีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อพัฒนาแนวคิดเรื่องสัมภเวสีที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมไทยอย่างถูกต้องต่อสังคมไทย

แนวคิดเรื่องสัมภเวสีดังกล่าวมานี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์เรื่องสัมภเวสีตามแนวคิดของพระพุทธเจ้า อรรถกถาและหนังสืออื่น ๆ สำหรับการศึกษาวิจัยในโอกาสต่อไป ผู้ที่มีความสนใจที่จะวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ สามารถศึกษาวิเคราะห์ได้ในเรื่องดังต่อไปนี้

๑. แนวคิดเรื่อง สัมภเวสี และ ภูต ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. แนวคิดเรื่อง สัมภเวสี ในพุทธศาสนามหายาน
๓. เพื่อศึกษาการพ้นจากสภาพความเป็นสัมภเวสีด้วยภาวะใด

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสัมภเวสี และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสัมภเวสีตามที่ได้เสนอแนะไว้นี้ ย่อมจะเป็นประโยชน์ให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจเรื่องสัมภเวสีชัดเจนขึ้น และสามารถนำไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และสังคมได้มากขึ้น

บรรณานุกรม

ก. ข้อปฐมภูมิ

๑. ภาษาบาลี :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๑๕.

๒. ภาษาไทย :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.
 มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.

ข ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

๑. ภาษาไทย

มหามกุฏราชวิทยาลัย. ธมฺมปทัฏฐกถา (ปฐม-อภฺฐโมภาโ). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๓.

_____. มงคลตฤทีปนี (ปฐมภาโ). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๖.
 พระเมธีวราภรณ์ (ชื่อย่อ อุปสนฺโต ป.ธ.๕). วิสุทธิมรรค ฉบับปรับปรุงแก้ไข. พิมพ์ที่ ห.จ.ก. สามลดา, ๒๕๔๕.

พระสัทธัมม โชติกะธมฺมาจารย์. ปรมัตถโชติกะหลักสูตรมัชฌิมอาภิธรรมมิกะโท.

กรุงเทพมหานคร: พิมพ์โดยมูลนิธิสัทธัมมโชติกะ, ๒๕๔๖.

_____. ปกิณณกสังคหะ, พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สมองการพิมพ์, ๒๕๒๕

_____. วิมุตตสังคหะ ภูมิจตุกกะ และปฏิสนธิจตุกกะ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนไทยรายวัน กราฟฟิคเพลท, ๒๕๔๖.

_____. ปฏิจอสุมุปาบทที่ปนี, พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี. อินเตอร์ พรินท์

จำกัด, ๒๕๔๖.

ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์. **มิลินทปัญหา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๘.

พิน ดอกบัว. **แนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏ** หนังสือการเวียนตายเวียนเกิดในพระพุทธศาสนา

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิลปะประกาศการ,

พระมหาสมปอง มุทิโต. **หนังสือคัมภีร์อภิธานวรรณ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา,

๒๕๔๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร:

นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

พันตรีป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรม ฉบับ มคธไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักเรียนวัดปากน้ำภาษี

เจริญ, ๒๕๔๐.

พระธรรมปิฎก. (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. โรงพิมพ์ บริษัท

สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

_____. **ไตรลักษณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาธรรมสภา,

๒๕๕๔.

พงศ์เทพ อันตะริกานนท์. **วิญญานมีจริง**. กรุงเทพมหานคร: วิโรจน์การพิมพ์, ๒๕๔๘.

รศ.ดร. วิญญานพิเศษจากอดีตชาติ. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์โดยกองทุนโลกทิพย์,

พระพงศกร พุทธสโธ. **สัมภเวสีการเวียนว่ายตายเกิด**. นครปฐม: โรงพิมพ์รัตติธรรม, ๒๕๔๖.

พระศรีวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ป.ธ.). **วรรณกรรมไทยเรื่องภูมิวิลาสินี**. พิมพ์เพื่อ บำรุงและ ส่งเสริม

วรรณกรรมไทย, ๒๕๑๓.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). **ตัวกู ของกู**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์โดยธรรมสภา และ

สถาบันสื่อธรรม, ๒๕๓๑.

_____. **ปฏิจอสุมุบาท เรื่อง สำคัญที่สุดสำหรับพุทธบริษัท**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา,

๒๕๔๗.

_____. **ขันธเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๑.

วศิน อินทสระ. **ไตรลักษณ์และปฏิจอสุมุบาท**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เม็ด

ทราย, ๒๕๔๕.

บรรจบ บรรณรุจิ. **ปฏิจอสุมุบาท**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป. ธ.ธ.). **กรรมที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

นววงศ์. **วิญญาย่อมไม่ข้ามภพ**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชา
พานิชย์, ๒๕๕๔.

พร รัตนสุวรรณ. **ผีและเทวดามีจริง**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๑.

จิตวณฺโณ ภิกขุ. **ตายแล้วไปไหน**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงมหามงกุฎราชวิทยาลัย,
๒๕๔๐.

ไพฑูริย์ ยิ้มทอง. **ศาสนาพิธีทางพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: หจก. สำนักพิมพ์ฟลิคส์เซน
เตอร์, ๒๕๔๖.

พระครูถิลาภรณ์สิทธิวัฒน์ ผศ. **วัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬา
ลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. **เล่าเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร :
บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๐.

เสถียร โกเศศ. **ประเพณีเบ็ดเตล็ด**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖.

กิตติ วุฑฒิกภิกขุ. **สติปัญญาสูตตร ตอนกายานุปัสสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๓.

๒. บทความ :

เสาวลักษณ์ อนันตศพนต์. **คติชนกับศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **“พุทธศาสนา พรรคนะและวิจารณ์”**, ข่าวสดรายวัน. ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๙๐๕๗
(๒๖ มีนาคม ๒๕๕๓): ๓๑.

๓. วิทยานิพนธ์ และงานวิจัย :

พระเชียรวิทย์ อุดตสนฺโต (โอชาวัฒน์), **“การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา
ของร่างทรง กรณีศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร”**, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาสมจินต์ สมุมาปญฺญ. **“นรกสวรรค์. ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”**. วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา
๒๕๓๔.

- พระมหาไพฑูริย์ สุทฺถวฑฺฒโ (น้อยวัน). “การศึกษาเชิงปรัชญาเรื่องบาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- พระมหาพิเชษฐ ชีรวโส (ดอกรัก). “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรม และ สังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- พระมหาธรรมรัตน์ อริษมุโม (ยศขุน). “การศึกษาวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระมหาสมพงษ์ สุขุมมาโล (สิงห์สุพรรณ). “สังสารวัฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท.” **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- นางสาว อรกมล เกตุมาลา. “การศึกษาคณะที่แนวกิด และ คำสอนเรื่อง กรรม กับ การเกิด ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระมหา อุทิศ ศิริวรรณ. “เปรตในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- พระมหาสุทัศน์ ดิสุสรวาทิ (นักรเรียน). “อนิจจตา ในพุทธปรัชญาเถรวาท.” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- วัชชระ งามจิตเจริญ รศ. ดร., “แนวกิดเรื่องอंतरภพในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **งานวิจัย, คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕.**
- สุวิทย์ ทองศรีเกตุ. “การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่มีต่อพฤติกรรมทางศาสนาพุทธศาสนิกชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช.” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๓.
- พระกิตติศักดิ์ สิริบุโร (เดชอุไร). “ศึกษาความเชื่อทางไสยศาสตร์ ของโรงเรียนโปลิเทคนิคลานา.” **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ** : พระปลัดปราโมทย์ ฉายา จารุณฺโณ นามสกุล แก้วเกตุ
- เกิด** : วันอังคารที่ ๑ กันยายน ๒๔๙๖
- สถานที่เกิด** : ๔๐ หมู่ที่ ๔ ต.บางตาเถร อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี
- การศึกษา** : พ.ศ. ๒๕๔๑ จบหลักสูตรประกาศนียบัตรอภิธรรมบัณฑิต เทียบเท่าปริญญาตรี จากอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- แผนกธรรม** : พ.ศ. ๒๕๓๕ น.ธ. เอก วัดคงมูลเหล็ก สำนักเรียนวัดระฆังโฆสิตาราม
- อุปสมบท** : ๑๕ มิถุนายน ๒๕๓๓ ณ.วัดรางบัวทอง ต.บ้านกุ่ม อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี มีพระครูสุวรรณประทุมรักษ์เป็นพระอุปัชฌาย์
- สังกัด** : วัดสำเภาทอง ต.บางตะเคียน อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี
- หน้าที่การงานปัจจุบัน**
- : พ.ศ. ๒๕๔๐ – ปัจจุบัน เป็นเจ้าอาวาสวัดสำเภาทอง
 - : พ.ศ. ๒๕๕๒ – ปัจจุบัน ได้รับแต่งตั้งเป็นครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
- เข้าศึกษา** : พ.ศ. ๒๕๕๒ เข้าศึกษาหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขา พระพุทธศาสนา (รุ่นที่ ๒๒) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ได้รับฐานานุกรม**
- : พ.ศ. ๒๕๕๒ – ปัจจุบัน ได้รับฐานานุกรมในเจ้าคณะอำเภอสองพี่น้อง เป็น พระปลัดปราโมทย์ จารุณฺโณ
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : วัดสำเภาทอง ต.บางตะเคียน อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี
- สำเร็จการศึกษา** :